

३४५२

श्री
सुबोधपत्रिका.
(उत्तरार्द्ध)

૩૪૫૨

ૐ

સુબોધ પત્રિકા

(ઉત્તરાર્ધ.)

રાજયોગ.

ધર્મજિજ્ઞાસુ બંધુ અને ભગીનિઓને

મનન કરવા નિમિત્ત

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

સુરત સનાતનધર્મ સભાના સંપાદક.

નોત્તમરામ ઉત્તમરામ ત્રિવેદિ.

ચૈત્ર સંવત્ ૧૯૪૪.

શાકે ૧૮૧૦.

મૂલ્ય રૂ ૧-૪-૦

ग्रंथस्वामिल धारासर संपादके पोताने स्वाधीन
राख्यું છે.

અમદાવાદ યુનાઈટેડ કંપનીના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ ગંગારામે છાપી.

अपेण पत्रिका.

सर्व धर्मजिज्ञासु बंधु अने भगिनिओ ! आ पुस्तक आपना हस्तप्रान्ते निवृत्तिना समयमां शोभे अने आप आद्यंत आ पुस्तक वांची मनन करी, सत्य ग्रहण करी, सनातन धर्मनुं तत्व समजी, ते धर्मनी मर्यादामां रही, धर्म, अर्थ, काम ने मोक्षरूपी महत् पुरुषार्थ सिद्ध करी, जन्मनुं सार्थक करशो एतदर्थ, अमे सप्रेम आ पुस्तक आपनेज परमार्थ बुद्धिंथी अर्पण करीए

छीए.

ईप्सित अर्थ सिद्धिना आतुर

सुरत सनातनधर्मसभाना सभासदो.

सुचिपत्र.

ज्ञाननी उन्नति अने कैवल्य मोक्ष.....	१
व्याष्टि समाष्टि अने स्थूल सूक्ष्मनो विचार.	१४
इच्छा शक्ति	२५
इच्छा शक्तिनी उन्नतिनां साधनो	३७

અધિકાર અને યોગ્યતા	૫૦
યોમ વિદ્યા	૬૨
एकाग्रता	૭૦
ધ્યાન	૮૦
શુભાશુભ જ્ઞાન	૮૮
વિદ્યાર્થી અને શિષ્ય	૯૮
ગુપ્ત વિદ્યાનો પ્રથમ વિદ્યાર્થી	૧૦૯
ધારણા અથવા કલ્પના	૧૨૧
શ્રદ્ધા અને નિર્ણય	૧૩૮
સયાસય	૧૫૧
આકર્ષક અને જ્વાલિ પ્રકાશ	૧૬૭
ચૈતન્યાકર્ષક વિદ્યા	૧૭૪
પ્રાણ શક્તિ અને મુઠ્ઠ પ્રકૃતિ	૧૮૦
કર્મનુ મુઠ્ઠ કારણ	૧૯૫
કર્મનો નિયમ (ન્યાય)	૨૦૬
વિવેક	૨૧૭
આત્મજ્ઞાનની ઉન્નતિનું મુખ્ય સાધન	૨૩૨
વૈશ્વાનર અગ્નિના વર્ણ (રંગ)	૨૩૮
વૈશ્વાનર અગ્નિના વર્ણ ઉપરથી ગુણ દોષનું જ્ઞાન	૨૫૦
પુનરાવૃત્તિનો કાર્યા કારણ સંબંધ	૨૬૩

ઉપોદ્ઘાત.

પુનરાવૃત્તિના નિયમ પ્રમાણે, આપણા ભરત સ્વંદી આર્ય વર્તના મનુષ્ય પ્રાણીના ઘણા સમોહનું વલણ, સાંપ્રત કાલમાં માનસિક જ્ઞાનની ઉન્નતિ કરવાભળી થતું જાયછે, તેણે કરી પંચ વિષયની વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ સંસારના ઉત્તમ માની લીધેલા સુખ પ્રાપ્ત કરવાની ત્રણા, અપરીમિત ઉત્પન્ન થવાથી, ધારેલા કોઈપણ મહત્વના કાર્યની યથા યોગ્ય પ્રાપ્તિ થવામાં, અનેક પ્રકારના વિશેષ આવેછે; તે વિશેષ ટાલવાને યથાર્થ પ્રબલ ઇચ્છાશક્તિ નહીં હોવાથી, ઘણા મનુષ્યોના ધારેલા કાર્યોની પરીપુર્ણતા નહીં થવાથી, ઉલટો સ્વેદ અને સંતાપ માત્ર ઉત્પન્ન થાયછે. તે માટે કોઈ પણ મહત્વના કાર્યની સંપુર્ણ રીતે પરીપુર્ણતા કરવા સારું, ઇચ્છાશક્તિ યોગ્ય રીતે પ્રબલ થવાની અગત્ય છે; માટે ત્રણા અને ઇચ્છા એ બેમાં શું ભેદ છે, તેનું યથાર્થ જ્ઞાન મેળવી ઇચ્છા શક્તિ પ્રબલ કરવાની અગત્ય છે. પરંતુ ચાલિત એવું જે માનસિક જ્ઞાન તેની ઉન્નતિ કરવાથી ઇચ્છાશક્તિ યથા યોગ્ય પ્રબલ થઈ શકતી નથી, ઇચ્છાશક્તિ, યથા યોગ્ય નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાનની યથાર્થ ઉન્નતિ કરવાથીજ, પ્રબલ થઈ શકે છે. એવો નિશ્ચય થવાથી માનસિક જ્ઞાનની યોગ્ય ઉન્નતિ પામેલા ધર્મ જીજ્ઞાસુ તથા બહુ જીજ્ઞાસુ જો સુરતની સનાતન ધર્મ સભામાં એક

દૃતિથી એકઠા મઢી, નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાનની યોગ્ય ઉન્નતિ કરી, પોતાની શુભ ઇચ્છા અતિ પ્રબલ કરી, ધર્મ, અર્થ,કામ, અને મોક્ષ એ ચારેની પ્રાપ્તિ યોગ્ય રીતે કરવાના સાધનો મેલવવાને પ્રયત્ન કરેછે.

એ સભામાં પ્રથમ વર્ષમાં એવા વિષયો ઉપર ૩૭ વ્યાખ્યાનો થયા છે, તેમાંથી ૧૩ વ્યાખ્યાનોનું સુબોધ પત્રિકા પુર્વાર્ધનું પુસ્તક એજ સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયું છે એવે આ પુસ્તકમાં બાકી રહેલા ૨૪ વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ છે. એ પુસ્તકનું સુબોધ પત્રિકા ઉત્તરાર્ધ (રાજયોગ) એવું નામ રાખ્યું છે.

એના વિષયો આ સાથેના મુચિપત્રમાં દર્શાવેલા છે, તે ઉપરથી નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાનની ઉન્નતિ પામેલા બ્રહ્મ જીજ્ઞાસુ જનોને એ પુસ્તકની યોગતા સ્પષ્ટ જણાશે. પરંતુ એમાં જણાયેલા સઘળા વિષયોનું આગ્રહ પુર્વક પઠન, મનન, અને નિદિધ્યાસ કરવાથી અંતઃકરણમાં ગુપ્ત રહેલી, મહા પ્રબલ અને અદ્ભુત ઈશ્વરી શક્તિની ઉન્નતિ થવા માંડશે, અને તેથી આગલ આગ્રહ પુર્વક અભ્યાસના પ્રમાણમાં અલોકિક શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ દિવ્ય ચક્ષુના યોગે બ્રહ્મજીજ્ઞાસુ વિદ્યાર્થીને સઘળી સ્થુલ શ્રષ્ઠિનો પરીપુર્ણ અભાવ થવાથી સુક્ષ્મ જ્ઞાનથી સુક્ષ્મ વસ્તુનો પ્રકાશ થવા માંડશે.

પ્રવી રીતનું મહા અલોકિક જ્ઞાન, પંચવિષયની અપરીમિત વળ્ણાવાળા માની પુરુષોને માનસિક જ્ઞા-

નની ગમે તેવી ઉત્તમ ઉન્નતિ થઈ હોય તોપણ તેમને પ્રાપ્ત થઈ શકવાનો સંભવ નથી, કેમ જે પંચવિષયની અતિ બલિષ્ઠ ત્રણાને લિધે અંતરના દિવ્યચક્ષુ ઉપર સ્થુલ વિષયોનું મોટું આવરણ આવેછે, તેથી ઉલટું તેવા જનોને મહા પ્રતાપવાન અલોકિક ઈશ્વરીશક્તિ, અને અદ્ભુત જ્ઞાન એ બેઉનું નાસ્તિકપણુ થાયછે. તે માટે જે જનોને માત્ર સ્થુલ શ્રષ્ટિ અને તેના પંચ વિષયોજ સસ જણાયલાછે, તે શિવાય વિજુ સઘલુ મિ-ધ્યા અને કલ્પિત સમજેછે, તેવા અકુંચિત બુદ્ધિના જનોને એવા અદ્ભુત વિષયોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને પ્રિતિ કદાપી યાય નહીં, માટે આ પુસ્તક, મુખ્યત્વે કરી સનાતન ધર્મ સંપન અને ઉત્તમ માનસિક જ્ઞાન-વાળા, નિષ્પક્ષપાત રીતે સસની પરીક્ષા કરી સસ જ્ઞાન મેલવવાની ઇચ્છા રાખનારા ધર્મજીજ્ઞાસુ તથા વ્રત્તજીજ્ઞાસુ જનોસારુ, પ્રસિદ્ધ કર્યુંછે.

નૌ. ડ. ત્રી.

સનાતનધર્મ સમાના સમ્પાદક

॥ ॐ ॥

तत्सत्परमात्मनेनमः

सतगुरु प्रसन्नोस्तु.

राज योग.

ज्ञानની ઉન્નતિ અને કૈવલ્ય મોક્ષ.

પ્રથમ ગુપ્ત વિદ્યા કઈ અને તેને ગુપ્ત રાખવાનું પ્રયોજન શું એ આપણે જાણવાની અગત્ય છે, માટે તે નો વિચાર કરીયે. મહા અદ્ભુત અને ચમત્કારી યોગ વિદ્યા ગુપ્તવિદ્યા કેવાય છે, કેમજે એ વિદ્યાનું સવિસ્તરજ્ઞાન સઘળા મનુષ્ય પ્રાણીને વીજી ઉપયુક્ત વિદ્યાના જ્ઞાનની પેઠે સામાન્ય રીતે આપવાનો પરીચય મુલથી નથી. અને એજ કારણને લીધે સંસાર સુખની અપરીમિત ટ્રણાવાળા મનુષ્ય પ્રણીમાંથી ઘણા, એ વિદ્યાની યથાર્થ અને પરીપુર્ણ રીતે નિષ્પક્ષ પાત રીતે પરીક્ષા કર્યા વિના એ મહા સર્વોપરી અતિ ઉત્તમ વિદ્યાને, અસલ અથવા કલ્પીત માને છે; વઢી એ વિદ્યાના ઘણા નીયમો વીજી સાધારણ સંસારીક ઉપયુક્ત વિદ્યાના નિયમો કરતાં ભિન્ન છે, અને તે ઘણાના જાણવામાં આવેલા નથી તેથી એ વિદ્યા અસલ હશે એવી કલ્પના ઘણા મનુષ્યો કરે છે. હવે એ

મહા અદ્ભુત વિદ્યાને, સાધારણ જન સમોહથી ગુપ્ત રાખવાના હેતુનો, આપણે નિષ્પક્ષપાત રીતે વિચાર કર્યાથી, જણાય છે જે, એ વિદ્યાનું જ્ઞાન કોઈ અપાત્ર અથવા સંસાર સુખની અપરીમિત ત્રષ્ણાવાળા પુરુષને કોંવા જેની નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્ય જ્ઞાનની યથાર્થ ઉન્નતિ થઈ નથી, વિગરે અયોગ્ય મનુષ્યને, આપ્યાથી અંતે પરીણામ, તે વિદ્યાર્થીને જાતે અને બીજા તેના સંગષ્ટણવાળા મનુષ્યને, વિપ્રિત અને દુઃખદાયક થયા વિના રહેતું નથી; જેમ કોઈ અનુભવી વિદ્વાન, રસાયણ પ્રયોગથી વિદ્યુત, કિંવા અગ્ની ઉત્પન્ન કરી દેલાડતો હોય તેની પાસે કોઈ અવિદ્વાન અને મુર્ખ મનુષ્ય હોય, તે તેનું જોઈ એવી રીતનો વગર અનુભવે પ્રયોગ કરવા જાય, તો કોઈ સમયે પરીણામ વિપ્રીત, નિશ્ચય થાય, તેમજ ઉપર કહેલા અપાત્ર મનુષ્યથી યોગ સાધનાનું, પરીણામ, વિપ્રિત અને દુઃખદાયક થયા વિના રહેજ નહીં. સઘડા બુદ્ધિવાળા પુરુષના જાણવામાં છે જે, કોઈ પણ જાતની ડંચી ઉપયુક્ત વિદ્યા એકદમ પ્રથમ વિદ્યાર્થીને પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી. વિદ્યાર્થીએ પ્રથમ પોતાની શક્તી અને વય પ્રમાણે થોડું થોડું અલ્પ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સાધારણ વિદ્યા મેલવ્યા પછી કોઈ પણ જાતની ડંચી વિદ્યાનું જ્ઞાન મેલવતા મેલવતા માનસિક જ્ઞાનની, ઉન્નતિ યથાર્થ રીતે પરી પક થાય, તોજ કોઈ પણ જાતની ઉપયુક્ત વિદ્યા સમજી શકાય; અને તે

વિદ્યા પરીપૂર્ણ પ્રાપ્ત થયા પછી તેનો સસ અને યથાર્થ ઘટિત ઉપયોગ કર્યાથી પોતાને અને વીજાને જેમ લાભ થઈ શકે છે, તેમજ માનસિક જ્ઞાનની ઉન્નતી થઈ બુદ્ધિ ચૈતન્યનું નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયાર્થી, અઘંડ અને અવિનાશી એકજ સસને માયાના આવરણમાંથી સોધી કાઢ્યા પછી યોગ વિદ્યાના સાધન કરવા માંડે તો, તેથી અલ્પ કાલમાં તે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી અલોકીક લાભ પોતાને પ્રાપ્તી થઈ, વીજાને પણ તેવો કેવલ સસ લાભ આપી શકે. એ શિવાય માનસિક જ્ઞાનની યથાર્થ ઉન્નતિ કર્યા વિના, હઠયોગના અભ્યાસથી માત્ર બાહ્ય અવયવ અને ઈન્દ્રિ આદિકને અનેક પ્રકારના કષ્ટ આપી પ્રાણાયામ આદીક વિજી કેટલીએક ક્રીયાની સાધના દિર્ઘકાલ સુધી યથા યોગ્ય રીતે કરી શકાય તો તેથી કેટલા એક અદ્ભુત અને ચમત્કારી કાર્યો કરવાની શક્તી આવી શકે છે. પણ તેવા યોગીને માયાનું આવરણ નહે છે. તેથી તેવા અદ્ભુત ચમત્કાર અવિદ્યાન, અને અલ્પજ્ઞાની લોકના સમુહમાં કર્યાથી તે તેમને દેવ અને ઈશ્વર રૂપ માની તેમની સેવા અને ભક્તિ કર્યાથી પોતાનું સાર્થક થઈ અંતે કલ્યાણ થાય છે એમ સમજ્યાથી ગુરુ અને શીષ્ય વેડને નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યનું યથાર્થ જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા મર્ણ પર્યંત થતી નથી તેથી તેમનું અકુચિત જ્ઞાન રહી સંસારની ત્રણા દગ્ધ નહીં થવાથી પુનરાવૃત્તિને પામે છે. અને

ઉપર કહ્યું એવી રીતે યોગીને જો ઘણા દીવસ સુધી અલોકીક માન પ્રતિષ્ઠા અને સેવા પૂજા થાય તો તેને પળ માયાનું આવર્ણ નહ્યાથી યોગ વિદ્યાના સાધન ન્યુન થતા જાય તેથી સંસારના અસલ સુખમાં સસ-તાનો ભાસ જળાયાથી ઘણાં સ્વરા યોગી સલ માર્ગ-માંથી ભ્રષ્ટ થઈ વિભત્સ, વામ, અને તાંત્રિક માર્ગની પ્રવૃત્તિ કરે છે. એ આપણે તાંત્રિક અને વામ માર્ગના ગ્રંથનું અવલોકન કર્યાથી સ્પષ્ટ જળાય છે. અને એ-વી રીતે માયાના આવરણથી વિરક્ત થઈ હઠ યોગી કદાપી એકાંત સ્થાનમાં દીર્ઘ કાલ સુધી રહે તોપણ તેને ઉત્તમ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ કૈવલ્ય મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શક્તી નથી એ હઠદીપીકાના ગ્રંથમાં પણ સ્પષ્ટ દર્શાવ્યું છે જે હઠ યોગની સાધના કર્યા પછી અંતે રાજયોગની પ્રાપ્તિ કર્યાથીજ કાલમૃત્યુથી રક્ષા થઈ કૈવલ્યમોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. એવું હઠ દીપીકાના શ્લોક ૧૦૩ માં કહ્યું છે.

સર્વેહઠલયોપાયારાજયોગસ્યસિદ્ધયે ॥

રાજયોગસમારુઢઃપુરુષઃકાલવંચક ॥

એનો સ્પષ્ટાર્થ ટિકાકાર બ્રહ્માનંદ સ્વામિયે એવો કર્યો છે જે —“ હટોપાયા આસન કુંભક મુદ્રારૂપઃ ॥ લયો પાયા નાદાનું સંધાન શંભવિ મુદ્રાદયઃ ॥ રા-જયોગસ્ય મનસઃસર્વ વૃત્તિ નિરોધ લય સિદ્ધયે નિષ્પ-તયે પ્રોક્તાઈનિ શૈષઃ રાજયોગ સંમારુઢઃસમ્યગારુઢઃ પ્રાપ્તવાન૥યંપુરુષઃસઃકાલવંચકઃકાલં મૃત્યુવંચયતી॥”

એ ઉપરથી સંશય રહીત જણાય છે જે હઠયોગથી
 આપણે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આસન, કુંભક વીગરે મુ-
 દ્રાની દ્રઢતા થઈ તેમાં લય થવાયછે સ્વરૂં; પરંતુ રાજ
 યોગથી સર્વે વૃત્તિનો નિરોધ થઈ સંપૂર્ણ નિશ્ચય લય
 થાય છે. તેથી મહા અદ્ભુત અનંત કાર્યો કરવાની
 શક્તિ વીગરે આવી અંતે કાઠ એટલે વિપ્રીત સમય-
 થી રક્ષા થઈ જન્મ મર્ણ એટલે દૈવ્યલોકમાં પળ જ-
 ન્મ મર્ણ છે, તેનાથી પળ રાજયોગી મુક્ત થઈ તેની
 કૈવલ્ય મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે જ્ઞાનીઓને
 સારુ સર્વોપરી અને શ્રેષ્ઠ રાજ યોગ કહ્યો છે. કેમજે
 તેમાં ઉત્તમ જ્ઞાન રહ્યું છે. અને ઉત્તમ જ્ઞાનના જ યો-
 ગ આ લોકમાં પળ ઉત્તમ કાર્યો કરતાં છતાં તેમાંથી
 વિરક્ત રહી અંતે કૈવલ્ય મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે
 પરંતુ રાજયોગ ઉત્તમ પ્રતિના માનસિક જ્ઞાનની પ્રા-
 પ્તિ વિના થઈ શકતો નથી, અને માનસિક જ્ઞાન,
 ઊંચી વિદ્યા વિના, આવી શકતું નથી; માટે ઊંચી
 વિદ્યા પ્રાપ્ત થયા પછી અને માનસિક ઉત્તમ જ્ઞાન
 મેળવ્યા પછી, નિશ્ચયાત્મક તુદ્ધિ ચૈતન્યનું જ્ઞાન,
 પ્રાપ્ત થયા પછી પાત્ર થવાય છે; અને તે થયા પછી
 રાજયોગના નિયમ અને પદ્ધતિ પ્રમાણે દ્રઢ આગ્રહથી
 ચાલવાની અગત્ય છે. પરંતુ કેટલાએક અલ્પ જ્ઞાની
 એવું સમજેછે જે કાંઈ મહા સમર્થ યોગીનાં દર્શન ક-
 રી, તેની સેવા કરી, તેને રાજી કર્યાથી, કાંઈ જ્ઞાન
 કર્તિવા યોગવિદ્યાનિ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકશે, એ સા-

ધારણ બુદ્ધિથી પળ વિચાર કરતાં અસલ ભાસે છે કેમજે યોગ પળ બીજી વિદ્યા જેવી એક મહા અદ્ભુત વિદ્યા છે. અને વિદ્યા માત્ર ગુરુ કૃપાથીજ પ્રાપ્ત કદાપી થઈ શકે નહીં, તેતો પુરુષ પ્રયત્ન કરી દ્રઢ આગ્રહથી અનુભવ કરવાથીજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. માટે ઉત્તમ જ્ઞાન અને ઉત્તમ યોગાદિક વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખનારા વિદ્યાર્થીએ તેના નિયમ પ્રમાણે વર્તવવાની અવશ્ય અગત્ય છે.

યોગ અથવા ગુપ્તવિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખનારા વિદ્યાર્થીએ પ્રથમથી સંસાર સંબંધી સુખ પ્રાપ્ત કરવામાંજ તદાકાર થઈ આસક્ત થવું નહીં, તેમજ એકદમ સંસાર સાગ કરી અરણ્યમાં જઈ નિવાસ કરવાની પણ અગત્ય નથી; કેમજે કદાપી અંતર વિકારનો નાશ થયા વિના કોઈ સમયના કારણને લીધે, બાહ્યારથી સાગીનો વેશ લઈ અરણ્યમાં બેઠાથી કાંઈ લાભ થતો નથી, તે છતાં તેમ કરે તો સાં ત્રાણાનો નાશ નહીં થયાથી, મનમાં અનેક પ્રકારના વિકાર ઉત્પન્ન થઈ, અંતર સદાકાલ દગ્ધ રહે છે, તેણે કરી આ લોક અને પરલોક બંનેના કાર્યો બગડે છે. માટે તેમ સંસારનો સાગ નહીં કરતાં સંસારમાં રહી સંસારના કાર્યમાં લક્ષમાત્ર કારણ જેટલુંજ આપી નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્ય જ્ઞાનની ઉન્નતિ કરવાના સાધનમાં પોતાનો ઘણો કાલ કાઢવાનો અભ્યાસ રાખ્યાથી તે સંસારમાં રહ્યા છતાં તેમાં આસક્ત નહીં પામતાં તેથી

વિરક્ત થતો જાય છે.

સઘડા મનુષ્ય પ્રાણીમાં વે જાતની વિચારશક્તિ ગુપ્ત રીતે રહેલી છે. માનસિક અને બુદ્ધિ ચૈતન્ય એ બંને ક્રિયા ક્રિયા તત્વની બનેલી છે, અને એના સ્થળ શરીરમાં સ્થાન કીયાં છે એ વિગરેનો યથાર્થ નિર્ણય આપણે સુબોધ પત્રીના પુર્વાર્ધમાં કરેલો છે. તેથી આ પ્રસંગે એ વિષે અધીક વિચાર કરવાની અગત્ય નથી. એ વેડ શક્તીનો પરસ્પર નિકટ સંબંધ છે, તેથી એ વેડનો યથાર્થ ઉપયોગ કર્યાથી, ઉત્તમ રીતે કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકે છે; પરંતુ તેમ નહીં કરતાં માત્ર પોતાની માનસિક શક્તિની ઉપયુક્ત વિદ્યા વિગરેના યોગે ઉન્નતિ કરી તેની સઘડી શક્તી માફક સંસારનાજ કાર્યમાં અઘંડ ઉપયોગ કરે તો તેથી કેવળ સ્વાર્થી અને માયાવી થતો જાયછે, અને તે પોતાની માનસિક શક્તિ, માત્ર અલ્પ અને ક્ષણભંગુર કાર્યમાંજ સદા રાખે છે તેથી પોતાને પંચમાભુતવાળો જીવ સમજી તેવા અલ્પકાર્યોમાં જેમ જેમ અધીક લક્ષ આપતો જાય છે, તેમ તેમ તેના જ્ઞાનની મર્યાદા, અંકુચિત થયાથી, કેવળ સ્વાર્થી થઈ નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ જ્ઞાનવાળો પોતે મહા સમર્થ છતાં પોતાને અતિ અલ્પ જ્ઞાની સમજ્યાથી મહા અલોકીક અને ચમત્કારી કાર્યો કરવાને અસમર્થ સમજી, પોતાનું સામર્થ પોતાની મેલે ધોય છે. હવે કદાપી કોઈ વિદ્યાર્થી પોતાના માનસીક જ્ઞાનની યથાર્થ ઉન્નતિ વિ-

દ્યા વિગરેના યોગે કર્યા શિવાય આપણે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આસન પ્રાણાયમ વિગરે ક્રિયા અતિ આગ્રહ અથવા હઠથી કર્યા પછી, કાંઈક ચમત્ ક્રતીઓ કરવામાં અને જોવામાં આવે તોપણ તેનું યથાર્થ અને સચ્ચ કારણ તે સમજી શકે નહીં, તથા તે અકુંચીત જ્ઞાનવાળો સંશય, અને સ્વપનાવસ્થાવાળા જોઈ રહેછે; તેણે કરી બુદ્ધિ ચૈતન્યની ઉન્નતિ થઈ સચ્ચ અસચ્ચનો અર્થાર્થ નિર્ણય કરવાની શક્તી તેને આવતી નથી માટે માનસિક જ્ઞાન અને બુદ્ધિ ચૈતન્યજ્ઞાન એ બેઉ સરખા પ્રમાણમાં મેલવવાના સાધનો કરે તો, માનસિક જ્ઞાનની ઉન્નતિ અતિ ઉત્તમ રીતે થયાથી, તેને જણાય જે આ શ્રદ્ધિના સઘળા પદાર્થોના પ્રથમકરણ અને સંયોગ કર્ણના નીયમ, જાણ્યા છતાં મહાત્ત્વાદીકના સંયોગકર્ણ અને પ્રથમકર્ણના નિયમ જાણવાની તેને અગત્ય જણાયા પછી પોતાના પાંચ મહાભુતવાળો દેહ તેનું પ્રથમકર્ણ અને સંયોગકર્ણ કરવાના નિયમ જાણવા ઉપર લક્ષ ગયાથી, તેને બુદ્ધિ ચૈતન્યના નિશ્ચયાત્મજ્ઞાનની યોગ્યતા જણાયછે; તેથી માનસિક અને બુદ્ધિજ્ઞાન એ બેઉની ઉન્નતી અધિક થયાથી પોતાની ગુપ્ત રહેલી સમ્પ્રત્યક્ષ પ્રકારની અથવા મુખ્યત્વે કરી ત્રણે પ્રકારની સ્થિતિનું પણ સત્ત્વ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી બુદ્ધિ ચૈતન્યના નિશ્ચયાત્મકજ્ઞાનના વળથી ઇચ્છા શક્તિ પણ અતિ પ્રબલ થઈ ઉપર કહેલા સ્થુલ સુક્ષ્મ, અને કારણ એ ત્રણે પ્ર-

કારની સ્થિતિ અને તત્વાદીકનાં મનન અને નિદિ-
ધ્યાસના અભ્યાસે કરી અતિં બલવાન થઈ મહા અ-
લોકીક અને ચમતક્રતી જોઈ અને તે કરી શકે
છે. માટે માનસિક અને નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્ય
એ વેડ જ્ઞાનની ઉન્નતિ થાય તોજ અતિ ઉત્તમ
લાભ થાય.

બુદ્ધિ ચૈતન્યના જ્ઞાનની ઉન્નતિ થવાનું મુલ સાધન
સ્વાર્થ રહિત પરમાર્થના કાર્યોમાં લક્ષ આપવું એજ છે
માટે યોગ્યવિદ્યા મેલવવાની ઇચ્છા રાખનારા વિ-
દ્યાર્થીએ સ્વાર્થનું નિરમુલ કાઢવા સારુ અહંપદનો
હાગ કરી એટલે મારુ શરીર, મારી વસ્તુ, મારા સ-
ગા સંબંધી, વિગરેમાં જેમ વને તેમ સ્વાર્થ ન્યુન ક-
રતા જવું, અને પંચ મહાભુતવાળો પોતાને સમજવો
નહી. પોતાનો દેહ મિથ્યા અને ક્ષણભંગુર સમજી
બીજા પંચકોશને પ્રકૃતિના કાર્ય સમજી તેનું પ્રથ-
કર્ણ થઈ પોતે મહા સ્વયંપ્રકાશ અઘંડ અને અવીના-
શી અતિ બલવાન સમજી સઘળી પ્રકૃતિના અંશ અ-
ને પરમાણું વિગરેના સંગ્રહથી જે બ્રહ્માંડાદીકની ઉ-
ત્પત્તિ સ્થિતિ વિગરે જે થાય છે તે સઘળી ઉત્તમ
શક્તીના કીર્ણવાળો આ ક્ષણભંગુર દેહમાં રહેલો મ-
હા પ્રતાપવાન અને જેમાં બધા દેહ રહેલા છે એવો, એ-
ક શુદ્ધ ચૈતન્ય છે, અને તેજ માત્ર હું નિરંજન અને
નિર્લેપ એક સસ છું. એવો દ્રઢ નિશ્ચય કરી એનું મ-
નન કરવાનો અધિક અભ્યાસ રાખવો.

ઘળે પ્રસંગે મહાન વિદ્વાનોએ કહ્યું છે જે મનુષ્યનું સ્થુલ શરીર સસ અને અવિનાશી નથી, એ સસ છે, કેમજે આપણે ઉપર કહ્યું જે, એક અવિનાશી આત્મા, સ્થુલ સુક્ષ્માદિક દોષથી વિરક્ત, એક આભાસ રૂપ સસ છે. તે કોઈ ચક્ષુ ઇન્દ્રીયથી જોઈ શકતો નથી. કર્ણથી સાંભળી શકતો નથી. અને સ્પર્શથી જગાતો નથી, પરંતુ કર્મ જે અસર કરે છે; તે અસર જાણી શકાય છે. એટલે પ્રકૃતીના સંયોગ કર્ણથી પંચ મહાભુતમાં શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ, તેની ગતીથી સ્થુલ દેહના મન ઉપર સંસ્કાર થયાથી મનને જ્ઞાન થાય છે. તેવી રીતે સુક્ષ્મ મહાભુતના પરમાણુના સંયોગ કર્ણથી, જે અલ્પ સ્થુલ શરીર બનેલું છે. તે સદાકાલ મહાભુતના પરમાણુઓના સંયોગકર્ણ, અને પ્રથમકર્ણ થવાથી તે નિરંતર વદલાતું જાય છે. સ્નાયુ, ચર્મ, વીગરેના સુક્ષ્મ પરમાણુઓ, સદા ધીમે, અથવા જલદીથી તેના આકર્ષણના પ્રમાણમાં વદલાયા કરે છે એટલે જુનાનો નાશ થાય છે અને તેનો જગા ઉપર વીજા નવાનો સંગ્રહ થાય છે. જે પ્રમાણે કપાયલી આંગળીમાંથી સહેલો માસ ચર્ચ જઈ નવિ ચામડી આવે છે અને જે પ્રમાણે સર્પ કાંચળી વદા છે. તદવત મનુષ્યના શરીરમાં અતિ સૂક્ષ્મ ફેરફાર મર્ણ પર્યંત થયા કરે છે તેજ પ્રમાણે સ્થુલ શરીરની આકૃતિ સદા એક સરખી રહેતી નથી તે સ્થુલ શરીરનું વાલ્યાવસ્થામાં, યુવાવસ્થામાં, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં એક

સરખું રૂપ, રંગ વીગરે રહેતું નથી અને અંતે તેનો નાશ થાય છે એ મઘલાના જાણવામાં છે. માટે સ્થુલ શરીર મિથ્યા અને અસત્ય છે.

આપણું સ્થુલ શરીર મિથ્યા અને નાશવંત સિદ્ધ થયું, પરંતુ કેટલાક પુરાણ અને શાસ્ત્રમાં પણ આત્માને અજન્મ, અને અવીનાશી કહી પુનર્પિંદ્રહને જન્મ મર્ણ કરનાર મન કહ્યું છે. એટલે મનની જેવી વ્રજ્ઞા હોય તેવી કલ્પના કર્યાથી જે કર્મ થાય તે પ્રમાણે તદરૂપ દેહને ધારણ કરી જન્મ અને મર્ણાદી ક મોગવે છે. માટે મન નાશવંત છે, કે અવીનાશી છે. એનો વિચાર કરીયે. આપણે પુર્વે કહ્યું છે જે મન એ આકાશ અને વાયુના અતિ સૂક્ષ્મ પરમાણુની સાથે ઇચ્છાશક્તિના તાત્વીક પરમાણુના સમીલન થવાથી કાર્ય કરવાની ચંચલ શક્તિ આવે છે. તેના યોગે મઘલા વાહારના માનસિક વિચારના સૂક્ષ્મ પરમાણુઓ જેના ઉપર આકાશ અને વાયુના સંસ્કાર થયાથી, ઉપર કહેલા વિચાર અથવા કલ્પનાના છૂટા પરમાણુ મનોમય ચક્રમાં એક ઠેકાણે સ્થિત થઈ તત્ક્ષણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરે છે. આપણા જાણવામાં છે કે, જે પ્રમાણે સમય વદલાય છે તે પ્રમાણે વિચાર પણ વદલાતા જાય છે, એટલે જુના વિચાર વદલાઈ વીજા નવા તર્ક અથવા કલ્પના ઉત્પન્ન થાય છે. એક વચ્ચે થયેલા વિચારને અક્ષય અથવા ઘણા સમય સુધી રાખવાને ઇચ્છાશક્તિ અસમર્થ થાય છે. સ્મરણ

શક્તિ નિસ્તેજ થયાથી, મન પોતાનાં કાર્યો કરવાની રીત બદલે છે. અને જ્ઞાન પોતાનાં રૂપ બદલે છે. બાલ્યાવસ્થાના વિચાર યુવાવસ્થામાં રહેતા નથી, અને યુવાવસ્થાની કલ્પના વૃદ્ધાવસ્થામાં રહેતી નથી, જે આજ તેને સસ અને ઢહાપણવાલું જણાય છે, તે કાલે તેને અસસ અને ગાંઢપણા જેવું જણાય છે આપણે સૂક્ષ્મ રીતે વિચાર કરીશું તો જણાશે જે, આપણી સસ અથવા અસત્ય કલ્પના અને આપણી ધાર્મિક અથવા કોઈ ઉપયુક્ત વિદ્યા, અને તત્ત્વજ્ઞાન આદીકના જે વિચારો જે દેશમાં આપણે રહેતા હોઈએ. તે દેશ જન સમોહનું વલણ અને જેવા વિચાર હોય તેવા વિચારનો રંગ અથવા સત્તા ઉપર કહેલા વિચાર ઉપર વેસે છે. અને તે પ્રમાણે આપણું વલણ કરાવે છે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે જે જ્ઞાન, એ કલ્પનાનો જન્મ થઈ, વૃદ્ધિને પામી તેની ઉન્નતી ભિન્ન ભિન્ન વલણના યોગે થાય છે. કદાપી એવી રીતે થતી ક્રિયા મંદ પડે અથવા અધિક થાય તો પણ તેમાં આપણા સ્થુલ શરીરની પેઠે અનેક પ્રકારના ફેરફાર થઈ અંતે માનસિક પરમાણુનું પ્રથમ્કર્ણ થઈ જાય છે. માટે મન જેવી વસ્તુમાં અવિનાશીપણું નથી, માટે મન અનીચ છે—હવે આપણે મનુષ્ય પ્રાણીનું જે નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિચૈતન્ય તેનો વિચાર કરીયે. બુદ્ધિ ચૈતન્ય આકાશ અને તેજના સૂક્ષ્મ પરમાણુના સંયોગ કર્ણનું થયેલું છે, માટે તે મનુષ્યોનો ચૈતન્ય જીવ કે-

વાયછે. ઘણા મનુષ્યમાં એ ચૈતન્ય જીવ પ્રવાહીક શુ-
 ન્યાવસ્થામાં જ હોય છે, તેથી તેમને ચૈતન્ય જીવનું
 સસજ્ઞાન કાંઈજ હોતુ નથી, માટે મનુષ્યના ઉન્નતિ
 પામેલા માનસિક જ્ઞાનનાં, તેની સાથે મિશ્ર થયા
 વિના તે ચૈતન્ય જીવ જાણે છેજ નહીં એવું જણાયછે
 ચૈતન્ય નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિની ઉન્નતિ થઈ તે મનુષ્યની
 અંતની સ્થિતિ, જે આત્મા, પરમાત્મા, અથવા પરબ્રહ્મની
 સાથે સમીલન થાય છે. તે અંજર, અમ્મર, અને અ-
 વિનાશી ઈશ્વરી ચૈતન્ય એક સસજ્ઞે. તે અલંડ છે તે-
 થી તેનું વિભાકર્ણ થઈ તેના પરમાણું અંશ, મનુષ્ય
 પ્રાણીમાં બીજા પ્રકારીના પરમાણુની પેઠે પ્રવેશ કરી
 સ્થિત થતા નથી, પણ તે માત્ર આભાસ રૂપે સદા
 સર્વદાકાલ સઘળાને વિશે છે. અને મનુષ્યનું જ્ઞાન
 જેમ જેમ ઉન્નતિને પામતું જાયછે. તેમ તેમ તેની મા-
 નસિક અને બુદ્ધિ ચૈતન્યની શક્તિ અધિક પ્રકાશને
 પામતી જાય છે. અને જેમ જેમ તે પરબ્રહ્મ સાથે
 સમીલન થતી જાય છે, તેમ તેમ, તેની એક્યતા
 અધિક થતી જઈ, અંશે પ્રત્યેક ચૈતન્ય જીવને ગુપ્ત
 રીતે સર્વ વ્યાપકપણું જણાઈ, તેજ માત્ર એક શુદ્ધ ચૈ-
 તન્ય બ્રહ્મ સઘળામાં રહિ સઘળા તત્વાદીકનો સમાવે-
 શ તેમાં છે. એ સિદ્ધાંત ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે જે
 સસ અને અવિનાશી એક પરબ્રહ્મજ છે. એ ઉપરથી
 સઘળા મનુષ્ય પ્રાણીનું સ્થાકપણું અને ચપલતા વિ-
 મરે શક્તિ રૂપ ચૈતન્ય જીવ તેના પ્રકૃતીવાળા શરી-

રમાંજ મર્યાદા રૂપે રહેલો નથી પણ તે સુક્ષ્મ રીતે અવકાષમાં પસરી તેમાં રહી શકે છે. અને તેની મન-વાંતરની પુનરાવૃત્તિને અંતે તે જે પ્રમાણે ઉન્નતિ પામેલો ચૈતન્ય જીવ જે પ્રમાણમાં શુદ્ધ ચૈતન્ય બ્રહ્મના કિર્ણનું આકર્ષણ કરી જાતે પ્રકાશમાન થઈ જેમ પ્રકાશ આપે છે. તે પ્રમાણે સઘળું અવકાશ પ્રકાશિત કરી શકે છે.

સંવત્ ૧૯૪૧ના દ્વિ જેષ્ઠ વદ્ય ૮ ને રવિવાર.

વ્યપ્તિ સમાપ્તિ અને સ્થૂળ સુક્ષ્મનો વિચાર.

માનસિક જ્ઞાનની યથા યોગ્ય ઉન્નતિ થયા પછી ગુપ્ત વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખનારો વિદ્યાથા જો નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યના પ્રકાશવડે, અવલોકન કરશે તો તેને સ્પષ્ટ જણાવવા માંડશે જે, મહા બ્રહ્માંડમાં જેવી રીતે અંતરીક્ષમાં પ્રકૃતિના ચૈતન્યતાત્વિક પરમાણુઓના કાર્યથી સુર્ય ચંદ્ર પ્રથિવ્ય ગ્રહ અને તારા વિગેરે અગણિત પદાર્થોની ઉત્પત્તિ થઈ ભિન્ન ભિન્ન તત્ત્વમિશ્રિત વાતાવર્ણ તેને વિષે રહ્યા છે. તેમાં પ્રથિવ્ય વિષે જે મનુષ્ય પ્રાણી છે. તે પણ પ્રકૃતિના સ્થૂળ અને સુક્ષ્મ તાત્વિક પરમાણુઓના બનેલા છે. તેમાં જે લોહચુબક જેવા, પણ ચૈતન્ય શક્તિ અને કૃતિવાળા પરમાણુની જે આકર્ષિક વસ્તુ છે તે એવા મનુષ્ય પ્રાણીની આસપાસ અનેક પ્રકારના કાંતિવાળા ચૈતન્ય પરમાણુઓના સમુહમાં રહેલા છે, તેના યોગે

અનેક પ્રકારના મિથ્યા અને ક્ષણભંગુર કાર્યો નિરં-
 તર સ્વાભાવિક પ્રયોગથી ઉત્પન્ન થઈ તે મનુષ્ય પ્રા-
 ણીના અંતઃકરણરૂપી મધ્યમાં સ્થિત થાય છે. અને આ-
 તિથી ઉત્પન્ન થયેલાં જે કાર્યો તેને કારણ સમજે છે.
 અને અજ્ઞાનને લીધે જે નાશવંત સ્વપ્નાવસ્થા જેવા જે
 રૂપો દ્રષ્ટોત્પત્તિમાં આવે છે. તે સત્ય મનાય છે. ક્ષણિક
 સ્વપ્નાવસ્થા તુલ્ય જે ક્રતિયો ઉત્પન્ન થાય છે તે સત્ય
 મનાયાર્થી મનને આનંદ ઉત્પન્ન થયાર્થી, તે પ્રસક્ત
 દેખાય છે. તેણે કરી જે ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે, તે નિર-
 ઉપયોગી અને મિથ્યા છે; જેવી રીતે સૂર્યના પ્રકાશિત
 કિર્ણ કોઈ અપારદર્શક વસ્તુ અથવા પારદર્શક વસ્તુ
 કાચ, છીંપાળી વિગેરે ઉપર પડવાથી, અનેક પ્રકા-
 રના રંગો ઉત્પન્ન કરી તેને પ્રકાશમાન કરે છે. અને
 અવકાશમાં મનોહર રંગોનું જે ધનુષ્ય સૂર્યનાકિર્ણ.
 પરજન્યના જલવાળા વાતાવર્ણમાં સંસ્કાર થયાર્થી
 ઉત્પન્ન થાય છે. તેવી રીતે સંસારના અગણિત પદા-
 થોમાંથી કલ્પનાના યોગે કિર્ણ જેવા આતિ સુક્ષ્મ પર-
 માણુઓ, ચૈતન્યાકર્ષણથી, અંતર ઇન્દ્રિઓમાં, સંગ્રહ
 થઈ, તેના રૂપો મનરૂપી દર્પણમાં પરાવર્તન પામી
 તેની છાયા, રૂપો, અને મિથ્યા પદાર્થો ઉત્પન્ન થતા
 થતા, તે જોવાની અને જાણવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરે
 છે; એ સમગ્ર તે મનુષ્યપ્રાણીની કલ્પનાનુજ કાર્ય છે.
 એવી રીતે ઉન્નતિ પામેલા નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાનવાળા મ-
 નુષ્યને જણાવવા માંડે છે.

एवी रीते थतां थतां, ने विद्यार्थिने सख अने असखनो निर्णय करवानी शक्ति, आवती जायछे, तेणे करी ते असखमांथी सख शोधी काडेछे. ए सखलुं निश्चयात्मक बुद्धि चैतन्यनी जेम जेम उन्नति थति जायछे, तेम तेम सख शोधक विद्यार्थीने जणातुं जायछे; तेथी ए विद्यार्थीने बुद्धि चैतन्यना सख ज्ञाननी उन्नति थवा सारु, तेणे प्रथमथीज, स्वार्थनी इच्छा, असख अने दुःखदायक जाणवी, अने कोइ पण अहंपद अक्षय नथी अने अहंपदनी प्रथक प्रथक उत्पत्तिवाळी स्थिति, कोइ नथी, पण सामान्य सख-लानी एकज स्थिति छे. एवी रीते सख शोधक वि-द्यार्थी यथार्थ रीते समजी, पोतानी प्रथक अहंपदनी कल्पनाने दग्ध करी नाश करे तोज, निश्चयात्मक बुद्धि चैतन्यना सख ज्ञाननो प्रकाश तेना उपर थवा मांडे, अने तेथी अंते सर्व व्यापक शुद्ध चैतन्यनुं साक्षात प्रथकरूप थइ पोते अजर अने अमरथायछे.

आपणे उपर कहेला, सघळा सिद्धांतनी सख-तानो, निश्चय हालना भणैला अने विद्वान गणायला पुरुषोने, थवा सारु पश्चिम देशना विद्वानोमांथी के-टलाएक विद्वाननो, ए विपे सिद्धांत केवी रीतनो छे; ते आपणे आ प्रसंगे जोइए. “बुलवरलीटन ना-मनो सख शोधक विद्वान एनाझनोनी नामना ग्रंथमां एवुं केहेछे जे कांइ अमूल्य, अने महत्वनुछे, ते जा-णवासारु प्रथम तेनी केवळ सखता, स्वच्छ अने नि-

મઠ જ્ઞાન મેઢવવાની અગચ્છે; વઢી વીજા વિદ્વાન
 ઇવું કહેછે જે આપણે અતિ પ્રાચિનકાલના ઘણા
 ભિન્ન ભિન્ન ધર્મના પુસ્તકમાંથી ભિન્ન ભિન્ન રીતે કે-
 વઢ સસતાના જે અંકુરો જણાયાછે, તે હાલના ઉ-
 ઉન્નતિ પામેલા જ્ઞાન, અને ભાષાથી, તેના સસગુહ્યાર્થ
 સ્પષ્ટ રીતે જાણવામાં આવ્યાછે, તે ઉપરથી જણાય છે
 જે, પ્રકૃતીના તાત્વિક પરમાણુમાં કેવઢ શુદ્ધ ચૈતન્ય
 ભાશ્ય રૂપે આવેછે. સાર પછી તે સર્વ વ્યાપક શુદ્ધ
 ચૈતન્યના તાત્વિક આભાષ રૂપ પરમાણુ વ્યક્ત પ્ર-
 કૃતીના કાર્યના સ્થુલ પરમાણુમાં, આભાષ રૂપે જણાઈ,
 જેમ સુર્યના કીર્ણના ભિન્ન ભિન્ન રંગ અને પ્રકાશના,
 આભાષ પડેછે, તેવી રીતે ભિન્ન ભિન્ન પશુપક્ષિ આ-
 ઢિક, પ્રથક્ પ્રથક્ જાતીમાં તે ચૈતન્ય રહેલો હોયછે,
 તે પુનરાવતીના નિયમ પ્રમાણે, ઉર્ધ્વગતીને પ્રથક્ પ્ર-
 થક્પણે પામેછે. તેમ થતાં થતાં તે નિચા વર્ગમાંથી
 અતી ઉત્તમ સ્થિતી જે મનુષ્ય પ્રાણી તેમાં ઉપર ક-
 હેલા ચૈતન્યના તાત્વિક પરમાણુ આ સ્થિતિમાં
 ઇટલે મનુષ્ય પ્રાણીમાં શુદ્ધ ચૈતન્યના તાત્વિક પર-
 માણુ ઉર્ધ્વગતીને પામેછે. પણ તે પશુપક્ષિ આદીકમાં
 જેવી રીતે તે ચૈતન્ય આભાષ પોતેજ પડેછે, પણ તે,
 નિચલા વર્ગના પ્રકૃતિના પરમાણુ તેને અધિક આ-
 કર્ષણ કરી શકતા નથી તેવી રીતે મનુષ્યપ્રાણીમાં
 થતું નથી પણ તેમાં પ્રકૃતિના તાત્વિક પરમાણુ અ-
 ઢિક વઢવાન હોય છે. તેથી તે પરમાણુઓ પણ તે

ચૈતન્યને આકર્ષણ કરે છે. માટે ઉપર કહેલા સર્વ
 વ્યાપક ચૈતન્યમાં પ્રકૃતિના પરમાણુનો પ્રથમ બનેલો
 જીવ સમીલન થઈ શકે છે. તે ચૈતન્ય ઉતરતી અને
 ચડતી એ વેડ પુનરાવૃત્તિમાં એકજ સરખો છે, તેમજ
 પ્રત્યેક મનુષ્ય પ્રાણીમાં પણ, સરખોજ છે. પરંતુ તે
 જેમ જેમ ઊંચી સ્થિતિયે ચડેછે તેમ તેમ પ્રત્યેક ભિન્ન
 ભિન્ન મનુષ્ય પ્રાણીના ભિન્ન ભિન્ન ઊંચા, માનસિક
 જ્ઞાનના પ્રવલ પરમાણુઓના સંયોગથી તે આભાષ રૂપ
 ચૈતન્યના કીરણો ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે દર્શાવેછે. એ-
 ટલે કદાપી માનસિક જ્ઞાનના અધીક ઊંચા પરમા-
 ãુઓનો અધિક સંગ્રહ થયો હોય અને બુદ્ધિ ચૈતન્ય-
 નું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા તેનો ઉપયોગ થતો હોય તો તે
 ચૈતન્યનો પ્રતાપ અધિક જગાડી અધિક ઉર્ધ્વગતિ
 પામતો જાય, અને તે મનુષ્ય પ્રાણીની કેવલ જુદીજ
 પ્રકૃતી કરે, અને જો માનસિક જ્ઞાનની ઉન્નતિ નહિ
 કરે, અથવા તે માનસિક જ્ઞાનનો ઉપયોગ નિરંતર
 સંસારના કાર્યમાં, અથવા પોતાના કેવલ સ્વાર્થ ક-
 રવાનાજ કાર્યમાં કરેતો, ચૈતન્ય પરમાણુના કીર્ણોનું
 આકર્ષણ ન્યુન થતું જાયછે; તેથી નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ
 ચૈતન્યની ચંચલ શક્તી પ્રકાશિત થઈ શકતી નથી,
 તેણે કરી માફક ઋણાના, પ્રકૃતીના પરમાણુઓનો
 તેને અધિક સંગ્રહ થતો જાયછે, તેથી આ લોકમાં
 કેવલ સ્વાર્થી થયાથી, મુઝા પછી મિથ્યા ઋણાના
 યોગે માફક સુક્ષ્મ અને લિંગ શરીર ધારણ કરી કે-

ટાકાક કાલરુધી પ્રથિવ ઉપર અને અંતરીક્ષમાં ભ્રમણ કરવું પડેછે. અને અંતે પાછો પ્રથિવ ઉપર કાઢાંતરે મનુષ્ય દેહે ધારણ કરી સ્વાં માનસિક જ્ઞાનના વલ્લવાન ઉંચા પરમાણુનો અધિક સંગ્રહ કરી નિશ્ચયાત્મ-બુદ્ધિ ચૈતન્યની ઉન્નતિ કર્યા પછી, ઉર્ધ્વગતિને માર્ગે જઈ શકાયછે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાયછે જે, જેમ જેમ માનસિક જ્ઞાન, અધિક મેલવી તેની ઉન્નતિ કરી તેની સાથે બુદ્ધિ ચૈતન્યના જ્ઞાનનું સમીલન કરતો જાય, તેમ તેમ નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યની સચ્ચતાનો પાયો અચળ થતાં જાયછે, અને તેથી તેની આધિક ચૈતન્ય સ્થિતિ થતી જાયછે, તેથી દૈવિક ઢહાપણ અને શુભ પરમાર્થના ગુણો પ્રાપ્ત થયાર્થી, આગળ દૈવિક શુભ ગુણો અનંત મહાસાગર રૂપ થઈ સર્વ વ્યાપક શુદ્ધ ચૈતન્યપણાને પ્રાપ્ત થાયછે.

નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્ય જ્ઞાનની ઉન્નતિ પામેલા પ્રથમ વિદ્યાર્થીની સ્થિતી, કેવી થતી જાયછે. તે આપણે જોઈએ, તેના વિદ્યાર્થીની વૃત્તિ વદલાતી, આપણે જણાતી જાયછે, તે પોતે સ્થુલ અને સુક્ષ્મ શરીરવાળો પ્રકૃતિના પરમાણુનો અલ્પ પ્રાણી પોતાની સમજે છે, એટલુંજ નહીં પણ સઘડા મનુષ્ય પ્રાણી તેવી રીતે અલ્પ અને ન્યુન સમજે છે. મનુષ્ય તેને કલ્પનાનો બનેલોજ જણાયછે. સઘડા મનુષ્ય પ્રાણીની સ્થિતિ તેને, એક મહા અનંત મહાસાગરના કીનારા ઉપર રેતીના કણ જેવો જણાયછે. તેને દ્રવ્ય અને સ્પ્રાદિ,

કિર્તિ, સ્નેહ, અને સર્વે સંસારના સુખ વિગેરે. પાણીના પરપોટા જેવા ક્ષણભંગુર જણાયછે; તેથી તે સંસારની સઘડી વસ્તુને નાના વાઙકની રમતની વસ્તુ જાણી, તેનો ત્યાગ મનપૂર્વક આનંદથી કરેછે; એવી રીતે ઉપલી સઘડી વસ્તુનો ત્યાગ કરવાથી તેના સુખનો નાશ થયો એમ સમજવું નહીં, કેમજે જેમ મોટા થયલા છોકરા અને છોકરીઓ પુતલી વીગેરે સર્વે રમકડા નિરુપયોગી સમજી તેનો ત્યાગ કરેછે, તેમજ નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ જ્ઞાનની ઉન્નતિ પામેલો પુરુષ, સંસારના સુખની સઘડી વસ્તુ નિરુપયોગી જાણી, તેમાં આસક્ત નહીં થતા તેનો ત્યાગ કરતો જાયછે. જે પ્રમાણે તેના સત્ય જ્ઞાનની ઉન્નતિ થતી જાય છે, તે પ્રમાણે તે અધિક ઉપયોગી વસ્તુ તરફ લક્ષ આપતો જાય છે; અને તેના ચૈતન્યનો પ્રકાશ થયો એટલે, તેને પોતાની આસપાસની સઘડી વસ્તુ અને પોતે જે પૃથ્વી ઉપર રહેછે તે પણ જેમ કોઈ મનુષ્ય અંતારિક્ષમાં રહી તેને પૃથ્વી અતિ સુક્ષ્મ જણાયછે. તેવી રીતે તે ઉન્નતિ પામેલા પુરુષને સઘડી વસ્તુ અતિ સુક્ષ્મ જણાય છે, અને તેજ સમયે અનંત કોટી બ્રહ્માંડની રચના અતિ મહત્વની જણાતી જાયછે; તેથી તેના વિચાર મહત્વના થતા જાયછે.

એવી રીતની ઉન્નતિ પામેલો જ્ઞાની પુરુષ, સત્ય કેવલ શુદ્ધ ચૈતન્યના જ્ઞાનમાં આનંદથી સ્થિત થવાનો, અભ્યાસ રાખ્યાથી ધ્યાન અને ધારણામાં

નિમગ્ન થયાથી પોતાના ઘર અને દેશ આદીકની તેને વિસ્મરતિ થઈ, તેની મહા અદ્ભુત મહા તત્ત્વના દૈવ્ય લોકમાં સ્થિતિ થયાથી પોતાના સાક્ષી ચૈતન્યને અલ્પ સમજવાનું જે અજ્ઞાન તેનો નાશ થઈ તેને અનંત અને અવિનાશી સમજી, પોતાની ક્ષણભંગુર માંડક મ્થુલ શરીરમાંથી, વિરક્ત થવાની શક્તી આવે છે. તેથી તેને તે સર્વ શક્તીવાન શુદ્ધ ચૈતન્ય, અક્ષય અને સર્વ વ્યાપક સ્થિતિને માર્ગે લગાડે છે. એટલું લક્ષમાં રાખવાનું અગત્યનું છે જે જીવરૂપી પારદર્શક થયલા દર્પણમાં પૃથ્વિ અને સ્વર્ગ એ વેડનું એક સમયે પરાવર્તન થઈ શકતું નથી, જ્યારે એક દેખાતું વંધ થઈ જાય ત્યારેજ, વીજ પ્રકાશિત થઈ, દ્રષ્ટેતપતિમાં આવે; માટે અહંપદનો સમુલ નાશ થઈ, એટલે હું અને મારુ એ સઘળાથી નિવૃત્તિ પામી, માત્ર એક નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યના ઉત્તમ જ્ઞાનની ઉન્નતિ થવાના સાધન જાળવાની પ્રથમ અગત્ય છે.

સઘળા મનુષ્ય પ્રાણીમાં એક મહા ચમત્કારી શબ્દ રહેલો છે. તેના યોગે ગુપ્ત રહેલા માનસિક ઉત્તમ જ્ઞાન નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્ય જ્ઞાન, અને સઘળી માંડક સ્મૃતિ એ સઘળાની પ્રાપ્તી થઈ શકે છે, અને તેળેજ કરી દ્રશ્ય અને અદ્રશ્ય અદ્ભુત શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે; તે શબ્દ અચલ સત્ય નિશ્ચય છે; આપણે કોઈ મહત્ત્વના કાર્ય કરવાની ઇચ્છા હોય તો, આપણે પ્રથમ આપણી સઘળી ઇચ્છા તેજ કાર્ય કરવામાં સંપૂર્ણ એ-

કાગ્રતા કરતા શીખવું જોઈએ, પછી જે પ્રમાણમાં આપણો એકાગ્રતા સંપૂર્ણ હોય તે પ્રમાણમાં તે કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકેછે; કેમ જે એક અચલ એવો નિયમછે જે, જેવું વલ્લવાન કાર્ય હોય તેવા વલ્લવાનનાજ પ્રમાણમાં, પરીણામ તેવું વલ્લવાન થાયછે.

આપણે એકાગ્રહતાથી, દીર્ઘ વિચાર કરીશું, તો જણાશે જે, આપણી ઇચ્છાની શક્તી, સર્વોપરી સર્વ શક્તિવાન થાય છે, પરંતુ તેને એક અચલિત સસ્ય નિશ્ચયથી, પોતાના ધારેલા કાર્યમાં, પ્રવર્તિતવાની, પ્રથમ અગત્ય છે. ચંચલ, અસ્થિર, અને ચલિત ઇચ્છાથી, કોઈ પણ ધારેલા કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શક્તી નથી. જે મનુષ્યનું અંતઃકર્ણ પોતાની જુની સસ્ય ટેવ, અસસ્ય વલણ, અને મિથ્યા વ્રષ્ટ્ણા એ સઘડાનો ત્યાગ કરવાને અનમાન કરેછે. અને જે પોતાના માયાવી જીવનો દાસ છે, અને જે પોતાના અંતરના મલીન વિકારની સાથે લડાઈ કરવા બીહે છે, અને આ સંસારના ક્ષણભંગુર કાર્યમાં, નાદરની પેઠે ચોટી રહેછે, તેનાથી કોઈ પણ મહત્ત્વના કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શક્તી નથી, દુર્ગુણો માણસને વલગતા નથી પરંતુ માણસ પોતે દુર્ગુણને વલગે છે, અને તે દુર્ગુણને જે બાથ ખીંડી ઘડતી રહ્યો છે, તેનો ત્યાગ કરવાને તે બીહે છે, કેમજે તેણે તેનું મુલ્ય અને ઉપયોગ અધીક જાણેલોછે. અથવા તેના ધારવામાં એવું હોયછે જે મારા ઘના દીવશના સસ્ય જાણેલા વિકારનો

સાગ કરવાથી, મારા માયાવી જીવને, આ સંસારનું
 : સુખ પ્રાપ્ત નહીં થતા, કેવલ, અલ્પ, પ્રાણી પશુ જીવો
 થઈ, મારુ આયુષ્ય મિથ્યા જશે; કેમજે મુઆ પછી
 કોણે જાણ્યું જે શું છે, અને શું થશે માટે દેખીતું
 સુખ ભોગવવું એજ સાર્થક છે. એવું મિથ્યા સમ-
 જ્યાથી સર્વસ્વ પોતાનો નાશ, પોતાને હાથે કરીલે
 છે, અને આ અમુલ્ય મનુષ્યાદેહ વ્યર્થ, ગુમાવે છે.
 માટે જે મનુષ્ય અહંપદનો સાગ કરી સ્વાર્થ રહિત
 થાય છે. અને સઘળા મનુષ્યના સ્વાર્થ સમાન સમજી
 પોતાની વ્રણા અને ઇચ્છા નિયમમાં રાખી તેને ચ-
 લોત થવા દેતો નથી તેજ મનુષ્ય સસ માર્ગે જઈ અં-
 તે અજ્ઞર અને અમ્મર થાય છે.

હવે આપણે દીર્ઘદ્રોષ્ટ કરી જોઈશું તો જણાશેકે
 જે મનુષ્ય સ્વતઃપોતાને વશ કરી શકતો નથી અથ-
 વા પોતાના કામ, ક્રોધાદિક વિકારો ઉપર સત્તા
 વેસાડી શકતો નથી તો તે બીજાને શી રીતે સત્તા-
 માં રાખી શકે, કદાપી ચાકર અથવા દાસને અ-
 ધીકારી અથવા વરીષ્ટ થવાની ઇચ્છા થાય તો પ્ર-
 થમ તેણે પોતે સ્વતંત્ર થવું જોઈએ અને સ્વતંત્રતાનો
 માત્ર સસ અને આગ્રહ પૂર્વક નિશ્ચય અને પ્રવલ્લ થ-
 એલી ઇચ્છા શક્તિ એ વેડનો યથાર્થ ઉપયોગ કર્યાથી
 તે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. યોગી કોઈના કરેલા અથવા વ-
 નાવેલા થયા નથી અને થઈ શકતા પણ નથી. મ-
 નુષ્ય પ્રાણી યોગી થવાને સ્વપુરુષાર્થ કરી ધીમે ધીમે

આગ્રહ કરેતો તે માર્ગે જવાથી યોગી થવાય છે. જે મનુષ્ય પ્રથિવની માંહે ડુંડો ટાડો સોદી તેમાં નિવાસ કરેતો તેને સૂર્યનાં દર્શન કદી થતાં નથી એવી રીતે જે પુરુષ પ્રકૃતી અથવા માયામાં કેવલ ડુબેલો છે, તેને સુદ્ધ અને નિર્વિકાર ચૈતન્યનું જ્ઞાન કદાપી થતું નથી, વળી જે મનુષ્ય અસત્યમાં સત્યની નિશ્ચય પુર્વક ભાવના રાખી, દીર્ઘ કાલ સુધી તે માર્ગ દોરાયલો હોય છે; તેને નિર્દોષ અને સત્ય માર્ગ જડી શકતો નથી, આપણી પ્રાચિન કલ્પના પ્રાચીન સ્નેહ, અને પ્રાચિન સિદ્ધાંત એ સઘટ્ટુ અસત્ય હોયતો પણ તેનો નિર્મૂલ નાશ થયો અતિ દુર્લભ છે. એ સઘટ્ટા આપણી સાથેજ વૃદ્ધિને પામેલા છે. અને આપણે તેની સાથે સારી રીતે સ્નેહ બાંધી હઠી ગયા છીએ, માટે જેમ આપણે, આપણા કોઈ અતિ સ્નેહી અથવા પ્રિતિવાળો સગાસંબંધીનો વિયોગ થવાથી જેટલો શ્વેદ અને દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે તેટલો શ્વેદ અને દુઃખ આપણા પ્રાચિન અસત્ય સિદ્ધાંત તથા આપણે જાતે ઉછેરેલા આપણા કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અને મદ આદિક મનના દુર્ગુણ અથવા વીકારનો ત્યાગ કરવાને થાય છે. તે આપણા પોતાના સંતાન જેવા છે. આપણે તેને ઉત્પન્ન કરેલા છે, એટલુંજ નહીં પણ આપણે તેને ઉછેરી, અને પોષણ કરી, તેને બલ્લવાન કરી તેના કર્મમાં કુશલ કરેલા છે. વળી તે આપણા ઘણા વર્ષના નાનપણના સ્નેહી છે. તેથી તેને

કાઠી મુકવા અથવા તેની હાની કરવામાં આપણે ઘાતકી કર્મ અને કઠોરપણું જણાય છે; તે વારંવાર આપણી ક્રપા માગે છે, અને એક સમયે તેને કાઠી મુકીએ તો પણ તે પાછા આવી આપણી પાસે ક્ષમા માગી, પાછા અંતઃકર્ણમાં નિવાસ કરવાને પ્રાર્થના કરે છે; અને ઘણે પ્રસંગે તે પોતાનો જુનો હક પણ બતાવે છે. એ સઘળું છતાં જો કદાપી આપણે આપણી સાહ્યતાને અર્થે આપણી બઢીષ્ટ માનસિક શક્તીના યોગે, સચ્ચ નિશ્ચયાત્મ બુદ્ધિને બોલાવી અતિ આગ્રહથી, તેની સાથે બઢીષ્ટ પામેલી ઇચ્છા શક્તીને તે કાર્યમાં પ્રેરીએ તો આપણા કાર્યની નિશ્ચય સિદ્ધિ થશે, અને આપણા અંતરના સઘળા વિકારનો સમૂહ નાશ થઈ શકશે. કેમજે બઢીષ્ટ પામેલી ઇચ્છા શક્તિનું બલ અતુલ્ય છે. તેને એક સમયે અતિ આગ્રહથી કોઈ કાર્યમાં પ્રેરીએ તો, તે વીજો કાંઈ પણ વિચાર નહીં કરતાં ધારેલા કાર્યની સિદ્ધિ કર્યા વિના પાછી હઠતી નથી. એવી જ પ્રબલ ઇચ્છા શક્તિ તેને વિશે આપણે આગલ પ્રસંગ આવેથી વિચાર કરીશું. સંવત્ ૧૯૪૧ના દ્વિઃ જેષ્ઠ વદ્ય ૩ ને વાર રવિાર.

ઇચ્છા શક્તિ.

પૃથ્વિ ઉપરના સઘળા મત્ત પંથમાં કદાપી અનેક પ્રકારના મત ભેદ છે, તોપણ તે સઘળાનો એક પક્ષો સિદ્ધાંત એવો છે જે સર્વ શક્તિવાન ઈશ્વર અને શક્તિ જે કે આ સર્વે બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિનું કારણ તેની અ-

થવા તે જે શક્તિ તે સઘલી શક્તિકર્તા. પ્રથમ અતિ પ્રબલ, અને શ્રેષ્ઠ છે. વેદ અને ઉપનીષદ આદીક ઇશ્વર પ્રણિત ગ્રંથનું નિષ્પક્ષપાત રીતે અવલોકન કર્યાથી જણાય છે જે પ્રથમ અનાદી સર્વ બ્રહ્માંડનું આદી કારણ જે પુરુષ કહ્યો છે. તેજ પરમાત્મા, બ્રહ્મ અથવા કેવલ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે. તેનીજ આગલ. ભિન્ન ભિન્ન મત પંથના અધિકારીઓ પુરુષ અને સ્ત્રી આદીક મહા શક્તિની અલંકાર રૂપે કલ્પના કરેલી છે તેનો પણ સત્ય ગુહ્યાર્થ છે. પ્રથિવ ઉપરના સઘલા મનુષ્ય પ્રાણીમાં આપણે પાછલ દર્શાવ્યા પ્રમાણે તે શુદ્ધ ચૈતન્યનો આભાષ અંતર્યામી એક સર્વો સમાન જ છે. પરંતુ જે પ્રમાણમાં પ્રકૃતિના ભિન્ન ભિન્ન પરમાણુઓનું સમિલન થઈ તેના ઉપર જેવા ભિન્ન ભિન્ન આચ્છાદન થયેલા છે તેવા ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં રૂપ, રંગ, અને આક્રતીઓ જણાય છે. માટે ગુપ્ત વિદ્યાની ઇચ્છા રાખનારો વિદ્યાર્થી જેના નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્ય જ્ઞાનની યથાર્થ ઉન્નતિ થયેલી છે. તે એવું સમજે છે કે, મારી આસપાસ જે ભિન્ન ભિન્ન મનુષ્ય પ્રાણીના સમોદના આત્મા જણાય છે તેનાથી હું પ્રથ્યક અને ભિન્ન નથી. પરંતુ સર્વ વ્યાપિક શુદ્ધબુદ્ધિ ચૈતન્યના મધ્ય સ્થાનોમાંનું હું પણ એક મધ્ય સ્થાન છું. માટે હું મારા સમિપના સ્થુલ શરીરવાળા મનુષ્ય પ્રાણીના સંગષ્ટણના યોગે તેમના ઉપર કાંઈક સતા કરી શકું છું. અથવા મારા ઉપર તેમની કાંઈ-

ક સતા બેસી શકે છે. ઇટલુંજ નહી, પણ જેવી રીતે સૂર્ય પોતાના કીર્ણથી ઘણા અંતરના ગ્રહ વીગરેને પ્રકાશ આપી શકે છે, તેવી રીતે મારો બુદ્ધિ ચૈતન્ય જીવ તેની સમીપના બીજા જીવો ઉપર, જે પ્રમાણમાં પોતાની ઉન્નતિ થઈ હોય, તે પ્રમાણમાં સત્તા ધો ગવી શકે છે; અને તેમની પણ સત્તા ન્યુન અધિક પોતાના ઉપર તેજ પ્રમાણમાં થઈ શકે છે. એવી રીતે ઉન્નતિ પામ્યાથી નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિચૈતન્યની શક્તિ અને જ્ઞાન વ્રદ્ધિ પામ્યાથી કેટલાએક અતિ ગુહ્ય માનસિક સિદ્ધાંતોની સત્યતા તેને શોધી કાઢવી શુલભ લાગે છે.

મન અને બુદ્ધિયે, ઇચ્છારૂપી શક્તિ ધારણ કરેલી છે, તે શક્તીને મન અને બુદ્ધિ પોતાના કાર્યોમાં પ્રેર્યા કરે છે. મન અને બુદ્ધિના અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુઓ છે, અને તે શ્રષ્ટિમાં સર્વ વ્યાપક રૂપ રહી શકે છે તેથી મન અને બુદ્ધિ પોતાની ઇચ્છાને કાર્યમાં લગાડી, જે પ્રમાણમાં ઇકાગ્રતા કરી શકે, તે પ્રમાણમાં તેની શક્તી ન્યુન અધીક તે કાર્યમાં જણાઈ શકે, ઇટલે મન પોતે ચલીત છે તેથી તેની શક્તિ ચલિત અને ક્ષણિક સઘળા કાર્યમાં થઈ શકે છે. બુદ્ધિ સ્થિર અને અચલ છે, તેથી તેની શક્તિ સ્થિર અને પ્રબલ હોય છે. એ સઘળા ઉપરથી એમ તો સિદ્ધ થઈ શકે છે જે, ઇચ્છાના કાર્યો માત્ર સ્થુલ શરીરમાંજ, સ્થિત થઈ રહ્યા નથી, પરંતુ માનસિક જ્ઞાનના યોગે

બુદ્ધિની જેમજેમ ઉન્નતિ થતી જાય છે, તેમ તેમ, તેમની ઇચ્છાશક્તી પ્રવલ થઈ તેની ચંચલતા વૃદ્ધિને પામતી જાય છે; અને બુદ્ધિચૈતન્યની યથાયોગ્ય ઉન્નતિ થઈ પ્રકાશ થયો એટલે તે ઇચ્છા શક્તિ પણ પ્રવલ થવાથી, તે સજીવ પ્રાણી ઉપર પોતાની સત્તા બેસાડી શકે છે એટલુંજ નહીં પણ ઘણા પ્રસંગે નિર્જીવ પદાર્થો ઉપર પોતાની સત્તા બેસાડી, અતિ અદ્ભુત કાર્યો કરી શકે છે.

મહા સમર્થ અને દિર્ઘદ્રષ્ટા યોગીઓનો એવો સિદ્ધાંત છે જે, કેવલ શુદ્ધ ચૈતન્યજ માત્ર, એક અલંકાર વિનાશી અને સત્ય છે; અને તેજ સર્વોપરી સઘળી દ્રષ્ટ વસ્તુનું મુલ કારણ છે, અને તેના અંતરુપરીણામ પણ તેજ છે. તે શુદ્ધ ચૈતન્ય જાતે અચલિત છે, પરંતુ તે આપણા અજ્ઞાને કરી આપણને ભિન્ન ભિન્ન પ્રથક સ્થિતિ અને પ્રથક અગણીત રૂપો દેખાય છે, તે જેમ એક સૂર્ય અથવા ચંદ્ર ભિન્ન ભિન્ન વાંકી ચુંકી જગામાં ભિન્ન ભિન્ન અનંત રૂપે દેખાય છે, તદવત છે. તેને કેટલાએક હિશ્વર કહે છે. કેટલાએક પ્રકૃતિ કહે છે. કેટલાએક શક્તી કહે છે. અને કેટલાએક આત્મા કહે છે. જે જે પ્રમાણે મનુષ્યને જ્ઞાન અને વિદ્યા હોય છે તે પ્રમાણે કલ્પના મનુષ્ય પ્રાણી કરે છે, પરંતુ અંતે સર્વેનું મુલ અનંત અને અવિનાશી સત્ય કારણ એકજ છે.

તે કેવલ શુદ્ધ ચૈતન્યની વ્યક્ત પ્રકૃતી અથવા

કાર્મિક ઇચ્છા, અરુપ શક્તિમાં રહેલી હોયછે, અથવા તે વ્યક્ત પ્રકૃતિનાં રુપો બંધાય છે, તેના મુખ્ય વર્ગ પ્રથમ તાત્વિક અથવા મહાભુતનો વર્ગ વીજો ધાતુનો વર્ગ, ત્રીજો વનસ્પતિનો વર્ગ, ચોથો પશુ પક્ષી આદીક સજીવ વર્ગ પાંચમો ઉત્તમપ્રાણી મનુષ્યનો વર્ગ અને છઠો ચૈતન્ય જીવનો વર્ગ એવી રીતના મુખ્ય વર્ગમાં અનેક પ્રકારનાં ભિન્ન ભિન્ન રુપો અથવા સ્થિતિ ઉત્પન્ન થતા જાય છે અને તેનો નાશ પણ થતાં તેના ઉપર કહેલા મુલ વર્ગ પણ કાલંતરે બદલાઈ જાય છે. માટે તે મિથ્યા અને દોષ રુપ કહેવાય છે. કદાપી તે એક ક્ષણ રહે અથવા હજારો વર્ષ લગી ઘણાકાલ મુધી ટકી શકે, તોપણ તે અંતવાલા અને કાલથી ઉત્પન્ન થયેલા કહેવાય છે; માટે તે જેમ કોઈ પડદા ઉપર અંતરના દીપના પ્રકાશને યોગે અનેક પ્રકારના ભિન્ન ભિન્ન પડદામાં રહેલાં રુપો બાહ્યર દેખાય છે, અને તે પ્રકાષ ન્યુન થવાથી તે ક્ષાંસા થઈ જાય છે, અને તે પ્રકાશનું જેવું તિવ્રપણું હો તે પ્રમાણમાં તે રુપો સ્પષ્ટ દેખાય છે, અને તે પ્રકાશ ગયાથી તે રુપો બંધ થઈ જાય છે, તેવી રીતે માદ્રક સઘડાં રુપોનું પ્રથર્કર્ણ થવાથી તે ચૈતન્ય રહિત થાય છે. માટે તે સઘડાનું વિસરજન થઈ એક ચૈતન્ય માત્ર રહેછે.

આપણે પુર્વે સ્પષ્ટ દર્શાવેલું છે કે સઘડાં મનુષ્ય પ્રાણીઓનું મન, અને બુદ્ધિ, આકાશ અને વાયુ અને

આકાષને તેજના અતી સૂક્ષ્મ પરમાણુઓનું બનેલું છે અને આકાશ, વાયુ અને તેજ વીગરે તત્ત્વો પ્રથમ મુક્ત ક્રતી અથવા ચૈતન્ય સહિત અવ્યક્ત અને વ્યક્ત પ્રક્રતીના વીંદુ રૂપે સ્થિત હતા તેમાંથી સઘઠા તત્ત્વો શુદ્ધ ચૈતન્ય અને પ્રક્રતીની સર્વ શક્તીના યોગે છુટા પડ્યા અને તેના ઉપર સંસ્કાર થઈ ભિન્ન ભિન્ન સંયોગકર્ણથી, સઘઠી શ્રાષ્ટિ અને વ્રહ્માંડાદિકની ઉત્પત્તિ થઈ, એ ઉપરથી વિદ્વાન અને બુદ્ધિવાન પુરુષોને સ્પષ્ટ જણાશે જે ઉપર કહેલી શુદ્ધ ચૈતન્ય અને પ્રક્રતીની દૈવિક શક્તીની પ્રથમ કલ્પનાનાં મન અને બુદ્ધીના પરમાણુઓનું સંયોગકર્ણ થઈ તેજ મનુષ્ય પ્રાણીનાં જે દ્રશ્ય રૂપો તેમાં સ્થિત છે. માટે એ સર્વ વ્યાપક છે એવાં સઘઠાં રૂપો સ્પષ્ટ રીતે મનુષ્ય પ્રાણીને જણાઈ શકતા નથી, કેમજે તેનું દ્રશ્યપણું તે મન અને બુદ્ધિના સૂક્ષ્મ પરમાણુને પરાવર્તન કરવાની શક્તીના પ્રમાણમાં રહેલું છે, અને જે પ્રમાણે પરમાણુ ઓનો સંગ્રહ થયો હોય, તે પ્રમાણે તે પદાર્થનો સ્પર્શાદીક જણાઈ શકે, જે પ્રમાણે અદ્રશ્ય અતિ સૂક્ષ્મ પ્રાણવાયુ પ્રથમ હોય છે, પછી તેમાંજ જેવા પરમાણુ ઓનો અધિક સંગ્રહ થઈ, મહત્ત્વ થયાથી સ્થુલ થયલા પદાર્થો દ્રષ્ટોત્પત્તીમાં આવે છે અને સ્પર્શાદીકથી જણાઈ શકે છે, તેજ પ્રમાણે મોટાઘન સ્થુલ પદાર્થોને, યથા યોગ્ય ઉષ્ણતા આપ્યાથી, તે અદ્રશ્ય કરી શકાય છે.

એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે જે, પ્રક્રતીની ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા શક્તીના, સઘળા કાર્યો આપણે દ્રષ્ટોત્પતિમાં આવી શકતા નથી. એટલુતો સઘળાના જાણવામાં છે જે શ્રષ્ટિમાં અનંત પ્રક્રતીના પરમાણુઓ રહેલા છે, અને તેજ પ્રમાણે બ્રહ્માંડમાં, અગણીત, અદ્રશ્ય રૂપો પણ રહેલા છે, એ સિદ્ધાંતની સાંપ્રત ક્ષાલનો વિદ્વાન બુલવરટીટન પુષ્ટી કરે છે. ને એવું કહે છે જે, 'પ્રાણ એ સર્વ વ્યાપક વસ્તુ છે, જે, આપણે મરી ગયેલી વસ્તુ જણાઈ, જેનું પ્રથક્કર્ણ થઈ નાશ થયેલો જણાય છે, તેના પ્રાણ, નવા પ્રક્રતીના પરમાણુઓનો સંગ્રહ કરી નવા રૂપો કરે છે. એટલે જેટલી શ્વાસોશ્વાસવાળી અને સ્થિતિ કરવા યોગ્ય શ્રષ્ટિ છે, તેમાં જલના એક બીંદુથી તે એક પાત્રમાં અનંત કોટી જંતુઓ રહેલા હોય છે, તેમજ મનુષ્યપ્રાણીમાં અતિ સુક્ષ્મ જંતુઓની એક શ્રષ્ટિ બનેલી છે, તેમાં ઘણા જંતુઓનો નિવાસ છે, અને તેના રક્તની નદીમાં લક્ષાવધી સુક્ષ્મ જંતુઓ રહેલા છે, જેવી રીતે મનુષ્ય પ્રાણીને રહેવાની પૃથ્વી છે. તેવી રીતે ઉપર કહેલા જંતુ અને કીડાઓને નિવાસ કરવાને મનુષ્યનો દેહ છે. વળી ઉપલો વિદ્વાન લીટન એવું કે છે જે, સાધારણ વિદ્યાર્થીને સાધારણ બુદ્ધિ હશેતો, તે પણ જાણી શકે જે, ચંદ્ર, તારા વિગરેથી લઈ પ્રથ્વી સૂઢીના અનંત અવકાશ પણ ઘેને રહેવા યોગ્ય અગણીત પ્રાણોથી ભરપૂર છે. કદાપી તમે એક પાણીનું બીંદુ સૂ-

ક્ષ્મ દર્શકયંત્રથી જોશો તો, તેમાં કેવા ભિન્ન ભિન્ન જંતુઓ દેખાય છે, કેટલાએક શ્રીળા અને કેટલાએક તેના પ્રમાણમાં રાક્ષસ અને દૈત્યના જેવા મોટા હોય છે તેવીજ રીતે વિશાળ વાતાવર્ણમાં અનંત કોટી જીવ અને પ્રાણીઓ રહેલા છે. કેટલાએક તેમાં રહેલા પ્રાણી બીજા પ્રાણીના કર્તા; અધિક ઢાપણવાળા હોય છે, અને કેટલાએક ભયંકર દુષ્ટ હોય છે, તેમાં કેટલાએક મનુષ્ય પ્રાણીના શત્રુ પીશાચ હોય છે, અને બીજા કેટલાએક નરમ ગુણવાળા પ્રથિવ અને સ્વર્ગ લોક, અથવા વરીષ્ટ સ્થાનની વચે સૂચના કરનારા હોય છે, ” આ ઉપરથી હાલના કેટલાએક મળેલા એવું સમજે છે જે, એનો માત્ર કલ્પિત વાતો પોતાને અને બીજાને આનંદ કરવા સારુ છે. આપણે એવા કેવળ અવીચારી પુરુષોને નિશ્ચય કરવાની અગત્ય નથી, પરંતુ જે આગ્રહી અને સચ્ચ શોધક ગુપ્ત વિદ્યા જાણવાની ઇચ્છા રાખનારા વિદ્યાર્થી છે તેમને સ્વઅનુભવથી ઉપર કહેલું સઘળું સચ્ચ જણાશે. તેમણે નિશ્ચય જાણવું જે, ઉપર કહેલા અદ્રશ્ય પ્રાણી છતાં, તે પરમાણુના સંગ્રહથી ભિન્ન ભિન્ન રૂપોવાળા છે, એવું જે આગ્રહી વિદ્યાર્થીયે, સંપુરણ મનનથી, ઇચ્છા શક્તી પ્રવલ્લ કરી છે, તેને જણાઈ શકે છે, અને તે જેમ જેમ અભ્યાસ અધિક કરે છે, તેમ તેમ તેને તે અદ્રશ્ય પ્રાણીઓ, પ્રત્યક્ષ, દેખાય છે એટલુંજ નહીં પણ તે કાંઈક જ્ઞાનવાળા, સ્થુલ પ્રાણી જેવા દેખાય

છે અને કોઈ સમયે ઉપયોગી જણાય છે. એનાં દ્રષ્ટાં તો આપણે જોઈશું તો તે ઘણા મઝી શકશે.

જે પ્રમાણે સૂર્યમંડલની ઉત્પન્ન કરવાની અલોકે ક શક્તિથી અજાણે અથવા જાણે, અગણીત ભિન્ન-ભિન્ન રૂપો ઉત્પન્ન થાય છે, કદાપી આપણે એકાગ્ર-તાર્થી અથવા તે વિનાજે કલ્પના આપણા મનમાં કરીયે તો તેનાં આપણે યોગ્ય રૂપો બનાવી પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન કરીએ છઈએ. પણ તેનું દ્રશ્યપણું અથવા પ્રક્ર-તીના પરમાણુવાળા કરવાને જેવા ઉપાયોની યોજ-ના કરીયે તે પ્રમાણે તે થઈ શકે છે. પ્રથમ પ્રસેકક લ્પના અદ્રશ્ય રૂપો ઉત્પન્ન કરે છે. તે રૂપો યથાર્થ એકાગ્રતા કર્યાથી, જેણે ઉત્પન્ન કર્યા તેનેજ દેખાય છે, એમ નથી પરંતુ જેના વિચાર અને કલ્પના. તેવાં રૂપો જોવાને સંસ્કાર પામેલા હોય છે, તેને પણ તે જણાઈ શકે છે.

એ વિષે હાલના એક (યોગી) મહાત્માએ એક પ્ર-સંગે એવું કહ્યું છે જે “મનુષ્ય પ્રાણીના પ્રસેક વિચાર અથવા કલ્પના ઉત્પન્ન થવાની સાથે તે કલ્પનાના સૂક્ષ્મ પરમાણુઓ અંતરીક્ષ અવકાશમાં જઈ, તથા બી-જા કેટલાએક તેને અનુકૂળ આવે, એવાં પરમાણુઓની સાથે સમાલિન થઈ, અતિ અલ્પ મતીના ચંચલ પ્રા-ણીયો બને છે, એ કલ્પનાના ઉત્પન્ન થયેલા પ્રાણી-ની અધિક, અથવા ન્યુન સ્થિતિ જે પ્રમાણે તે કલ્પ-ના ઉત્પન્ન કરવામાં અધિક અથવા ન્યુન આતુરતા

અને આગ્રહ હોય તે પ્રમાણે થઈ શકે છે. હવે એ પ્રાણી ઉત્પન્ન થવાની વ્યવસ્થા એવી હોય છે જે, કદાપી કલ્પના શુભ અને પરોપકાર બુદ્ધિની હોય તો, તે નાથી જે પ્રાણી ઉત્પન્ન થાય, તે શુભ ગુણના અને પ-રોપકાર બુદ્ધિના પ્રાણી જેવા જણાય છે; અને અશુ-ભ કલ્પનાથી મલીન ઘાતકી અને પિશાચ જેવા, પ્રાણી ઉત્પન્ન થયેલા જણાય છે. એવી રીતે, મનુષ્ય પ્રાણી નીરંતર અવકાશમાં તેની કલ્પનાની ઉત્પત્તિ-નાં પ્રાણીઓ તેની ઇચ્છા, મનના વિકાર અને વલણ જે પ્રમાણે હોય તે પ્રમાણે ઉત્પન્ન કર્યા કરે છે, ઉપર કહેલા મનુષ્ય પ્રાણીના મનની શુભ કોંવા અશુભ કલ્પના અને વિકાર તેના કર્માનુસાર ઉત્પન્ન થઈ, તેની સત્તા બીજા અંતરીક્ષના સુક્ષ્મ પરમાણુની સાથે બળી, કોઈ સંસ્કારી અથવા અશક્ત અને નિર્બલ શ-રીરના પ્રાણી ઉપર જલદી થઈ શકે છે કલ્પનાનાં રૂપો સાધારણ માણસ પોતાની અજાણમાં ઉત્પન્ન ક-રે છે. તેની તેને કાંઈજ સ્વચ્છ હોતી નથી. પરંતુ યો-ગી અને મહાત્માઓ જાણીને કાર્યાનુસાર કલ્પના ઉત્પન્ન કરી, રૂપો ઉત્પન્ન કરે છે. તેણે કરી તેનાથી અશુભ કાર્યો કદી થતાં નથી.

ઉપર કહેલા મહા અદ્ભુત કલ્પનાના પ્રાણી-ઓને ઉત્પન્ન કરવાના નીયમ હાલના મળેલા અને વિદ્વાનમાં ગણાયેલા પણ સંસારની, અપરીમિત ત્ર-ણાવાળા, એ વિષે પોતાના કરતાં અધિક વિદ્વાનો-

થી, પરીક્ષા કર્યા વિના અહંમતીથી અસસ અને ક-
કલ્પીત માને છે, પળ એની સસતા હાલના પશ્ચીમ દે-
શના આગ્રહી વિદ્વાનોએ સ્વઅનુભવ ઉપરથી સીદ્ધ
કરેલી છે, તેમાં એક સંકારી અમેરીકા દેશના વિટ-
વર્થ નામે વિદ્વાને કરેલી છે તેની સવિસ્તર બીના આ-
પણે સંવત ૧૯૪૧ના ચૈત્ર વદ્ય ૧૧ને વાર રવેડના
વ્યાખ્યાનમાં વર્ણવેલી છે. તેથી આ પ્રસંગે એ વિશે
અધિક કહેવાની અગત્ય નથી. માટે ઉપર કહેલો વિ-
ટવર્થ નામે વિદ્વાન અંતે એવું કહે છે જે, આપણે જે ક-
લ્પના અને શબ્દ બોલવા તે માત્ર શુભ, સસ અને
પરોપકાર બુદ્ધિના હોવા જોડે.

કદાપી અલ્પ બુદ્ધિના વગર અનુભવી એવું કહે
જે, એવી રીતનાં કલ્પનાનાં સુક્ષ્મ રૂપો અદ્રશ્ય છે અને
તે દ્રશ્ય ઇટલે સઘઠાના જોવામાં આવે એવા નથી
માટે એ સઘઠાં કાર્યો માત્ર કલ્પનાના અસસ હોવા
જોડે, તે માટે આ પ્રસંગે દ્રશ્ય અને અદ્રશ્ય વિશે અ-
લ્પ વિચાર કરીયે.

દ્રશ્ય અને અદ્રશ્ય એ શબ્દ દોષ રૂપ છે. એ બંને
શબ્દોમાં અંતર માત્ર આપણી કલ્પનાનો જ છે. દ્ર-
શ્ય અને અદ્રશ્ય એ બેડની વચ્ચે આપણે અંતર ગણીયે
છડે, તે માત્ર આપણા જાણવામાં આવેલા દ્રશ્ય
પદાર્થના નિશ્ચય કરેલા જ્ઞાન ઉપરથી જ છે તે શીવાય
બીજાને અદ્રશ્ય કહીયે છડે એ ઉપરથી આપણે જે
રૂપો દ્રશ્ય અને અદ્રશ્ય છે, ને આપણી જેવા પ્રકારની

સ્થિતી હોય, અને તે સમયે જેવી રીતના દ્રશ્ય રૂપો આપણા જાણવામાં આવે, તેવી રીતના તે રૂપો આપણા માની લીધેલા, નિશ્ચય પ્રમાણે દ્રશ્ય, અને અદ્રશ્ય કહેવાય છે. એટલે કોઈ અતિ નાનો વાલક, અથવા કેવળ મંદબુદ્ધિનો માણસ, જે કે કલ્પનાના વિચારો અને પ્રકૃતીના, એકઠા મળેલા પરમાણુઓના વિચારમાં, અંતર સમજી શકતો નથી તેને દ્રશ્ય અને અદ્રશ્ય પદાર્થો સમાનજ છે. તેના સઘળા મિથ્યા તુરંગો છે, પરંતુ જેના જ્ઞાનની યથાર્થ ઉન્નતિ થઈ, જેની ઇચ્છા જ્ઞાનમય છે, તેની કલ્પનાના તુરંગો, પ્રકૃતિના પરમાણુ સંગ્રહ કરી, તેના પોતાને રૂપો જણાય છે. એટલુંજ નહીં પણ તે વીજાને પણ તેવા રૂપો દેખાડી શકે છે. માટે એક સમયે જે કલ્પના કરી તેના રૂપો બંધાઈ, પ્રાણી અને પદાર્થ થાય છે. પરંતુ તે કરવાને યથા યોગ્ય ઉપાયોની યોજના કરવાની પ્રથમ અગત્ય છે. કેવળ સસતાથી, આપણે કહી નહીં શકાય કે, જેટલી વસ્તુ આપણે આપણી પંચિન્દ્રીઓથી, જોઈ અને જાણી શકીએ છીએ તેટલીજ, વસ્તુની માત્ર ઉત્પત્તિ છે આપણી ઇન્દ્રીયો ઘણે પ્રસંગે આપણને ભુલાવી આડે માર્ગે લઈ જાય છે, શ્રદ્ધિમાં કેટલી એક એવી વસ્તુની ઉત્પત્તિ છે કે, જે આપણી ઇન્દ્રીઓથી જણાઈ શકતી નથી, બાહ્યના પદાર્થોનો પ્રથમ વિચાર અથવા કલ્પના આપણા મનમાં ઉત્પન્ન થઈ, જેવી રીતનું તે પદાર્થ વિષે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ, નિશ્ચય કર્યો

હોય, તે પ્રમાણે તે પદાર્થોની સચતા માની લીધેલી છે. એ સઘळा कारणो उपरથી साधारण बुद्धिवाळाने पण स्पष्ट जणाशे के, आपणे जाग्रत अवस्थामां जे, द्रश्य वस्तुछे, ते स्वप्नावस्थामां अद्रश्य छे, अने स्वप्नावस्थानी सघळी वस्तुओ जाग्रत अवस्थामां अद्रश्यछे, परंतु ते स्वप्नावस्थामां तो द्रश्य अने जाग्रत अवस्था जेवी सख लागे छे. माटे जे द्रश्य अने अद्रश्य वस्तु अथवा प्राणी छे ते प्रथक प्रथक अवस्थाने लइनेछे.

आपणे उपर कह्युं जे मुळ मन अने बुद्धि ए महातत्वोपांना, आकाश, अने वायु, अने आकाश अने तेजना अति सुक्ष्म परमाणुओना समीलनથી बनी, तेमां चैतन्यना योगे अलोकीक शक्ती आवी, तेनाથી सघळा पदार्थोनी भिन्न भिन्न रचना, तेमज मनुष्य प्राणीनी पण रचना बनी, तेमां ए वेउ दैविक प्रतापवान वस्तु रहेलीछे. परंतु एने उत्तम ज्ञानना योगे, बळवान कर्या पळी जे प्रमाणे ए वेउनी इच्छाशक्ती प्रबळ थइ होय, ते प्रमाणे सर्वज्ञ अने सर्व शक्तीवान पणु प्राप्त थयार्थी, महाअद्भुत अने अलोकीक कार्यो थइ शके छे, माटे सर्वोपरी प्रबळ इच्छाशक्तीछे, ए इच्छाशक्तीनी उन्नति केवी रीते थइ शके एनो विचार आपणे आगळ प्रसंग आवेथी करीशुं.

इच्छाशक्तिनी उन्नतिना साधनो.

आपणे पाछला व्याख्यानमां स्पष्ट रीते दर्शावेळुं

છે કે, હાલના સમયમાં વિદ્વાન અને મળેલા પુરુષો
 એવું માનેછે જે, આપણા વિચાર, અને કલ્પના, વિ-
 કાર અને આપણી ત્રણા, એ સઘળું ઉત્પન્ન થવાનું
 કારણ, મનોમય ચક્રમાં રહેલા કેટલાએક અતિ સુક્ષ્મ
 સ્નાયુ અને રેખાઓ ઉપર કેટલાએક સંસ્કારની સ્થિતિ
 છે. એ તેમનો સિદ્ધાંત અસત્ય અને દોષ રૂપ છે, કેમ
 જે ઉપર કહેલા વિકાર જે આપણા શ્વાસોશ્વાસના
 અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુઓ, તે અંતરીક્ષમાં રહેલા પ્રકૃ-
 તિના ચૈતન્ય સહિત અલ્પ પ્રાણીના સમિલન થવાથી,
 તે જીવંત સત્ય પ્રાણી થઈ. તે આપણા શુભ અથવા
 અશુભ કાર્યો કરવામાં અધિક બળ અને શક્તિ આપે
 છે. વિચાર, ત્રણા ઉત્પન્ન કરેછે. અને ત્રણા ઇચ્છા-
 શક્તિને ગતી આપેછે; અને ઇચ્છાની જે ગતિ તે વેગ
 ઉત્પન્ન કરેછે. અને તે વેગ પ્રકૃતિના પરમાણુ અથવા
 પદાર્થને આકાર ઉત્પન્ન કરેછે. આપણે ઉપર કહેલી
 પ્રબલ થયેલી ઇચ્છાશક્તિના યોગે પ્રકૃતિના ગતિવાળા
 વેગને આપણી સત્તામાં રાખી શકીએ છઈએ, અથવા
 તે શક્તિ નિર્બલ હોય તો તે ગતિની સત્તા આપણા
 ઉપર થઈ શકેછે, અને તે જો થોડી પ્રબલ થઈ હોય
 તો, આપણે તે ગતિની સાથે હલી જવાથી તે આપણા
 કાર્યમાં સાહ્ય કરેછે. અને તે ઘણી પ્રબલ થઈ હોય
 તો, અયોગ્ય માર્ગે તેને આપણે નહીં જવા દેતા આ-
 પણી પ્રબલ ઇચ્છાશક્તિથી તેને આપણી સત્તામાં
 રાખી શકીએ છઈએ.

જે મનુષ્ય સંસારના અલ્પ વિષય ભોગની ત્રષ્ણામાં કેવલ લુબ્ધ થયો છે. અને ત્રષ્ણાથીજ સદા દોરાયલો છે; તે અતિ નિચ કર્મમાં પ્રવચ્ચાથી ઘણા ઘાતકી કર્મ પળ કરે છે. આપણા જાણવામાં છે જે ઘણે પ્રસંગે કેટલાક મનુષ્યોને, કાંઈ પળ ઘાતકી કર્મ, કરવાનું સબલ કારણ નથી, છતાં, તે તેવાં કર્મ કરે છે, તેનું મુખ્ય કારણ એ છે જે, તેવા મનુષ્યની એવી પ્રબલ ઇચ્છાશક્તી નથી જે, તે અયોગ્ય કર્મ કરવાના વિચારને દવાવી શકે, અથવા તેવા મનના, અશુભ વિચારને દાવી નાખવાને, પોતાની ઇચ્છાશક્તીનો, જોડ્યે તેવો યથાર્થ ઉપયોગ તે કરતો નથી. અને તવી રીતે, અસાવધ રહેવાથી પોતાના મનના, દુષ્ટ વિકારો ઉપર, સત્તા ચલાવવાની જે ઇચ્છા, તેની શક્તી ઉત્તરોત્તર મંદ થતી જાય છે, તેથી તે સદા કુકર્મની સત્તામાં રહ્યાથી, અંતે નિચ યોનીને પ્રાપ્ત થઈ, અંતે અધોગતીને પામે છે. એવી રીતનો વિકારરૂપ મનુષ્ય અંતરીક્ષની પ્રકૃતીની મલીન શક્તીની સત્તામાં આવ્યાથી ઘણે પ્રસંગે મલીન પિશાચ પ્રાણીની ઉપાસના કરી, પોતાના અમંગલ કાર્યોમાં તે દુષ્ટ પ્રાણીની સાહ્યતા માગવાના, ઉદ્યોગમાં પોતાની ઇચ્છાશક્તિ પ્રબલ કરી, તાત્ત્વિક વિદ્યામાં કુશલ થાય છે, તેથી ઉત્તરોત્તર સ્વાર્થી અને એકલપેટો અધિક થતો જાય છે. તેણે કરી પોતાનો સર્વસ્વ નાશ કરી, અનંતકાલસુધી અઘોર પાપી રહે છે.

યોગ વિદ્યા અથવા ગુપ્ત વિદ્યા મેલવવાની ઇચ્છા રાખનારા વિદ્યાર્થીએ પોતાની ઇચ્છાશક્તિની એટલી ઉન્નતી કરવી જોઈએ જે, તેથી તે શ્રષ્ટિની સઘળી સ્વભાવિક શક્તિને પોતાને સ્વાધીન રાખી તેની ઉપર સત્તા ભોગવી શકે, પણ જ્ઞાન મેલવ્યા શીવા-ય આગલ તેની અધિક ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી. એવી અદ્ભુત શક્તિ, માત્ર પોતાની ઇચ્છાને યોગ્ય કાર્યમાં, સદા પ્રવર્તાવવાનો, અભ્યાસ રાખવાથીજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, એ ઉપરથી એમ નહીં સમજવું કે માત્ર એક ઠેકાણે બેસી રહી પોતાના સ્વાર્થની ત્રણાને દાબી રાખવી, પરંતુ સ્વાભાવિક રીતે ત્રણા ઉત્પન્ન થવા નહીં દેતાં, સઘળા મનુષ્ય પ્રાણીમાં ભ્રાતૃ ભાવ રાખી, તેમની સસ્ય ઉન્નતિ, થવાનાં કાર્યો કરવામાં નિરંતર પ્રયત્ન કર્યાં કરવું. પુનરાવૃત્તિની કેટલીએક ઉતરતી સ્થિતિમાં રહેલા મનુષ્ય પ્રાણીને સંસારનાં સુખ ભોગવવા રૂપી કેટલીએક ત્રણા, તેને ઉન્નતિ કરવામાં કેટલાએક સમય સુધી સાધનરૂપ છે, કેમજે એવો એક સ્વાભાવિક નિયમ છેકે, યોગ્ય કાર્ય કરવાને યોગ્ય સમયની પણ અગત્ય છે. એ ત્રણાનો ભરેલો જીવ એ શુદ્ધ ચૈતન્યની ભોમીકા છે, જેમાંથી બુદ્ધિચૈતન્ય, મુક્તત્વ શોધી કાઢી, વઢીઠ થઈ શકે છે. માયારૂપ થયેલો જે જીવ, તે ડ્યારે સંસાર સુખની ત્રણાને જીતી શકે, ચારેજ તે સંસાર સુખ અને તેની ત્રણા રહિત જન્મને પ્રાપ્ત કરી શકે, પરંતુ સાંપ્રત મ-

નુણ્ય પ્રાણીની સ્થિતિ જોતા, કેવલ ત્રણારહિત જન્મ પ્રાપ્ત કરવાને, યોગ્ય સ્થિતિ હજી કોઈની થઈ નથી. મનુષ્યને યુદ્ધનો પ્રસંગ આવ્યા શીવાય હિમત, ધૈર્ય-તા, અને પોતાના સત્ય વિચારનો ભરોશો, આવી શકતો નથી, જેમ જેમ યુદ્ધ કરી અનુભવથી, પરીપક્ક થાયછે. તેમ તેમ તે આગ્રહી થઈ, પોતાની ઇચ્છાશક્તી, પ્રબલ કરતો જાયછે; માટે ઉત્તમ માનસિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યાપછી, અનુભવની સાથે મનના સઘળા મલિન વિકાર અને કનિષ્ઠ ત્રણા સાથે યુદ્ધ કરી તેને જીતી લેવાથી ઉત્તમ રીતે કાર્ય થઈ શકેછે. માટે ઉત્તમબુદ્ધિ ચૈતન્યના નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાનના યોગે સ્થુલ પ્રક્રતીના પરમાણુનું પ્રથક્કર્ણ કરી, ચૈતન્યતાત્વિક પરમાણુનો સંગ્રહ કરી, ચૈતન્યરૂપ જીવ થવાથી, અદ્ભુત જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ દેવ સમાન થવાયછે.

જ્યારે ઇચ્છાજ સર્વ વ્યાપક મહા અદ્ભુત ગતી અથવા શક્તી છે, ત્યારે સઘળા બ્રહ્માંડમાં એકજ સર્વોપરી મહા અદ્ભુત શક્તી, હોવી જોઈએ અને તેજ મહાશક્તી ભિન્નાભિન્ન રૂપોમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે સ્થિત છે. માટે જે પ્રમાણે આપણી પોતાની ઇચ્છા, સર્વવ્યાપક ઇચ્છાની સાથે, અધિક સમીલન કરતાં જઈએ, તે પ્રમાણે આપણી ઇચ્છા અધિક, બઢીઠ થતી જાયછે; અને કદાપી જો આપણી ઇચ્છાના કાર્યો, ઉપર કહેલી સર્વ વ્યાપક મહા ઇચ્છાથી, વિરુદ્ધ કરીએ તો પરીણામ આપણે અતિ દુઃસ્વકારક થઈ, એકલા પડી જઈ

અંતે નાશ માત્ર થાયછે. આપણી ઇચ્છાને ઘડીછ કરવા સારુ, સંસારના સુખની ત્રણાથી વિરક્ત થવાની અગત્ય છે. એક સમયે આપણે કોઈપણ પદાર્થની ત્રણા થઈ, એટલે પછી તે પદાર્થને આપણે આકર્ષણ કરતા નથી, પરંતુ તે પદાર્થ નિશ્ચય આપણને આકર્ષણ કરી, તેનો આપણને દાસ બનાવેછે. એક સમયે ત્રણા ઉત્પન્ન થઈ એટલે ઈચ્છા, જેનો તેને અભાવછે તે પળ પ્રાપ્ત કરી શકેછે. એ સિદ્ધાંત દ્રષ્ટાંતથી સ્પષ્ટ સમજાઈ શકાશે. આપણે આ સંસારમાં કેટલાએક એવા મનુષ્યો જોઈએ છઈએ કે જેમણે મર્ણ પર્યંત પોતાનો સઘળો કાળ, દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવાના નિરુપયોગી અને વ્યર્થ કામમાં કાઢે છે. તે અંતે દ્રઢીદ્ર અવસ્થામાં જ મર્ણ પામેછે, અથવા તેમને કદાપી દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થયું તોપણ અધિક મેલવવાની ત્રણા રહેછે, તેણે કરી તેવા માણસો પોતાનું સઘળું આયુષ્ય દુઃખદાયક અને ધિક્કાર કરવા જોગ સ્થિતિમાં કાઢેછે. ઘડી આપણા જોવામાં આવેછે કે, સરકારી નોકરીની ઇચ્છા રાખનારા મનુષ્યને અધિકાર મેલવવાની ત્રણા અધીક હોયછે. તેથી તે જ્યાં સુધી પોતાની ત્રણા પૂર્ણ થઈ નથી ત્યાં સુધી તે પોતાનો કાળ અતી હલકા અને નીચા માણસના પળ આર્જવ કરવામાં સદા કાઢેછે તે છતાં ઘણાં જાણનારો ઇચ્છા પૂર્ણ થતી નથી. તેજ પ્રમાણે કોઈ અતિ કુરુપ વૃદ્ધ છતાં સ્ત્રીની ત્રણા રાખે તો તેની પ્રતિષ્ઠાની હાની થઈ તે હસવાનેજ પાત્ર થાયછે તેથી ઘણે પ્રસંગે પો-

તાનો નાશ પોતાને હાથેજ કરેછે; માટે સુખી રહેવાનો સચ્ચ ઉપાય એજ છે કે, આપણે દ્રવ્ય અથવા કોઈ પણ વસ્તુ સારુ ટ્રણા નહીં રાખતા જે આપણે પ્રાપ્ત થયું હોય તેમાં સદા સંતોષ માન્યાર્થી જેની પાસે અધિક દ્રવ્ય છતાં જેને અધીક મેઢવવાની ટ્રણા હોય તેના કર્તા તે અધીક સુખી છે. જો આપણે અધીકાર મેઢવવાની ટ્રણા હોય તો આપણે બીજાના કર્તા આપણા માનસિક જ્ઞાન અને સચ્ચતા અધીક મેઢવી, પોતાનો સ્વાર્થ સ્વોદ્દેશ પણ જો તે બીજાના કાર્યો કરીયે તો આપણી ટ્રણા મોઢીવેલી સિદ્ધ થવાનો સંભવ થાયછે. જો આપણે બીજાનો સ્નેહ મેઢવવાની ઇચ્છા રાખીયે તો આપણે સઘઢા મનુષ્યમાં સચ્ચ સ્નેહથી વર્તવું, તેથી સામાનો સ્નેહ વગર ઇચ્છા અને પ્રયત્ન કર્યા શીવાય પ્રાપ્ત થઈ શકેછે. આપણે જો સચ્ચ અને નિરવીઢ્ય સુચ્ચ પ્રાપ્ત કરવું હોય તો, આપણે સદા આપણા સ્વાર્થના વિચાર કરવાનો ત્યાગ કરવો, તેથી આપણા અંતરમાં સદા આનંદ અને સુચ્ચ રહેશે.

આ સઘઢા ઉપરથી એમ જણાયછે કે ઇચ્છાશક્તીની યથાર્થ ઉન્નતિ થવી, અને યોગવિદ્યાની પ્રાપ્તિ થવી, એનો આધાર પુનરાવૃત્તીના નીયમ ઉપર રહેલો છે. સાધારણ માનસીક જ્ઞાનવાઢા સઘઢા મનુષ્યને યોગી સમાન પરીપુર્ણતા મેઢવવા સારુ ઘણા જન્મ ધારણ કરી બુદ્ધિ ચૈતન્યના જ્ઞાનની પરીપક્ક દૃઢતા કરવાની અગત્યછે. એ છતાં પણ સાધારણ માનસિક

જ્ઞાનવાળો પોતાની ઇચ્છાશક્તિની ઉન્નતી કરવાનો, અભ્યાસ જારી રાખે, તો થોડા સમયમાં કાંઈક કાર્યની સીદ્ધી થઈ શકે. સાધારણ નીયમ એવો છે જે, મનુષ્યને પોતાની યુવાવસ્થામાં પ્રશ્ન ઉપરના પંચ વિષયો સંબંધી સુખ પોતાની સ્થુલ દેહથી ભોગવવાની વ્રણા અતિ તિવ્ર હોય છે. અને જે પ્રમાણે તેના જ્ઞાનની ઉન્નતિ થતી જાય છે, અને વય પણ પરીપક્વ થતી જાય છે. તે પ્રમાણે ઉપર કહેલા પંચ વિષય સંબંધી સુખને રમતની વસ્તુ સમજી તેનો સાગ કરી કોઈપણ વીજી વસ્તુ અધીક ઉપયોગી હોય તે ભળી લક્ષજાય છે.

એવી રીતનો ઉત્તમ જ્ઞાનની ઇચ્છા રાખનારો, સસ શોધક કદાપી માનસીક ઉત્તમ જ્ઞાન મેળવવાના સાધન કરી, જેમ જેમ અનુભવ મેળવે તેમ તેમ તેને એવું જણાય છેજે, તેની જન્મપર્યંતની સંસાર સુખ પ્રાપ્ત કરવાની મહેનત અને પ્રયત્ન કરવાથી અંતે લાભતો ધુમાડાના બાજકા જેવોજ મિથ્યા છે. તેને આગલ એવું જણાય છે જે, આ સઘડી કલિપત શ્રદ્ધિમાં સઘડી કલિપતજ વસ્તુ છે. એવું સમજી તે મનુષ્ય જેમ કોઈ પક્ષીને, કાંઈ અસલ વસ્તુ જણાયાથી, તેનો સાગ કરી ઉડી જાય છે. તેમ તે ઉન્નતિ પામેલા મનુષ્યને, સઘડી શ્રદ્ધિના સુખ ઉપરથી અભાવ થવાથી, તે શુદ્ધ ચૈતન્ય સંબંધી કલ્પના કરવા વળગી પડે છે. અને જ્યાં તેને અઘોર અંધકાર જણાતો હતો, ત્યાં તેને અતિ અલૌકીક પ્રકાશ જણાવવાથી, તેને સાનંદા-

શ્ર્વય થવા માંડેછે. એવી રીતે બુદ્ધિ ચૈતન્યનુ નિશ્ચયાત્મક સચ્ચજ્ઞાન કેટલાએકને અલ્પ સમયમાં થાયછે. કેટલાએકને કાંઈક અધિક સમય લાગેછે. અને કેટલાએક જે આગીયા જેવા સંસારના મિથ્યા અને અસચ્ચ પ્રકાશને સુર્યના પ્રકાશ જેવા સચ્ચ સમજી, તેમાં મર્ણ પર્યંત નિમગ્ન રહેછે તે પોતાનો નાશ પોતાને હાથે કરી લેછે.

આ સંસારમાં આપણુ સઘળું આયુષ્ય, સચ્ચ અને અસચ્ચ, સારું અને મારું જે કે આપણા પૂર્વજન્મના કર્મનું પરીણામ છે. તેની સાથે યુદ્ધ કરવાનું છે. એટલે આપણી ઇચ્છા શક્તીના સાધનવડે આપણી પંચ ઇંદ્રીઓની, વિષદ્ વ્રણા, નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યના શુદ્ધ જ્ઞાનની સાથે યુદ્ધ કરવામાં જે પ્રમાણે ઇચ્છાશક્તિ પ્રબલ હોય તે પ્રમાણે તે યુદ્ધ ટકી શકે છે. જો નિશ્ચયથી ઇચ્છાશક્તિ પ્રબલ કરી તો, તે સઘળા મનના અલ્પ અને મિથ્યા વિચારનો, નાશ કરી જય મેલવેછે. એવી રીતે કોઈપણ કાર્યને લીધે ઉત્પન્ન થતા વિકારોને જીતવાનો નિરંતર અભ્યાસ રાખવાથી ઇચ્છાશક્તિ ઉત્તરોત્તર વળીઠી થતી જાયછે.

નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યની ઝનતિ થઈ, ઇચ્છા શક્તિ અતિ વળીઠી દ્રઢ થવામાં, મોટામાં મોટા બે વિદ્યો છે. એક વિદ્ય ઈશ્વર સંબંધી પોતે દોષરૂપ અને અસચ્ચ જ્ઞાન મેલવવું હોય તે અને તેજ પ્રમાણે મનુષ્યપ્રાણી વિષે અસચ્ચ અને દોષીત જ્ઞાન છે. સઘળા વિદ્વાન

ના જાણવામાં છે જે, અતિ સુક્ષ્મ પણ પ્રકૃતિના પર-
માણુ શીવાય કોઈપણ જાતનું રુપ થઈ શકતું નથી,
અને જ્યારે ઈશ્વરને વિષે કોઈપણ જાતના રુપની ક-
લ્પના કરી, જો એમ સમજે કે તે કોઈ રુપવાળો ઈ-
શ્વર કોઈ ઉપર ક્રપા કરે, અને કોઈને શિક્ષા કરે,
એવી રીતની અકુંચિત કલ્પના કર્યાથી, અને તે અ-
જ્ઞાને કરી અકુંચિત જ્ઞાનની મર્યાદામાં રહેછે. તેથી
તેના બુદ્ધિ ચૈતન્યજ્ઞાનની ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી.
એવા મનુષ્ય કદાપી જો સત્ત્વ નિશ્ચયથી મનપૂર્વક તેવા
ઈશ્વરની ભક્તિ, મર્યાદાપૂર્વક કરે, તોપણ તેના સ્વા-
ર્થનો નાશ થતો નથી, કેમજે તે એમ સમજેછે જે ભક્તિ
કરી આપણે પરમેશ્વરને રાજી કરી તેના દૈવ્ય ધા-
મમાં જઈ દૈવ્ય અલોકીક સુખ ભોગવવું છે, એવી
રીતનો સ્વાર્થ રહ્યાથી, તે સંસારમાં કેવળ સ્વાર્થ રહિત,
થઈ શકતો નથી. તેવા મનુષ્ય કદાપી કુકર્મ કરે ન-
હીં અથવા વિષય સુખનો ત્યાગ કરે, તે માત્ર તે ક-
લ્પિત ઈશ્વર શિક્ષા કરશે તેના ભયથી અથવા પોતાને
ઉત્તમ માની લીધેલા સુખમાં વિગ્ન આવે તેથીજ તે
શુભકર્મ કરેછે. પરંતુ કેવળ સ્વાર્થ રહિત કર્મ તેનાથી
થઈ શકતાં નથી, અને એવી જાતના ભયને લિધે, તે
બીકળો અને અલ્પ પ્રાણી પોતાને સમજેછે, તેથી તે-
ની ઇચ્છાશક્તિ યથાયોગ્ય ઉન્નતિને પામતી નથી. હવે
માનસિક જ્ઞાનની ઉન્નતિ પામેલો અને બુદ્ધિચૈતન્યના
જ્ઞાનની ઇચ્છા રાખનારો વિદ્યાર્થી સર્વ વ્યાપક ચૈત-

ન્યનો આભાસ પોતાને સમજેછે. અને તેથી તે એમ જા-
 નેછે જે બીજા દેખીતા પ્રથક માણસને મન,કર્મ અને
 વચનની શુભ કર્મ કર્યાથી પોતાને શુભ થઈ શકેછે.
 અને બીજાને માટું કર્યાથી પોતાનેજ અંતે નુકસાન
 સમજેછે. માટે કોઈનું મુંડું કર્યાથી પોતાનેજ આત્મ-
 દ્રોહી સમજેછે. માટે તે સઘળા વિષે અતુભાવ રાખી
 સ્નેહ રાખવો અતિ અગત્ય સમજેછે. તે ईશ્વર અને મ-
 નુષ્યનું સત્યજ્ઞાન પરીણામે એકજ સમજેછે. જે પોતાના
 સત્ય સ્વરૂપને ઓળખી શકેછે. તે પરમાત્માને સત્યરીતે
 ઓળખી શકેછે. જો આપણે દૈવીક સત્તા અને શ-
 ક્તિના અંકુર આપણામાંછે એવું સમજીએ તો પછી
 આપણી ઇચ્છા સઘળી પ્રકૃતીની ઇચ્છા સાથે સમીલન
 કરવાને દુર્ગટ પડતું નથી. એવા જ્ઞાનથી આપણે વિજી
 સત્તા અને શક્તિ વિદ્ય કરી શકતી નથી પણ આ-
 પણી પ્રબલ ઇચ્છાશક્તિથી તેને આપણે સત્તામાં રાખી
 શકીએ છઈએ. અને સ્વાભાવિક નિયમના આપણે દાસ
 થવાને બદલે તેના અધિષ્ઠાતા થઈ શકીએ છઈએ. તેથી
 ભુત પિશાચ વિગરે મલીન પ્રાણીની સત્તામાં આપણે
 આવતા નથી, પણ તેના ઉપર આપણે સત્તા ભોગવી
 ईશ્વર તુલ્ય થઈએ છઈએ.

આવી રીતનો સિદ્ધાંત નહીં સમજ્યાથી પરીણામ
 અતી ભયંકર થાય છે. સર્વ વ્યાપક મહા ઇચ્છાની
 સાથે આપણી ઇચ્છા સમીલન કરવી, એટલે એમ નહીં
 સમજવું કે આપણે જે કાંઈ સુખ દુઃખ આવે તેનો

કોઈ વિચાર નહીં કરી તેની બેદરકારી રાખી, આપણી ઇચ્છા કોઈ અજ્ઞાની મનુષ્યની અથવા કોઈ દુષ્ટ અને ઘાતકી મનુષ્યની ઇચ્છાને સ્વાધીન કરવી. અને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે દોરાવવું એથી ઊલટું માટું થાય છે. પરંતુ આપણે તો કોઈના કલ્યાણને અર્થે જે કાંઈ પરોપકારનું કાર્ય આપણાથી થઈ શકે, એવું હોય તે કાર્ય કરવામાં અતિ દ્રઢ આગ્રહ રાખવો. કદાપી આપણે અલ્પજ્ઞાની અને સ્વાર્થીના સંગઠનથી, તેની દોષીત કલ્પના પ્રમાણે વર્તવાનો અભ્યાસ પડ્યોતો, આપણી અલ્પબુદ્ધિ થતા થતા નિશ્ચયાત્મકબુદ્ધિ ચૈતન્યજ્ઞાન મેળવવા મળી લક્ષ આપવાની ઇચ્છા નહીં થવાથી, આપણે સ્વાર્થી થતા ગયા એટલે ઇચ્છાની પ્રબલ શક્તી ક્ષિણ થતા થતા, પશુવત થઈ અંધપરંપરાને માર્ગે દોરાયા જઈએ છઈએ. તેથી અંતે પિશાચ રૂપ થવાય છે.

આપણી ત્રણાનો નાશ કરવો એટલે આપણા મનના વિકાર અને વિષય સુખની અપરમીત ત્રણા ઉપર સત્તા બેસાડી તેને સ્વાધીન કરી, સદગુણની ઇચ્છા પ્રબલ કરવી. આપણી પોતાની ઇચ્છા સર્વ વ્યાપક ઇચ્છાનો સાથે સમીલન કરવી એટલે સદા પરોપકાર બુદ્ધિથી સચતાથી વર્તવું. અને આપણા સઘળા કાર્યોમાં મનુષ્યપ્રાણી વિષે ભ્રાતૃ ભાવથી વર્તવું. સઘળા પ્રાણીનું માત્ર સાહુ કરવાની ઇચ્છા રાખવી એટલું જ નહીં પણ તે પ્રમાણે કાર્ય સિદ્ધ કરવાને

પ્રયત્ન કરવું. કેટલાએક એવું સમજેછે. અને કેહે જે, યાંસુધી આપણે સસતાર્થી ચાલિયે છડિયે યાંસુધી બીજા માણસ ગમે તેમ કહે તેની આપણે દરકાર રા-
 સ્ત્રવાની અગત્ય નથી. એ માણસની મોટી ખુલછે કેમ
 જે જ્યાંસુધી ઉત્તમ પ્રકારના જ્ઞાનવડે પ્રથમ સસ અને
 અસસ ઓઢાવી શકાતુ નથી યાંસુધી તે જે કાર્યો
 કરેછે. તે સસજછે, એમ કહેવાય નહીં અને એવી
 રીતે અસસમાં સસનો નિશ્ચય કર્યાથી સસતાના નામે
 અસસ કર્મો થાય છે. અને તેથી પરિણામ અતિ ભ-
 યંકર થાયછે. ઘણે પ્રસંગે મનુષ્યના સમુહના સિદ્ધાંત
 અસસ હોય છે, અને ઘણે પ્રસંગે ધર્મ સંબંધી અસસ
 દ્રઢ ગાંઠ વાઢ્યાથી જે વેહેમો ઉત્પન્ન થાયછે. તેને
 લીધે ઘણા માનસિક જ્ઞાનવાઢાની સસ અસસની
 પરીક્ષા કરવાની ઇચ્છા કુંઠિત થઈ જાયછે. અને તે
 અંધકારમાં જ પાંખાં માર્યા કરેછે. તેણે કરી ઉત્તમ
 માનસિક જ્ઞાનવાઢો છતાં તેના જ્ઞાનની ઉન્નતિ થઈ
 શકતી નથી. અને તે જે સ્થિતિમાં હોય તેજ સ્થિતિમાં
 મર્ણ પર્યંત રહેછે. માટે ઇચ્છાશક્તીની સસ ઉન્નતિ
 થવાનું મુઢ સાધન નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિચૈતન્યનું સસ જ્ઞા-
 નજછે. એ જ્ઞાનના યોગે સસ પરીક્ષા કરી સસ નિ-
 શ્ચય કરી શકાયછે. અને સસ નિશ્ચયથી ઇચ્છાશ-
 ક્તિ પ્રવઢ અને વઢીવૃ થાયછે.

સંવત ૧૯૪૧ ના અષાઢશુદ્ધ ૧૫ ને રવિવાર

અધિકાર અને યોગ્યતા.

ગુપ્ત વિદ્યા જાણવાની ઇચ્છા રાખનારા વિદ્યા-
ર્થિએ, પ્રથમ સઘડી સ્વાર્થની ત્રણાથી વિમુક્ત થઈ,
પોતાનું અંતઃકર્ણ શુદ્ધ થયા પછી, કેવલ સસવિદ્યાનું
અધ્યન કરવાને, અતિ આગ્રહથી નિશ્ચય કર્યો હોય,
તોજ નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે,
જેથી સ્વ અનુભવના યોગે સસ કારણ અને કાર્ય
એ વેડ નિર્મલ રીતે તેને જણાઈ શકે.

નિશ્વાત્મક બુદ્ધિચૈતન્યનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને
ઉપાયો છે. તેમાં પેહેલો ઉપાય અતિમંદ અને દુર્ઘટ છે
જે પ્રમાણે કોઈ મનુષ્ય કોઈ મહા નદી જે ટેકાણે સ-
મુદ્રને મળે, સાંથી તેના પ્રવાહમાં ડૂલ્યો તે નદીના
મુઠ પાસે જવાને પ્રયત્ન કરે, અને તેથી જેટલું કષ્ટ
સહન કરવું પડે છે તે પ્રમાણે હાલના વિદ્વાનો પ્રથમ
જે કાર્યો દ્રષ્ટોત્તપતિમાં આવે છે તેની પ્રીક્ષા કરવા-
નો અતિ ભારી પરીશ્રમ કરી, તે ઉત્પન થયેલાં કાર્યોનાં કારણો સોધી કાઢવાની ઇચ્છા રાખે છે, અને
વીજો ઉપાય નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ જ્ઞાનના યોગે સઘડા
દ્રષ્ટકાર્યોનું જે મુઠ કારણ તે જાણવામાં પ્રકૃતીના
જેટલાં આવરણો છે, તેનો સાગ કરવાથી, મુઠ કાર-
ણ જાણવાના નિયમો અને ક્રતિઓ સોધી કાઢી,
તેનાં કાર્ય અથવા પરીણામ ભળી લક્ષ જાય છે. મ-
હાન બુદ્ધિવાન યોગીયો હાલના વિદ્વાનની પદ્ધતીને

લક્ષ આપવાનો પ્રતિબંધ કરતા નથી, પરંતુ તે પ્ર-
કાષિત જ્ઞાનવાળા પોતે સર્વ બ્રહ્માંડના મુલ મધ્ય
બિંદુમાં સમિલન થઈ, તે સર્વ વ્યાપક અનંતને જો-
વાનું અધિક ઉપયોગી જાણે છે, અને તેણે કરી ઉત્તમ
બુદ્ધિ ચૈતન્યના સય જ્ઞાનના યોગે, સર્વે વસ્તુમાં અં-
તરયામી થઈ તેનું સય જ્ઞાન મેલવે છે. એવી રીતે
સ્થિતિ કરવાને, અતિ દુર્ઘટ્ટે યત્ન અને આગ્રહ કરવા
પડે છે, એતો સય છે; અને એજ કારણને લીધે, ઘણા
વિદ્વાનોને, પોતાની નિતિની વર્તણુક સંપુર્ણ કરી નિ-
શ્ચયાત્મકબુદ્ધિ જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરવાને અતિ કઠણ
લાગે છે, માટે તેમને શારીક ઉપાયો સંપુર્ણ કરવાનું
સ્વરૂપ લાગે છે, પરંતુ તેથી અકુંચિત જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ
શકે છે.

ઈશ્વરી સય ચૈતન્ય જ્ઞાનની સાથે, સમીલન થવા
સારુ માત્ર કાંઈ અમુક સમયે ઈશ્વર પ્રારથના અથવા
ભક્તિ કરવી, અથવા સ્વર્ગાદિક ઉત્તમ સ્થાનનો વિ-
ચાર કરવો એ સાધન નથી પરંતુ નિરંતર પોતાના
નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યની જે સ્ફુર્ણા, તે સર્વ વ્યા-
પિક શુદ્ધ ચૈતન્યની સાથે, બ્રહ્માઢાદીકની અલૌકી-
ક ક્રતીના વિચારમાં નિમગ્ન થવાથી થઈ શકે છે;
અને તેજ મહારૂપી અને મુનીઓયે સય ધારણા અને
ધ્યાન કહ્યું છે.

એ અધીક સ્પષ્ટ રીતે સમજવા સારુ, મનુષ્ય પ્રા-
ણીના સ્વભાવ અને તેમની વૃત્તિ કેવી રીતની હોયછે,

તેનો વિચાર કરવાની અગત્ય છે. જે મનુષ્યના સ્વ-
 ભાવ કેવળ પશુની પેઠે તેની વિષય ઇન્દ્રીઓને સ્વાધી-
 ન થયેલા નથી તેને જણાય છે જે, તેને બે પ્રકારની
 ટુટિ અને ત્રણા છે, તેમાં એક પ્રકારની ટુટિ અને
 ત્રણા તેને સંસારના મિથ્યા અને ક્ષણ ભંગુર વિષય
 ભોગ તરફ આગ્રહથી ઝેંચે છે, અને બીજા પ્રકારની
 ટુટિ અને ત્રણા તેને, બીજા સંસારમાં નહીં જણાય
 લા, પરલોકના સુખની પ્રાપ્તિ કરવા તરફ ઝેંચે છે,
 તેથી તેને પ્રકૃતિના વિષયભોગની લાલચની કાંઈક
 વિસ્મૃતિ થાય છે; તેણે કરી તે અધિક ઉત્તમ સુખ-
 ના માર્ગ તરફ જવાના વિચારમાં નિમગ્ન રહે છે તેથી
 તેને, સત્ય અને સુંદર સુખની કલ્પનાનો આનંદ અ-
 ને સંતોષ થાય છે એવી રીતે બંને પ્રકારની મિશ્રસ્થિ-
 તિના વર્ગ સાધારણ મનુષ્ય પ્રાણીના હોય છે. હવે
 જેને માત્ર ઇન્દ્રીઓનાં સુખ ભોગવવાનું જ જ્ઞાન છે, તે
 કેવળ સ્વાર્થિ થઈ, તેને સત્ય અસત્યનો વિચાર નહીં
 રહે તાં સ્વતઃજ સંસાર સુખ ભોગવવાની ત્રણા રહે છે;
 તેણે કરી તેની માનસિક ટુટિ સદા અલ્પજ્ઞાનના
 વિષયોમાં જ પ્રવૃત્તેલી રહે છે; તેણે કરી, આત્મ જ્ઞાન
 નો સત્ય અને અસત્યનો નિષ્પક્ષપાત રીતે નિર્ણય ક-
 રવાને અસમર્થ થાય છે. તે મનુષ્ય સિંધાના ભયથી
 અથવા અધિક લાભની લાલચને લીધે કદાપી કાંઈ
 મર્યાદામાં રહે, તોપણ જો કદાપી તેની ત્રણા આશ્યા
 અને ભય, કર્તા અધિક બલીષ્ટ થાય તો તે પ્રમાદી બે પી

કરો અને ઘણે પ્રસંગે ઘાતકી પળ થાય છે. તેવા મનુષ્યના ક્રોધ, લોભ, અને અદેશાઈ એ ત્રણે અવગુણો અતિ બઢીઠ થાય છે, અને તેનો વિવેક અને સચ અસચનો નિર્ણય કરવાના વિચાર કેવલ મંદ થઈ જાય છે. તેથી ઘણે પ્રસંગે અયોગ ભાષણ કરી પશુ સમાન વર્તે છે. તેણે કરી કેટલાંક અલ્પ જ્ઞાની મનુષ્યો કોઈ સમયે તેવા મનુષ્યમાં પિશાચનો પ્રવેશ થયો એમ પળ કહે છે.

હવે જેને નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યનું જ્ઞાન હોય છે, તેનું મન તેના આત્માના ઉત્તમ જ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરે છે, તેથી તે ન્યુન અધીક આત્માના જ્ઞાન સાથે સમીલન થયા વિના રહેતો નથી, અને તેવા મનુષ્યને આગલ અભ્યાસ કરી સમાધીની અવસ્થામાં જે, પ્રમાણે તેના આત્માનું સમીલનપણુ ઉત્તમ જ્ઞાનની સાથે થયું હોય, તે પ્રમાણે તેની કલ્પના બઢીઠ થાય છે, તેણે કરી જે જ્ઞાન તેને જાગ્રત અવસ્થામાં હોતુ નથી તેવું ઉત્તમ જ્ઞાન તેને સમાધીની અવસ્થામાં થાય છે. અને તે જ્ઞાન ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને પામ્યાથી અલોકીક ઉત્તમ જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થતિ જાય છે.

મનુષ્ય પ્રાણીની પુનરાવૃત્તીની સ્થિતિનો સાંપ્રત કાલ એવો છે જે, જેમાં મનુષ્યની વિષય ઇન્દ્રીભોગની ત્રણાનુ માનસિક જ્ઞાન, અને નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યના જ્ઞાનની ઉન્નતિ કરવાની ત્રણા, એ બેઉં કાંઈક નિયમમાં છે. એટલે જેમ કેવલ પશુની પેઠે વિ-

પય ભોગની ત્રણાને સ્વાધીન થઈ જઈ, વીજા ઉત્તમ માનસિક જ્ઞાન તરફ લક્ષ આપવું છોડી દેતા નથી, તેમ કેવળ માનસિક ઉત્તમ જ્ઞાન મેળવી, નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્ય જ્ઞાનની ઉન્નતિ કરવામાં દિર્ઘકાલ કાઢાડતા નથી. એવી રીતના સાંપ્રત પુનરાવૃત્તિની મધ્યમ સ્થિતિ છે. એક સમય એવો હતો કે જેમાં, ઘણા મનુષ્ય સંસારનાં સઘળાં સુખ ક્ષણ ભંગુર, અને નિરમાલ્ય સમજી. તેમની વૃત્તિ સદોદિત ઉત્તમ જ્ઞાન મેળવી નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યના જ્ઞાનની ઉન્નતિ કરવામાં કાલ ક્ષેપ કરતા હતા, તેમ એક સમય એવો હતો કે જેને વિશે અલ્પબુદ્ધિના, મનુષ્ય કેવળ સંસાર સુખ સય માની તે શિવાય વીજુ આગલ કાંઈજ નથી એવું સમજી સદોદિત વિષય ભોગની ત્રણામાં અંધ થઈ તેમાંજ નિમગ્ન રહેતા. માટે સંસારના વિષય ભોગનીજ ત્રણાને કેવળ સ્વાધીન થવાથી, માનસિક જ્ઞાન અપુર્ણ રહેછે તેથી તેની તર્ક શક્તિ સંપૂર્ણ બઢી-છ પામી શક્તી નથી, માટે જો નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યના જ્ઞાનની ઉન્નતિ તત્ત્વજ્ઞાનના યોગે થઈ, સ્થુલ અને સુક્ષ્મ તત્વાદીકના ધ્યાન અને ધારણાનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કીધો હોય તો અલોકીક જ્ઞાનનો પ્રકાશ થઈ, તર્ક શક્તી પણ અતી બઢીછ થવાથી, અલોકીક ચમતક્રતિ દેસાય છે. અને તેથી અતિ મહાન, અસંભવિત જગાયલાં કાર્યોની સચના સિદ્ધ કરી શકાય છે. માટે પુનરાવૃત્તિનો એવો કાલ સમી-

પ આળવાને વિદ્વાન અને બુદ્ધિવાન પુરુષોએ યત્ન કરવાની અવશ્ય અગત્ય છે આપણે ઉપર ધ્યાન કરવાનું કહ્યું, તે ઉપરથી એમ નહીં સમજવું કે, મુર્ખ મનુષ્યની પેઠે, કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના મન કેવળ સ્વસ્થ પશુ જેવું રાખવું, પણ જે બુદ્ધિ ચૈતન્યનું જ્ઞાન મેઝવેલું હોય તેના વિચાર અભ્યાસથી દૃઢ કરી રાખવા. કદાપી આપણે કોઈ મુર્તિ અથવા કોઈ પણ પદાર્થ સામું નિર્મલ ટૂંતિ કર્યા વિના માત્ર એકાગ્રતાથી જોયા કર્યાથી કાંઈજ લાભ થતો નથી પણ તેથી મનને આપણે કેવળ કોરું રાખી વીજા અનેક તર્ક અને વિકાર પણ કરવાને યોગ્ય કરીએ છીએ, ગ્રહ અને નક્ષત્ર આદીકના ભ્રમણ અને ચલનના નિયમો તેમજ પ્રકાશ અને વીર્યુત આદીક વિદ્યાના મુખ્ય નિયમ, વળી જડ અને ચૈતન્યાદીક પદાર્થોના સંબંધ, અને નીયમ, એ આદીકજે અદ્ભુત વિદ્યા સોધી કાઢી છે, તે માત્ર એક જગાએ એક વસ્તુ ઉપર એકાગ્રતાથી જોયા કર્યાથી થયું નથી પરંતુ માનસિક જ્ઞાનની ઉત્તમ કલ્પનાના યોગે તેજ વિષય ઉપર એકાગ્રતાથી તેના કાર્ય અને કારણનું સંપૂર્ણ મનન કર્યાથી, ઘણે કાળે સત્યતા જણાઈ છે; માટે ધ્યાનના સમયે મનને કેવળ કોરું રાખવાનું નથી પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાનથી માનસિક કલ્પના અતિ ચંચલ કરી ઉત્તમ સ્થિતિયે પોષાડવાનો અભ્યાસ રાખવાથી, અંતરની પોતાની સ્થુલ, સુક્ષ્મ, કારણ ને મહા કારણ એ ચારે

પોતાની સ્થિતિનું ધ્યાન, અથવા બાહ્ય બ્રહ્માંડના તત્વાદિકના ધ્યાનમાં તલીનતા થવાથી, મનમાં વિજા વિકારનો સંચાર થઈ શકતો નથી, તેણે કરી જે પ્રમાણે અભ્યાસ અને દ્રઢતા હોય, તે પ્રમાણે તેનાં ધ્યાનની વસ્તુનું તેને સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

એવી રીતે નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યના જ્ઞાનથી જે ઉત્તમ સ્થિતિ થઈ, સમાધી થાય છે, તે દૈવિક અલોકીક ચમતક્રતિ કેહેવાય છે. તે શિવાય, ગાંજા ભાંગ, વિગેરે કોઈ પણ માધ્યમ વસ્તુથી અથવા હઠ ક્રિયાથી જે એકસરું સ્થિતિ થાય છે, તે કેવળ ભિન્ન છે, તેણે કરી સ્થુલ શરીરની સાથે જે સુક્ષ્મ શરીરનો સંબંધ છે, તેથી વિરક્ત કરે છે; પણ તેથી તે વિરક્ત થયેલા સુક્ષ્મને, અનેક વિક્રિયાઓ નડ્યાથી, આકાશના ચૈતન્યનું અસંપૂર્ણ જ્ઞાન થાય છે, અને ઘણે પ્રસંગે અસત્ય અને દોષ રૂપ જ્ઞાનનો આભાસ પડે છે, કેમજે તેને યથાર્થ સત્ય જ્ઞાન નથી, તેથી, સત્ય અસત્યનો નિર્ણય કરવાની શક્તિ નથી, તે વીજાને સ્વાધીન રહે છે. અને તેનો ગુરુ અથવા શિક્ષક જે પ્રમાણે તર્ક ઉપર ચડાવવા ઇચ્છે, તે પ્રમાણે તે ચડી શકે છે; અને ઘણે પ્રસંગે તેને સ્વતઃ કાંઈજ ભાન રહેતું નથી. પરંતુ જેણે નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિચૈતન્ય જ્ઞાનની ઉન્નતિ કરી નિયમ પ્રમાણે વૃદ્ધિને પામેલો છે, તે પોતાથી દ્રઢ થયેલી સ્વિચ્છાથી ધારેલી સ્થિતિમાં રહી શકે છે, તેથી તેને આકાષના

ચૈતન્યના પ્રકાશના યોગે જે દ્રષ્ટોત્પતિ આવે છે. તેનું સંપુર્ણ જ્ઞાન તેને રહેછે. અને તેનો સાં, સસ અસસ-નો નિશ્ચય કરી જે સસ હોય તેનુજ ગ્રહણ કરે છે.

સઘઢાના જાણવામાં છે જે, જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા સારુ અભ્યાસ કરવાની અગત્ય છે, અને અભ્યાસ કરવા સારુ આપણી તે સમયની સ્થિતિને, અનુકુલ આવે એવા યોગ્ય ઉપાયો અને સાધનોની યોજના કરવાની અગત્ય છે. કદાપી શુદ્ધ અને નિર્મલ મનુષ્ય હોય, અને તે જો અજ્ઞાની હોય, અને તેને કાંઈ સાધનાના યોગે સમાધી થાય અને તે સમયે તેને જે દેખાય, તે તેનાથી યથાર્થ સમજી શકાતું નથી, તેણે કરી તે કોઈ સમયે ઘેલો થઈ જાય છે. અને યોગ્ય વિદ્યા પ્રાપ્ત કરનારો વિદ્વાન આગ્રહી અને ધીર્યતાવાળો હોય તે છતાં, જ્યાંહાં સુધી તેનું મન સ્વાર્થ અને અનેક પ્રકારના વેહેમ રૂપી વાદલથી ઢંકાઈ ગયું છે સાં સુધી તેને સંપુર્ણ સમાધી થઈ શક્તી નથી તે માટે વિદ્વાન અને મળેલા વિદ્યાર્થીયે, માનસિક જ્ઞાન અને બુદ્ધિ ચૈતન્ય જ્ઞાન, એ બેઝની સમાન ઉન્નતી કરવી જોઈએ, અને તેની સાથે તેજ પ્રમાણમાં સ્વાર્થનિ ત્રણા મંદ થવી જોઈયે, પ્રાચીનકાલના ગુપ્ત વિદ્યાના કેટલાએક વિદ્યાર્થીઓયે ઝંચી મળીત વિદ્યા અને ગાયનવિદ્યા વિગરેની અગત્ય દેશવિલી જણાય છે, તેનું કારણ એજે, તેના યોગે તેનું મન એકાગ્રતાથી, તર્ક કરવામાં સ્થિત થાય,

અને તેણે કરી તેના જીવને બ્રહ્માંડની રચનાના દૈ-
વિક નીયમોનું યથાર્થ જ્ઞાન સમાધીના સમયે થઈ
શકે. માટે આપણે સાંપ્રતકાળની ઉપયુક્ત વિદ્યાની
પણ યોગ્ય વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાને ઘણી અગત્ય જાણી-
યે છઈયે. તેણે કરી યોગ વિદ્યાની ઇચ્છા રાખનારા
પ્રથમ વિદ્યાર્થીને, ઉંચા પ્રકારની સત્યતા જે કે, હાલ-
ના સમયની સઘળી ઉપયુક્ત વિદ્યાને અજાણી છે તે
પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. પરંતુ માત્ર એકલા હાલના સ-
મયની ઉપયુક્ત વિદ્યાર્થી અતિ ગુહ્ય અલૌકીક સ-
ત્યતાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી.

પ્રાચીનકાળના યોગી એવું કેહેછે જે, સત્ય જ્ઞાન
પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખનારા વિદ્યાર્થીયે, પ્રથમ
એમ સમજવું જે, હું કેવળ અલ્પ જ્ઞાની છું, એમ જા-
ણી અભ્યાસ કરવો. ઉપયુક્ત વિદ્યા જાણનારો જે
વિદ્વાન એવું સમજે છે જે હું સઘળું સંપૂર્ણ રીતે જાણું
છું તે અપૂર્ણ રહેછે, અને અધિક ઉત્તમ જ્ઞાન મેળવ-
વાને અશક્તીમાન થાય છે. પરંતુ યોગી અથવા મ-
હાત્મા એવું જાણે છે જે સાધારણ બુદ્ધિનો મનુષ્ય જે
દીર્ઘકાળથી તેની પુનરાવૃત્તિના જન્મોથી ઉન્નતિ પા-
મતો આવેલો છે, તે છતાં તે માત્ર સત્ય જ્ઞાનના અર્ધ
માર્ગે આવેલો છે. અને તે તેની સપ્ત-સ્થિતિમાની ચો-
થી સ્થિતિયે પોંચેલો છે, તેથી તે મનુષ્યની અંતની
સ્થિતિથી અજાણ્યો છે. સાંપ્રતકાળની વિદ્યા માત્ર
મનુષ્ય પ્રાણીની જે બે પ્રથમ સ્થિતિ છે તેનાજ વિષે

અધ્યન અને વિચાર કરવાનું કેહે છે. અને તેને બા-
કીની ડંચી પાંચ સ્થિતિનું અજ્ઞાન છે. સાંપ્રત વિદ્યા
પ્રકૃતિની માત્ર ચારજ સ્થિતિ જાણ છે; અને યોગી-
યોને તેની સાત સ્થિતિનું જ્ઞાન છે. સાંપ્રત વિદ્યાના
ચક્ષુ, માત્રથી દ્રષ્ટોત્તપાતિમાં આવેલા સંસારના કાર્યોજ
જોડ શકે છે, તેથી તેની મર્યાદા અકુંચિત છે, તેને
કરી તેના સઘળા શોધ અને પરીક્ષા જ્યાંહાં સુધી
તેનાં સ્થુલ ચક્ષુ જોડ શકે ત્યાંજ સુધી કરી શકેછે
પરંતુ ગુપ્ત વિદ્યા તથા આગલ જે સ્થુલ ચક્ષુથી અ-
દ્રશ્ય છે, તે પણ જોડ અને જાણી શકે છે, યોગ વિ-
દ્યાની સહાયતાથી જણાય છે જે, આ બ્રહ્માંડમાં મા-
ત્ર એકલો માનસીક જ્ઞાનવાલો મનુષ્ય નથી, પણ
અવકાશમાં વીજા અવકાશ છે. તેજ પ્રમાણે પ્રથિવ
જેવા અગણીત ગોળાઓ છે, અને બ્રહ્માંડમાં જે, આ
પણે ઉપયુક્ત વિદ્યાના યોગે જાણી શકીયે છડ્યે, તે-
ના કરતાં વીજી અગણીત વસ્તુ આપણે જાણવાની
રહેલી છે; એવી રીતે જ્ઞાન વૃદ્ધિને પામતા પામતા
ગુપ્ત વિદ્યાના યોગે બુદ્ધિ ચૈતન્યનું અલોકીક જ્ઞાન
પ્રાપ્ત થયા પછી. સઘળાનું મુલ કારણ અનંત અને
અવીનાશી શુદ્ધ ચૈતન્યનું સસ જ્ઞાન થાય છે, એ જ્ઞાન
ઉપયુક્ત વિદ્યાથી થઈ થકતું નથી, માટે તે વિષે હા-
લના ઘણા વિદ્વાન શોધ કરવાનું પ્રયત્ન છોડી, તે
અસસ અને મિથ્યા માને છે.

પરંતુ ગુપ્ત વિદ્યા જાણનારા મહા સમર્થ વિદ્વાનો

ઉપર કરેલું સઘળાનું મુલ કારણ શુદ્ધ ચૈતન્ય સ-
 સ્ય માને છે, એટલુંજ નહીં પણ શ્રદ્ધાનાં સઘળાં કાર્યો
 અને તેની સત્તા જાણે છે. એવી કોઈ વસ્તુ નથી,
 જે તેમાં તે ચૈતન્યનો આભાસ નથી, માટે સઘળી
 વસ્તુ તે રૂપ છે. કદાપી આપણે તે ચૈતન્યનો આભા-
 સ પ્રત્યક્ષ જોઈ શકતા નથી, તોપણ સઘળી ઉત્પન્ન
 થયેલી વસ્તુમાં તે ઉત્તમ બુદ્ધિ ચૈતન્યના જ્ઞાનને યો-
 ગે જણાઈ શકે છે. આપણે જે વસ્તુ સ્થુલ સૂક્ષ્મ-
 સૂતી જોઈએ છઈએ તે જાતે પ્રથમ વસ્તુ નથી, પણ તે
 તેના માત્ર ગુણજ છે, માટે યોગીઓ પ્રકૃતીના પરમ-
 ણુની કોઈ પણ આકૃતીની સસ્ય સ્થિતિની ના કહેછે,
 અને કહે છે જે, આકૃતીવાળી જે શ્રદ્ધાની વસ્તુઓ
 જણાય છે, તે અનિત્ય અને સદા બદલાતી છે, અને
 તેની જે ઉત્પત્તિ તે ઉત્પન્ન કરવાની કલ્પનાજ છે.
 એની સસ્યતા હાલના તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ પ્રથમ રીતે ક-
 હેલી છે. તે કહેછે જે સઘળા પદાર્થો અને કલ્પના
 અંતે એકજ છે. પ્રથમ નથી અને એજ પ્રમાણે આપણા
 મહાન રૂપીઓએ, હજારો વર્ષની પુર્વે એવું કહ્યું છે જે,
 આંડ કાંડજ સ્થિત નથી, પણ એક બ્રહ્મ અથવા શુદ્ધ
 ચૈતન્યજ માત્ર રહેછે. અને સઘળી વસ્તુ તે પરમાત્મા
 ના કાર્યનું પરીણામ છે. તે સઘળું તેમાંથી પ્રકૃતી રૂપે
 ઉત્પન્ન થઈ, તેની મહા અધ્યભુત ઇચ્છાશક્તીના યોગે
 અલંકૃત નિયમોથી અનેક પ્રકારનાં રૂપો ઉત્પન્ન
 થયેલાં છે.

તે માટે પ્રબલ ઇચ્છાની શક્તી અતી અદ્ભુત સર્વોપરી છે. માટે જે તે ચૈતન્ય, શક્તીના સંબંધથી વર્તે છે તેને તે શક્તીમાંથી કાંઈ મળતું જાય છે, અને તે શક્તિનો ઉપયોગ શ્રદ્ધિના નિયમના સસ આધાર ઉપર રહેલો છે. પરંતુ જ્યારે મનુષ્ય પ્રાણી અને સઘ-લી વસ્તુ મહા અદ્ભુત પરમાત્મા ચૈતન્યના કાર્યનું પરીણામ છે, સારે મનુષ્યનું નિશ્ચયાત્મ ચૈતન્યજ્ઞાન-તે મુલ ચૈતન્યનો આભાષ છે; માટે તે જાતે આત્મા ચૈતન્યજ છે. મનુષ્ય પ્રાણીને સર્વે શ્રદ્ધિનું સસ જ્ઞાન અને તેના નિયમોનું જ્ઞાન તેની પરીપુર્ણતાના આધાર ઉપર છે. એટલે હાલ જે મનુષ્ય કેહેવાય છે. તે અને તેનું જ્ઞાન એ સમજવું નહીં, પરંતુ નિશ્ચયાત્મક ઘુદ્ધિ ચૈતન્યનું સસ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી જે પરી-પુર્ણ મનુષ્ય થાય છે તે અવસ્થા છે. સંપુર્ણ જ્ઞાન અ-ભ્યાસ કર્યા વિના પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી, માટે સંપુર્ણ મનુષ્યનો અભ્યાસ મેલવવા સારુ, પોતાને સંપુર્ણ અને પરીપુર્ણ દશાને પોચવાની અગત્ય છે. એવી સં-પુર્ણતા આ પ્રથિવ ઉપર એક જન્મે પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી, પરંતુ પુનરાવૃત્તીના ઘણા જન્મમાં સ્થુલ પ્રકૃતી અને શુદ્ધ ચૈતન્યના જ્ઞાનના યુદ્ધમાં જે સ્થુલ અને સુક્ષ્મ પ્રકૃતિની ત્રણા ઉપર જય મેલવે છે. એવો આ-ગ્રહી મનુષ્ય સંપુર્ણ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે, માટે બુ-દ્ધિવાન પુરુષનું એજ કર્તવ્ય છે. જે તેણે સદા સર્વદા અતિ આગ્રહથી, ઉત્તમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, સઘલી ત્ર-

ળા ઉપર જય મેઢવવાનો અભ્યાસ જારી રાખવો તેથી અંતે નિશ્ચય પરીપુર્ણતાને પામી શકાશે.

સંવત્ ૧૯૪૧ શ્રાવણ સુદ ૬ ને રવીવાર.

યોગ વિદ્યા.

યોગ અને વિદ્યા એ બેડ પ્રથક શબ્દ એકઠા મ-
ઢવાથી યોગવિદ્યા એ સંપુર્ણ શબ્દ થયો છે. માટે
એ બેડ શબ્દના યથાર્થ પ્રથક અર્થ જાણવાથી, યોગ
વિદ્યાના વિદ્યાર્થિને, એ અદ્ભુત વિદ્યાના જ્ઞાનની
ઉન્નતી કરવામાં અધીક લાભ થશે. યોગ એટલે
સંધી અથવા સમીલનતા અથવા એક વસ્તુનું બીજી
વસ્તુ સાથે એકત્રપણું વીગરે થાય છે. અને વિદ્યા શ-
બ્દનો અર્થ જ્ઞાન થાય છે. એ જ્ઞાનના યોગે આગ્રહી
મનુષ્ય પોતાની માનસિક વૃત્તિની એકાગ્રતા કરી,
પોતાને સર્વ વ્યાપક શુદ્ધ ચૈતન્યની સાથે, સમક્ષ
સાનીધ્યપણાની સ્થિતિમાં લાવી શકે છે અને માત્ર
એ જ જ્ઞાનવડે; સસ શોધક પંથીને અંતના સર્વોપરી
કૈવલ્ય મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

સંપુર્ણ અને મહા અદ્ભુત એવી જે યોગ વિદ્યા
તે યુગ યુગ પ્રત્યે મહા સમર્થ અને શુભ ઇચ્છાવાળા મ-
હાન ઋષી, અને મહાત્માઓએ, પ્રકાશ કરેલી છે. એ
વિદ્યાના ભિન્ન ભિન્ન પ્રકાર ઘણા છે. એ આપણે પુર્વે
જણાવેલું છે. કદાપી એ વિદ્યાના ભિન્ન ભિન્ન પ્રકાર
અને રીતીઓ દર્શાવેલી જણાય છે. પરંતુ સઘળાના

અંતનું તાત્પર્ય ઇચ્છા શક્તી પ્રબલ કરવાનું જણાય છે. યોગ વિદ્યાના સઘળા ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારમાં રાજયોગની રીતી અતિ ઉત્કૃષ્ટ અને વિદ્ય રહિત છે. એ વિદ્યાનો અતિ સુલભ હેતુ માનસિક અને શારીરિક ઉન્નતિ કરવી એજ છે.

આપણે આપણા પુર્વે થઈ ગયેલા વાચ્યાનોમાં, મનુષ્ય પ્રાણીના સ્થુલ સુક્ષ્માદી શરીર અને તેના અંતર અને બાહ્ય અવયવો, તેની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને તેનું પરીણામ, વિગરે સ્પષ્ટ અને સંપૂર્ણ રીતે દર્શાવેલું છે. એવું સ્પષ્ટ રીતે આજ લગી કોઈ પણ પ્રાકૃત ગ્રંથ માં જણાવેલું નથી. આજ લગી યોગ વિદ્યાનું જ્ઞાન, ઘણાજ થોડાને હતું અને જેને છે તેમાંથી ઘણા એ જ્ઞાન પ્રગટ કરવાને કેટલાંક કારણને લીધે આનાકાની કરે છે. પરંતુ હાલમાં (થિયોસોફી) બ્રહ્મ વિદ્યાની મંડળીના યોગે ઉન્નતિ પામેલા ઉત્તમ જ્ઞાની પુરુષોમાં એની ચર્ચા અધીક ચાલી છે. અને એ વિદ્યાની નિષ્પક્ષપાત રીતે પરીક્ષા કરવાથી એવું જણાયું છે જે, એ મહા અદ્ભુત વિદ્યાની સત્યતા સાધારણ બુદ્ધિના અપરીમિત વિષય ભોગની ત્રણાવાળા પુરુષોને જણાઈ શકે એમ નથી એ વિદ્યાનું જ્ઞાન વેદ, ઉપનીષદ, અને ગીતા વીગરે ગ્રંથોમાં પ્રસંગે પ્રસંગે પ્રગટ કરેલું છે પરંતુ શુભ હેતુને લીધે જે મનુષ્યનું જેવું જ્ઞાન ઉન્નતિને પામેલું હોય, તેવી રીતે તેને સમજાઈ શકે. એવી રીતે યોગવિદ્યાનું જ્ઞાન ગુહ્યાર્થમાં

પ્રગટ કરેલું છે, તેમાં તેના કેટલાએક અર્થ સાધારણ બુદ્ધિથી જોતાં એક વીજાથી વિરુદ્ધ પણ જણાય એવા છે માટે તેની યથાર્થ સસતા જાણવા સારુ ઉન્નાતિ પામેલા જ્ઞાનની અવશ્ય અગત્ય છે. સાધારણ માનસીક બુદ્ધિના મનુષ્ય અલ્પ જ્ઞાનને લીધે, અધિક વિચાર અને પ્રયત્ન નહીં કરતાં, યોગવિદ્યા કોઈ અવતારી શ્રવણ ગણાયલા પુરુષોનેજ પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ સમજી, પોતાના મનનું સમાધાન કરે છે. અને તેવા મહા પુરુષની પ્રતીમા વિગરેનું પુજનઅર્ચન વિગરે ભક્તિ કરી સંતોષ પામે છે, અને તેથીજ પોતાનું કલ્યાણ સમજે છે. પરંતુ સાંપ્રતકાળમાં ઉપયુક્ત વિદ્યાના યોગે માનસીક જ્ઞાનનો પ્રકાશ અધિક થતો જાય છે, માટે વિવેકી સહ શોધક માનસીક જ્ઞાનની ઉન્નાતિને પામેલા સઘળા મનુષ્યોએ, અતિ આગ્રહથી યોગવિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાને પ્રયત્ન કર્યાથી, અધિક મોટો લાભ અવશ્ય થશે. એ વિદ્યા પ્રાપ્ત કર્યાથી આપણી ઇચ્છા શક્તિ બલીષ્ટ થઈ તે ઉન્નાતિને પામે છે. અને ઇચ્છા શક્તિ બલીષ્ટ અને તિવ્ર થયાથી, આ લોક અને પરલોકમાં અતિ ઉત્તમ લાભ થવાનું સાધન મળે છે એવું આપણે નિષ્પક્ષપાત રીતે વિચાર કરીશું તો જણાયા વિના રહેશે નહીં. માટે આપણે અતિ આગ્રહથી, એ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરી જય મેલવ્યા વિના અલ્પબુદ્ધી વાળાની પેઠે સમાધાન પામી બેસી રહેવું નહીં.

આપણે ઉપર દર્શાવ્યું જે, યોગવિદ્યા એટલે સં-
 થી અથવા એક વસ્તુનું બીજી વસ્તુ સાથે સમીલન અ-
 થવા એકત્રપણું માટે યોગવિદ્યાથી કઈ વસ્તુનું કોની
 સાથે એકત્રપણું થઈ શકે છે એ જાણવાની આ પ્રસંગે
 અગત્ય છે. આપણે પુર્વે સંવત્ ૧૯૪૧ના વૈશાખ શુદ્ધ
 પ ને રવીવારને દીવસે “મનુષ્ય પ્રાણીનું કર્તવ્ય અને
 પરીણામ” એ વિષે વાચ્યાન કર્યું તેમાં મનુષ્યપ્રાણી-
 ની સપ્ત પ્રકારની સ્થિતિ અને પંચકોષ અથવા આ-
 ચ્છાદન અને સ્થુલ, સુક્ષ્મ, અને કારણ એ ત્રણ ઉ-
 પાધી વીગરેનું સ્પષ્ટ રીતે વર્ણન કરેલું છે, તેમાં
 જે મનોમય કોષ છે. એટલે જેમાં આપણું માનસીક
 જ્ઞાન રહેલું છે, તેનું વિજ્ઞાનમય કોષ અથવા નિશ્ચ-
 યાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્ય અને છેલું બ્રહ્મ અથવા શુદ્ધ
 ચૈતન્ય જે કે બુદ્ધિ ચૈતન્યમાં હાલ ગુહ્ય આભાષ રૂપે
 છે એને વિજ્ઞાનમય કોષની સાથે સમીલન અથવા
 એકત્રપણું થવું એજ યોગ કહેવાય છે. અને તેમ થવા-
 થીજ અંતની જે અતિ ઉત્તમ કૈવલ્ય મોક્ષની સ્થિતિ
 તેને પ્રાપ્ત થઈ શકાય છે. માટે યોગ વિદ્યાની સહાય-
 તાથી, આપણી નીચી જે ચાર સ્થિતિ તેને આપણી
 સત્તામાં રાખી શકીએ એટલુંજ નહીં, પણ પાંચમી જે
 માનસીક જ્ઞાનની સ્થિતિની નીચી સંસાર સુખ ભો-
 ગવવાની જે ત્રણા જેને કરી તે આપણે પૃથ્વિના માફક
 સુખ તરફ આકર્ષણ કરે છે, તેને પણ યોગવિદ્યાના
 સાધનથી સત્તામાં રાખી શકાય છે. એટલે આપણી

ચાર સ્થિતિ અને પાંચમી સ્થિતિની નિચી ત્રણના, રૂપથી બંધાયેલા સુક્ષ્મ શરીરના આચ્છાદન અથવા ઉપવસ્ત્રથી જે પાંચમી ઊંચી સ્થિતિ ઢંકાયેલી હોય છે તેને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે રાખી શકાય, અને કાઢી નાખાય એવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની અગત્ય છે અને તેથી અંતે વિજ્ઞાનમય કોશ અથવા બુદ્ધિચૈતન્ય અને શુદ્ધ ચૈતન્યની સ્થિતિમાં લય થવાય છે, એવી રીતે જ્યારે પાંચમી ઉત્તમ સ્થિતિની સંધી છૂટી અને સાતમી સ્થિતિની સાથે થાય છે, સારેજ સંપૂર્ણ યોગની સ્થિતિ કેહેવાય છે, અને સારેજ મુક્ત કહેવાય છે. અને તેવી સ્થિતિ થયાથી નિર્વિકલ્પ સમાધી થઈ શકે છે અને તે માયાના સઘળા આવરણથી મુક્ત થાય છે. માટે યોગ વિદ્યાનો મુલ હેતુ શારીરીક માનસીક, નીતી અને નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્ય એ સઘળાની ઉન્નતિ કરવી એ છે.

માટે એવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાને યોગવિદ્યાની ઇચ્છા રાખનારા પ્રથમ વિદ્યાર્થીયે, પ્રથમ પોતાની ઇચ્છા શક્તી, આપણે પાછલા વાચ્યાનમાં કહ્યા પ્રમાણે, અતિ બઢીઠ કરવાની અવશ્ય અગત્ય છે, તે શિવાય સઘળાં પ્રયત્ન નિષ્ફળ જાય છે, માટે પ્રબલ થયેલી ઇચ્છાશક્તીના યોગે તે વિદ્યાર્થીયે સદા પોતે અંતર શત્રુ સાથે યુદ્ધ કરી, બુદ્ધિ ચૈતન્યની પુનરાવૃત્તિ અને ઉન્નતિ કરવી જોઈયે, એમ કરવામાં અપરીમીત વિષય ભોગની ત્રણાવાળો પોતાનો વિષયી

જીવ શત્રુ છે, માટે પ્રથમ અગણીત દુર્ગુણ અને ઘાતકી કર્મની ત્રણાનું મુલ્લ દહન કરવાની અગત્ય છે, એવી વિકારરૂપ ત્રણાનો ધીમે ધીમે અતી આગ્રહથી જેમ જેમ ઇચ્છાશક્તી પ્રબલ થતી જાય, તેમ તેમ તેની સહાયતાથી, નાશ કરતા જવું અને ફરી તે વિકારી ત્રણા ઉત્પન્ન થવા દેવી નહીં, ને જેથી આપણી સ્થિરતા અને સમાધાની કદી ચલાયમાન થાય નહીં અને એવીજ ઘાતકી દુષ્ટ ત્રણાને, આપણા યોગેશ્વર શ્રીક્રિષ્ણે કાઢીનાગની ઉપમા આપી તેને નાથી એટલે વસ કરી તેના ઉપર નૃત્ય કર્યું એટલે તે ત્રણાથી ભય રહીત થઈ, અતિ આનંદમય વીજા સઘડા વિષદ્ જનને દેખાયા, તેથી તેમને અતી આશ્ચર્યપણુ લાગ્યું. એવી રીતનો ગુહ્યાર્થ હાલના સમયના આચાર્ય અને તેમના ભક્ત નહીં સમજતાં તેનો બાહ્ય અર્થ સત્ કાઢીનાગ સમજી તેને શ્રીક્રિષ્ણ ભગવાને વશ કર્યો; એવું સમજે છે.

એવી રીતે અકુંચીત બુદ્ધિના બાલકની પેઠે સમજી ઘણા ભાવિક મોઝાજનો સમાધાન પામે છે. માટે જેનું જ્ઞાન ઉન્નતિને પામેલું છે. અને જે નિષ્પક્ષ-પાત રીતે સત્ અસત્નો નિશ્ચય કરી, જેને કૈવલ્ય મોક્ષની ઇચ્છા છે. એવા બુદ્ધિવાન પુરુષોયે સદા સાવધ રહી, પોતાનો અંતનો શુભ હેતુ, પાર પાડવાસારુ સદા સર્વદા અતિ આગ્રહથી, પોતાની જે ત્રીજી સુક્ષ્મ ઉપાધી તેના મોહ પમાડનારા રૂપોના કાર્યો

મળી લક્ષ રાખી તેને અવલે માર્ગે જવા દેવી નહીં. તેમ કરવા સારુ પોતાના જે અંતર શત્રુ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ અને મદ આદિને નિરંતર વશ કરી, તેમ ને પોતાની સત્તામાં રાખવા પળ પોતે તેની સત્તામાં જવું નહીં. અને તેમ કરવાનો અભ્યાસ અધીક થવાથી, તેનો સંપૂર્ણ નાશ થયા પછી, નિશ્ચાત્મક બુદ્ધિચૈતન્યનો પ્રકાશ અધીક થઈ, તે પરિપૂર્ણતાની દશાને પામશે. તે માટે ઉત્તરોત્તર ઇચ્છાશક્તી પ્રબલ કરવાનો અભ્યાસ નીરંતર રાખી આપણી કામરૂપ આદીકની સઘળી ત્રણા વશ કરવી. પણ આપણે તેને વશ થવું નહીં. તેના ઉપર સદા દ્રષ્ટિ રાખી નિશ્ચમાત્મક ઉત્તમ બુદ્ધિથી, તેને શુભ માર્ગમાં પ્રવર્તાવવાનો અભ્યાસ રાખવાથી ધારેલા કાર્યની નિશ્ચય સીદ્ધિ થયા વિના રહેશે નહીં.

ए उपरથી एम नहीं समजवुं जे मात्र संसारनो उपरથી लाग करी रंगीत वस्त्र अने योगी जेवा वेश कर्याथी, अथवा अरण्यमां जइ स्थुळ शरीरने अयोग्य कष्ट करी क्षुधा अने त्रण्णा पराणे मारी कष्ट शरीरे सहन कर्याथीज योग विद्या प्राप्त थइ शके परंतु, एटलुंतो सखछे के जेणे कामक्रोधादिक सर्वे अंतर शत्रुने जीतेलाछे, अने जेने अंतरमां सदोदीत वैराग्यज वर्सा करेछे, एटलुंज नही पण जे वीवेकी, अने जेने सख असखनो निर्णय करवा जेटलु ज्ञान प्राप्त थयुं होय एवी स्थितिनो पुरुष जो संसारनो

સાગ કરી કોઈ માહાત્મા પાસે એકાંત સ્થાનમાં જઈ નિવાસ કરે તો તેને અલ્પ સમયમાં નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિચૈતન્યનો પ્રકાશ થઈ, તેની ઇચ્છા પરીપુર્ણ થાય. પરંતુ જે પુરુષ અંતરમાં વિકારનો ભરેલો છે. અને વિષય ભોગની અંતરની ઋણા વારંવાર તેને સ્વપનામાં અથવા બીજા કોઈ પળ પ્રસંગે ઉત્પન્ન થયા કરે, તેવો મનુષ્ય જો સંસારનો સાગ કોઈ પ્રસંગને લીધે અથવા એકાએક જુસ્સો આવ્યાથી, કરે તો તેથી લાભ થવાને બદલે ઊલટું પરીણામ વિપ્રિત થઈ, “અતો ભ્રષ્ટ અને તતો ભ્રષ્ટ” થાય છે. એટલે સંસારના કાર્યમાંથી પળ ભ્રષ્ટ થાય છે અને પરલોકના ઉત્તમ કાર્યથી, પળ ભ્રષ્ટ થાય છે. માટે ઉત્તમ માનસીક જ્ઞાનની ઉન્નતીને પામેલા તત્ત્વ જ્ઞાનવાળા વિવેકી પુરુષો, સદ્ગ્રંથદ્વારા અને કોઈ મહાન પુરુષના સમાગમથી, પોતાના શરીરમાં રહેલા પંચકોશના આવર્ણ અને સપ્ત પ્રકારની સ્થિતિ વીગેરેનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિચૈતન્ય જ્ઞાનની ઉન્નતી કરવાની જેની ઉત્તકંઠા છે, એવા પુરુષ જો પોતાની શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, અને ગંધ એ પંચ બ્રાહ્મ અને પંચ અંતર ઇન્દ્રિયોને સ્વાધીન રાખી મન, બુદ્ધિ અને હંકાર એ ત્રેર ઇન્દ્રિયોને સંસારમાં રહી મર્યાદાથી વિષયભોગ ભોગવી નિયમમાં રાખી સદાકાલ સ્વાર્થના કરતા પરમાર્થના કાર્યો કરવાને જે અધિક તત્પર હોય, અને જેને સાગ અને વૈરાગ્ય ઉપર અધીક પ્રિતી હોય છે.

તેવા પુરુષો સંસારના કાર્યો કરી તેમાંથી અવકાશ લાવી પ્રત્યેક દિવસે તત્ત્વજ્ઞાન અને પોતાની સ્થુલ, સુક્ષ્મ, કારણ, અને મહાકારણ એ ચારે સ્થિતિનો અભ્યાસ કરવાની ટેવ રાખેછે, તેના નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાનની ઉન્નતિ ઉત્તરોત્તર અધીક થતી જાયછે. અને તે જનક રાજાની પેઠે સંસારના શુભ અને પ-રોપકારનાજ કાર્યો કરે, અને તેવા કાર્યોમાં પળ મનોવૃત્તિ આત્મા સનમુખજ રહેછે. તેને યોગ ઇટલે વિજ્ઞાનમય કોષ આનંદમય કોષ સહિત, મનોમય કોષની સાથે સંધી અથવા સમીલન કરવાનો અ-ભ્યાસ રાખ્યાથી કેટલેક સમયે તે યથાર્થ યોગ થયો ઇટલે તે યોગની કાંઈપણ સિદ્ધિની ઇચ્છા નહીં રાખે, તોપણ તે તેની આગલ સાર્વજનિક રહેછે. અને તેનેજ અંતે કૈવલ્ય મોક્ષની પળ પ્રાપ્ત થાયછે. માટે માન-સીક ઉત્તમ જ્ઞાનવાળા વિવેકી પુરુષોએ આ અમુલ્ય મનુષ્યાદેહ અલ્પ સંસારના સુખ પ્રાપ્ત કરવામાં નહીં કાઠાડતા અલોકીક ઉત્તમ અને અવીનાશી અસંખંડ સુખની પ્રાપ્તી કરવાના શુભ હેતુથી રાજયોગનો અ-ભ્યાસ કરવાનો સમય વ્યર્થ જવા દેવો નહીં. એની કસોટી જોવાનો સમય અતિ સમીપ આવેલો છે. એ નિશ્ચય સમજવું.

સંવત્ ૧૯૪૧ શ્રાવણ વદ્ય ૧૨ રવીવાર.

एकाग्रता.

યોગ અથવા આત્માનો પરમાત્મા સાથે સંપૂર્ણ

લય અથવા સંધી કરવાનું પ્રથમ મુખ્ય સાધન એકાગ્રતા છે. પરંતુ જો કદાપી એકગ્રતાની શક્તી, વલણ, અને તેથી થતું પરીણામ એનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રથમથી યોગવિદ્યા પ્રાપ્ત કરનારા વિદ્યાર્થીને નહીં હોય, અને કોઈ પ્રવીણ ગુરુની સહાયતા નહીં હોય, તે છતાં પોતે સ્વતા એકાગ્રતા કરવા જાય તો પરીણામ વિપ્રિત અથવા લોકમાં હાંસીકારક થયા વીના રહેતું નથી. માટે આ પ્રસંગે એકાગ્રતા એટલે શું, અને તેથી કેવા પ્રકારના પરીણામો થાય છે, તેની યથાર્થ સુચનાની અગત્ય છે.

માનસિકજ્ઞાનની એકાગ્રતા એટલે અનેક પ્રકારના મનના સંકલ્પ, અને વિકલ્પનો નીરોધ કરી એટલે તે પ્રવલ્લ ઇચ્છા શક્તીના યોગે ઉત્પન્ન થવા નહીં દેતા, એકજ વિષય ઉપર લક્ષ આપવું તેને માનસિક એકાગ્રતા કહે છે. આપણા મનની સ્વાભાવિક સ્થિતિ એવી હોય છે જે, તે સ્વાભાવિક રીતે ઇન્દ્રિયોના વિષય સુખની કલ્પનામાંજ તલિન રહે છે; તે વિષયની અપરીમિત મર્યાદા રહીત ટ્રણાને સ્વાધિન થઈ હજારો જાતના ભિન્નભિન્ન પદાર્થોની પ્રાપ્તી કરવા ભ્રમણ કરવાથી, તે મનુષ્યનું લક્ષ સ્થિર રહેતું નથી, તેણે કરી એક ધારેલા કાર્યની પરીપૂર્ણતા ઇચ્છા પ્રમાણે થઈ શક્તી નથી. અતિ જ્ઞાની અને વિદ્વાન પુરુષો અને સાધારણ અલ્પજ્ઞાની એમાં ભેદ એટલોજ છે જે, ઉત્તમજ્ઞાની વિદ્વાન પોતાની એકાગ્રતા એક ધારેલા વિષય ઉપર સ્થિર

અને અચલિત રાખી શકેછે. અને અલ્પજ્ઞાની અને મુર્ખની એકાગ્રતા બાલકની પેઠે ચલિત અને અભિન્ન વિષયોમાં ભ્રમિત હોયછે. કોઈ પણ અતિ મહત્વની અને અતિ ઉપયોગી સચતા સોધી કાઢવા સારુ આપણી સઘઢી માનસિક શક્તી, તે એકજ વિષય તરફ અતિ આગ્રહથી લગાડવી પડેછે. આપણે લક્ષ પુર્વક વિચાર કરીશું તો એક અલોકીક સચતા એવી જણાશે જે, આપણી માનસિક એકાગ્રતા જોડે-યે તેવી ઘટીત વઢીઠ અને સ્થાઈક, કોઈપણ અગત્યના વિષય ઉપર રહીતો, તે પોતાની સ્થુલ ઇન્દ્રીઓ ઉપર એવી ચમત્કારી અસર કરેછેકે, તેથી સ્થુલશરીરની ચૈર્યા કેવલ જુદા પ્રકારની બનાવી દેછે. જેને સંસ્કૃત માં બ્રાહ્મરીક કર્મ કહેછે. અને એ સચતાની હાલના ઉત્તમજ્ઞાની પુષ્ટી એવી રીતે કરેછે જે, એક સમયે એકાએક કાંઈ ભયંકર વસ્તુ કોઈ નમ્ર મનના મનુષ્યના જોવામાં અથવા સાંભલવામાં આવ્યાથી તેની ભયંકર અસર તેના મન ઉપર સ્થાઈક રહી, તેના સ્થુલ શરીરના અવયવોની ચરીયા બદલી નાખેછે. વઢી આપણા સાંભલવામાંછે જે, ભમરી, ઇયલને, પોતાના ગુપ્ત સ્થાનમાં લઈ જઈ તેના ઉપર ધીમે ધીમે ચટકા મારે છે, તેથી તે ઇયલ ભયમિત થઈ, તેનું લક્ષ એકાગ્રતાથી તે ભમરી તરફ સંપુર્ણ રીતે રેહે છે, તેણે કરી કેટલોએક સમય ગયા પછી તે ઇયલનું પોતાનું રુપ બદલાઈ તે ભમરી થઈ જાય છે. એ કેટલાએક વગર

અનુભવીને અસલ લાગે એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. એ-
વીજ રીતે અનેક દૃષ્ટાંતો વિદ્વાનના જાણવામાં છે જે,
ગર્ભવંતી સ્ત્રીને જો કંઈ ભયંકર અસર થઈ તો, તે તેના
ગર્ભમાં રહેલા વાલક ઉપર તે અસર પ્રસવ થયા પ-
છી જણાય છે. એ ઉપરથી મનમાં એકાગ્રતાથી સ્થિત
થયેલા વિચારની સત્તા આતિ વંઝીછું છે. માટે મનની
વૃત્તિ, એકાગ્રતાથી જ્ઞાનના યોગે જેવી સ્થિત કરવાનો
અભ્યાસ રાખીયે, તેવી રીતે શુભ અને સસ કાર્યો વ-
ઝીછું થઈ લાભ પળ તેજ પ્રમાણે ઉત્તમ, મધ્યમ, અને
કનિષ્ઠ એ ત્રણ પ્રકારના થઈ શકે છે.

એકાગ્રતા કરવાનો અભ્યાસ, થોડા સમય સુધી
આગ્રહથી જારી રાખવાથી, ત્રણ પ્રકારના પરીણા-
મ ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રથમ સ્થુલ શરીરને, આતિ આ-
નંદ ઉત્પન્ન થાય છે. બીજો એકાગ્રતાના યોગે જે વ-
સ્તુ જોવામાં આવે છે, તેના દર્શનનો આનંદ થાય
છે. અને ત્રીજો નીયમ અને ઉત્તમ નીતીનો આનંદ
થાય છે. કદાપી સ્થુલ શરીરને એકાગ્રતાથી આનંદ
વર્તે અથવા નિયમ અને નીતિ ઉત્તમ થયાથી આનંદ
વર્તે તેથી, એકાગ્રતાનું અંતનું સાર્થક થયું એમ સમ-
જવું નહીં, કેમજે આપણા જોવામાં આવે છે જે, કે-
ટલાએક ભ્રમિષ્ટ થઈ ગયેલાને પ્રથમ તેવી રીતે આ-
નંદ ઉત્પન્ન થયા પછી, તે પલટાઈ શોક પળ ઉત્પન્ન
થાય છે. માટે મનની સ્થિરતા અને ચંચલતાથી ભ્ર-
મિષ્ટપણું એ બેઝની વચ્ચે યથાર્થ નીયમ સોધી કા-

હવો અતી કઠણ છે.

કોઈ સમયે ભ્રમિષ્ટ થયેલા મનુષ્યની માનસીક કલ્પનાની ઉન્નતિ થઈ, તે મહત્વના કાર્યો કરેછે, એનાં થોડાં દ્રષ્ટાંતો આ પ્રસંગે પશ્ચિમ દેશના આગ્રહી વિદ્વાનોના જે જાણવામાં છે તે આધ્યાત્મી બુદ્ધિવાન પુરુષોનો યથાર્થ નિશ્ચય થશે. ટેસો નામના પુરુષે ભ્રમિષ્ટ થયેલી સ્થિતિના સમયે અતિ ઉત્તમ, અને અસર કારક કવિતાની રચના કરી હતી. લુક્રેટીસે એવીજ સ્થિતિમાં એક સમયે સુંદર કાવ્ય રચેલું છે. વઝી ભ્રમીત સ્થાનમાં રહેલા એક માણસે એકનનો ઇતિહાસ સર્વીસ્તર અને યથાર્થ ઉત્તમ રીતે લખ્યોછે. એવી રીતનાં ઘણાં દ્રષ્ટાંતો છે. માટે માનસિક જ્ઞાનની યથાર્થ ઉન્નતિ થયા વિના કેવલ હઠયોગથી આસન પ્રાણાયમ વીગરે બાહ્ય ક્રીયા કોઈ પણ જાતની ગાંજા, ભાંગ, વિગરે માઘ વસ્તુનું પાન કરી એક વિષય ઉપર એકાગ્રતા કર્યાથી ઉપર કહ્યું એવી રીતે માનસિક કલ્પનાની અલ્પ સમય સુધી ઉન્નતિ થઈ, તે સમયમાં કાંઈક આશ્ચર્યકારક કાર્યો કરી શકે, અથવા કહી શકે, પરંતુ તે ઘણા સમય સુધી સ્થિર રહી શકતી નથી, આગલ તેને માનસિક વ્યાધી થાયછે. તેથી ક્રોધની વૃદ્ધિ થાયછે. અને સત્ત્વ અસત્ત્વના નીર્ણય કરવાની શક્તિ અતીક્ષિણ થઈ, કે દલાએક ભ્રમિષ્ટ પણ થઈ જાયછે. માટે યોગેશ્વર જે શંકરસ્વામી તેમણે ઉત્તમ સ્થિતિયે પોંચવા સારુ હઠ

યોગીને પણ અવશ્ય રાજ યોગની અગત્ય દર્શાવેલી છે.

માટે સંપૂર્ણ એકાગ્રતા થયા પછી, પોતાની કલ્પના સ્વાધીન રાખવી એ, ઉન્નતિ પામેલા ઉત્તમ જ્ઞાનીને અવશ્ય અગત્ય છે. તેને સારુ આપણી ઇચ્છા શક્તી અતિ વ્હીણ થયેલી જોડ્યે કે જેથી એકાગ્રતાના સમયે માનસીક વૃત્તિ ફેલાઈ જઈ, પોતાની સત્તાની બહાર જાય તે સમયમાં જ્ઞાન રહીત બીજા અનેક તર્ક પોતાની ઇચ્છા રહીત નહીં થવાને, પ્રબળ ઇચ્છા શક્તી સ્વાધીનમાં રાખી, સઘળી કલ્પનાના વિચારની સત્યતા સમજી શકે; માટે એકાગ્રતાના સમયે સ્વ-સત્તાની શક્તી અતિ પ્રબળ થવી જોડ્યે અને કોઈપણ જાતના કુતર્કનો પોતાના નિર્મળ કરેલા અંતઃકર્ણમાં પ્રવેશ થવા દેવો નહીં. અને અંતર શુદ્ધ કર્યા વિના, અને કોઈ પણ જાતના સ્વાર્થની ઇચ્છા રાખ્યા થી, માનસિક સામ્યાવસ્થાનો ભંગ થઈ પરીણામ વિપ્રિત થાય છે. વ્હી પોતાની વૃત્તિ પોતાની સત્તામાં નહીં રાખી શકવાથી, અને સત્ય અસત્યનો નિર્ણય નહીં કરવાથી, કોઈ પણ ધર્મ સંબંધી ભ્રમણતા, મત પંથ સંબંધી વેદેમો. અને અલ્પમતી એવા પરીણામ નિષ્પન્ન થાય છે.

જે અલ્પજ્ઞાની છે અને જે ધર્મ સંબંધી સત્ય, અને અસત્યનો નિર્ણય કર્યા પછી વર્તતો નથી તેને વર્ષની પ્રથક પ્રથક રુતુમાં દેવાળયોમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની બાહ્યરૂપની રચનાઓ જોવાથી અને ઈન્દ્રી ઉત્તેજક

શબ્દાદીક સાંભળવાથી ધર્મ સંબંધી અતી ઉત્સા અને આનંદ માત્ર થાયછે. પણ સંપુર્ણ આત્માની એકાગ્રતાથી જેવો અલોકીક લાભ થાયછે. તેવો લાભ અલ્પ-જ્ઞાનીને કદાપી થતો નથી.

માટે પ્રબલ થયેલી ઇચ્છાશક્તીના યોગે, પોતાની વૃત્તિ અને કલ્પના ઉપર સંપુર્ણ સત્તા રાખવાથી ઉત્તમ પ્રકારની બુદ્ધિ જ્ઞાનથી, ધર્મ સંબંધી ગંભીર અને સચ્ચ માર્ગ શોધી કાઢી મનોવૃત્તિ યથાર્થ નીયમમાં રાખી શકેછે, એકાગ્રતા કરવાનો અભ્યાસ રાખી પોતાના અર્થની પરીપુર્ણ સીદ્ધિ કરવા સારું, વૃત્તિઓ ઉપર સ્વ સત્તા કેવી રીતે રાખવી એ સ્પષ્ટ રીતે જાણવાની અગત્યછે. માત્ર એકજ જાતના વિકાર ઉપર સ્વ સત્તા બેસાડવી, અથવા કોઈએક જાતના અઘટિત કર્મ નહીં કરવા માત્ર આગ્રહ રાખવાથી, પરીપુર્ણતા થઈ શકતી નથી. પરંતુ મનોવૃત્તિ ઉપર સ્વ સત્તા ઇટલે આપણા મનના સઘળા ધિકાર ઉપર, અને સઘળી જાતની માનાસિક, વાચિક, અને શારીરિક, એ ત્રણ પ્રકારની અશુભ કલ્પના અને કર્મ ઉપર, સ્વસત્તા અતિ આગ્રહથી બેસાડવાની અગત્યછે. આપણા વિષય જીવની ત્રણા ઉપર નિરંતર અને અચલિત લક્ષ રાખવાનું અતિ કઠણછે સ્વરૂ; જો કદાપી આપણે એક ક્ષણપણ આપણા જાગ્રત પામેલા ન્યાય અને બહીષ્ટ થયેલી ઇચ્છાશક્તીને તેના શુભ કાર્યમાંથી નરમ પડવા દઈએ, અને જો કદાપી એક

પણ અશુભ કલ્પનાનો આપણા અંતઃકર્ણમાં એકક્ષણ પણ પ્રવેશ થવા દેડ્યે તો તેથી આગલ કેવી જાતનું અશુભ પરીણામ આપણને પ્રાપ્ત થશે. તે જાણી શકાતું નથી. કદાપી એક સમયે અશુભ કલ્પના અલ્પ સમય સુધી થવા દીધી તો તે પોતાનું દુઃસ્વરૂપ મુઠ્ઠા અંતઃકર્ણરૂપી પ્રથવીમાં ઘાલેછે. મનુષ્યપ્રાણી પશુ અને સર્પના સ્વભાવનો બનેલો હોયછે. એવો કયો મનુષ્ય છે જે જેનું અંતઃકર્ણ મલીન વિકાર, ઘાતકી તુરંગ, વિપદા ત્રણા, અને અયોગ્ય સઘડી જાતની કલ્પના, એ સઘડામાંથી, નિરંતર વીરક્ત રહી એકક્ષણ પણ એમાંના કોઈ પણ વિચાર મનમાં આવે નહીં; ઘગા મનુષ્ય મિથ્યા પોતાના સ્થુલ શરીરની પત્રાંજી, અને અભીમાનને લીધે એવું કહેછે જે ઉપર કહેલા વિકારની સત્તામાં અમે રહેતા નથી અને મનની અધમ અવસ્થામાં અમે નથી, પરંતુ એ અસચ્છે. આપણે અજ્ઞાનને લીધે અભીમાનરૂપી અંધકારના આવૃણથી અલ્પકાલપણ અમંગલ અને દુષ્ટ કલ્પનાનો પ્રવેશ થવા દેડ્યેતો તેથી મનુષ્યના શુભ ગુણની ઉન્નતિ થવામાં મોટું વિઘ્ન કરીયે છડ્યે.

આપણી સંપુર્ણ એકાગ્રતા કરવામાં વિશ્લેષ, રસાસ્વાદ, કશાય, અને લય એ ચાર જાતના અતિ મોટા વિઘ્નો આવેછે. તે કેવી રીતે તેનો વિચાર કરીયે.

વિશ્લેષ એ મનની એક પ્રકારની સ્વાભાવિક ચલિત સ્થિતિ છે, જેથી તે મનુષ્ય પ્રાણીને પોતાની

ધારેલી સ્થિરતામાંથી ચલિત કરો આવરણ કરેછે; અને મનની સ્વાભાવિક ચલિત વૃત્તિ એજ મનુષ્ય પ્રાણીને બંધનનું એક કારણછે. આપણા શાસ્ત્રમાં એકાગ્રતા કરવાનો મુખ્ય પ્રથમ હેતુ મનની ચલિત વૃત્તિને સ્થિર કરવાનોછે. આપણી ચલિત વૃત્તિને એકજ વિષયમાં સ્થિર કરવાનું પ્રથમ અતિ દુર્ગટ અને અશક્ય લાગે, પરંતુ જો આપણે આગ્રહથી તે કરવાનો અભ્યાસ નિરંતર રાખીએ તો, તે પછી શુભ અને પ્રિયકર લાગેછે. પ્રથમ વિદ્યારથીના લક્ષમાંછે જે, જ્યારે તે પોતાની મનોવૃત્તિ એકજ વિષયમાં આગ્રહથી સ્થિર કરવા પ્રયત્ન કરેછે, સારે તેનું મન તેને વિસ્મૃતિમાં નાખી કેટલીક વસ્તુ ચલિત થઈ, અન્ય વિષયની કલ્પનામાં દોરવી જાયછે. જે વિષયની એકાગ્રતા કરવાની છે. તેનુજ મનન કરી તેનું તદાકાર રૂપ પોતાની આગળ સ્થિર કરવાને પ્રયત્ન કરવું. તે સ્થિર કરેલું રૂપ જોતા જોતામાં જાંચું થતું થતું અદ્રશ્ય થવા માટેછે, એટલે મન તરત બિલકુલ વગર ધારેલા, અને વગર વિચારના વિષયોના તર્ક કરવા તરફ જતું રહેછે. એ પ્રમાણે પોતાના પુર્વના વિષયમાંથી ચલિત થઈ, આનંદ અથવા ભયના વિષયોના તર્ક કરવા તરફ જતું રહેછે. એટલે જો આનંદના વિષયના તર્ક કરવામાં પડ્યુંતો, પેહેલા પ્રકારના એટલે રસા સ્વાદના વિષેષમાં પડેછે. અને જો ભય અથવા દુસ્વના તર્ક કરવામાં પડ્યુંતો બીજા પ્રકારના વિષેષ જે

કષાય તેમાં મન લુબ્ધ થાય છે. રસાસ્વાદના વિક્ષેપના સમયે મનની વૃત્તિ આનંદનાજ વિચાર કરવામાં લુબ્ધ થાય છે. અને તે પ્રમાણે એક વચ્ચે મન તેવા વિચાર કરવામાં લુબ્ધ થયું, એટલે પછી તેમાંથી પાછું મનને કાઢી પોતાના પુર્વેના શુભ વિચારમાં લાવી સ્થિર કરવું અતિ કઠણ પડે છે. હવે ત્રીજા પ્રકારનો વિક્ષેપ કષાય છે, તેમાં મનની સઘડી વૃત્તિ ભયંકર અને કેવળ દુઃખ રૂપ વિચાર કરવામાં નિમગ્ન થાય છે, અને તેમ થવાથી ભયંકર વિચારની સત્તા એવી તો ભયંકર અને મૃત્યુ તુલ્ય થાય છે, જે કેટલેક સમયે ઘણા માયાલુ અને ઉત્તમ અંતઃકર્ણના મનુષ્ય કેવળ ષડલાઈ જાય છે. હવે ચોથા પ્રકારનો વિક્ષેપ લય કહેવાય છે. તેની સત્તાપણ એકાગ્રતા કરવામાં વિક્ષેપ કરવાને કાંઈ ન્યુન નથી. લય એટલે મનની કેવળ કોરી એટલે વિચાર રહીત અંધકાર અવસ્થા છે. અને થોડા સમય સુધી મનુષ્ય તેવી અવસ્થામાં રહ્યો એટલે નિદ્રાવસ્થાની સ્થિતિને પ્રાપ્ત થાય છે. એકાગ્રતાના સમયે આ સ્થિતિ અતિ ભયંકર છે માટે તેવી સ્થિતિમાં નહીં જવાને સાવધ રહેવું જોઈયે, કેમજે એવી સ્થિતિમાં અતિ સુક્ષ્મ મલિન પરમાણુ અને પ્રાણીયોને ભ્રમણ કરવાને એવી સ્થિતિના મનુષ્યપ્રાણીમાં પ્રવેશ કરવાનો સમય મળે છે. આ સઘડા ઉપરથી પ્રથમ વિદ્યાર્થીને એકાગ્રતાના સમયે સઘડા વિક્ષેપમાંથી રક્ષા થવા સારું પોતાની અતિ પ્રબલ ઇચ્છા

શક્તીની અવશ્ય અગત્ય છે. માટે નિચ વિદ્યાર્થીએ પોતાના મનને ઇચ્છિત શુભ વિષયમાંજ એકાગ્રતા કરવાનો અભ્યાસ કરવામાં અને દોષ રહિત શુભ એકાગ્રતાના નિચ કર્મ કરવાની ટેવ રાખવી અને તેથીજ ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ થવાનો સંભવ છે.

સંવત્ ૧૯૪૧ માદ્રપદ વદ્ય ૧૧ રવીવાર.

ધ્યાન.

જ્યારથી આપણા ભરતખંડી આર્યદેશમાં અતી ઉપયોગી અને સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનની ઉન્નતિ કરનારી જે તત્ત્વ વિદ્યા અને આત્મ અથવા બ્રહ્મ વિદ્યા એનું અધ્યન અને શ્રવણ કરવાભળી લક્ષ ન્યુન થઈ ઈંદ્રી ઉત્તેજક દાંભિક વિષયો ભળી લક્ષ ગયાથી અનેક પ્રકારના ગાથા અને વાર્તારૂપી કથાનું અધ્યન અને શ્રવણ કરવા ભળી કેટલાએક મોઝા ભાવિકજનોને પ્રિતિ ઉત્પન્ન થવા માંડી તેને કરી જેવી રીતે વેદ અને શાસ્ત્રના વિપ્રિત અને કલ્પિત અર્થ સમજવા માંડ્યા, તેવી રીતે ધ્યાનનો અર્થ પણ સાંપ્રતકાલના ઘણા મત પંથીઓ વિલક્ષણ કરેછે. હાલમાં મોઝા અને સચની આસ્તાવાઝા ભાવિક ભક્તો થોડાઘણા સઘઝા મતપંથમાં છે; તે પોતપોતાના ઇષ્ટ દેવની પુજા સેવા પ્રિતિયે કરી કરે છે, અને તેમની મુર્તિ અથવા પટ પ્રતિમા પોતાના સનમુખ મુકી થોડોઘણો સમય એક વૃત્તીથી તેના સનમુખ જોયા કરે છે.

અને એક વૃત્તિ કરવાને પ્રયત્ન કરે છે. તેમ નિસ-
 થોડો સમય કરવાના નીયમરૂપી એક કર્મ કર્યા કરે છે.
 તેવી રીતે કરતાં કરતાં ઘણોકાલ ગયા છતાં, મનની
 એકાગ્રતા થઈ, દેખીતો કોઈને અદ્ભુત લાભ થતો
 નથી તે છતાં તેજ કર્મ સસ્ય જાણી તે મર્ણ પર્યંત ક-
 ર્યાથી ઇષ્ટદેવ કલ્યાણ કરશે એમ સમજે છે, એ કેટલે
 એક અંશે અલ્પજ્ઞાનીને કાંઈક શાંતી અને સમાધાન
 થવાનું સાધન છે સ્વહં અને તે એક વૃત્તિથી ભાવથી
 કર્યાથી, કાંઈક વિષયની ઝળા પળ ન્યુન થઈ સં-
 સ્કારી થતા થતા કેટલાએક જન્માંતરે સસ્ય ધ્યાન
 કરવા મળી તેવા સ્ત્રિપુરુષોનું લક્ષ જઈ કૈવલ્ય મોક્ષને
 માર્ગે જઈ શકે. એમાં તો સંશય નથી કેટલાએક હઠ
 યોગની સાધનાવાળા એવું સમજે છે જે, કોઈપણ એક
 વસ્તુ તરફ, એક દ્રષ્ટિ રાખ્યાથી, અથવા પ્રાણાયા-
 મના સમયે નાકના, અગ્રભાગ તરફ સ્થિર, દ્રષ્ટિ ક-
 ર્યાથી, કેટલીએક યોગ, શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. એ
 વ્રાત પળ કેટલેક અંશે સસ્ય છે સ્વરી, પરંતુ તેમ કરવા
 સારું પ્રથમ શરીર અતિ દ્રઢ બલીષ્ટ અને અતિ આગ્ર-
 હથી સિદ્ધ કરી પ્રયત્ન કરે તો તેથી કેટલોએક લાભ
 થાય, પરંતુ તેવી રીતે જો બીજો સાધારણ શરીરના
 મધ્ય અથવા ઉતરતા વયવાળો પુરુષ કોઈ સમક્ષ યો-
 ગી શોવાય પ્રયત્ન કરવા જાય તો, તેથી અનેક પ્ર-
 કારના વ્યાધી થઈ, શરીરની ક્ષીણતા થઈ, પરીણામ
 વિપ્રિત નિશ્ચય થાય. માટે અતિ પ્રાચિનકાલમાં મ-

હા વિદ્વાન, તત્ત્વજ્ઞાની, બ્રહ્માનિષ્ઠ, અને આત્મ બુદ્ધિ-
વાળા મહાન પુરુષો ધ્યાન શદ્ધનો અર્થ કેવી રીતે
સમજતા હતા. અને ધ્યાન કેવી રીતે કરતા હતા,
અને તેથી પરીણામ કેવું થતું એ વીંગરેની અલ્પ સુચ-
ના આ પ્રસંગે કર્યાથી નિષ્પક્ષપાતી બુદ્ધિવાન અને
વિદ્વાન પુરુષોના સમજવામાં યથાર્થ સત્યતા નિશ્ચય
આવશે.

ધ્યાન શદ્ધનો અર્થ મહાન વિદ્વાન બ્રહ્મવેતા અને
આત્મજ્ઞાનીઓએ કરેલો છે જે સંપૂર્ણ લક્ષ્યથી મન
અને બુદ્ધિના કાર્યો અથવા લક્ષ્યપૂર્વક એક વિષયનો
અભ્યાસ અથવા તેનું તદાકાર મનન કરવું એનો સ્પ-
ષ્ટાર્થ એવો છે જે, કોઈ મુખ્ય વિષય ઉપર તદાકાર
સર્વકાલ લક્ષ આપી, તેનીજ કલ્પના નિરંતર કર્યા
કરવી, એ ધ્યાન શદ્ધનો સત્ય અર્થ છે. માટે યથાર્થ
તે ધ્યાન શદ્ધનો અર્થ સમજી, તે પ્રમાણે બાલ્પણમાં-
થી વર્તવાનો, અભ્યાસ રાખ્યાથી આ લોક અને
પરલોકના ઉત્તમ સાધનની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.
અને એજ કારણને લીધે આપણ અતિ પ્રાચીનકાળના
પુર્વજોની પ્રાપંચીક, સમાજીક, રાજકીય અને ધર્મો-
ક, અથવા બીજી રીતે કેતા ધર્મ, અર્થ, કામ અને
મોક્ષ, એ ચારેની અતિ ઉત્તમ સ્થિતી, પ્રાપ્ત કરી શ-
કતા હતા. એવીજ રીતે નિષ્પક્ષપાતી પરદેશી વિદ્વાન
પુરુષો પણ વારંવાર કહ્યા કરે છે. તે આપણા જાણ-
વામાં છે. એ આપણે અલ્પ સુચના ઉપરથી સત્ય જ-

પાશે. કોઈપણ સંસાર સંબંધી કાર્યો સંપૂર્ણ રીતે તે
 કાર્ય સિદ્ધ થતા સુધી લક્ષ આપવાનો અભ્યાસ આ-
 ગ્રહથી રાખ્યાથી ઉત્તમરીતે તે કાર્યની સિદ્ધિ થાય
 છે. તેવીજ રીતે ધાર્મિક કાર્યમાં પણ દ્રઢ આગ્રહથી,
 તેવા વિષય ઉપર સંપૂર્ણ એકાગ્રતા કરી લક્ષ આપ-
 વાનો જેવો અભ્યાસ રાખ્યો હોય, તેવો લાભ પ્રસક્ત
 થાયછે. માટે તેવી રીતે કોઈ વિદ્યાર્થી બ્રહ્માંડની ક્ર-
 તી, જીવ, અને આત્મા, પરમાત્મા સંબંધી વિષયમાં
 સ્વાર્થ રહિત, તાલિન થયાથી, તે પોતા આગળની કાંઈ
 વસ્તુ સામા અથવા આકાશના કોઈ પદાર્થ સામા
 એકાગ્રતાથી, જોતો હોય એવી રીતે બીજા બાહ્યવૃત્તિ-
 ના મનુષ્યને જણાય, તે ઉપરથી અર્વાચિનકાળના વિ-
 દ્વાન આચાર્ય અને પંડીતોએ વિષયની અપરીમિત
 ત્રણાવાળા પણ ધર્મ સંબંધી ભાવનાવાળા સ્ત્રિ પુરુષો-
 ની વૃત્તિ કાંઈક સ્થિર થવા સારુ ધાતુ, પાષાણાદિ-
 કની અથવા પટની ભદ્ર પુરુષ અથવા પુર્વોત્તમની
 પ્રતિમા તરફ એકાગ્રતાથી જોવાની આજ્ઞા કરેલી
 જણાયછે. એવો શુર્લભ માર્ગ જણાવેલો છતાં સંસા-
 રમાં લુબ્ધ એવા પણ ભક્તમાં ગણાયલા પુરુષોનું એક
 ક્ષણ પણ લક્ષ સંકલ્પ વિકલ્પ રહિત થઈ એકાગ્રતા
 થતી નથી, તેણે કરી તે કાર્યો પોતાના આયુષ પર્યંત
 કર્યા કરે તોપણ તેથી કાંઈપણ લાભ પોતાને થયેલો
 જણાય નહીં તો, પછી બીજાને તો જણાયજ વ્યાંથી.
 તેથી અતો ભ્રષ્ટ અને તતો ભ્રષ્ટ થાયછે. એટલે સંસાર-

રના કાર્યમાંથી તેટલો સમય વ્યર્થ ગુણાવેછે અને આત્મજ્ઞાનની પળ લેશમાત્ર ઝૂનતી થતી નથી.

યોગવિદ્યાની પ્રાપ્તી કરી કૈવલ્ય મોક્ષની ઈચ્છા રાખનારા માનસિક અને બુદ્ધિચૈતન્યની ઝૂનતિ પામેલા વિદ્વાન વિદ્યાર્થીએ, પોતાને જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે, તે ઉપરથી જે નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેવાનું છે, તેનું ધ્યાન એટલે લક્ષપૂર્વક આગ્રહથી વિચાર કરવાનો નિરંતર અભ્યાસ કરી અનુભવ મેઝવતા જઈ ઉત્તેજન અધીક આપતા જવું. વિદ્યાર્થીએ દ્રશ્યની પરીક્ષા કરી, અદ્રશ્ય સોધી કાઢવાને નિરંતર અભ્યાસ કરી અનુભવ મેઝવતા જઈ, ઉત્તેજન અધીક આપતા જવું વિદ્યાર્થીએ દ્રશ્યની પરીક્ષા કરી, અદ્રશ્ય સોધી કાઢવાને નિરંતર પ્રયત્ન કરતા રહેવું. દ્રશ્ય એટલે આપણી પંચ ઇન્દ્રીયોથી જે પ્રગટ સંસાર જણાયછે તે, અને આ સંસારમાં ઉત્પન્ન થયેલી જે સઘળી વસ્તુ આપણે જોડ્યે છોડ્યે તે સઘળું ઉત્પન્ન થયેલું કાર્ય છે. એ સઘળાનું મુઠ્ઠ કારણ, અદ્રશ્યલોકમાં એટલે આપણી સ્થુલ પંચ ઇન્દ્રીયો ગ્રાહ્ય નહીં થઈ શકે એવા અતી સુક્ષ્મ અદ્રશ્ય લોકોમાં, સોધવાને પ્રયત્ન કરવા સારું નિરંતર તે વિષય ઉપર લક્ષ આપવાનો અભ્યાસ રાખવો. ગુપ્ત વિદ્યા જાણવાનો એક માર્ગ ઝૂનતિ પામેલા જ્ઞાનથી, મુઠ્ઠ કારણ સંબંધી અહોનિશ નિરંતર વિચાર કરવાનો અભ્યાસ રાખ્યાથી અલોકકિ રીતે સત્ જ્ઞાન, પ્રેરણાથી પ્રાપ્ત

થઈ થયું છે. પ્રથમ વિદ્યાર્થીએ પ્રથમ સાધારણ નીયમ પાછળ કહ્યા પ્રમાણે, દ્રઢ કરી થોડા સમય સુધી તે નીયમો દ્રઢ આગ્રહથી સત્ત જાળવાથી લાભ નિશ્ચય થશે.

પ્રથમ વિદ્યાર્થીએ સઘળા વ્રહ્માંડના કાર્યો ઉપરથી, પોતાના સ્થુલ સુક્ષ્મ આદીકની પરીક્ષા કરવાનો અભ્યાસ રાખવો. સ્વારપછી જે પોતાને સ્થુલ આદીક દ્રશ્ય છે તે ઉપરથી અદ્રશ્ય જાળવાને પોતાના બુદ્ધિચૈતન્ય જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરવો. અને તે ઉપરથી જોતા જવું જે કેટલો લાભ થાય છે. આ નીયમ પ્રથમ વિદ્યાર્થીને ધ્યાનમાં રાખવાનો છે. પ્રથમ વિદ્યાર્થીએ એ ધ્યાનનો વિષય બુદ્ધિજ્ઞાનથી દ્રઢ કરવો. અને એમ કર્યાથી એની ઇચ્છા પૂર્ણ થવાનો સંભવ જગાશે. એવી રીતે દ્રઢ આગ્રહથી એક-જ સ્થિતિ થઈ એટલે વીજું પગલું અંતરધ્યાન કરવાનું ભરવું એટલે પોતાની અંતરની સ્થિતિ જે બુદ્ધિચૈતન્ય તેને પ્રવલ થયેલી ઇચ્છાશક્તિના યોગે વીજા નીચલા પાંચે આવર્ણ તોડી અનંત અને અવિનાશીજ સપ્ત પ્રકાર જે કેવલ શુદ્ધ ચૈતન્ય તેની તરફ સમીલન થવા આગ્રહથી દીર્ઘ પ્રયત્ન કરવું. એ છેલો અને અંતનો માર્ગ ગ્રહણ કર્યાની પુર્વે તે માર્ગે જતા વીજી જે પાંચ પ્રકારની સ્થિતિ આવે છે. તેમાં તદરૂપ નહીં થતા પોતાનું જે ઉપર કહેલું છેલું નીશાન જે કેવલ શુદ્ધ ચૈતન્ય તેની સાથે સમીલન થવાનો સિદ્ધાંત

કરી તેની વિસ્મૃતિ થવા દેવી નહીં. ઊંચી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવાનો આધાર પ્રથમ પાયરીના નિયમ યથાર્થ સમજવા ઉપર છે. તેને સારુ ઊન્નતિ પામેલા જ્ઞાનની અગત્ય છે. કેમજે યથાર્થ વસ્તુ જાણ્યા શીવાય માનવું તે અશક્તપણ છે. અને પોતાનામાં અશક્તપણ જણાયું, એટલે ઊંચીસ્થિતિને પોંચવાને પોતે અશક્તિવાન થાય છે. માટે પોતાની સત્ત્વ શક્તીને યથાર્થ જાણી જ્ઞાનની વસ્તુ સત્ય માન્યાથી શક્તી અધીક વઢીઠ થાય છે. અને તેથી કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકે છે. માટે જ્ઞાનતેજ શક્તી છે એવું દ્રઢ નિશ્ચય સમજવું.

યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું એટલે ધ્યાનના સમયે મનુષ્યનો પ્રકૃતી સાથે સંબંધ, શ્રષ્ટિની દ્રશ્ય વસ્તુ અદ્રશ્ય અને દ્રષ્ટોત્પત્તી થતા રૂપો વિગેરે ક્રતિયો, અને અદ્રશ્ય શુદ્ધ ચૈતન્ય એ સઘણ અભ્યાસે કરી ધીમે ધીમે આગ્રહી વિદ્યાર્થીને જણાવવા માંડે છે. એવી રીતે દ્રઢ આગ્રહથી, થોડા સમય સુધી પ્રયત્ન જારી રાખ્યા પછી, વિદ્યાર્થીને કીયા એક વિચાર અથવા કલ્પનાનું તેણે આગ્રહથી ધ્યાન કરવું અને કેવી રીતે તે માર્ગે જવાઈ શકશે, એની સત્યતાની પ્રેરણા અલોકીક રીતે તેને થશે, તેણે કરી મનુષ્યની અંતર શક્તિ કેવી રીતે પ્રવલ કરવી તેનો માર્ગ જણાતો જશે, આ સઘણા ઉપરથી સાધારણ બુદ્ધિના વિષયની અપરીમિત ત્રણાવાલાને, એ માર્ગ દુર્ગટ અને અસત્ય જણાય એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી, પરંતુ બુદ્ધિવાળા

સસ્ય શોધકને નીષપક્ષપાત રીતે વિચાર કર્યાથી સસ્ય માર્ગ જણાશે. ઉત્તમ જ્ઞાનથી એવું સિદ્ધ થયું છે જે દ્રશ્ય વસ્તુનું યથાર્થ જ્ઞાન મેળવવા સારું પોતાની શ્ર-
ષ્ટિનાં સ્વાભાવિક નિયમની સાથે સમીલનતા થવાની અગત્ય છે. પોતાને એકલો અને ભિન્ન નહીં સમજતા આ બ્રહ્માંડમાં સઘળી શક્તીના મુઠ્ઠ તત્ત્વનો પોતે એક અંશ છે. એમ સમજવાની અવશ્ય અગત્ય છે. કેમ જ અદ્રશ્ય શ્રાષ્ટિમાં પણ, સઘળી વસ્તુ પ્રિતિ અથવા સ્નેહાકર્ષણની અચલિત નીયમની સત્તામાં રહેલી છે. એક વીજાને પરસ્પર આકર્ષણ થયાજ કરે છે. માટે સ્નેહાકર્ષણ અથવા સ્નેહ અને પ્રિતિ એનો યથાર્થ અર્થ સમજ્યાથી કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે.

હવે આ સઘળા ઉપરથી એટલું કેહેવું અગત્યનું છે. જે પ્રથમ વિદ્યાર્થીએ પુર્વે કહ્યા પ્રમાણે ગુપ્ત વિદ્યાના સઘળા નિયમો યથાર્થ જાણી પોતાના મનના સઘળા વિકારનો દ્રઢ પ્રવળ ઇચ્છાશક્તીથી, નાશ કરી પછી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ધ્યાન કરવાનો અભ્યાસ નિરંતર રાખવાથી કાર્યની સિદ્ધિ નિશ્ચય થશે, માટે ઉન્નતિ પામેલા જ્ઞાનવાળા ધર્મ જીજ્ઞાસુ વિદ્યાર્થીને ગુપ્ત વિદ્યાનું જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા હોયતો, તેણે ઉપર કહેલી રીતો સસ્ય અને લાભકારી જણાયતો, તેમણે તેનો પ્રસક્ત અનુભવ કરી જોવો અને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ધ્યાન કરવાનો નિયમ દ્રઢ આગ્રહથી રાખ્યાથી સમયાનુસાર કેવી રીતનો ફેરફાર પોતામાં થતો

જાયછે, તે માત્ર પોતે અનુભવ કરી જોવાનું છે. એ માત્ર અનુભવથીજ જણાયછે.

સંવત્ ૧૯૪૧ આશ્વિન શુદ્ધ ૪ રવીવાર

શુભાશુભ જ્ઞાન.

પ્રથમી ઉપરના સઘળા ધર્મ અને મતપંથોનો મુલ્લ આધાર, અને પાયો, એકજ સસ અને શુભ જ્ઞાનનોજ છે. પરંતુ સાંપ્રતકાલના, મતપંથના અધીકારીઓએ, પોતપોતાના મુલ્લ ધર્મનો શુભ હેતુ અને તેમાં રહેલા એક સનાતન ધર્મના મુલ્લતલ્લો, તેની નિપપક્ષપાત રીતે પરીક્ષા કરવાનો શ્રમ નહીં લેતા, વ્યવહારીક અલ્પ જ્ઞાની અને મોળા લોકોની રુઠી, તેમની મનોવૃત્તિનું વલણ, તેમને પ્રિય લાગે એવી ગાથા, અને ઇતીહાસ તેમાં વઢી કેટલાએક પોતાના અસસ અને દોષરૂપ વિચારોની મેલવણી કરી માર્ગ ચલાવતા જણાયછે. હાલમાં ધર્માધીકારીઓ જે બોધ કરેછે. તેની સસ-તાનો અનુભવ પોતે મેલવેલો હોય નહીં તો, પોતાના સેવકોને અનુભવ મેલવવાનો બોધ કરેજ ક્યાંથી, તેથી મુલ્લ સર્વોપરી સનાતન સસ ધર્મના ગૃહ્યાર્થ નહીં સમજતા, તેના અર્થ મન કલ્પીત કરી પોતાના સ્વાર્થ સાધવાની ઇચ્છા થયાથી ધર્મ સંબંધી સસ જ્ઞાનનો લોપ થઈ મિથ્યા દંભ અને ઢોંગની પ્રવૃત્તિ થયાથી સ્વાર્થની વૃદ્ધિ થઈ અસસની પ્રવૃત્તિ થઈ સ્નેહ અને મનુષ્યપ્રાણીમાં પરસ્પર ભ્રાતૃ ભાવનો લય થયોછે.

મુઠ સનાતન ધર્મમાં,મહા અદ્ભુત અને અલોકીક જ્ઞાન, અતિ પ્રાચીન કાલના ત્રીકાલજ્ઞાની એવા જે રૂપી અને મુનીઓએ, શુભ હેતુને લીધે ગુપ્ત રાखेलુ જણાય છે કેમજે તે જ્ઞાન સમજવાને યોગ્ય થયા વીના જો, સઘળાને જણાયતો પરીણામ વિપ્રિત થાય, માટે પુનરાવૃત્તિના અનેક જન્મમર્ણનો સંસ્કાર થયા પછીજો તે ગુહ્ય સચ જ્ઞાન જાણવાની ઇચ્છા થાયતોજ તે પ્રાપ્ત થાય. શીવાયે ગમે તેવો માનસિક ઉત્તમજ્ઞાની પ્રાપંચીક, સામાજીક, અને રાજકીય એ ત્રણે કાર્યોમાં પ્રવિણ હોય તોપણ તેને બુદ્ધિચૈતન્યનુ સચ ગુહ્યાર્થ જ્ઞાનપ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા થાય નહીં, અને તેને તે સમજી શકાય પણ નહીં; માટે ગમે તેવું માનસિક ઉત્તમ જ્ઞાન મેલવેલુ હોય તેથી ઉત્તમ પ્રકારની નીતી, અને સ્વાર્થ રહીત પરમાર્થ ઉપર પ્રિતિ થઈ સઘળા મનુષ્ય વિશે શ્રાતુ ભાવ મન પુર્વક ગણવાની ઇચ્છા થાય નહીં, માટે જો સનાતન ગુપ્ત વિદ્યાનું સચજ્ઞાન તેવા મનુષ્યને પ્રાપ્ત થઈ કાંઈ, અદ્ભુત શક્તી પ્રાપ્ત થઈ તો, તેથી વીનાશ નિશ્ચય થાય, એની સચતાના થોડા દ્રષ્ટાંત આ પ્રસંગે જણાવ્યાથી બુદ્ધિવાન પુરુષોને નિશ્ચય થશે.

યુરોપખંડના હાલના સુધરેલા સમયમાં તે દેશમાં વિદ્વાન વૈદ્યો અને વીજા તત્ત્વ જ્ઞાનીઓએ કેટલા એક નવા શોધો કાઢવાસારુ હજારો નિરઅપ્રાધી પશુ વિગેરેનો સંહાર કરેછે.તે ઉપરથી હાલ ઇંગ્લંડમાં એ ઘાતકી

કામની તપાસ કરવા સારુ “રોયલ કમીશન” ઠર્યું છે, તેમાં રાજ્ય પાઠશાળાના વૈદ્ય ડેવીડ ફેરરને એવો પ્રશ્ન કર્યો જે તમે નિરઅપ્રાધી પશુનો સંહાર શા માટે કરો છો તેણે ઉત્તર દીધો જે “વિદ્યાર્થીને અનુભવી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે અને શુલભતાને સારુ અમે તે કર્મ કરીએ છીએ.” તે ઉપરથી પ્રશ્ન કર્યો જે “તેમ પશુને મારતા તમને દયા અને કમકમી આવે છે કે નહીં.” તે વૈદ્યે ઉત્તર આપ્યો જે “વીલકુલ દયા આવતી નથી કેમ જે એવા પ્રયોગ કરવાવાળાને દયાનો વિચાર કરવાની ફુરસદ હોતી નથી.” વઢી કમીશને પ્રશ્ન પુછ્યો જે “એવી રીતે તમને જ થાય છે. કે સઘળા વૈદ્યોને એજ પ્રમાણે થાય છે.” ઉત્તર સઘળા યુરોપના વૈદ્યને એજ પ્રમાણે હોય છે.” એવું મારા જાણવામાં છે. એ વિગેરે ઘણા પ્રશ્ન કર્યા છે. પણ આ પ્રસંગે અલ્પ સુચના માત્ર કરી છે, એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે એવા વિદ્વાન મનુષ્ય પ્રાણીનું અંતઃકરણ નિર્દય અધીક થતું ગયું અને તેને એકલા માનસીક જ્ઞાનની જેમ જેમ વૃદ્ધિ થતી ગઈ તેમ તેમ આગલ મનુષ્યપ્રાણીનો સંહાર કેવી રીતે કરી પોતાનો સ્વાર્થ કરવો, તે ઉપર લક્ષ જવા માંડ્યું અને મનુષ્યપ્રાણી ઉપર પોતાની સત્તા વેસાડી ધન સંપાદન કરવાના ઉદ્યોગમાં હાલના યુરોપના સુધરેલા અને વિદ્વાન દેશમાં અનેક નવી નવી યુક્તિયો, નીકળતી જાય છે. દારુગોળા અને લડાઈના આયુદ્ધમાં ચમત્કારી મા-

નસિકજ્ઞાન દર્શાવી “ફલમીનેટસ ઓફ મરક્વ્યુરી” અને “નાઇટ્રોગ્લેસરાઇન” વિગેરે મનુષ્યપ્રાણીનો અલ્પ શ્રમથી નાશ કરવાની યુક્તી, અને પદાર્થો શોધી કાઢેલાછે. તે છતા જો મનુષ્યમાં બુદ્ધિચૈતન્યનું સચ્ચ જ્ઞાન હોયતો, એવાજ પદાર્થોથી સચ્ચ અને શુભ ઉપયોગપણ થઈ શકે. પરંતુ જે મનુષ્યે માત્ર પોતાના સ્વાર્થસારુજ, જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલુંછે. તે પોતાનો સ્વાથ સાધવા સારુ દારુગોઝાથી, અને અનેક પ્રકારના વિષવાળા પદાર્થોના ઉપયોગથી મનુષ્યનો સંહાર કરેછે. એટલુંજ નહીં પણ કેટલાએક તાંત્રીક પ્રયોગ અને મલીન પ્રાણીની સાધના કરી, પોતાની ઇચ્છા શક્તી, અતી પ્રવલ્લ કરી પોતાની વિષયવાળી સત્તા બીજા ઉપર ઘણે અંતરે મોકલી અને પોતાનું સુક્ષ્મ શરીર પ્રવલ્લ ઇચ્છા શક્તીથી બાહાર કાઢી તેને ઘાતકી કર્મમાં પ્રવર્તાવી શકેછે. એવા ઘાતકી મનુષ્ય આપણા દેશમાંછે તે ઘણાના જાણવામાંછે. અને તેજ પ્રમાણે તેવા કુર મનુષ્યો યુરોપ દેશમાંપણ એક શોવર્ષની પુર્વે ઘણા હતા તે આપણે તે દેશના ઇતિહાસ ઉપરથી જણાયછે. કેમજે કેટલીએક દાકણ અને ભુતના પ્રવેશવાળા મનુષ્યને તે સમયમાં કુર રીતે મારી નાશતા હતા, તે છતા ઘણા એવા લોકો હતા. હાલમાં તેને વેહેમ જાણી તે ઉપર લક્ષ આપતા નથી પણ પરીક્ષા કર્યાથી હાલ પણ તેવા માણસ જડી શકેછે.

એજ પ્રમાણે જો કદાપી માનસીક જ્ઞાનની ય-

થાર્થ ઉન્નતિ થયા વગર, ધર્મ સંબંધી અનીયમિત વ-
 લણ થવા માંડે તો તેથી પળ આપણે પાછળ કહ્યા
 પ્રમાણે કલ્પીત કથા અને પંચ ઇંદ્રીયોને પ્રિય લાગે
 એવી પરલોકની વાર્તા તેને સઘળી સસ મનાય છે.
 અને તેને જ્ઞાનપાનાદિકની પ્રેમ ભક્તિ અતિ પ્રિયક-
 ર લાગવાથી, અતિ ભાવથી ભક્તિ કર્યાથી, પરલોક
 અથવા દેવલોકની પ્રાપ્તિ થઈ સાં પોતાના રામકૃ-
 ણાદીક દેવ, પોતાની સ્ત્રી અને દેવાંગના તથા ગો-
 પી વીંગરે સહીત પોતાના ઇષ્ટદેવ જે ઉત્તમ સુખ ભો-
 ગવે છે સાં પોતે જઈ તેની સેવા કરી પોતાને પણ તે-
 વા સુખની પ્રાપ્તી થઈ શકે છે. અને એજ કલ્યાણ
 અને મોક્ષ માનેલો છે. વળી વીજા કેટલાએક કાંઈ
 અધીક માનસીક જ્ઞાનવાળા, સંસાર સુખની અનિ-
 યમીત ટ્રણાવાળા નહીં, પણ સામાન્ય ટ્રણાવાળા
 કોઈ પણ અવતારી ભદ્ર પુરુષની નિષ્કામ એટલે વિ-
 પઈ ટ્રણા રહીત, પણ પોતાને અતિ અલ્પ અને પાંમ્મ
 ર સમજી; પ્રેમ ભક્તિ અને તેમની પ્રતિમાની પુજા
 સેવા કરી. અંતે મૃત્યુ થયા પછી તે ભદ્ર પુરુષ તે દૈ-
 વ આકારે દેવલોકમાં રહેલા હોય, સાં પોતે પણ
 દૈવ આકાર પામી તેની પુજા સેવામાં અલંકાર રેવાની
 ઇચ્છા રાખે છે. અને તેનેજ કૈવલ્ય અથવા અંતનો
 મોક્ષ સમજે છે. એ ઉપર કહેલા વેડ પ્રકારના ભાવિ-
 ક ભક્તો પૂર્વે થઈ ગયેલા મહાપુરુષોના ચમત્કાર અને
 અલોકીક શક્તિ જાણી તેજ ભગવાન અથવા પર-

ભ્રમ અને પરમાત્મા સમજી પોતાના આત્મા અને
 જીવને અસમર્થ અને અલ્પ સમજ્યાથી અકુંચિત જ્ઞાન
 રહ્યાથી પોતાની સ્થુલ સુક્ષ્મ અને આત્મિક એ ચાર
 પ્રકારની સ્થિતિ સંબંધી જ્ઞાન મેળવવાના માર્ગથી અ-
 જાણ્યા રહે છે. તેથી આ દેહે કાંઈજ અલોકીક બુ-
 દ્ધિ ચૈતન્યના જ્ઞાનનો અનુભવ લઈ શકતા નથી,
 તેણે કરી, આપણે ઉપર કહ્યું એવી રીતે કલ્પના ક-
 ર્યાથી મુઆ પછી કોઈ પળ જાતના સુક્ષ્મ આદીક
 દેહથી વીરક્ત થઈ પ્રકૃતીના આવૃણ રહિત થઈ શુદ્ધ
 ચૈતન્ય થવાને વદલે કલ્પિત ધાર્ણાથી તેવા સુક્ષ્મ
 દેહને અદ્રશ્યલોકમાં ધારણા કરી, તેવાજ લોકના
 તેવાજ દેવની સાનિધ્ય રહેવાની પ્રવલ ઇચ્છા શક્તી
 હોય તો તે પ્રમાણે યાં રહી શકે પરંતુ પ્રકૃતીના ઔ
 શવાલું ગમે તેવું સુક્ષ્મ શરીર હોય તોપણ તેનો નાશ
 કોઈ પળ કલ્પાંતરે થવો જોઈ, અને જ્યાં સુધી કોઈ
 પળ જાતનાં સુખ ભોગવવાની ઝણા છે યાં સુધી
 તેવા સુક્ષ્મ દેહને પ્રાપ્ત થવુંજ પડેછે, એવો અલંકાર સ્વા
 ભાવિક નિયમ છે. માટે અકુંચિત જ્ઞાનીને, સત્ય કૈ-
 વલ્યમોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી. એ સઘળા ઉપરથી
 સ્પષ્ટ જણાય છે જે, એકલા માનસિક જ્ઞાનની ઉ-
 ન્નતિ થયાથી, અથવા એકલા ધર્મ સંબંધી જોસ્સાથી
 ઉત્તમ ગતિની પ્રાપ્તિ થઈ, સર્વોપરી સુખ પ્રાપ્ત થઈ
 શકતું નથી માટે માનસિક જ્ઞાન અને બુદ્ધિ ચૈતન્ય-
 જ્ઞાન એ બેઝની સમાન ઉન્નતિ થયાથી સત્ય અસત્યનો

નિર્ણય કરવાની શક્તી આવવાથી પરીપુર્ણ લાભ થઈ શકે છે. અને એવી રીતે અતી આગ્રહથી માનસિક અને બુદ્ધિચૈતન્ય એ બેઝની સમાન ઉન્નતિ કરવાનો સ્વાર્થ રહિત અભ્યાસ રાખવાથી અંતે યોગીની દશ્યાને પોંચ્યા પછી, યોગેશ્વર અને મહાત્માની સ્થિતિને પોંચાય છે.

એવી રીતે ઉપર કહેલા બેઝ જ્ઞાનની યથાર્થ ઉન્નતિ થઈ એટલે નિષપક્ષપાતી શોધકને એવું જણાય છે જે, સઘડા મનુષ્યની આસપાસ નિરંતર અતિ સુક્ષ્મ પ્રાણીના પરમાણુઓનો સમોહ મમ્યા કરેછે, તેમાં શુભ અને અશુભ એ બેઝ પ્રાણીના સુક્ષ્મ પરમાણુઓ હોય છે, તેમાંથી જે મનુષ્યની જેવી સારી અથવા માઠી કોંવા શુભ અથવા અશુભ વૃત્તિ, વ્રણા, અને સ્વાભાવિક ઇચ્છા હોય, તે પ્રમાણે ઉપલા પરમાણુઓમાંથી શુભ કોંવા અશુભ પરમાણુનું આકર્ષણ મનુષ્ય પ્રાણીની પ્રવલ્લ થયેલી ઇચ્છા શક્તિના પ્રમાણમાં થાય છે. અને તે પ્રમાણે મનુષ્યની શુભ કોંવા અશુભ વૃત્તિની ઉન્નતિ કરે છે. અને સાંપ્રત મનુષ્ય પ્રાણીની પુનરાવૃત્તિની એવી સ્થિતિ છે જે તે મનુષ્ય પોતે જ્ઞાનદ્વારા પોતાના સ્થુલ શરીરને ઉપર કહેલા સુક્ષ્મ પ્રાણીની અદ્રશ્ય પરમાણુની અશુભ સત્તાથી પોતાના જ્ઞાનનો સસ્ય ઉપયોગ કરે તો રક્ષા કરી શકે.

મનુષ્ય પ્રાણીના સ્થુલ શરીરના તાત્વિક પરમાણુ જેનું તે શરીર બનેલું છે. તેવા સઘડા તાત્વિક પ-

રમાણુઓ, પોતાની આસપાસ અક્ષય રહેલા છે; અને મનુષ્યનું સુક્ષ્મ રૂપ પોતાની આસપાસના સુક્ષ્મ પરમાણુનાં રૂપો સાથે મળતું આવ્યાથી, તેને આકર્ષણ પણ કરી શકે છે. કદાપી આપણુ સ્થુલ શરીર સુદ્રઢ અને નિરોગી હોય તો તે એક દ્રઢ ઉપશરીર અથવા વાલતર જેવું હોયછે. માટે જો આપણી ઇચ્છા-શક્તિનો, યથાર્થ જ્ઞાનથી ઉપયોગ કરીએ તો, તે સુદ્રઢ શરીરને પોતાની આસપાસ રહેલી અદ્રશ્ય મલીન પરમાણુની સત્તા કાંડજ થઈ શક્તી નથી. તેવીજ રીતે જો આપણું શરીર અશક્ત હોય અને વગર સંભાલથી પોતાના સુક્ષ્મ પ્રાણવાયુના પરમાણુનો નકામો વ્યય અથવા સ્વર્ચ કોઈ પણ રીતે કર્યો તો તેથી પોતાના સ્થુલ શરીરને વલ અને સત્તા રહિત કરી નાંચીયે છડે, તેણે કરી તેવા અશક્ત થયેલા શરીર ઉપર પોતાની આસપાસ રહેલા અદ્રશ્ય પ્રાણીની સત્તા અતિ પ્રબલ થઈ શકે છે. એવી રીતે મનુષ્ય પ્રાણીની માનસિક શક્તિ, ઉત્તરોત્તર ન્યુન થતી જાય છે. તેથી પોતાને અતિ પાપી અને નિર્બલ સમજ્યાથી આ લોક અને પરલોક બંને વગડે છે. એવી રીતનું પરીણામ, જે મનુષ્ય નિતિ નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિચૈતન્ય જ્ઞાન અને સનાતન ધર્મ રહિત છતાં, અલોકીક શક્તી અને પ્રાપ્તિની ઇચ્છા રાખે છે, તેનું થાયછે. માટે એવી રીતના મનુષ્ય પ્રાણીને, યોગ વિદ્યાનું જ્ઞાન આપી અલોકીક શક્તિ મળ્યાથી, જેમ નાના વાલક-

ને રમવા સારુ આગપેટી અથવા દારુશ્વાનું આપ્યા-
થી જેવું વિપ્રિત પરીણામ, પોતાને અને વીજાને થા
ય છે એવી રીતનું થયા વિના રહેજ નહીં. એ ઉપરથી
સ્પષ્ટ જણાય છે જે, હાલના યુરોપદેશના ઉત્તમ મા
નસિક જ્ઞાનવાળા તત્ત્વજ્ઞાની જે કે, એવી રીતની ગુપ્ત
વિદ્યાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખેછે, તેને જો
તેવી વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ અદ્ભુત શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ તો તે
ઉપર કહ્યાં પ્રમાણે નાના વાલકની પેઠે સઘડાનો
નાશ કરી પોતાનો પળ અંતે નાશ કરે. કેમજે તે
ઉત્તમ નિતિ અને સનાતન ધર્મ રહિત અને નિશ્ચયા
સ્મક બુદ્ધિજ્ઞાનની ઉન્નતિ રહિત છે, તેથી તેમની કે-
વલ પરમાર્થ રહિત સ્વાર્થ ઉપર દૃષ્ટિ રહેલી હોય છે,
તેથી પરીણામ નિશ્ચય વિપ્રિત થાય, માટે આપણે
પાછલ કહ્યા પ્રમાણે ઉત્તમ માનસિક જ્ઞાનની સાથે
સ્વાર્થ રહિત બુદ્ધિ ચૈતન્ય જ્ઞાનની ઉન્નતિ થઈ હોય
તોજ શુભ પરીણામની આશ્યા રાખવી.

મનોમય ચક્રની અતિ પ્રવલ્લ બે શક્તિયો છે.
એક કલ્પના અને વીજી ઇચ્છા શક્તિ તેમાંથી જે ક-
લ્પનાની શક્તિ છે તે, પશુ પક્ષી અને તેને મલ્લતા જે
ઉતરતા અને અધમ પ્રાણીયો છે. તે સઘડાઓની
ઇચ્છાશક્તિ ઉપર પરીપુર્ણ સત્તા ચલાવી તે કલ્પના
પોતાને સ્વાધીન ઇચ્છાશક્તિને રાખે છે. હવે જેના
માનસિક જ્ઞાનની યથાયોગ્ય ઉન્નતિ થયેલી હોયછે,
એવા ઉત્તમ વર્ગના પ્રાણીઓ, પોતાની સઘડી ક-

લપનાઓને પોતાને સ્વાધીન રાखે છે. એ ઉપરથી ઢાહાપણ અથવા ઉત્તમ જ્ઞાન, તેજ કહેવાય કે, જેના યોગે, પ્રાપંચિક સામાજીક, રાજકીય, અને ધાર્મિક એ ચારેમાં અતિ ઉત્તમ, ઉપયોગી અને સલાસપંવાલું પરીણામ ઇચ્છાશક્તિ, અને કલ્પનાનો ઉપયોગ કરવાથી નિષ્પન્ન થાય. પરંતુ એવું ઢાહાપણ અથવા ઉત્તમ જ્ઞાન, માત્ર શબ્દથી મનુષ્ય પ્રાણીમાં ઘાલી શકાતું નથી, પણ તે ઉત્તમ જ્ઞાન, આપણે કોઈ મહા વિદ્વાન અને ઉન્નતિ પામેલા મહાપુરુષથી વારં-વાર મળેલું હોય, તેનું શ્રવણ, મનન, અને નિદિધ્યાસ અતિ આગ્રહી કરવાનો અભ્યાસ કરી અને અતિ કષ્ટ સહન કરી પ્રયત્ન અનુભવ મેલવ્યાથી, પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

મનુષ્યની ઉત્પત્તિ પ્રસંગોપાત છે. એની ઇચ્છાશક્તિ જ્યાં સુધી પોતાની કલ્પનાની સત્તામાં છે, ત્યાં સુધી તે ઇચ્છા સ્વતંત્ર થઈ શક્તી નથી, અને એની શુભ કે અશુભ કલ્પનાનો આધાર, એને જેવી વ્રણા અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય, તેનાજ ઉપર રહે છે. માટે જ્યાં સુધી મનુષ્યનું અકુંચિત જ્ઞાન છે, ત્યાં સુધી તેને આવરણ રૂપી અંધકારનો પહોં છે. અને એ આવરણ જેમ જેમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું જાય છે તેમ તેમ ન્યુન થતું જાય છે. અને પુનારાટ્ટીના જન્માં-ત્તરોના સંસ્કાર થયા પછી, જ્યારે જ્ઞાનની યથાર્થ ઉન્નતિ થઈ પડે, તે મનુષ્યને શુભ અને અશુભ જ્ઞા-

નનો નિર્ણય કરવાની શક્તિ આવે છે, અને તેમ થયાથી જો તેની કલ્પના નિર્મલ અને દોષ રહિત થઈ તો, પછી તે પ્રબલ શક્તિવાળો થાય છે, અને તેથી અંતે તેને મહા અદ્ભુત ગુપ્ત જ્ઞાનની ઈશ્વરી પ્રસાદની વક્ષાસ મળે છે તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ એટલે તેને પોતાના સ્થુલ શરીરની રક્ષા કરવાની અગત્ય રહેતી નથી, કેમજે તે પોતાની સ્વશક્તિથી પોતાનું રક્ષણ કરી શકે છે. અને પોતાના મનના વિકાર અને મલીન ત્રણારૂપી સર્પને બુદ્ધિ ચૈતન્યરૂપી મહાઅદ્ભુત શક્તિથી નાશ કરે છે. એવી રીતની સ્થિતિ પ્રથ્વી ઉપરના મનુષ્ય પ્રાણીની થઈ, એટલે મૃત્યુ જીતાઈ શકશે, અને સઘળી પ્રથ્વી ઉપર શુભ ભ્રાતૃ ભાવની પરોપકાર બુદ્ધિ પ્રવર્તશે. તેથી શાંતિની નિર્વાણ અવસ્થા કેટલાક કાલ સુધી પ્રાપ્ત થયા પછી, પુનરાવૃત્તિના શુભ મનવાંતર રૂપી સૂર્યનો ઉદય થઈ નવી શુભ શૃષ્ટિ અથવા સતયુગનો પ્રારંભ થશે.

સંવત ૧૯૪૧ અશ્વિન શુદ્ધ ૧૧ રવીવાર.

વિદ્યાર્થી અને શિષ્ય.

કોઈ પણ સાધારણ માનસકિ જ્ઞાનવાળા પુરુષ વિચાર કરવાનો શ્રમ લેશે તો તેને પણ જણાશે કે જે પ્રમાણે વિદ્યાર્થીના માનસિક જ્ઞાનની ઉન્નતિ થઈ હોય તે પ્રમાણે જો તે વિદ્યાર્થીને જ્ઞાન અને વિદ્યાનો વૌધ મળે તો, તેના જ્ઞાનની વૃદ્ધિ, અને ઉન્નતિ

થાય, અને એજ અલ્પ સમય નિયમ ઉપરથી પ્રથિવ ઉપરના સઘળા દેશમાં વિદ્યા અને જ્ઞાન આપવાની પધાતિ ચાલી છે. એટલે પ્રથમ અલ્પ વયના બાલકને શબ્દ અને અંક વિગરેનું સાધારણ જ્ઞાન આપી, તે ગ્રહણ કરવાની શક્તિ આવ્યા પછી, લેખક, વાચક, અને અંકગણિત, વિગરે વિદ્યાનો ઉપદેશ શિક્ષક કરે છે. સાર પછી બાલકની વય, અધીક થઈ શરીર બઝિષ્ટ થયા પછી, મનની કલ્પના શક્તિ અધિક બઝિષ્ટ થવા માંડી એટલે, આગળ માનસિકજ્ઞાનવાળી, ઉપયુક્ત વિદ્યાનું અધ્યન કરાવ્યાથી, તે વિદ્યાર્થી ગ્રહણ કરી શકે છે. તેવીજ રીતે જે પ્રમાણે પ્રથિવ અને આકાશના દ્રશ્ય પદાર્થો, અને ભિન્નભિન્ન પ્રાણીઓની રચના વિગરેનું, જેવી રીતે ઉત્તમ, મધ્યમ, અને કનિષ્ઠ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, તેવીજ રીતના માનસિક જ્ઞાનની ઉત્તમ, મધ્યમ, અને કનિષ્ઠ રીતની ઉન્નતિ થઈ, તે પ્રમાણે ઘણું કરી, લાભ થઈ શકે છે. એજ પ્રસક્ષ અનુભવ ઉપરથી સ્પષ્ટરીતે સિદ્ધ થઈ શકે છે જે, બ્રહ્મ અથવા આત્મ વિદ્યા અને યોગ વિગરે જે. અદ્રશ્ય અને ગુપ્ત વિદ્યા છે, તેનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા સારું, પ્રથમ વિદ્યાર્થીને, અધીકારી થવાની પ્રથમ મુખ્ય અગત્ય છે. માટે આ પ્રસંગે અધિકારી કેવી રીતે થવાય છે, તે વિષે નિષ્કણપાત રીતે સુચના કર્યાથી, એ માર્ગે જવાની ઇચ્છા રાખનારા, આગ્રહી વિદ્યાર્થીને અવશ્ય લાભ થશે.

હવે બ્રહ્મ અથવા આત્મવિદ્યાં, અને યોગ વિદ્યા ધિગેરે જે અદ્રશ્ય અને ગુપ્ત વિદ્યાછે, તે યથાર્થ રીતે પ્રાપ્ત કરવા સારુ યોગ્ય રીતે નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાનની ઉન્નતિ કરવાની અવશ્ય અગત્ય છે, કેમજે આપણે પુર્વે વારંવાર કહ્યું છે જે એકલા માનસિક જ્ઞાનની પરીપુર્ણ ઉન્નતિ થઈ દ્રશ્ય ઇંદ્રિય આ શ્રષ્ટિના પ્રાપંચિક સમાજીક, અને રાજકીય, ઇત્યાદિ કાર્યો આતિ ઉત્તમ રીતે કરી તેથી અતુલ્ય લાભની પ્રાપ્તિ કરી શકે પરંતુ તેથી અદ્રશ્ય એવી જે યોગાદિક ગુપ્ત વિદ્યા, અને આત્મ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી લઈ, તેથી મહા અદ્ભુત અને અલોકીક કાર્યો કરી, સર્વોપરી ઉત્તમ સુખની પ્રાપ્તિ કરી લેવાનું ઉત્તમ ધાર્મિક કાર્ય થઈ શકતું નથી; અને કદાપી ભોગજોગે એકાદા એવા પુરુષને ગુપ્ત વિદ્યાનું જ્ઞાન કોઈ મહા પુરુષની સહાયતાથી પ્રાપ્ત થઈ તે કાંઈ અલોકિક કાર્ય કરા શકે તો, તેથી અંતે પરીણામ વિપ્રિત થઈ, પોતાનો અને બિજાનો વિનાશ નિશ્ચય થાય, કેમજે માત્ર માનસીક જ્ઞાનની ઉન્નતિવાળો, પુરુષ જે કાર્યો કરે તેમાં અંતે ગુપ્ત રીતે પણ કેવલ સ્વાર્થ રહેલો જ હોય છે. અને માનસિક જ્ઞાન, આકાશ અને વાયુના સુક્ષ્મ પરમાણુના સંગ્રહથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. માટે તે ચલિત છે, તેથી તેનું પરીણામ પણ સ્વાભાવિક નિયમ પ્રમાણે ચલિત અને ક્ષણભંગુર થવું જોઈએ. હવે જે નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ જ્ઞાન છે, તે આકાશ

અને તેજના સૂક્ષ્મ પરમાણુઓના સમિલનથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. માટે તે દ્રઢ અને અચળ છે, માટે તેથી જે પરીણામ થાય તે. સર્વોપરી દ્રઢ અને અચળ થયા વિના રહેજ નહીં, પરંતુ બુદ્ધિજ્ઞાનની, સાથે માનસિક જ્ઞાનની, પણ ઉન્નતિ થવાની આતિ અવશ્ય અગત્ય છે, તેનું કારણ આપણે પૂર્વે દર્શાવેલું છે, તેથી આ સમયે એ વિષે અધિક વિચાર કરવાની અગત્ય નથી.

એ સઘળા કારણ ઉપરથી જેવી રીતે પ્રથમ યથાર્થ રીતે માનસિક જ્ઞાનની ઉન્નતિ કરવાની અગત્ય છે, તેવી રીતે ધાર્મિકજ્ઞાનની પણ ઉન્નતિ પ્રથમથી, કરવાની અગત્ય છે. પ્રથમ બાળકને પોતાના સ્વધર્મ ઉપર આસ્તા બાળપણથી રાખાવી દેવદર્શન પુજા સેવા તીર્થ યાત્રા વિગેરે પ્રિતિથી અને નિષ્કામપણે કર્મ કરાવવાનો, અભ્યાસ રાખવો સાર પછી, સ્થુલ શરીર વૃદ્ધિને પામી મન દ્રઢ થવા માંડે, એટલે ઉપર કહેલા દેવદર્શનાદીક પુજા સેવાના, કર્મની સાથે ઉત્તમ વેદ શાસ્ત્ર અને પુરાણાદીકની કથાનું શ્રવણ કરવાનો અભ્યાસ રાખાવી આગળ મનન અને નિદિધ્યાસ કરવાનો, અભ્યાસ રાખાવ્યો હોય તોજ, શ્રવણના જ્ઞાનથી બુદ્ધિની ઉન્નતિ થાય સાર પછી અનેક પ્રકારની ઉપયુક્ત વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી, માનસિક જ્ઞાનની ઉન્નતિ થઈ પરીપૂર્ણ પ્રકાશ થઈ, સત્ય અને અસત્યની નિષ્પક્ષપાત રીતે, પરીક્ષા કરી, નિશ્ચય શક્તિ આવી

દટલે, ધાર્મિક જ્ઞાનમાં પળ, સસ અસસનો નિશ્ચય કરી, માત્ર એકલા સસનુંજ ગ્રહણ કરતા જવાનો અભ્યાસ રાખી અતિ આગ્રહથી પ્રથમ કાઢના અચલ સસ અને સનાતન ધર્મની, મર્યાદામાં રહેવાનો અભ્યાસ અવશ્ય રાખ્યાથી, બુદ્ધિજ્ઞાનની ઉન્નતિ થવા માંડશે. એવી રીતે નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાનની, ઉન્નતિ થયા પછી બ્રહ્મ, અને ગુપ્ત વિદ્યા, પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા અતિ આગ્રહથી થાય તો તેણે, અધિકારી અથવા શિષ્ય થવાસારુ પોતાની વૃત્તિ અને સ્થિતિ કરવાના યોગ્ય સાધન કરવાખળી, અચલ લક્ષરાખવું.

માનસિક જ્ઞાનની ઉન્નતિની સાથે નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યના પરિપુર્ણ જ્ઞાનવાળા મહા સમર્થ યોગેશ્વરની મહા અલોકીક સત્તા આ શ્રદ્ધાની સઘળી સામાન્ય સ્નેહાકર્ષણ આદીક ગતી અને શક્તિ ઉપર છે એ સત્તા બીજી સાધારણ વિદ્યાની સત્તાની પેઠે, સઘળા મનુષ્યને સામાન્યપણે જણાઈ શકતી નથી, તેનું કારણ એ જે, તે સમર્થ યોગી પોતે ગુપ્ત રહી, પોતાની અલોકિક વિદ્યા, અને શક્તિ સાધારણ મનુષ્યના શુભ કાર્ય સારુ ગુપ્ત રાખેછે, તેથી તેમના સામર્થ્યની કલ્પના, ગમે તેવી ઉન્નતિ પામેલા માત્ર એકલા માનસિક જ્ઞાનવાળા પુરુષથી થઈ શકતી નથી.

ઘણા સાધારણ મનુષ્યને આશ્ચર્ય લાગે છે જે, એવા મહા સમર્થ યોગેશ્વર, મનુષ્યના શુભ કાર્યસારુ તેમાં રહી પોતે જાણેલી ગુપ્ત વિદ્યાની પ્રવૃત્તિ કેમ

કરતા નથી, એના કારણો આપણે પૂર્વે દર્શાવેલા છે, તે છતાં આ પ્રસંગે એટલી સુચના આપવી અગત્યની છે જે ગમેતેવા ઉત્તમ માનસિક જ્ઞાનવાળા પુરુષો યાંત્રિક અથવા રસાયણાદિક, અદ્ભુત પ્રયોગ સાધારણ મજુરો અને અલ્પજ્ઞાની હલકા કારીગરોની સાથે મળી કરતા નથી, કેમકે જેવા હલકા કારીગરો આજીવન દિવસની મહેનત કરી અલ્પલાભ મેળવી શકે પરંતુ, ઉન્નતિ પામેલા વિદ્વાન એક ઘડી અથવા અલ્પ સમયમાં, તેથી અધિક અદ્ભુત અને લાભના કાર્યો કરી શકે તેવી જ રીતે એકલા માનસિક જ્ઞાનની ઉન્નતિ પામેલો, એવો જે કોઈ યાંત્રિક અથવા રસાયણ પ્રયોગવાળો પુરુષ જે, આજીવન દિવસમાં મહાશ્રમ અને દ્રવ્યાદિકનો સ્વર્ચ કરી જે, પરીણામ મેળવે તેના કરતાં અલ્પ સમયમાં, મહા સમર્થ યોગી પોતાના અદ્ભુત જ્ઞાનથી, મહા અદ્ભુત અને અલોકીક કાર્યો કરી શકે છે. માટે એવા મહા પુરુષને કેવળ સ્વાર્થી એવા માત્ર માનસિક જ્ઞાનવાળાની સાથે, મળી કાર્ય કરવાનું કેહેવું એ, તેમનો દ્રોહ કર્યા જેવું છે.

જેવી રીતે વિદ્યુત અને રસાયણ આદીક ચમત્કારી વિદ્યાનું મુલ્ય અને ઉપયોગ ઉન્નતિ પામેલો વિદ્વાન યથાર્થ રીતે જાણી શકે છે, તેવી જ રીતે મહા સમર્થ યોગેશ્વરના અદ્ભુત કાર્યોનું મુલ્ય અને અદ્ભુત ઉપયોગને માર્ગે ગયેલા વિદ્યાર્થીને તે જણાઈ શકે છે. હાલના સમયમાં પણ યોગવિદ્યાના અદ્ભુત કાર્યોનું

કાંઈક જ્ઞાન તે વિદ્યા જાણવાની ઇચ્છા રાખનારા કેટલાએક આગ્રહી વિદ્યાર્થી અને શિષ્યોને છે. પરંતુ એ વિદ્યાના ગુહ્ય જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવા સારુ પ્રથમ વિદ્યાર્થિનું, કેટલુએક નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાન ઉન્નતિને પામેલું જોઈયે, જેમ યાંત્રિક, રસાયણ, વિગેરે કોઈપણ ઉપયુક્ત વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવા સારુ, આગળથી સાધારણ વિદ્યા મેલવી જ્ઞાનની કાંઈક ઉન્નતિ થયા પછી તેવી પાઠશાળામાં દાખલ થવાય છે. તેજ નિયમ એ અદ્ભુત વિદ્યા સારુ છે. માટે ગુપ્ત વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા સારુ, પ્રથમ અધિકારી થવાની મુખ્ય અગત્ય છે.

ગુપ્ત વિદ્યાના વિદ્યાર્થિયે, અધિકારી થવાનું, પ્રથમ સાધન મહા યોગેશ્વર એવા જે શ્રિમંત શંકરસ્વામી તેમણે એવું કહેલું છે જે, તે વિદ્યાર્થિન સત્ય અને અસત્યના સંપૂર્ણ દ્રઢ જ્ઞાનની, અગત્ય છે એ જ્ઞાન માહાવિદ્યાના જ્ઞાનથી, યથાર્થ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. હવે જેવી રીતે એ મુલ સત્ય અને અસત્યનું પરીપક્ષ જ્ઞાન થાય છે, તેવી રીતની સિદ્ધિની પ્રાપ્તી વગર માગે એની મેલે થઈ શકે છે. માટે એ સ્વાભાવિક છે જે, પ્રથમ વિદ્યાર્થિ પ્રશ્ન પુછે જે, મુલ સત્ય અને અસત્ય શું છે. એ વિષય અતિ મોટો છે, તે છતાં આ પ્રસંગે અલ્પ સુચના કર્યાથી, ઉન્નતિ પામેલા જ્ઞાનીને, કાંઈ પણ લાભ થઈ શકશે. મુલ સત્ય વસ્તુ એજ સમજવી કે, જે વર્તમાન, ભૂત, અને ભવિષ્ય આદિક કાલથી, ક્ષીણ અથવા

વૃદ્ધિ થઈ શકતી નથી તેમજ બદલાઈ શકતી નથી અને જેનું પ્રથમકર્ણ અને વિભાકર્ણ કોઈ કાળે થઈ શકતું નથી, એવું એકજ માત્ર કેવલ શુદ્ધ ચૈતન્ય અથવા પરબ્રહ્મ છે. તે શિવાય સઘળા બ્રહ્માંડમાં સઘળું જે જણાય છે, તે દ્રશ્ય અને અદ્રશ્ય ક્ષણભંગુર અને માયાનુ આવ્રણ માત્ર છે, એવો પ્રથમ વિદ્યાર્થીને બુદ્ધિથી નિશ્ચય કરવાની પ્રથમ અગત્ય છે. માટે પ્રથમ વિદ્યાર્થીને નિરંતર એ જ્ઞાનની દ્રઢતા કરવાના સાધનો કરવાનો અભ્યાસ રાખવો.

સાર પછી બીજું સાધન છે જે, ઉપર કહેલું સત્ય અસત્યનું જ્ઞાન બુદ્ધિથી જે, દ્રઢ કરેલું હોય તેની સત્તા સર્વકાલ મનના ઉપર દ્રઢ થવી જોઈએ, અને તે દ્રઢ થઈ એટલે, તે વિદ્યાર્થીને પોતાની આસપાસની સઘળી વસ્તુ, મિથ્યા અને અસત્યનો જે, સિદ્ધાંત કર્યો છે, તેના બલથી, તેને મિથ્યા પદાર્થની ઇચ્છા કદાપી ઉત્પન્ન થાય નહીં. અને સંસારમાં પોતે રહી જે સદા શુભ અને પરોપકારના કર્મ કરે તેના ફળની પણ ઇચ્છા આલોક અને પરલોક એ બેઝમાંથી એકેમાં રાખે નહીં, તેથી તેને મિથ્યા પદાર્થ મળ્યાથી હર્ષ અને તેનો નાશ થયાથી શોકપણ થાય નહીં, સારે તેની બીજા પ્રકારની સાધન દશાને માર્ગે ચાલ્યો એમ સમજવું.

હાલના સમયમાં, સઘળા મતપંથમાંના જે કોઈ ભાવિક અને એક નિષ્ઠાથી, ભક્તિ કરનારા છે. તે મોટી ચુક એ કરે છે જે, શાસ્ત્રમાં જે પોતાના મનની

વાંસના, અથવા ત્રણા ટાલવાના વાક્યો કહ્યા છે, તેનો ગુહ્યાર્થ સમજી શકતા નથી, તેઓ અલ્પજ્ઞાનને લીધે એવું સમજેછે કે, આત્મજ્ઞાનની ઉન્નતિ થઈ મોક્ષનું સાધન માત્ર બાહ્ય ત્રણાને અતિ આગ્રહથી દાવી રાખ્યાથી થઈ શકેછે. પરંતુ તેમના લક્ષમાં આવતું નથી, જે ગમેતેવા આગ્રહથી બાહ્ય સાગ અને વૈરાગ્ય રાખ્યો હોય તેથી, મનના અંતર વિકાર અને ત્રણાનો નાશ થઈ અને વિકાર રહિત થઈ, ઉત્તમ આત્મસ્થિતિ થઈ શકતી નથી. એવી રીતે મહા સમર્થ શંકરસ્વામીયે, ભગવતગીતાની જે ટીકા કરીછે, તેમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે. આ ઉપરથી કેટલાએક અજ્ઞાની મનુષ્ય એમ સમજેછે જે, જ્યારે આપણા મનના વિકાર બાહ્ય ક્રિયાથી, સમી શકતા નથી, માટે જેટલી ત્રણા ઉત્પન્ન થાય તે, ભોગવ્યાથી તે શાંત પામે પરંતુ એ તેમનું અજ્ઞાન છે. કેમ જે મનુષ્યને માનસિક જ્ઞાન અને વિવેક છે, તેથી જો આપણા મનના મલીન વિકાર ટાલવાની, આપણી ઇચ્છા હોય તો, તે શુભ ઇચ્છા મનમાં નિરંતર રાખી પ્રત્યેક મલિન વિકારોને વિવેકથી ઓઢાવવા અને દ્રઢ આગ્રહથી વર્તવું; તે છતાં કોઈ સમયે તે વિકાર મનમાં પ્રવેશ કરી વિપ્રિત કાર્ય ઉત્પન્ન કરેતો, તેને ઓઢાવી તેનો પ્રતિબંધ તતક્ષણ મનદ્વારા પ્રથમ કરી પછી બાહ્ય સ્થૂઢ ઇંદ્રીયોથી તેવી રીતે વર્તવું, એમ કરવાનો અભ્યાસ અતિ આગ્રહથી રાખ્યાથી, મનનો નિશ્ચય દ્રઢ થઈ, ઇચ્છાશક્તિ

પ્રબલ થવાથી, મનના મલિન અને દુષ્ટ વિકારનો નાશ થઈ શકશે. વિષય જીવને પ્રત્યેક ક્ષણે જે, વિકાર કલ્પના, અને વિચાર અંતરમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેનો સંબંધ તેના પુર્વ કર્મની સાથે ઘણો છે તેથી તે પ્રમાણે વર્તવાથી, ઇચ્છા સ્વાભાવિક રીતે ઉત્પન્ન કરે છે. તે માટે માત્ર બાહ્ય ક્રિયાથી, એવા સ્વાભાવિક પુર્વ, જન્મના માનસિક વિકાર, ટાલવાને પ્રયત્ન કરવાથી, પરીણામ ઉલટું વિપ્રિત થાય છે. અંતરની જે, સ્વાભાવિક ત્રણા અને ઇચ્છા છે તેને જો બાહ્ય ક્રિયાથી, પ્રતિબંધ કીધો તોપણ તે અંતરમાં માફક પરમાણુઓનો સંગ્રહ કરી, કલ્પિત શ્રેષ્ઠ ઉત્પન્ન કરે છે, માટે પુર્વ કર્મના બંધનમાંથી મુક્ત થવાનું એજ સાધન છે જે, સંચિત કર્મ થઈ જે પરીપક્વ થયા એવા જે પ્રારબ્ધ કર્મનો પ્રવાહ તેને, સ્વાભાવિક રીતે જવાનો કોઈ માર્ગ આપી, એટલે સ્ત્રિ અને સંતાન વિગરેનો સાગ નહીં કરતાં, તેમાં રહી નિતીયે, વાર્તિ પ્રારબ્ધ કર્મ પરીપુર્ણ મેલવવા પરંતુ તેને કોઈ જાતનો માત્ર બાહ્યથી સાગ અને વૈરાગ્યનો, રંગ આવડો નહીં. અને એજ પ્રમાણે ગિતામાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને અર્જુનને પોતાનો ક્ષત્રી ધર્મનો, સાગ કરવાનો પ્રતિબંધ કર્યો. એનું કારણ પ્રસક્ત છે. એક નિર્વિકાર સસ અને શુદ્ધ બ્રહ્મ અથવા શુદ્ધ ચૈતન્ય, શિવાય સઘલુ અસસ અને મિથ્યા છે. માટે આપણે સંસારમાં જે જન્મથી જે અસસનો સંબંધ થયો છે, તે આપણા સ્ત્રિ પુત્રાદી સંબંધી,

તેને આપણે તે કર્મ નિતિથી કરવાથી બંધાયલા છ-
 ઇયે, તે કર્મનો માત્ર બાહ્ય સ્થુલ દેહથી ત્યાગ કર્યાથી,
 તે અસસ્ય કર્મ આપણા અંતરમાં સસ્ય ઠરી તેવા કર્મ
 કરાવે છે. એજ સિદ્ધાંત પ્રમાણે, શ્રિક્રિષ્ણ ભગવાને
 અર્જુનને કહ્યું જે, હે અર્જુન તુ સ્વાર્થ રહિત તારા પો-
 તાના ક્ષત્રી ધર્મનું કર્મ કર, અને તે જો કેવલ પરમાર્થ
 અને સ્વાર્થ રહિત હશે, તો તે તારા ક્ષત્રી ધર્મરૂપી
 જે કર્મ તે કર્મ કર્યાથી, તેનો અંત આવ્યો એમ સમ-
 જવું પછી તે આગલ વૃદ્ધિને પામતુ નથી તે માટે આ-
 પણે સંસારમાં રહી જનકરાજાની પેઠે, સઘળા વ્ય-
 વહારીક કાર્યો નિતિયે, પોતાનો તેટલોજ ધર્મ જાણી
 કરવા, પરંતુ તે કાર્યમાં તદાકાર મનની વૃત્તિ થવા
 દેવી નહીં, અને તે જે કાર્યો કર્યા હોય તેના ફલની
 પળ ઇચ્છા કરવી નહીં, પણ સ્વાભાવિક રીતે જે ફલ
 પ્રાપ્ત થાય, અને જે નષ્ટ થાય, તેમાં હર્ષ અને શોક
 ઉત્પન્ન થવા દેવો નહીં; અને સંસારમાં જે સ્વાર્થરૂપી
 બંધન છે, તેનો જેમ બને તેમ ત્યાગ કરતા જવું, અને
 પરમાર્થના કાર્ય કરવાખળી અધિક લક્ષ રાખવું.
 એવી રીતે કર્યાથી જેમ કમલ નિરંતર પાણીમાં રહે
 છે, તે છતાં તેને પાણીનો સ્પર્શ થતો નથી, તેવી
 રીતે થવાય છે. પરંતુ જે આપણે કાર્ય કરીયે, તેમાં
 પ્રથમથીજ સ્વાર્થ રાખી ફલની ઇચ્છા રાખીએ તો
 મનની વૃત્તિ તેવી રીતે પુનઃ પુનઃ કરવાની થાય છે
 તેણે કરી તે નવા ઉત્પન્ન કરેલા કર્મનો નાશ થવા

સારુ પુનરપી જન્મમર્ણ પ્રાપ્ત થાયછે.

આ ઉપલી સુચના ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાયછે જે, ગુપ્તવિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા સારુ તેના વિદ્યાર્થિને, તે કર્મ અતિ આગ્રહથી કરવાની અગત્ય જણાય છે અને તે પેઢેલા પ્રકારના સાધનથી વૃદ્ધિને પામી શકે છે. તે પેઢેલા પ્રકારનું સાધન એ છે જે સઘળી વસ્તુ દ્રશ્ય અને ભિન્ન જણાયછે. તેની એક્યતા પોતાની સાથે કેવી રીતની છે, એની સસ્યતાનું, જેવી રીતનું દ્રઢજ્ઞાન હોય, તેવી આગલ પરીપુર્ણતા થતી જાય છે, એટલે માત્ર સસ્ય એકજ શુદ્ધચૈતન્ય અથવા પરબ્રહ્મ છે, એવું બાહ્યરથી માની લીધાથી કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી પરંતુ તે પ્રમાણે આપણાથી સઘળા કાર્યોમાં વર્સાય તોજ, ઉપયોગનું છે; એટલે સમભાવ અને પરોપકાર બુદ્ધિથી પોતે નિરંતર વર્સા કરે, અને પોતાની મનોવૃત્તી નિશ્ચયાત્મ બુદ્ધિચૈતન્યની ઉન્નતિ કરવા ભળી, રાખવાનો અભ્યાસ રાખવાથી, આગલ ઉન્નતિ થતી જશે, તે ઉન્નતિ થવાનાં બીજાં સાધન કીયાં છે તેનો વિચાર આગલ પ્રસંગ આવ્યેથી કરીશું.

સંવત ૧૯૪૧ આશ્વિન વદ્ય ૨ રવીવાર.

ગુપ્ત વિદ્યાનો પ્રથમ વિદ્યાર્થી.

આપણે પાછલ કહ્યા પ્રમાણે ગુપ્ત વિદ્યાના પ્રથમ વિદ્યાર્થિને, બે પ્રકારની સ્થિતિ દ્રઢ થઈ, એટલે સસ્ય અને અસસ્યનું સંપુર્ણ જ્ઞાન, એ પ્રથમ સ્થિતિ અને

વીજી સ્થિતિ સસ જ્ઞાનની મન ઉપર દ્રઢસતા, એટલે કોઈ પળ કર્મ કરવા છતાં, તેના ફલની ઇચ્છા નહીં રાખતા, તે સ્વાભાવિક નિયમ પ્રમાણે અથવા માત્ર પરોપકારના કાર્ય સારુ, કરવા મળી લક્ષ રાખી પોતાની નિરંતર દ્રઢ દ્રષ્ટિ નિર્વિકાર એક સસ પર-માત્મા તરફજ, રહે સારે સમજવું જે, વીજા પ્રકારની સ્થિતિ દ્રઢ થઈ; એવી રીતે વેડ સ્થિતિ દ્રઢ થયાપછી ત્રીજી સ્થિતિ દ્રઢ કરવા પ્રયત્ન કરવું, તેને સારુ છ પ્રકારના ગુણની દ્રઢતા, કરવાની અગત્ય છે. તેમાં પહેલા પ્રકારનો ગુણ, સમ કહેવાયછે, એટલે સ્થુલ અને સુક્ષ્મ ઇન્દ્રિયોના જે, આ લોક અને પરલોક સુધીના સઘળા મિથ્યા અને નાશવંત સુખોની, ત્રણાથી વિરક્ત થઈ, નિરંતર તેના અવગુણનો, વિચાર કરી મનની વૃત્તિ, સ્થિર રાખી એકાગ્રતાથી, આત્મસ્વરૂપમાં, નિમગ્ન રહેવું. એવી રીતની સ્થિતિ કરવાને પ્રથમ અતિ કઠણ લાગે સારુ, પરંતુ તેનો અતિ આગ્રહથી અભ્યાસ કરવા માંડ્યો, એટલે તેમાં પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ, આનંદ વર્તવા માંડેછે; તે આનંદ ઇન્દ્રિયોના વિષય સુખના આનંદ કર્તા, નિર્મલ અને શુદ્ધછે, તેથી સ્થુલ શરીર પણ પ્રફુલિત રહેછે. પરંતુ એકલા બાહ્ય ઉપચાર કર્યાથી, પરીણામ વિપ્રિત થાયછે. સાધારણ નિયમ એવોછે જે, આપણા સઘળા વિચાર અથવા કલ્પના, તે પ્રત્યેક તેના વિષયની સાથે, સંબંધ રાખે છે, તેથી આપણે ભુત કાલમાં જે જે, કર્મ કર્યા

હોય, તેની સ્ફુર્ણા આપણા, મનમાં ઉત્પન્ન થાયછે, તેથી તે સ્ફુર્ણાના રૂપો મનમાં ઉત્પન્ન કરી, જાણે આપણે તેવી ક્રિયા વર્તમાન કાલમાં કરીયે છડીયે, એવો ભાસ ઉત્પન્ન કરી, આપણા મનની સ્થિતિને વિકાર આપણે કરીયે છડીયે. માટે સંપૂર્ણ સમનો ગુણ પ્રાપ્ત થયો, એટલે તે વિષય સંબંધથી, વૃત્તિને તોડીને, તેને ધારેલે ઠેકાણે, સ્થિર કરી શકાયછે. તેણે કરી કલ્પના, નિર્મલ અને વિકાર રહિત થાયછે; અને તેથી આગલ કાર્યની સિદ્ધિ પણ ઉત્તમ રીતની થાયછે.

એવીજ રીતે સ્થુલ શરીરની પંચ સ્થુલ ઇન્દ્રિયોને, નિયમમાં રાખી, તેના ઉપર પ્રબલ ઇચ્છાશક્તિથી, સત્તા રાખ્યાથી, વીજા પ્રકારનો જે ગુણ દમ તેની પરીપૂર્ણતા થાયછે. માટે પ્રથમ વિદ્યાર્થીયે ભક્ષ ભોજનાદિક નિર્ગુણ એટલે વિકાર રહિત, અને વિષયને ઉત્તેજન કરે નહીં, એવા ભોજન કરવાનો અભ્યાસ રાખવો.

મહાસમર્થ, એવા શંકરસ્વામીયે, પ્રથમ અધિકારી સારુ, ત્રીજો ગુણ ઉપરતી કહ્યોછે. એટલે બાહ્ય સઘળા કાર્યો કર્તો છતાં સદા અંતર દ્રષ્ટિનું તદાકાર પણ અને લક્ષ એકજ ઉપર કેટલી સત્ય વસ્તુમાં રેહે છે, માટે બાહ્ય જે કાંઈ વિકાર આવે તેનું, સત્ય રીતે નિરાકરણ કરી, સમાધાન પામી, આનંદમાં રહે. અને કોઈ પણ જાતના બાહ્ય કર્મ, સંબંધી કર્મકાંડ, અને ક્રિયાથી, નિશ્ચયાત્મક, બુદ્ધિ ચૈતન્યના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિની ત્રણા રાખે નહીં. અને દ્રઢ ઇચ્છાશક્તિ પ્રબલ

રાખેતો, તેને કોઈ જાતના વિકારનું આવરણ થઈ શકે નહીં.

ચોથો ગુણ મહા યોગેશ્વરે, તીર્તીક્ષા કહ્યો છે. એટલે સંસારમાં ગમે તેવા કષ્ટ, અને દુઃખ પ્રાપ્ત થયા છતાં કોઈ રીતે મનમાં વિક્ષેપ નહીં થતાં તે સહન કરે. અને કોઈ પણ જાતની સુખ ભોગવવાની ઇચ્છા, ઉત્પન્ન થાય નહીં એટલું જ નહીં, પરંતુ પોતાને કોઈયે કાંઈ વ્યથા અથવા દુઃખ ઉત્પન્ન કર્યું હોય, તો પણ તેનો બદલો લેવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય નહીં, અને પોતાને માયાવી જીવ સમજે નહીં. એવી સ્થિતિ થઈ, એટલે સંપૂર્ણ તીર્તીક્ષાનો ગુણ પ્રાપ્ત થયો, એમ સમજવું. એવી રીતની સ્થિતિ થયા પછી તેવો મનુષ્ય સદા આનંદમાં રહે છે, તેને કોઈ પ્રકારની સંભાલ રાખવાની અગત્ય રહેતી નથી, અને તે એકલો છતાં, તેને એકાંતથી કાંઈ દુઃખ થતું નથી, પણ આનંદ વર્તે છે.

પાંચમો ગુણ સમાધાન છે. એટલે માનસીક જ્ઞાનનો, યથાર્થ ઉપયોગ કરી, ગુપ્ત વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધન, અને ગુરુ, તેની વેદ્યાતમાં કહ્યા પ્રમાણે, છ પ્રકારે પરીક્ષા કરી, તે સત્ય અને નિર્દોષ જણાયા પછી, તે ગુરુ અને શાસ્ત્રમાં દ્રઢ, આગ્રહથી પ્રતિતિ રાખી, તે ગુરુના વૌધ અને સત શાસ્ત્રનું, શ્રવણ અથવા અધ્યયન મનન અને નિદિધ્યાસ કરી, નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્ય જ્ઞાનની દ્રઢતા કરી, પરમાત્માના ધ્યાનમાં તલીન રહેવું. અને તેથી આનંદ વર્તે. ક-

દાપી કોઈ સમયે વ્યવહારીક કાર્ય સારુ, તેમાં અલ્પ સમય સુધી લક્ષ રાખવું પડે તોપણ, તે કાર્યની સત્તા તેના ઉપર તે કાર્ય થયા પછી રહે નહીં, પણ પાછો આત્મ સ્વરૂપની વૃત્તિથી, પરમાનંદ વાર્તે સત્ત્વ સમાધાન પામે, પણ અલ્પ જ્ઞાનીની પેઠે, પરીક્ષા કર્યા વિના ધર્મના કાર્યમાં, સમાધાન પામે નહીં.

ગુપ્ત વિદ્યાની ઇચ્છા રાખનારા. પ્રથમ વિદ્યાર્થી અથવા અધિકારીને, પોતાના સાધનની સિદ્ધિ કરવા સારુ મહા સમર્થ એવા યોગેશ્વર જે, શંકર સ્વામી તેમણે છઠો ગુણ શ્રદ્ધા કહ્યો છે, પરંતુ ગુરુ અને શાસ્ત્રમાં શ્રદ્ધા રાખવાની પુર્વે, આપણે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે છયે, પ્રકારે પરીક્ષા કરી નિશ્ચય થયા પછી શ્રદ્ધા રાખવાની છે. કેમજે માનસીક જ્ઞાનવાળો પુરુષ, પોતાના વ્યવહારના કાર્યમાં, જેમ તેમ સઘડા ઉપર શ્રદ્ધા અથવા વિશ્વાસ રાખતો નથી, પરંતુ પ્રથમ તેની પરીક્ષા કરી, એમ જણાય જે, તેથી કાંઈ લાભ થશે તોજ, તે વિદ્યા અને માણસનો, વિશ્વાસ કરેછે; માટે ગુપ્ત વિદ્યા જેવી જે, અતિ કઠણ વિદ્યા તેમાંતો પ્રથમ અવશ્ય પરીક્ષાની, અગત્ય છે. એતો સત્ય છે જે, સઘડાં મનુષ્ય પ્રાણીથી, સત્ય ગુહ્યાર્થ યથાર્થ રીતે, સમાન સમજી શકાતો નથી, કેમજે સઘડાને, માનસિક જ્ઞાનની યથાર્થ ઉન્નતિ, તે સત્યજ્ઞાન સમજવાને થયેલી હોતી નથી, અને જેને તેવી શક્તી હોય તે છતાં તેને તે સત્ય જ્ઞાનની કીમત નથી

તેથી તે જાણવાનો પ્રયત્ન કરવાનો શ્રમ લેતો નથી, તેણે કરી અસચના ઘણા પરમાણુમાંથી સચનાં પરમાણુ, ઓઝસી શકાતાં નથી. જે કેવલ સચ વસ્તુ છે, તેનું જ્ઞાન એકાએક સમજી શકાતું નથી. પણ તે જાણવાનો, આગ્રહ રાખેતો, ધીમે ધીમે તેની દ્રઢતા મનમાં થવા માંડે, માટે ભગવતગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને, સ્પષ્ટ કહ્યું છે જે, સાધારણ બુદ્ધિના માણસોની, પુજા સેવા આદીક ભક્તિમાંથી, શ્રદ્ધા કાઢી એકદમ, અતિ કઠણ યોગાદીક ગુપ્ત વિદ્યા તરફ વલણ કર્યાથી, પરીણામ વિપ્રિત થયા વિના રહેજ નહીં, કોઈ પણ સાધારણ બુદ્ધિનો માણસ હોય તે છતાં તેને જો કોઈ વાતની સચતા અસંભવિત લાગે તો તેનું સોધન કરવા મળી તેનું લક્ષ જતું નથી. જેવી રીતે અલ્પજ્ઞાની ગાંજા, ભાંગ, અફીણ વીગરે માધ્ય વસ્તુનું, સેવન કર્યા પછી. જેમ સ્વપ્નાવસ્તામાં જેવી રીતે મિથ્યા તુરંગ અને કલ્પના ઉઠે છે, તે સચ જાણી, તેમાં સમાધાન પામે છે તેવી રીતે વીજા સાવધ મનુષ્યને કદી પણ થાય નહીં. જે કેવલ સચતા છે, તે નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યના જ્ઞાનની ઉન્નતિ થયા પછી, મહા જ્ઞાની પુરુષોને પ્રાપ્ત થાય છે. તે સાધારણ માનસીક જ્ઞાનવાળા, પુરુષને યથાર્થ સમજી શકાય નહીં, મહા અનુભવી ઉત્તમ જ્ઞાનીના સિદ્ધાંત ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યાથી, તે પ્રથમ વિદ્યાર્થિનો શ્રમ નિષ્ફલ કદી જાય નહીં, પરંતુ નિશ્ચય

કર્યા વિના અંધ પરંપરાના માર્ગે ઉપર વિશ્વાસ રા-
 રૂપાથી, તે સાધકની, ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી. અને
 શ્રમ મિથ્યા જાય છે. માટે અતી પ્રાચીનકાળના,
 નિપપક્ષપાતી, મહા સમર્થ વિદ્વાનોએ, મીમાંસા વિગેરે
 ગ્રંથમાં, સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરી છે જે, કોઈ પણ ધર્મ સં-
 વંધી શાસ્ત્ર તથા ગુરુની નિપપક્ષપાત રીતે, પરીક્ષા
 કર્યા વિના, શ્રદ્ધા અને સમાધાન પામવું નહીં. સસ-
 તાને માર્ગે યથાર્થ રીતે ચાલ્યાથી, પ્રસક્ષ ફલ ઇચ્છા
 નહીં રાખે, તોપણ પ્રાપ્ત થવુંજ જોઈયે. જેમ જેમ
 કાર્ય અને કારણનો અધીક વિચાર કરવાનો અ-
 ભ્યાસ કરે છે, તેમ તેમ તેને સસ જ્ઞાનની ઉન્નતિ
 અધીક થતી જાય છે, અને જ્ઞાનની સસતા જળાઈ,
 ઇટલે સઘળા તર્કો સમી જઈ, પોતે જ્ઞાનમય નિર્વિકલ્પ
 થાય છે. વઢી શીઘ્ર અથવા સાધકને, ગુપ્ત વિદ્યાનું
 જ્ઞાન, પ્રાપ્ત કરવાની જે પોતાની શક્તિ તે દ્રઢ કરવાની
 મુખ્ય અગત્ય છે; અને તેને એમ નિશ્ચય જણાય જે
 મને જે સસ જ્ઞાનનો વોધ કર્યો છે. તે હું રાખી, અને
 સમજી શકીશ, એવો દ્રઢ નિશ્ચય થયાર્થી, તે જ્ઞાનની
 ઉન્નતિ થવા માંડે છે. જે સમયે વિદ્યાર્થી એવું સમજે
 છે જે, આ અતિ ઉંચું વિકટ જ્ઞાન સમજવાને, હું
 અશક્ય છું, તે સમયે તે તેવોજ, નિર્માલ્ય થઈ જાય
 છે. કોઈ પણ કાર્ય કરવામાં, પોતાનું અસમર્થપણ,
 પોતાને જણાયાર્થી તે કાર્ય કદાપી દેખીતું સાહ્ય ક-
 રતુ જણાય તોપણ તેથી અંતે તેની શક્તિ આતે ક્ષિણ

થાય છે. એક સમયે એમ જણાયું જે, હું ધારેલું કાર્ય કરવાને અસમર્થ છું, તો પછી તે પોતે અસમર્થ નિશ્ચય થાયજ. યોગાદિક તત્ત્વજ્ઞાનની વિદ્યા એમજ, સ્પષ્ટ કહે છે જે, આ સંસારમાં મનુષ્યા દેહ પ્રાપ્ત થયાનું સાર્થક એજ છે જે, પોતે માનસિક અને નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્ય જ્ઞાનની, પરીપુર્ણ ઉન્નતિ કરી લેવી જોઈએ. તેણે પોતાના અંતર આત્માનું સચ્ચ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેવું, એજ મનુષ્યનું જન્મનું કર્તવ્ય છે; તેમ નહીં થાય અને અજ્ઞાનથી દેહને આત્મા સમજે, અથવા પ્રકૃતિવાળો જીવ પોતાને સમજે તો, એજ મોટું પાપ યોગશ્વર અને આત્મ જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે.

એ શિવાય ગુપ્ત વિદ્યાના પ્રથમ વિદ્યાર્થી, અથવા અધિકારીને, મુમુક્ષત્વના ગુણની દ્રઢતાની અગત્ય છે, મુમુક્ષત્વ, એટલે માફક શરીરથી; વિરક્ત થઈ, પોતાના સચ્ચ સ્વરૂપમાં તલીન થવાની બલીદ ઇચ્છાથી એવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવા સારુ, ઉપર કહેલા બીજા પ્રકારનો જે ગુણ દમ એટલે હાલનું પોતાનું જે સ્થુલ શરીર તે પોતાના સ્વાર્થના મુખ ભોગવવાનું સ્થાન છે એમજાણી ત્રણા રહિત વર્ચાથી, મુમુક્ષુ થવાય છે. અને ઉપર કહેલા ચોથા પ્રકારનો ગુણ જે ‘તીર્તીક્ષા’ તે પરીપક્ક થયાથી, એવી જાતની સ્થિતિની પરીપક્ક ઇચ્છા રેહે છે તે ઉપર કહેલા ત્રણે પ્રકારની સ્થિતિવાળા નેજ, તેની સચ્ચતા યથાર્થ જણાઈ શકે છે. અને તેને

તેવી અતિ ઉત્તમ સ્થિતિમાં સદા આનંદ વર્તે છે. એ સઘળું સ્પષ્ટ રીતે એટલુંજ સમજવું કે, ઉપર કહેલો અધિકારી અથવા શિષ્ય તેણે સઘળા જ્ઞાનવહે પોતાના આત્માનો મુલ સ્વભાવ એટલે વ્યક્ત પ્રકૃતી રહિત પોતાના શુદ્ધ ચૈતન્યના જ્ઞાનમાં સદાકાલ સ્થિત થયાથી, પ્રકૃતીનો બનેલો હું નથી, અને મા-ઈક કોઈ પણ વસ્તુ મારી નથી. એવું સમજવાથી ના-શવંત પદાર્થ અને દેહ વીગરેનો સ્વાભાવિક રીતે પરીપુર્ણ અભાવ થાય છે.

હવે આપણે ઉપર કહેલા પરીપુર્ણ જ્ઞાનમાંથી, ગુપ્ત વિદ્યાના પ્રથમ વિદ્યાર્થીને તેનો અભ્યાસ જારી રાખવા સારુ, ઓછામાં ઓછું કેટલું જ્ઞાન અને કે-વી સ્થિતિની અવશ્ય અગત્ય છે એનો વિચાર કરીયે. કૈવલ્ય મોક્ષની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા સારુ છેલું સાધન જે પોતાના આત્માનું સત્ય મુલ સ્વરૂપ, તેની દ્રઢતા હોય અને બીજું સાધન જે ‘દમ’ એટલે પોતાના શુભ કર્મના ફલની પણ ઇચ્છા નહીં રહે, અને સદગુરુ અ-થવા મહાત્મામાં શ્રદ્ધા અને મુમુક્ષત્વની દ્રઢતા હોય તો, મહા સમર્થ યોગેશ્વરની ક્રપાથી વીજો જન્મ તે વિદ્યાર્થીનો એવો થાયજે, જેમાં બીજી કોઈ પણ ત્ર-ષ્ણા નહીં રહેતાં પોતે યોગી થઈ શકે. અને જો આ પણે પાછલ કહેલા સઘળા ગુણની પરીપુર્ણતા થાય તો; આ જન્મેજ, યોગી થઈ શકાય. હવે ‘દમ’ અને તીર્તીક્ષા એ બેઉ ગુણ શિવાય એકલી શ્રદ્ધા હોય તો

તે જેમ પરજન્યની વૃષ્ટિ ક્ષારવાળી જમીનમાં થઈ, અથવા અરણ્યમાં થવા જેવું છે. યોગી પ્રથમ વિદ્યાર્થિને, પોતાના શિષ્ય અથવા ચેલાના વર્ગમાં દાખલ કરવા સારુ, ઉપલા ગુણોની અગત્ય અવશ્ય દર્શાવે છે તેવા શિષ્યોના બે વર્ગ હોય છે. તેમાં જે શિષ્યો ઉપર કહેલા ગુણોમાંથી; ચાર પ્રકારના ગુણો ઇટલે સમદમ, ઉપરતી અને તિતિક્ષા, એ ચારે ગુણો સંપૂર્ણ નહીં પણ તે સઘળા કેટલેએક અંશે સંપાદન કરેલા હોય તો તેમને; પહેલા વર્ગના શીષ્યો ગણેછે. અને તેમને આ જન્મે યોગ વિદ્યાનું યથાર્થ જ્ઞાન આપી યોગી કરે છે. જે વિદ્યાર્થીને તે ઉપર કહેલા ગુણોની પરીપૂર્ણતા નથી; પરંતુ તે ગુણો પ્રમાણે વર્તવાનો દ્રઢ નિશ્ચય કરી; ગુરુના બોધ પ્રમાણે તે ગુણો દ્રઢ કરવાને પ્રયત્ન કરે છે. તે બીજા પ્રકારના શિષ્ય અથવા અધિકારી કહેવાય છે.

હવે જે ઉન્નતિ પામેલા વિદ્વાન અને જ્ઞાની પુરુષો, ગુપ્ત અથવા યોગ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા સારુ ઉપર કહેલા નિયમ પ્રમાણે વર્તતા હોય પણ શિષ્ય અથવા અધિકારી થવાની ઇચ્છા નહીં રાખતા તે વિદ્યા અને બીજા તત્ત્વ જ્ઞાનની અને આત્મ જ્ઞાનની વિદ્યાનું અધ્યન કરેછે, તેવા આગ્રહી પુરુષોને દ્રઢ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયાર્થી, ઉપર કહેલા સમ, દમ, ઉપરતી, અને તિતિક્ષા એ ચારે ગુણો પ્રાપ્ત થઈ શકેછે, અને તેની અસર તેના બીજા જન્મમાં થયા વિના રહેતી નથી,

પુર્વ જન્મના નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્યના જ્ઞાનની સત્તા થયાથી, તેનો બીજો જન્મ કોઈ ઉત્તમ મહાજ્ઞાનની ઘેર થાય છે અને ત્યાં તેની વૃત્તિ આત્મજ્ઞાન અને બુદ્ધિ ચૈતન્ય જ્ઞાનની ઉન્નતિ કરવા ઉપર રહ્યાથી, તેને ઉપર કહેલા ચાર ગુણો શિવાય બીજા સઘળા ઉત્તમ ગુણની દૃઢતા થઈ પરમ ઉત્તમ ઉન્નતિ થઈ યાંગી થાય છે.

મહા સમર્થ યોગેશ્વરમાંથી કેટલા એકનો એવો સિદ્ધાંત છે જે ઉપયુક્ત અને તત્ત્વ જ્ઞાન વિગેરે સાધનથી, માનસિક જ્ઞાનની ઉત્તમ પ્રકારની, ઉન્નતિની સાથે, નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાનની પરીપુર્ણ ઉન્નતિ કરવાના સાધનમાં જે પુરુષ શ્રમ અને પ્રયત્ન સંસારના કાર્યો કરીને, પળ કરે છે તે પુરુષ, અકુંચિત જ્ઞાનવાળા, એક માર્ગી કોઈપણ મતપંથની સાંપ્રત રૂઢીના કર્મ, ધ્યાન અને પૂજા સેવાના, ઉપલક કર્મ કરનારા પુરુષ કર્તા અતિઘણો શ્રેષ્ઠ છે.

ગુપ્ત અથવા યોગ વિદ્યા વિષે, આ પ્રસંગે અલ્પ સૂચના કરવાની અગત્ય ઇટલી છે જે, એ વિદ્યા સાધારણ સઘળા મનુષ્યથી, ગુપ્ત રાખવાનો હેતુ, અતિ ઉત્તમ છે. કેમ જે એ વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ, ઇચ્છાશક્તી યોગ્ય રીતે, પ્રવળ થયાથી, આપણી આસપાસ અને આપણા વાતાવરણમાં, જે અગણીત આકાશના અતિ સુક્ષ્મ, શુભ અને અશુભ પરમાણુઓ છે. તેનો સંગ્રહ કરવાની શક્તી આવી, તેનો શુભ અને અશુભ ઉપ-

યોગ મનુષ્ય પ્રાણી પોતાનું જેવું શુભ અને અશુભ જ્ઞાન હોયછે, તે પ્રમાણે કરેછે. તેમાં સંસારમાં વિષયાસક્ત દુર્ગુણી મનુષ્યો, ઘણા હોયછે, તેથી તેમને એ વિદ્યા પ્રાપ્ત થયાથી, અતિ નાશકારક હાની થાય છે. એનું પ્રસક્ષ દ્રષ્ટાંત થોડા દિવસ ઉપર ફ્રાન્સદેશના એક અધીકારી આગલ એક એવું કામ આવ્યું જે, એક મહાદુષ્ટ વિષય પળ મલિન વિદ્યામાં કુશલ અને પ્રવલ્લ ઇચ્છા શક્તિવાળા પુરુષે એક નિરઅપ્રાધી ગ્રહસ્થની, સદગુણી સ્ત્રી ઉપર, (મેસમોરાઇજ) આકાશના મલીન વિષારી પરમાણુઓનો પોતાના અંતઃકર્ણમાંથી, પ્રવલ્લ ઇચ્છાશક્તિના યોગે તે સ્ત્રીમાં પ્રવેશ કરી, પોતાનું દુષ્ટ કર્મ કરી લીધું, એ સઘલુ સાક્ષી પુરાવા વિગેરેથી, સ્પષ્ટ રીતે સાબીત થયાથી, તે અધિકારીયે તે દુષ્ટ મનુષ્યને, મોટી શિક્ષા અને કષ્ટ આપી, તેની શક્તિ કમી કરી, તેની ઇચ્છા શક્તિ ક્ષીણ કરવાના ઉપાયો કર્યા. એવા દુષ્ટ વસિકરણ વિદ્યાવાળા આપણા દેશમાં ઘણા છે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાયછે જે, જો કદાપી એ ગુપ્તવિદ્યા, રસાયણ આદીક, બીજી ઉપયુક્ત વિદ્યાની પેઠે, અલ્પ શ્રમ અને શુલભથી, પ્રાપ્ત થઈ શક્તી હોતતો, સાંપ્રતકાલની, અપરમીત વિષય ત્રણાવાળા, સ્ત્રી પુરુષો અસંત હાની કરી શકત, કેમજે એ વિદ્યાના સાધનવાળાને, કોઈનો નાશ અથવા મુઠ્ઠા કરવાસારુ, આયુદ્ધ કોંવા વિષારી સ્થુલ પદાર્થ, અથવા બીજા માણસની સહા-

યતાની, કાંઈ અગત્ય રહેતી નથી. તે ઘેર બેઠા માત્ર, પોતાની પ્રબલ થયેલી ઇચ્છાશક્તીના યોગે પોતાના, ધારેલા શુભ કોંવા અશુભ કાર્યોની સિદ્ધિ કરી શકે છે. માટે સુજ્ઞ અને ધર્મજીજ્ઞાસુ પુરુષે, પ્રથમ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પદ્મગુણ પોતાનામાં સ્થિત કરી, કેવલ સ્વાર્થ રહીત પરમાર્થ કરવાનીજ, ઇચ્છા પ્રબલ થયા પછી, ગુપ્ત અથવા યોગ વિદ્યાપ્રાપ્ત કરવાને પ્રયત્ન કરવું.

સંવત્ ૧૯૪૧ આશ્વિનવદ્ય ૯ રવીવાર.

ધારણા અથવા કલ્પના.

ગુપ્ત વિદ્યાના વિદ્યાર્થીના અધ્યયનમાં જે, પ્રથમ સામર્થ અથવા શક્તિ દર્શાવેલી છે, તે ધારણા અથવા કલ્પના છે. સઘડા મનુષ્ય પ્રાણીયો, જે ધારણા અને કલ્પના કરે છે, તેનું તેને જ્ઞાન છે અને તે કલ્પના અથવા વિચારના જે રૂપો ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું પણ તેને જ્ઞાન છે. પ્રત્યેક મનુષ્ય પ્રાણીને, પોતપોતાની પ્રથક પ્રથક અંતર કલ્પનાની શ્રષ્ટિ છે, જેમાં તેના તે વિચાર અથવા કલ્પના સ્થિતી કરીને રહેલી છે, તે માનસિક શ્રષ્ટિનો પોતે સ્વતંત્ર રાજા છે, અને તે શ્રષ્ટિમાં, રહેલી સઘડી વસ્તુનો પોતે કર્તા અને અધીપતી છે. તે શ્રષ્ટિમાં પોતે પોતાની પ્રબલ ઇચ્છાશક્તિથી, રાજ્ય કરે છે, અને તેવા પ્રસંગમાં જો બીજી અવચિત અથવા વગર ધારેલી કલ્પનાનો પ્રવેશ થયોતો, તે અવચિત કલ્પનાનો સમુલ્લ નાશ કરવો.

અથવા, તેને વૃદ્ધિ પામવા દેવી, એ પોતાને સ્વાધિન રહેલું છે. તે શ્રષ્ટિ બાહ્યની તદ્દરૂપ શ્રષ્ટિ જેવીજ હોય છે, અને બાહ્ય શ્રષ્ટિની પેઠે અંતર શ્રષ્ટિ પણ કોઈ સમયે અંધકાર અને કોઈ સમયે પ્રકાશ પામેલી જણાય છે. વળી તે અંતર શ્રષ્ટિમાં, રહેલા પ્રાણીને તેનો અવકાશ અને તેમાં રહેલી સઘળી વસ્તુ, જે પ્રમાણે આપણી બાહ્ય સ્થુલ શ્રષ્ટિ આપણી ઇન્દ્રિયાંને સસ જણાય છે, તેજ પ્રમાણે છે. એટલે તેની જગા અથવા અવકાશ કોઈ કોઈ ઠેકાણે સાંકડો અકુંચિતિ, અને કોઈ કોઈ ઠેકાણે વિશાળ, અને અતિ મોટો લાગે છે. તેમાં જે પ્રમાણે સુંદર અને પ્રિયકર જગા અને વસ્તુ હોય છે, તે પ્રમાણે ભયંકર અને દુઃખ ઉત્પન્ન કરે એવી જગા અને વસ્તુઓ પણ હોય છે. તેમાં સુર્ય ચંદ્રાદી-કના પ્રકાશ, વાયુ અને પરજન્ય, તેમજ વિદ્યુત, અને જેમ સુંદર મોહકારક રૂપો હોય છે. તેમ ભયંકર અને અપ્રિય રૂપો પણ હોય છે. એવિં કલ્પિત, માય, વી શ્રષ્ટિમાં. માનસિક જ્ઞાનવાળા મનુષ્યને, જવાની સત્તા તેની ઇચ્છાને સ્વાધીન હોય છે. તે ઠેકાણે પોતાના સ્થુલ દેહના શત્રુનો તેને ભય રહેતો નથી, તે પ્રમાણે શારીરીક વ્યથા સાં જઈ શકતી નથી, અને સંસાર સંબંધી અનેક પ્રકારની મોહજાળ સાંથી, દુર રહે છે. પરંતુ એ સઘળું છતાં અજ્ઞાન અને વેદેમો સાં પોતાની સાથેજ જાય છે.

પૃથ્વી ઉપરના કેટલાએક અજ્ઞાન દેશમાં એવા

બુદ્ધિહિન, અને માનસિક અતિ અલ્પ સમજવાળા લોકો હોયછે જે, તેઓ જ્યારે પોતાના ચક્ષુ હાથેવતી બંધ કરે છે, અને તેઓના કાન બંધ રાખે છે, તે સમયે તેઓનામાં મનુષ્યજીવ છે કે નહીં, તેની પળ તેને ભ્રાંતિ થાયછે. તેઓના, માનસિક ચક્ર કલ્પના રહિત કોરા હોયછે. તેથી તેઓની અંતર શ્રષ્ટિમાં તેને આકર્ષણ કરવા જેવી કાંઈ વસ્તુ હોતી નથી, પરંતુ ઉત્તમ માનસિક જ્ઞાનવાળા કવી અને શીલ્પી કારીગરોના, માયાવીજીવ જ્યારે એકાગ્રતાથી, મનોમય ચક્રના અંતર પડદામાં સ્થિત થાયછે, તે સમયે તે જીવ સુંદર સ્વરૂપની કલ્પનાની, સ્વપ્નાવસ્થામાં આનંદ પામે છે, તે સમયે તે રૂપોની પ્રસંસાની કલ્પનામાં, અથવા તેના મધુર રાગમાં, તલીન હોયછે. તેથી તેવા મનુષ્યોને સ્થુલ શ્રષ્ટિના ભાનની વિસ્મૃતિ થાયછે. પરંતુ નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ જ્ઞાનની ઉન્નતિવાળા યોગીયો જે કે, પોતાની ઉન્નતિ કરેલી પ્રવલ્લ ઇચ્છા શક્તિના યોગે, જાણી જોઈને કોઈ શુભ હેતુ માટે, જે કલ્પનાથી રૂપો, ગમે તે સમયે પોતાની આસપાસ પોતાને માટે ઉત્પન્ન કરે છે, તે પોતાને દ્રશ્ય અને તદરૂપ દેખાયછે એટલું જ નહીં, પણ તેજ પ્રવલ્લ થયેલી ઇચ્છા શક્તિના પ્રતાપથી તે રૂપો બીજાને પણ દ્રશ્ય માન દેખાડી શકેછે. તાંત્રિક વિદ્યાના પ્રયોગ અને બીજા કારીગરીના કેટલાએક કાર્યો ઉત્પન્ન થવાનો સંબંધ કલ્પનાના સાધન સાથે ઘણો મળતો હોયછે.

તે વેડ કલ્પનાના યોગે, સ્થુલ દ્રશ્ય પદાર્થને રુપો આપી શકેછે. પળ તે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના ભિન્ન ભિન્ન કાર્યો ઉત્પન્ન કરી શકેછે. જે, રુપઘડો, કારીગર હોયછે, તેણે પોતાની માનસિક કલ્પનામાં જે રુપની પરીપક્ક ધારણા અથવા કલ્પના કરી હોય, તેવાજ રુપો તે પાપળ, ધાતુ અને કાષ્ટ વિગેરે ઉપર કોત્રી અને ઘડી શકેછે. પછી તે રુપોની, બીજા ઉપર અસર થવા સારુ ભિન્ન ભિન્ન અગણીત દેવો અને ઉત્તમ પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલા પુરુષો અને સ્ત્રી વિગેરેના નામો આપેછે. તેજ પ્રમાણે જાદુગર, અને મલિન તાંત્રિક વિદ્યાના ઉપાસકો, પોતાના મનોમય ચક્રમાં સંપૂર્ણ એકાગ્રતાથી, કલ્પનાના રુપની આક્રતી બનાવી તે, પોતાની પ્રબલ ઇચ્છા શક્તીના યોગે, બીજા ઘણુ કરી નિર્મલ મનવાળા, અને મોળા મનુષ્યના મન ઉપર તેની, તદરુપ છાપ, અલ્પ શ્રમથી પાડી શકેછે, ઇટલુંજ નહીં પરંતુ, ઘણે પ્રસંગે અંતરીક્ષમાં, અને બીજી જગા ઉપર તે રુપો પાડી તેમાં પ્રબલ ઇચ્છાશક્તીના યોગે, જોડ્યે તેટલા સ્થુલ પ્રકૃતીના પરમાણુઓનો, સંગ્રહ કરી તે રુપો ઘટ કરી બીજા મનુષ્યોને સ્થુલ ચક્ષુ ઇન્દ્રિ દ્વારા દેખાડી પળ શકેછે, અને સ્પર્શ ઇન્દ્રિથી, ઓલખાવી પળ શકેછે. એ ઉપરથી શુભ અને પરોપકાર બુદ્ધિવાળા, યોગીયો કેટલાએક કષ્ટ સહન કરી, ધ્યાન ધારણા અને ઇચ્છાશક્તિ વિગેરેની ઉન્નતિ કરવાના સાધન દ્રઢ કરેલા હોય, તે અદ્ભુત

કાર્યો કરી શકે, એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

કોઈના મનની ગુહ્ય વાત જાણી શકવી, અને પોતાના વિચારની પ્રેરણા બીજામાં કરી શકવી વિગેરે જે સાધારણ કાર્યો છે તેની સચતા હવે સેજ સમજી શકાશે. વેદાંત અને યોગ શાસ્ત્રના અમુલ્ય સચ્ચ સિદ્ધાંત ઉપરથી, મહા સમર્થજ્ઞાની યથાર્થ રીતે જાણી શકેછે જે, સર્વ વ્યાપક શુદ્ધ ચૈતન્ય જે, નિશ્ચ્યાત્મક બુદ્ધિમાં રહેલું છે, તેની મહા અદ્ભુત ગતી અથવા શક્તી, મનોમય ચક્રમાંથી, સંસ્કાર પામી, પ્રબલ ઇચ્છાશક્તીના યોગે, તે ઇચ્છા કરેલે ઠેકાણે જઈ ત્યાં તેવુંજ, કાર્ય ઉત્પન્ન કરેછે. તે પ્રમાણે ઉત્પન્ન કરેલા રૂપો પ્રબલ ઇચ્છાશક્તીની, મનની ગતીથી, બીજા મનુષ્યના મનોમય ચક્રમાં પ્રવેશ કરી, તેનું જ્ઞાન તેને નિદ્રાવસ્થામાં કરી શકે, ઇટલુંજ નહીં, પણ જાગ્રત અવસ્થામાં પણ તેને તે જ્ઞાન કરી શકે છે. પરંતુ તે સામા મનુષ્યનું જો મન નિર્મલ, અને તે રૂપો લેવાને યોગ્ય, ઘણા દીવસના સંસ્કારથી થયું હોય, અને તે રૂપો પ્રવેશ કરનારની, જેવી પ્રબલ ઇચ્છાશક્તીથી, તેની પ્રેરણા થઈ હોય, તે પ્રમાણે જાંઘા અને સ્પષ્ટ રૂપો થાયછે; અને તે પ્રેરેલા જ્ઞાનની સ્મૃતી પણ તેજ પ્રમાણમાં રહેછે. જે પ્રમાણે કોઈ બેહેરા માણસને, કાંઈ શબ્દ સંભળાઈ તેનું જ્ઞાન થતું નથી, અને પ્રેત ઉપર કાંઈ પણ રૂપ પડી શકતા નથી, તે પ્રમાણે લેનાર અને આપનાર બેઝના, જ્ઞાન-

ની ઉન્નતિ થઈ, તે ગ્રહગ કરવાને યોગ્ય થયું નથી, તો તેના ઉપર કાર્યની સિદ્ધિ થવી અતી કઠણ છે.

એવા મહા અદ્ભુત કાર્યો કરવાના ઘણા ભિન્ન ભિન્ન સાધનો છે. પણ તે સઘળી સાધનાથી મનુષ્ય પ્રાણીમાં જે, આત્મિક ચૈતન્યની ગતી રહેલી છે, તેનું ચલન અને ગતી મંદ અથવા ન્યુન થઈ, પીડા વિગેરે કરે છે, તેજ પ્રમાણે તેથી તે આત્મિક ચૈતન્યની ગતીની વૃદ્ધિ થઈ, નીરોગી થઈ અદ્ભુત કાર્યો પણ થઈ શકે છે; માટે કેવલ શુભ નિશ્ચયને સાધન કરવાનો ઉપાય, એજ છે જે, જેમ બને તેમ નિરંતર ગમે તેવી વિપ્રિત સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય, તો પણ પોતાના મનની વૃત્તિ ચલિત થવા નહીં દેતા, આનંદમાં રહી મનને સદા સર્વદા નિર્મલ, વિકાર રહીત, અને પ્રફુલિત રાખતા પ્રથમ શિશ્વવાની અગત્ય છે.

પરંતુ ઉપર કહ્યું તેવી રીતે નિર્મલ વિકાર રહિત મન અને અંતઃકર્ણ નહીં હોય તો, જેમ એક વિશાલ મોહોટા તલાવનું પાણી ગતીવાળું, ઇટલે હાલતું હોય, તેમાં જે પ્રતિબંબો પડે તે સ્વચ્છ પડે નહીં, પરંતુ વાંકાચુકા અને પ્રમાણ રહિત, ઓઝાવાય નહીં એવા થઈ જાય છે, તેમ આપણી માનસિક અંતર શ્રષ્ટિમાં અસ્થિર અને વિકારવાળા મનમાં નિર્મલ બુદ્ધિ ચૈતન્યના પરમાણુઓ, અનેક પ્રકારના વહેમ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ અને મદ આદીક દુર્ગુણો અને અજ્ઞાનના પરમાણુઓથી મિશ્ર થયા હોય તો,

તેવા મનોમય ચક્રમાં, આપણે સસ્ય રૂપો પાડવાને અતિ આગ્રહથી પ્રયત્ન કરીએ તોપણ તે રૂપો પડે નહીં, અને પડે તો વાંકાચુકા અને વગર ઢંગના નિરુપયોગી પડે. કોઈ પણ વસ્તુ અથવા વિષયની પરીક્ષા કરી, તેની સસ્યતાનો શોધ કાઢવાનો આધાર માત્ર આપણી કલ્પનાની સ્થિતિ, ઉપરજ હોય છે, કોઈ પણ પદાર્થ અથવા વિચાર જે આપણે પ્રિય અને અપ્રિય લાગે છે, તેનો આધાર, પણ આપણા મનનું વલણ, અને તેની સસ્યતા, જેવી સમજાઈ હોય, તે ઉપર રહે છે. જે પ્રમાણે કામી પુરુષ, અનેક પ્રકારનાં સ્ત્રિનાં રૂપ રંગ અને વસ્ત્ર જોઈ, તેનું મન ભ્રમિત થઈ જાય છે. અને લોભી મનુષ્ય કોઈનું દ્રવ્ય, સ્મૃદ્ધિ, સંસારનું સુખ, અને શ્રદ્ધિની ભિન્ન ભિન્ન રચના જોઈ, તે પોતાને પ્રાપ્ત થવાના વિચારથી ભ્રમિત થાય છે. તેમજ સ્વાદ ઇન્દ્રિવાળો પુરુષ, અનેક પ્રકારનાં ભક્ષ ભોજનાદિક જોઈ, તેનું મન ભ્રમિત થાય છે. એ પ્રમાણે અલ્પ બુદ્ધિના, મનુષ્યને જની જેવી ત્રણા પ્રધાનપણે વર્તેલી હોય તેવું તેવું તેનું અંતઃકર્ણ વિહવલ થઈ મન ભ્રમિત થાય છે. પરંતુ જેનું જ્ઞાન સસ્ય અસસ્યની પરીક્ષા કરવા જોગ ઉન્નતિને પામેલું છે, અને જેનું લક્ષ તેજ કાર્ય કરવા ઉપર છે, એવા બુદ્ધિવાળા પુરુષો, ઉપર કહેલી કલ્પિત શ્રદ્ધિની રચના જોવાનો, તીરસ્કાર નહીં કરતાં, તે જોયા પછી, તેની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અને લય, અને તેથી થતાં સુખ અને

દુઃખની નિષ્પક્ષપાત રીતે પરીક્ષા કરી, તેમાંથી સચ્ચ જ્ઞાન સોધી કાઢી, પોતાનું મન અધિક નિર્મલ અને વિકાર રહિત કરી શકે છે.

પોતાની પ્રબલ ઇચ્છાશક્તિના યોગે, અથવા વીજાની શક્તિના યોગે વિચારનાં જે રૂપો મનમાં બંધાય છે. તે મનુષ્યના સ્થુલ શરીર ઉપર પ્રબલ સત્તા કરી શકે છે. તે મનુષ્યની આકૃતિ અને મુખવટો પ્રથમ થોડા સમય સુધી બદલી નાંખે છે, અને જો કદાપી તેજ રૂપ, સંબંધી વિચારનું મનન એકાગ્રતાથી કર્યા કર્યું તો, તે મનુષ્ય સદા વેહેવાકલ્લો, અને તેનું રૂપ પણ બદલાયલું સદા રહે છે. પ્રબલ કલ્પનાની સત્તા એવી તો દૃઢ હોય છે કે, તેથી ઘણે પ્રસંગે, મનુષ્યના કેશ જોતાજોતામાં સ્વેત કરી નાંખે છે, ઇટલુંજ નહીં પરંતુ દુષ્ટ મનુષ્યની પ્રબલ થઈ ગયેલી કલ્પનાથી, ગર્ભમાં રહેલા બાલકનો નાશ થાય છે, અથવા તેના શરીર ઉપર કાંઈ ચિન્હ પડી રહે છે; અને કોઈ સમયે કોઈ અવયવનો પણ ભંગ થઈ શકે છે, ઇટલું નહીં, પણ એક આશ્ચર્ય જેવી સત્તા એવી થઈ શકે છે જે, કોઈ મધ્યસ્થ મનુષ્ય ઉપર અથવા તેના જડ બતાવેલા રૂપ ઉપર, પ્રયોગ કરી જે હાની કરે છે, તેજ હાની ધારેલા મનુષ્ય ઉપર થઈ શકે છે. તેવીજ રીતે પરીપકારી બુદ્ધિના શુભ ઇચ્છકની, પ્રબલ સત્તાથી, અનેક પ્રકારના વ્યાધીનું નિવારણ થઈ શકે છે. અને શુભ અને નિર્મલ રૂપો અને

શુભ પ્રેરણા કરી શકે છે. અને એજ કલ્પનાની શક્તિના નિયમ પ્રમાણે, ગર્ભવાળી સ્ત્રીના બાલકનો રંગ અને રુપ તેની માતૃશ્રીની પ્રબલ કલ્પના પ્રમાણે જ થઈ શકે છે. વળી એજ પ્રમાણે પશુ પક્ષી જે સ્થાનમાં રહેતાં હોય, તે સ્થાનમાં તેના ગર્ભ ઉપર તે સ્થાનનાં જાડ પાન, અથવા વીંજી વસ્તુના રુપ રંગની સત્તા તે ગર્ભવાળા પશુ પક્ષી ઉપર થઈ શકે છે. એનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરવો હોય તો, ગર્ભવાળી સ્ત્રીના બાલકનો અથવા પશુના રુપ રંગ વદલવાની ઇચ્છા હોયતો, તેવી સ્ત્રી અથવા પશુને તેવા સ્થાન અને સમાગમમાં રાખી, તેના મન ઉપર તેવી સત્તા કર્યાથી, રુપ અને રંગ તદવત થઈ શકે છે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે જે, મનુષ્ય વિગરેની કલ્પનાની સત્તા, જે પ્રમાણે પ્રબલ થઈ હોય, તે પ્રમાણમાં વંજા સુક્ષ્મ પરમાણુ ઉપર સત્તા કરી શકે છે. માટે પછી તે પરમાણુનો સંગ્રહ થઈ, જે રુપ બંધાય છે, તે તેજ પ્રમાણે થાય છે. એજ અલંકાર અદ્ભુત નિયમ ઉપરથી, મહા દુષ્ટ અને ચંડાલ મનુષ્યના, દુર્ગુણની કલ્પના ઉપરથી, દુર્ગુણી અને ઘાતકી મનુષ્યની વૃદ્ધિ કોઈ દેશમાં થાય છે. તેટલુંજ નહીં પણ, તેવા મનુષ્યના સંગઠનથી અને પ્રબલ ઇચ્છાથી, વિષવાળી વનસ્પતિ અને મસ્ત પશુ પક્ષીની કોઈ દેશમાં વૃદ્ધિ અધિક થાય છે. અને એજ પ્રમાણે બુદ્ધિચૈતન્ય જ્ઞાનની ઉન્નતિ પામેલા, મનુષ્યની પ્રબલ થયેલી ઇચ્છા શક્તિ-

થી, ઉપર કહેલી વીપવાળી વનસ્પતિ, પશુ પક્ષી, અને દુર્ગુણી મનુષ્યનો લય થઈ, સદગુણી મનુષ્ય, અને પશુ પક્ષી આદિકની વૃદ્ધિ થઈ, સતયુગનો પ્રારંભ થાય છે, એવી રીતનો સિદ્ધાંત મહા સમર્થ યોગેશ્વરનો છે, તે હાલની ઉપયુક્ત વિદ્યાના કાંઈક જાણીતા નીયમની, સાથે મળતો આવે એવો જણાય છે. આપણે ઉપર કહ્યું એવી રીતે, શુભ અને અશુભ શ્રાષ્ટિનો પ્રારંભ અને લય યુગાદિકના, પ્રારંભ અને અંતમાં થાય છે એવાં આપણા શાસ્ત્રનાં પ્રમાણ છે, અને એજ પ્રમાણે સાંપ્રત શ્રાષ્ટિનો લય થઈ નવી શુભ શ્રાષ્ટિના પ્રારંભ મનવાંતરના અંતમાં થશે એવું, અવિષ્ય સમર્થ યોગેશ્વરનું છે.

આપણી નિયમિત, અથવા સ્વાધીન સ્થિતિના સમયે, આપણી કલ્પનાને આપણી ઇચ્છા શક્તિ, નિયમમાં રાખી શકે છે; પરંતુ આપણી અનિયમિત અથવા અસાવધ સ્થિતિના સમયે આપણી કલ્પના વીજા કોઈની પ્રબળ ઇચ્છા શક્તિને સ્વાધીન થઈ જવાનો ભય રહે છે, સ્વપ્નાવસ્થાવાળા મનુષ્યને જે સ્વપ્નાં આવે છે તેના કાર્યો ઉપર તેની ઇચ્છા શક્તિની સત્તા ચાલી શકતી નથી; સ્વપ્નામાં જે જે વસ્તુ તે જોય છે, તે તેને સચ્ચ છે, અને તે વસ્તુના સ્થુલ પણા વિષે પણ તેને તે સમયે સંશય રહેતો નથી, પરંતુ તે સમયે તેને સઘળા બાહ્ય સ્થુલ પદાર્થોનું જ્ઞાન હોતું નથી, અને જાણે તે છેજ નહીં. એમ તેને ભાસે

છે. કદાપી સપ્તામાં તેને સ્વંદક દેખાય; અને તે કુ-
 દી જગાને ઇચ્છા કરતો હોય; એમ જગાય પણ તેમ
 થતું નથી; પરંતુ જાગ્રત અવસ્થામાં તેને જે કાંઈ પ્રે-
 રણા હોય; તેજ તેને દોરવે છે. જે મનુષ્યને પોતાની
 મેલે સમાધી કરી શકાતી નથી; પણ વીજો કોઈ
 તેને સમાધી કરી શકે છે, તો તે મનુષ્ય તે સમાધી
 કરાવનારને ઇટલો સ્વાધિન થઈ ગયેલો હોય છે જે,
 તેને તે સમયે પોતાની ચંચલ ઇચ્છાશક્તિ હોતીનથી
 તેથી તે સમાધી કરાવનારની કલ્પનાથીજ, દોરાયો
 જાય છે; તે સમયે તેની વાહ્ય સઘળી ઇન્દ્રિઓના માર્ગ
 બંધ હોય છે અને તે માત્ર કલ્પનાનીજ સ્થિતિમાં ર-
 હેલો હોય છે, અને તેથી સ્થિતિમાં વીજા પ્રકૃતિના
 પદાર્થો રહેવાનો અવકાશ મળતો નથી, અને તેથી
 સ્થિતિમાં તેવા પદાર્થોનો પ્રવેશ કરી શકાતો નથી,
 તોપણ તેને તે સમયે જે જણાય છે, તે કેવલ સસજ
 હોય છે. કદાપી સમાધી કરાવનાર તેને એક પાષા
 ન મુકી મોટા હુંગરની કલ્પના કરાવે અથવા કોઈ
 પણ દેવલોક આદી સ્થાનની, અથવા ભુત પીશા-
 ચની દ્રઢ કલ્પના કરાવે તો, તેજ પ્રમાણે તે સમા-
 ધી કરાવેલા મનુષ્યને જે પ્રમાણે તે સાવધ અવસ્થા
 માં હોય ને સસ જણાય તેમ તેને સસ જણાય છે.
 વળી તે મનુષ્યને પાણી ભરેલું પાત્ર આપી સમાધી
 કરાવનાર, તેને ભાંગ અથવા કોઈ માધ્ય વસ્તુનો
 નિશ્ચય કરાવે, તો પણ તેને તે સસ જણાય ઇટલુંજ

નહીં, પણ તે પીધાર્થી તેને તે સમયે કેફ આવે પણ સાધ્ય અવસ્થામાં તેમ થાય નહીં. વઢી સમાધી કરાવનારાથી એટલી સત્તા થઈ શકે છે જે, તે જો દુષ્ટ વિચારથી તે પાણીને વિપનો નિશ્ચય કરાવી, તેને કહે જે આતો તેં વિષ પિધું, તો તેથી તે સ્વાધિન થયેલા મનુષ્યને મહા વ્યથા થાય છે, અને કોઈ સમયે મૃત્યુ પણ થાય છે. જો કોઈ મહા સમર્થ સમાધી કરાવનાર હોય તો, તે જાગૃત અવસ્થામાં રહેલા મનુષ્યના મનોમય ચક્રમાં પોતાની અતિ પ્રવલ્લ થયેલી ઇચ્છા શક્તિના યોગે, જેવા રૂપોની કલ્પના પોતે કરી હોય, તેનો પ્રવેશ કરી, તે પ્રમાણે તે મનુષ્યને તે સઃ જણાઈ, તેને સુખ અથવા દુઃખ પ્રાપ્ત થયેલું જણાય. એ ઉપરથી કલ્પનાના વિચારના પરીણામ, જાણે અથવા અજાણે થયા વિના રહેતાજ નથી, અને એજ કારણને લીધે, કેટલાએક મનુષ્ય ઉપર સ્નેહ અને પ્રિતિ ઉત્પન્ન થઈ, તેની વૃદ્ધિ થાય છે. અને કેટલાએક મનુષ્ય ઉપર દ્વેષ ઉત્પન્ન થઈ, શત્રુતાની વૃદ્ધિ થાય છે; અને તેજ પ્રમાણે પશુ પક્ષીમાં પણ કરી શકાય છે, તેણે કરી ફેરી સર્પો, ડંસ કરી શકતા નથી, અને વાઘ અને સિંહ આદીક ભયંકર પશુથી કાંઈ ઉપદ્રવ નહીં થતાં તે મિત્ર થાય છે.

કલ્પનાથી ઉત્પન્ન થયેલા અદ્રશ્ય કાર્યો અને તેના સ્થુલ શ્રષ્ઠિ ઉપર તાત્વિક આભાષો એ સઘલુ તેના નીયમ પ્રમાણે થોડુ ઘણું સ્થાઈક રહે છે. તેમાં

જે ઉત્તમ અને નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ ચૈતન્ય સંબંધી કલ્પના છે, તે અધિક સમય સુધી સ્થાઈક રહે છે. વળી ઇટલું તો સઘડાના જાણવામાં છે કે, જે સ્થાનમાં પુર્વે આપણે રહેતા હોઈએ, અને તે સ્થાનનો સાગ કર્યા પછી, સાં જે લાભકારક અને આનંદ ઉત્પન્ન કરનારી વાવતો થઈ હોય, તેનું સ્મરણ વગર પ્રયત્ને સેહેજ થઈ આવે છે, અને જે દુઃસ્વકારક અને અપ્રિય વીના થઈ હોય, તે ભૂલી જવાય છે. પરંતુ જો કદાપી તે અપ્રિય વીના ઉત્પન્ન થતાં સમયે, આપણા મનમાં તે અતિ ભેદાઈ ગયેલી હોય તો, તેનો જલ્દી નાપ નહીં થતાં, તે પાછી ઉપસ્થિત થાય છે, કેમજે એક એવું કાર્ય કર્યું હોય કે, જેથી અકસ્માત ભય ઉત્પન્ન થાય, અથવા તેની પ્રવલ્લ સત્તા આપણી કલ્પના ઉપર થયેલી હોય તો, તેનો સ્થાઈક આભાસ આપણા આ દેહ પર્યંત રહે છે ઇટલું જ નહીં, પણ સાર પછી થોડા સમય સુધી રહી શકે છે. જે વિચાર અથવા કલ્પના આપણે અભ્યાસ કરી આપણા મનમાં સ્થાપેલી હોય, તેનો સમુલ્લ નાપ કરવો અતિ કઠણ પડે છે. કદાપી કોઈ મનુષ્યે વાલ્લખથી ગરુડ પુરાણ વિગરેમાં કહેલી યમપુરી વિગરેની વાત સઘડી તેના બાહ્ય રૂપ પ્રમાણે સત્ય જાણી દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો હોય તો તેના મનુષ્યને મૃત્યુ થયા પછી, તેના સુક્ષ્મ દેહવડે તે સઘડી યમપુરીની વાત સત્ય જણાઈ, તે પ્રમાણે અચંત કષ્ટ પણ થાય છે. કદાપી કોઈ

મનુષ્યને તેના સ્થુલ દેહની અતિ ભારી ત્રણા મર્ણ પર્યંત હોય, અને તેનો તે દેહ મૃત્યુ પામ્યા પછી, તે અવ્યવસ્થિત પડેલો હોય તો, તે મૃત્યુ પામેલો માયાવી જીવ, તેમાં પ્રવેશ કરવાનો દીર્ઘ પ્રયત્ન કર્યાથી, તે દેહને વલગે છે, અને તેનો આશ્રય માગે છે; પરંતુ તે નિરુપયોગી મૃત્યુ દેહમાં અતિ અધિક કષ્ટ થઈ, સ્થાંથી પાછા નીકળવું પડે છે, અને લીંગ દેહ ધારણ કરી ત્રણાને લીધે પોષણ સારુ, કોઈ જીવતા પ્રાણીમાં પ્રવેશ કરે છે. તેજ પિશાચ કહેવાય છે તેને અતિ કષ્ટ પડે છે એવા પ્રકાર, જે ઠેકાણે અને જેના સામાજીક નિયમ મૃત પામેલા શરીરને દાટવાના અથવા એમને એમ રાખવાના હોય છે, ત્યાં ઘણા થાય છે. તે માટે માત્ર બ્રહ્મ વિદ્યાનું અને બુદ્ધિ ચૈતન્યનું સત્ય જ્ઞાન મેળવી ત્રણા રહિત થવું અને મૃત્યુ થયા પછી, સ્થુલ દેહને અગ્નિદાહ કરવાની અવશ્ય અગત્ય છે. અને એ સિદ્ધાંત હાલ અમેરીકા અને યુરોપદેશના કેટલાએક નિપપક્ષપાતિ સત્ય શોધક સત્ય માની, તે પ્રમાણે વર્તવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે.

અથવા કદાપી કોઈ અલ્પ મતીવાળા અથવા ધર્મ મોળા મનુષ્યને, તેના ધર્માધિકારીયે પ્રથમથી એવો દ્રઢ નિશ્ચય કરાવેલો હોય જે, પોતાની ચાલતી ધર્મની રૂઢીમાં આસ્તા રાખી પુજા સેવા આદીક ભક્તિભાવે અથવા અભાવે પણ કરી હોય, અને કદાપી કાંઈ જાણે અજાણે નાનાં મોટાં પાપ થઈ ગયાં હોય,

અને દાન ધર્મ આદીક કર્મ કર્યા હોય તો, મૃત્યુ થયા પછી તેને દાન ધર્મનું પુન્ય સાહ્ય કરી, અને ભક્તિથી પરલોકમાં ઉત્તમ સુખની પ્રાપ્તિ થશે. અથવા હાલ જેમ વિશ્વાસી ધર્મ વાળા ધર્માધિકારી કોઈ પ્રાણઘાત કરેલા માણસને ફાંસી ચઢાવ્યા અગાઉ તેને એવો દ્રઢ નિશ્ચય કરે જે, તારું ચિત્ત ઈશ્વરના પુત્ર હશામાં રાખ્યાથી તારા સર્વ પાપનું તે નિવારણ કરી, તે તારું કલ્યાણ કરશે. એવી રીતના દ્રઢ નિશ્ચયવાળો મનુષ્ય મૃત્યુ પામ્યા પછી, તેને તતક્ષણ તેના પુર્વેના અધમ કર્મનું ફળ પ્રાપ્ત થાય નહીં એતો સ્વરૂ, પરંતુ તેણે નવા નિશ્ચય કરેલા કર્મનું દ્રઢ નિશ્ચયનું સંચિત કર્મ થઈ તે સુક્ષ્મદેહથી, ભોગવ્યા જેવું જળાય અને તેથી, અલ્પ સમસુધી તેને આનંદ રહે પરંતુ તેથી તેના પુર્વે કરેલા દુષ્ટ કર્મ ભોગવવાના કાળમાં ઝલટી વૃદ્ધિ થાય છે. કેમજે શુભ કીંવા અશુભ જે, કર્મ કર્યાં હોય તે ભોગવ્યા શિવાય તેનું નિવારણ થઈ શકેજ નહીં, એ એક અખંડ સસન્યાયનો નિયમ છે.

પુર્વે આપણે ઇચ્છા શક્તી પ્રવલ્લ કરવાની અગત્ય વિગેરે, વિષય ઉપર યથાર્થ વારુયાન કરેલું છે, તેજ પ્રમાણે આપણી શુભ અને નિયમિત કલ્પનાની ઉન્નતિ કરી, તેને બઢીષ્ટ કરવાની પણ તેટલીજ અગત્ય છે. કેમજે પ્રવલ્લ થયેલી ઇચ્છાશક્તિથી, આપણી કલ્પનાઓ અધિક બઢીષ્ટ, અને ઉન્નતિને પામે છે; અને એ બેઉ યથાર્થ રીતે ઉન્નતિ પામી બઢીષ્ટ થયાં

ઠાલે, મહા અદ્ભુત પરોપકાર વિગેરેના કાર્યો નિ-
વિઘ્નપણે થઈ શકેછે.

વઢી ઠાલું લક્ષમાં રાખવાનું અગત્યનું છે જે,
જ્યારે આપણી ઇચ્છા સંશયયુક્ત હાય, ઠાલે આ કરું
કે તે કરું, એનો દ્રઢ નિશ્ચય પોતાથીજ થઈ શકતો
નહીં હોય સારે, આપણી કલ્પનાઓ નિર્વલ્લ અને
ક્ષણિક હોયછે. ઠાલે મન એવી સ્થિતિનું થાયછે જે,
વીજાના વિચારનો જે, મનમાં પ્રવેશ થાયછે તેની
સસ્ય અથવા અસસ્યતાનો નિર્ણય કરવાની શક્તિ રે-
હેતી નથી, ઠાલુંજ નહીં, પણ તેવી સ્થિતિમાં મન ઉપર
કલ્પનાના ભિન્ન ભિન્ન રૂપોની છાયા પડે છે, તે
સઘડાનો સંગ્રહ થાયછે, પણ તેમાંથી સસ્યનો નિર્ણય
કરી તેટલાજ શુભ કલ્પનાના રૂપોનો સંગ્રહ કરી,
વીજા મલીન કલ્પનાના રૂપો કાઢી શકાતા નથી.

હવે આ પ્રસંગે એક અગત્યની સુચના કરવાની
એછે જે, આપણી આ સંસારમાં જે સ્થિતિછે, તે સ્વ-
પ્રાવતજછે. પરંતુ નિદ્રાવસ્થામાં જે, સ્વપ્ના આવે છે,
તેથી એ જાગ્રત અવસ્થાના સ્વપ્નામાં ઠાલોજ ભેદછે
કે, આપણા સ્થુલ શરીરની જાગ્રત અવસ્થામાં જે,
આપણે કલ્પનાઓ અને કાર્યો કરી શકીએ છઈએ,
તે ઉપર આપણી ઇચ્છાશક્તિનો, તેની પ્રવલ્લતાના પ્ર-
માણમાં ઉપયોગ કરી શકાય છે, તેથી સસ્યનું
ગ્રહણ અને અસસ્યનો ત્યાગ કરી શકીએ છઈએ, અને
તેટલી જેની શક્તિ નથી, તે પુરુષ અથવા સ્ત્રી પશુ

સમાન નિદ્રાવસ્થામાંજ છે. એમ સમજવું. પરંતુ માન-
સિક જ્ઞાનની ઉન્નતિ પામેલા વિદ્વાન પુરુષોપણ સ્વ-
પ્રાવસ્થામાં અને મૃત્યુ થયા પછીની અવસ્થામાં, મા-
યાવી લિંગ શરીરવાળા જીવની કલ્પના, અને તેના
કાર્યો ઉપર પોતાની ઇચ્છાશક્તિનું બળ ચલાવી શ-
કતા નથી, એજ કારણને સારુ માનસિક જ્ઞાનની
ઉન્નતિને પામેલા સઘળા પુરુષોને, અવશ્ય અગત્યનું
એ છે જે, નિરંતર નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાનની, ઉન્નતિ
કરવાનો અભ્યાસ જારી રાખી, સત્ય અને સનાતન
ધર્મની મર્યાદામાં અચલ રહી, પરોપકારના સ્વાર્થ
રહિત કાર્યો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે, કરવા ઉપર
લક્ષ રાખી, સ્વાર્થ કરવા ભળી જેમ વને તેમ ન્યુન
લક્ષ રાખી સઘળા જીવ પ્રાણી ઉપર દયા અને ન-
મ્રતા રાખી સઘળા મનુષ્ય પ્રાણી વિષે, નિરંતર ભ્રાતૃ
ભાવની કલ્પના કરવાનો નિયમ અને અભ્યાસ
રાખી, ઉપયુક્ત કાર્યોની સાથે અતિ ગુહ્ય અને સર્વો-
ત્તમ, એવી જે બ્રહ્મ અથવા આત્મવિદ્યા, અને સત્ય
આત્મદર્શન કરાવનારી એવી જે રાજયોગની વિદ્યા
એ સઘળાનું ત્રણા રહીત એટલે માત્ર કૈવલ્ય મોક્ષનીજ
ઇચ્છાના હેતુથી શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસ નિ-
રંતર કર્યા કરવો. અને એનેજ મહા સમર્થ યોગેશ્વ-
રોયે, અંતના અચલ અને અમુલ્ય પરીણામનું સા-
ધન કહેલું છે.

સંવત ૧૯૪૨ કાર્તિકશુદ્ધ ૮ રવીવાર

શ્રદ્ધા અને નિર્ણય.

સર્વ મનુષ્ય પ્રાણીમાં ગુપ્ત રીતે ગુપ્ત અથવા યોગ વિદ્યાના બિજ રહેલાજ હોયછે, પરંતુ તે સઘડા સાધારણ મનુષ્ય પ્રાણીમાં પ્રગટ દૃષ્ટોત્પતિમાં આવે એવા હોતા નથી, કેમજે સંસારના વિષયાદીક પ્રકૃતિના પરમાણુઓનો સંગ્રહ વાઙ્મળ્યથી અધિક કરેલો હોય છે, તેથી ગુપ્ત વિદ્યાના બિજ ઉપર આછાદન અથવા આવરણ ચઢેલું હોયછે, એ કારણ માટે જે આગ્રહી સત્ત્વ શોધકની ઇચ્છા, ગુપ્ત વિદ્યાની ઉન્નતિ કરવાની હોય, તેણે અનુક્રમ પ્રમાણે તે વિદ્યાનો અભ્યાસ, તેનું જ્ઞાન, અને તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ એ ત્રણે, કરવાની અવશ્ય અગત્યછે; સાથી જે આગ્રહથી અભ્યાસ કર્યાથી, આગળ તેના સત્યાર્થ સમજી શકાય છે, તે શિવાય ઇચ્છા પ્રમાણે પરીણામ થઈ, સત્ત્વ ગુહ્યાર્થ સમજવો અશક્યછે. કદાપી સત્ત્વ જ્ઞાન હોય પરંતુ તે જ્ઞાનનો ધારેલા કાર્યમાં ઉપયોગ કરવાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કર્યો નહીં હોયતો, તો તે જ્ઞાન કેવળ નિરુપયોગી થાયછે. માટે સત્ત્વ જ્ઞાનથી તે કાર્ય કરવાખળી લક્ષ રાખી વારંવાર પોતાના અનુભવની દૃઢતા કરીએ તો તેથી, ઇચ્છા શક્તિની ઉન્નતિ થઈ, અઘંડ ઉત્તમ શક્તિની પ્રાપ્તિ થઈ શકેછે.

આપણે કોઈ પણ કાર્ય કરવાની જે શક્તિ તેના મુલ્લ સંશય, અને ભય એ બે શત્રુ છે. અને તે શક્તિનો

સાહ્યભુત મિત્ર, આપણે પાછળ કહેલી સસ શ્રદ્ધા છે. આપણે પ્રત્યેક દિવસે આપણા અવયવોને હાલ ચાલ કરી જે ગતી આપીએ છીએ, તેનું મુલ કારણ આપણો મુલ નિશ્ચય અને તે કાર્ય કરવાની શ્રદ્ધા એજ છે. આપણે ઘણે પ્રસંગે અનુભવ ઉપરથી જણાય છે જે, આપણી ઇચ્છાશક્તિ સંશયથી નિર્બલ થયાથી, તે કાર્ય થઈ શકતુ નથી, અને આપણા અવયવો પણ સિથલ થઈ જાય છે. તેજ પ્રમાણે જો ઉત્તમ જ્ઞાનના યોગે સસતાથી આપણી ઇચ્છા શક્તિ સસ શ્રદ્ધાથી પ્રબલ કરી હોયતો, અતિ મહા વિકટ કાર્યની સિદ્ધિ થઈ. આગલ મહા અદ્ભુત કાર્યો કરી શકાય છે, એ આપણે અનુભવ ઉપરથી સસ જણાય છે, કોઈ બોધ કરનાર ઉપદેશક અથવા ભાષણ કર્તા અથવા કોઈ અનુભવી અને વિદ્વાન વૈદ્ય છતાં, તેને પોતાની શક્તિનો પોતાનેજ, નિશ્ચય હોય નહીં તો, તેનાથી ઘણી ભુલો થઈ, તેના શુભ કાર્યમાં અતિઘણા વિઘ્ન આવી ત નિરુપયોગી થઈ પડશે. કેટલે એક પ્રસંગે કેવલ અજ્ઞાની મનુષ્ય છતાં માત્ર જોડ્યાના આવેશમાં આવી, પોતાની શક્તિ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી, યુદ્ધ વિગેરેના કાર્યમાં યાહોમ કરી પડે છે. તો તેને જય પ્રાપ્ત થઈ, કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકે છે સ્વરી, પરંતુ સઘળા કાર્યમાં એવી રીતે શુભ પરીણામ થાય નહીં, એ ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ સિદ્ધ થઈ શકે છે કે, બીજા મનુષ્યમાં અતિ આગ્રહથી સસ શ્રદ્ધાનો પ્રવેશ કર્યાથી, શુભ કાર્યની

સિદ્ધિ અલ્પ સમયમાં થવાનો સંભવ છે.

તે માટે સત્ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી, સત્ સદ્ગાની પ્રવલ્લતા થઈ નહીં હોય, અને પ્રત્યક્ષ અનુભવના કાર્યો કરવાનો અભ્યાસ નહીં હોય તો, સત્ પરીણામ થવાનો સંભવ છેજ નહીં એમ સમજવું. ઘણે પ્રસંગે અલ્પ જ્ઞાની અને મોઢા મનુષ્યો, એવી શ્રદ્ધા દ્રઢ નિશ્ચયથી રાખેછે જે, હું જે કર્મ અથવા ક્રિયા કરુહું, તેથી કોઈ દેવની મારા ઉપર ક્રપા થઈ ઉત્તમ લોકની પ્રાપ્તિ થઈ સાં ઉત્તમસુખ ભોગવીશ, એ પ્રમાણે એકજ સર્વો નિશ્ચય કર્યાથી તેની કલ્પના પ્રમાણે તેવી સ્થિતિ તેની શ્રદ્ધાના પ્રમાણમાં દીર્ઘ અથવા અલ્પ કાલ શુદ્ધિ થઈ શકેછે, એવીજ રીતે કોઈ વાચાલ અને આગ્રહી પુરુષ કોઈ મોઢા અને સંશય પુરુષ અથવા સ્ત્રિને, પિશાચ અથવા ભુતની કલ્પના દ્રઢ કરાવી, શ્રદ્ધા કરાવે તો તેને મિથ્યા કલ્પનાથી, પિશાચના આભાષ દેખાય અને તેવી સ્થિતિ અધિક રહી તો, મલિન અને પિશાચ પ્રાણીના સુક્ષ્મ પરમાણુઓનો, તેમાં સંગ્રહ થઈ, તે અલ્પ બુદ્ધિના મધ્યસ્થ દ્વારા, ભિન્ન ભિન્ન વર્તણુક દર્શાવે છે. એ માટે સત્ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી. સત્ શ્રદ્ધા રાખી, શુભ કર્મ કરી, નિરંતર આનંદમાં રહી આપણે પાછલ કહ્યા પ્રમાણે સત્ અને નિર્દોષ ઉપાસના કર્યાથી સત્ શ્રદ્ધા બલિષ્ઠ થાય છે, અને સત્ શ્રદ્ધા બલિષ્ઠ થયાથી, ઉપયોગી અને સત્ કલ્પના અને ધારણા પ્રફુલિત થઈ, પોતે આનંદમય

થડ ગયાથી, પોતાના વ્યાધી વિગરેનો પળ નાશ કરી શકેછે, એટલુંજ નહીં, પળ બીજાના પળ વ્યાધી કાઢી શકે છે; અને પોતાના દુખો તે સમયે સમુદ્ર નાશ પામી પરમ આનંદ વર્તે છે.

ઘળું કરી જે મનુષ્યને ભય અતિશે રહેછે, અને સદા પ્રેતાદિકના વિચાર કર્યા કરે છે. તેનામાંજ તેનો પ્રવેષ વિગરે થઈ શકે છે, સંશય અને ભય એ બેઝ નર્કનાં દ્વાર છે, એ બેઝ અતિ પ્રબલ્ય થયાથી, સર્વસ્વ જીવનો પળ નાશ થાય છે, અને એથી ઉલટુ આપણે જે સસજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય, તેની સસ શ્રદ્ધા રાખ્યાથી, ઇચ્છા શક્તિ અતિ બઝિષ્ટ કરેછે. એ પ્રમાણે ગિતામાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને અરજુનને કહ્યુંછે જે, “સંશયાત્મા વિનશ્યતિ” એટલે સંશયથી જીવાત્માનો નાશ થાયછે. એ સિવાય; આપણા શુભકાર્યની સિદ્ધિ કરવામાં વિઘ્ન કરતા, બે મોટા શત્રુ વિસ્મૃતિ અને અલક્ષણા છે. આપણે જો, જીવાત્માને નિરંતર પોતાના શુભ કાર્ય કરવાને પ્રયત્ન કરી, બઝિષ્ટ નહીં કરીયે તો, તેની ઇચ્છા પરીપુર્ણ નહીં થવાથી તે નિર્માલ્ય થતો જાય છે. તે માટે શુભ કલ્પના અને શુભ ઇચ્છા શક્તિથી, યોગ્ય કાર્ય કરવાનો નિરંતર અભ્યાસ રાખવાની, અવશ્ય અગત્ય છે. એ પ્રમાણે જેમ જેમ શુભ વિચાર અને કલ્પનાની, ઉન્નતિ કરતા જાયે તેમ તેમ વેદ અને પુરાણાદીકમાં જે ગુહ્યાર્થ સમજવાથી ભિન્ન ભિન્ન ક્રિયાને સમયે જે આકૃતિયો

ઉત્પન્ન થાયછે, તે સઘળાનો સસ્ય ભાવાર્થ સમજી શકાયછે એટલુંજ નહીં, પણ આગલ અભ્યાસે કરી, પ્રણવાદીકાના, ગુહ્યાર્થ સમજી ગુપ્ત શબ્દની પણ સ્ફુર્ણ થયાથી, મહા યોગેશ્વરના સમાગમનો માર્ગ જણાઈ શકેછે.

ઓંકારાદી પ્રણવ અથવા बीजा ગુપ્ત અક્ષર અને શબ્દની જે નિશાની છે, તેનો સસ્ય ગુહ્યાર્થ સમજાયા વિના તે સઘળું નિરુપયોગી છે. માટે તે સમજવાને અવશ્ય દિર્ઘપ્રયત્ન અને અભ્યાસ કરી, તેનો સસ્યાર્થ દ્રઢ કર્યાથી, ઇચ્છા પણ પ્રબલ થાયછે. તે માટે જે ગુપ્ત અને યોગ વિદ્યામાં પ્રવિણ છે, તેમને જો વેદ અને શાસ્ત્રમાં જે ભુમિતિની પંચકોન અને ષડકોનાદીક આકૃતિ અને લીટી અથવા એક વિંદુ જોવામાં આવે તો, તેમાં રહેલા સઘળા સસ્યાર્થ તે યથાર્થ રીતે સમજી શકે કેટલાએક સંશય, વેદેમી અને અલ્પજ્ઞાની, પંચકોન અને ષડકોનાદીક આકૃતિઓનો કોઈ પણ પ્રસંગે, અથવા સાધારણ ઉપયોગ કર્યાથી, ભુત પિશાચાદિકથી, રક્ષા થઈ શકે છે. એવું સમજે છે. પણ ઉન્નતિ પામેલા નિશ્વયાત્મક બુદ્ધિ જ્ઞાનવાળા, તેના સસ્ય ગુહ્યાર્થ સમજવાથી, તેમને ઉત્તમ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ, તે મહા સમર્થ થઈ શકે છે.

કેટલી ઈક ક્રિયાના સમયે મંડલ વિગરે પુરી વેદોક્ત આકૃતિઓ કાઢે છે, તેમાં જે પંચકોન આકૃતિ કાઢવાનો સંપ્રદાય છે, તેના ગુહ્યાર્થની સુચના

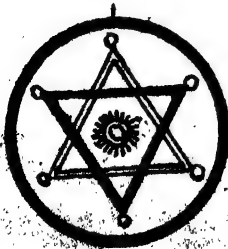
આ પ્રસંગે બુદ્ધિવાન પુરુષોને કરવાની અગત્ય છે. માટે તે આક્રમિત સદા લક્ષમાં રાખવાની અગત્ય છે. તેથી તે નીચે પ્રમાણે જળાવેલી છે. આ આક્રમિતનો મુલ

ગુહ્યાર્થ એ છે જે, એ મનુષ્યની વૈરાટ શ્રાવિ અને સ્વભાવિક નિયમિત ગતિ દર્શાવે છે. એ આક્રમિતમાંના નીચલા ચાર ત્રિકોણ તે તાલ્લિક ગતિ અને તેનો પરસ્પર, અને અંતરભૂત સંબંધ દર્શાવે છે, અને એજ ત્રિકોણથી તેના સ્થુલ અને સુક્ષ્મ શરીરના ભય અને વિગ્નો દર્શાવે છે. અને વળી મનુષ્યની બાહ્ય અને અંતર ઇન્દ્રિયોની ત્રણાથી, તેને સ્વાધીન થયેલો છે તે દર્શાવે છે. પરંતુ એ ચારે ત્રિકોણનું હેદન કરી જે ઉપર એક ત્રિકોણ છે, તે મનુષ્યનું ઢાહાપણ અને નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાન દર્શાવે છે. જેને કરી પ્રવલ્લ ઇચ્છાશક્તિથી, ઇન્દ્રિયોની ત્રણાથી ઉત્પન્ન થયેલા સઘળા વિકારો તે ઉત્તમ બુદ્ધિજ્ઞાનની સત્તાથી, પોતે શુભ કાર્યો કરે અને ઇન્દ્રિ પાસેથી શુભ કાર્યો કરાવે, તેને કરી સઘળા નિચલા વિકાર ઉપર પરીપુર્ણ સત્તા બેસાડી, શ્રાવિની સામાન્ય ગતિ ઉપર પણ સત્તા બેસાડી શકે છે. આપણે એ પંચકોણની આક્રમિત યથાર્થ કાહાડવી, અને તેમાં કોઈ જાતનો અવકાશ અથવા જગાં છાલી રહેવા દેવી નહીં, એટલે આપણે નિરંતર સાવધ રહી, આપણા મનના સઘળા વિકાર અને ત્રણા આપણે

સ્વાધિન રાખવા જોઈએ. જો કદાપી આપણે અસા-
વધપણાથી, એક ત્રણા અથવા વિકારનો અંતઃક્રમમાં
પ્રવેશ થવા દીધો તો, આપણા મનની સામ્યાવસ્થા-
નો ભંગ તતક્ષણ થઈ જશે. પરંતુ કદાપી જો નિચલા
ત્રિકોણના સઘળા તત્ત્વોનો સંગ્રહ કરી, તેને ઉત્તમ
અથવા ઉચા તત્ત્વમાં આણી, તેને નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ-
ની સત્તામાં રાખીએ તો, બરોબર સામ્યાવસ્થા થઈ,
અલોકીક અને અદ્ભુત શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ અંતે કૈવ-
લ્ય મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, સાર પછી તે ત્રિકોણો-
નો વરતુલ અને સમાંતર વીજુ ચોક્ષુણ થાય છે. એ
ટલે સંપૂર્ણ પરીપૂર્ણતા થઈ અંતનું પરીણામ સાધ્ય
થઈ શકે છે. એવી રીતનું અદ્ભુત જ્ઞાન, અક્ષય રહી
અપાત્રને નહીં સમજવા સારુ પુર્વેના મહા સમર્થ રુ-
પીઓએ, એ અલંકાર સુચના એ પંચકોણદ્વારા અધી-
કારીને આપી છે.

વઢી વેદીક કર્મ કરવા સારુ, જે મંડલ કાઢ
વામાં આવે છે. તેમાં જે આક્રતીઓ કાઢે છે. તેમાંની
એક અતિ ઉપયોગી અને ગુપ્ત અર્થવાળી પંચકોણની

વરતુલ વેદિત, આક્રતિ
નિચે પ્રમાણે હોય છે
ગુપ્ત વિદ્યાના જાણના
રા જે આ આક્રતીનો
ગુહ્યાર્થ સમજે છે, તે પુ
નરાવૃત્તિ અને સમઘ્તિના

નિયમથી યથાર્થ જાણીતો હોય છે. એટલે મુઠ્ઠ પ્ર-
 ક્રતી અથવા કેવલ શુદ્ધ ચૈતન્યનું વ્યક્ત પ્રકૃતિમાં
 વ્યષ્ટિકર્ણ થવાનો, નિયમ તથા વ્યક્ત પ્રકૃતિ અથ-
 વા તાત્વિક પરમાણુનું અંતે શુદ્ધ ચૈતન્ય અથવા વ્ર-
 હ્મમ્ સમાવર્તન થવાનો સય નિયમની, તે વિદ્યાર્થી
 ન સમ્રતિ તે આક્રતિ જોવાથી આવે છે તે અઘંડ
 મનવાંત્તરમાં દીવસ અને રાત્રિ જાણે છે. તે ષડ્કો-
 ણના છયે વીંદુ જોઈ અને જાણી શકે છે. પરંતુ સાતમું
 બિંદુ જે મધ્યમાં છે તે તેનાથી જોઈ શકાતું નથી. એજ
 વીંજ રૂપ શુદ્ધ ચૈતન્ય વ્રહ્મરૂપી મહા પ્રકાશવાન સૂ-
 ર્યમાંથી, સઘડી ગતિઓની સ્કુળા થઈ, જે વર્તુલ થા-
 ય છે. તેનો છેડો અને અંત નથી, અને તેમાંથી અ-
 નંત કોટી વ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ અને નિયમની ઉત્પત્તિ
 થઈ છે. અને અંતે લય પળ એજ શુદ્ધ ચૈતન્ય વ્રહ્મ-
 રૂપી વીંદુમાં થાય છે. માત્ર એ આક્રતિમાં આ સ-
 ઘડું ઉત્તમ ગુહ્ય જ્ઞાન રહેલું છે. તે યથાર્થ સમજવાને
 એ આક્રતિથી સહાયતા મળે છે, પરંતુ એ આક્ર-
 તિનો ગુહ્ય ભાવાર્થ સમજી તેનો યથાર્થ ઉપયોગ
 કર્યા શિવાય માત્ર એકલી આક્રતિથી કાંઈજ
 લાભ થઈ શકતો નથી. ડ્યાંસુધી આપણા ધારેલા
 વિચારને કાર્ય કરવામાં પ્રેરેલા નથી, સાં સુધી તે
 ધારેલા વિચાર નિરુપયોગી છે. પ્રબલ ઇચ્છાની પ્રેર-
 ãા કરવી, એ કાર્ય કર્યાં બરોવર છે. કાર્ય કરનારી
 ઇચ્છા જો ઢાહાપણ અને સય નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિથી

વેતેતો, ગુહ્ય જ્ઞાનની સ્ફુર્ણા થઈ, અલોકિક શક્તિથી, ઉત્પત્તિનું તેજ કારણ પોતે થાયછે. શબ્દછે તે વિચાર અને કલ્પનાનું દ્રશ્ય રુપછે. અને તે શબ્દને, સંપુર્ણ કરવા સારૂ કલ્પના અથવા વિચારને સંપુર્ણ કરવા જોઈએ. આપણા સાંપ્રતકાળની વિદ્યાની સત્તા એવીછે જે, શબ્દોનો ઉપયોગ ઘણું કરી પોતાના સત્ય વિચાર ગુહ્ય અથવા ગુપ્ત રાખી, અસત્ય અને મિથ્યા અસર તે શબ્દોથી બીજાને કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. અને જ્યારે તે શબ્દ અંતરમાંથી મિથ્યા અને અસત્ય છે, તો તેથી જે કાર્ય અથવા પરીણામ થાય, તેપણ મિથ્યા અને અસત્યજ હોય. માટે તેના શબ્દ ઢાહાપણ વિનાના થાયછે. અને કાર્ય અસત્ય થાયછે. આપણી કલ્પનાને સંપુર્ણ સત્યતામાં વર્ત્યાવ્યાથી, યોગવિદ્યાના માર્ગે જવાઈ શકેછે. અને દુષ્ટ અસત્ય કલ્પના રાખી, બીજાને શબ્દોથી અસત્યમાં સત્યની દ્રઢતા કરવી, એજ તાંત્રિક અથવા મલિન ભુત ભૈરવાદીકની સાધનાનો મુઠ્ઠ પાયોછે. એમાં સઘળા પ્રકારની ઠગવાજી અસત્યતા અને બીજાની હાની કરી, પોતાનો સ્વાર્થ કરી લેવો, અને બીજાને અવલે માર્ગ ચલાવવાને પ્રયત્ન કરવું, એ સઘળા આતિ મલિન કાર્યોછે. એવા કાર્યો સાંપ્રતકાળનાં ઘણું કરી કેટલાએક મતપંથના ધર્માધિકારીઓ પોતાના આશ્રિત મોળા લોકોને, પરલોકમાં ઉત્તમ સુખની પ્રાપ્તિની મિથ્યા લાલચ દેવાડી પોતે દ્રવ્યાદિકનો લાભ કરી લેછે. અને તેના

સેવકો પ્રાપંચિ, સામાજીક, અને રાજ્યાક્રિય એ ત્રણે કાર્યોમાં સમયની સંધિ જોડ, મિથ્યા ભાષણ, અસ-
ત્વમાં સત્યનો ભાષ દર્શાવી, પોતાનો સ્વાર્થ કરી લેછે.
અને પોતાની દુષ્ટ કલ્પનાને શાંત પમાડવાને પ્રયત્ન
કરેછે. એવા મનુષ્યને જેમ જેમ માનાસિકજ્ઞાન અધિક
પ્રાપ્ત થાયછે, તેમ તેમ વિશ્વાસી, અને મોઝા લોકોને
તે સત્યતાનો ડોલ દેખાડી, તેનો નાશ અધિક કર-
વાને પ્રવર્તેછે. અને તેમનો કેવલ પોતાના સ્વાર્થ કર
વાખળીજ લક્ષ હોયછે. એવી સાંપ્રત સ્થિતિછે. એમાં-
થીજ મલિન ઉપાસનાની ઉત્પત્તિ થાયછે. એ પરાપુ-
ર્વેનો નિયમછે.

જે પ્રમાણે શુભ અને સત્યતાની શક્તિ વૃદ્ધિ પામી
શકેછે. તેજ પ્રમાણે અશુભ અને અસત્યતાની શક્તિ
વૃદ્ધિ પામી શકેછે. શુભ અથવા અશુભ એ બેઉમાંથી,
કોઈને પોતાની મેળે વૃદ્ધિ અને ક્ષિણ થવાની શક્તિ
નથી; વઢી એ બેઉનો પરસ્પર સંબંધછે, તેથી અસ-
ત્યમાંથી, સત્ય શોધી કાઢવું અતિ કઠણ પડેછે. માટે
પ્રથમ વિદ્યાર્થિને પ્રથમ મેલવવાની એજ અગત્યની
શક્તિછે જે, સત્ય અને અસત્યનો યથાર્થ નિર્ણય કરી
શકાય. જો પ્રથમ સામ્યાવસ્થાની યોગ્ય વ્યવસ્થા
કરી નહીં હોય તો તેથી કાર્યની યથાર્થ સિદ્ધિ થઈ
શકે નહીં. જેમ પ્રિતિ, અને અપ્રિતી એ બેઉ સમાન
રાખી તેની વ્યવસ્થા નહીં કરી તો, તેમાંથી પરીણામ
અલક્ષ અથવા બેદરકારપણુ થાયછે.

જ્યારે આપણે પ્રત્યેક વિષય અને વસ્તુનો યથાર્થ સ્વ નિર્ણય કરી, તેના લાભ અથવા હાનિનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાયછે ત્યારે આપણે સ્વ ગુપ્ત વિદ્યા અને યોગ વિદ્યાની સ્વ શક્તિ આવવા માંડેછે. જો આપણે કાંઈ યાંત્રિક અથવા રસાયણ પ્રયોગ કરવો હોય તો, આપણે શ્રદ્ધાના તે વિષે સાધારણ નિયમથી પ્રથમ જાણીતા થવાની અગત્યછે. તેજ પ્રમાણે કોઈ માણસને પોતાની સત્તામાં રાખવો હોયતો, સારી પેઠે તેની સાથે ઐક્યતા કરી, તેના સ્વભાવથી જાણીતા થવું, અને પોતાના સર્વોપરી ઉત્તમ વિચારની, તેની કલ્પનાના વિચાર સાથે ઐક્યતા કર્યા છતાં, પોતે ઉત્તમ માનસિક અને નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાનથી, તેનાથી વરીષ્ટ રહેવું અને કોઈ પણ ચેતન્ય ઉપર, સત્તા બેસાડવા સારુ તેના ચાલતા વિચારના વિષયમાં પોતે પ્રવેશ કરી સનાતન ધર્મની મર્યાદાથી, નિતિયે વરીષ્ટતા પ્રાપ્ત કરી હોય તો, તમે તેનું આકર્ષણ કરી તમારી મનોવૃત્તિ પ્રમાણે તેને વર્તાવી શકશો.

ઘટલુ સાધારણ લક્ષમાં રાખવાનુંછે જે, માત્ર ઉન્નતિ પામેલા જ્ઞાનની સામ્યાવસ્થાથી, સ્વ અસ્વનો યથાર્થ નિર્ણય કરી શકાયછે. અને તેથી સ્વ અને તેની નિરંતર વિરક્ત થતી આકૃતીના ભેદ સમજી શકાયછે. અને એવા પ્રકારના મનની સ્થિતિવાળાથીજ, શ્રદ્ધાની સ્વાભાવિક ગુણ વાત જાણી શકાય છે. અને તેનીજ આગળ અભ્યાસે કરી અંતર ચક્ષુનો

પ્રકાશ થાયછે. અને તેને અંતર ધ્યાનની ક્રિયાથી, અદ્ભુત શક્તિઓ પ્રાપ્ત થવા માંડેછે. એવી સ્થિતિ થવા માંડી, એટલે તે મનુષ્યને યોગી કહ્યોછે તેને યોગી શોધવાની અગત્ય રહેતી નથી. પછી યોગીનીજ ઇચ્છા તેને મળવાની થશે, અને તે તેને અગત્યનો વોધ આપશે.

જે મનુષ્ય ઉચા પાહાડના શિખર ઉપરછે, તેને નિર્મલ સ્વચ્છ હવામાં જવા સારુ વીજા માણસની અગત્ય રહેતી નથી, કેમ જે નિર્મલ અને સ્વચ્છ હવા સ્વાભાવિક રીતે, તેની આસપાસ રહેલી હોયછે. ઉત્તમ જ્ઞાનીના જ્ઞાનને કોઈ જાતની જગા અથવા, અવકાશની અગત્ય નથી. તેનું અંતઃકરણ સંસ્કારને પામી ઉત્તમ સ્વચ્છ જ્ઞાન લેવાને યોગ્ય થયું હોયછે. તેને તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાના માર્ગ દૈવિક પ્રેરણાથી મળી આવે છે. સત્ય જ્ઞાન મેળવવાની ઉત્કંઠા તે માર્ગે જવાનો, અભ્યાસ કર્યાથી થાયછે. અને પરીપુર્ણ ઉત્કંઠા થઈ એટલે દૈવિક પ્રેરણા થાયછે. અંતર જ્ઞાનનો એટલોજ અર્થછે જે, ઉન્નતિ પામેલી જ્ઞાનશક્તિના યોગે, સત્ય અસત્યનો યથાર્થ નિર્ણય કરી, તેને શંકા રહિત સત્યતા જણાઈ શકેછે, અને તેજ સર્વોપરી ઉત્તમ જ્ઞાની છે. અને એવું જ્ઞાન પુર્વજન્મના અભ્યાસે કરી પ્રાપ્ત થયેલું હોયછે. અને સાંપ્રત દ્રઢ આગ્રહથી પ્રયત્ન કર્યાથી પણ તે પ્રાપ્ત થઈ શકેછે. એવા જ્ઞાનના યોગે જો આપણે સ્વાર્થ રહિત, નિષપક્ષપાત રીતે, પરીક્ષા કરીએ તો આપણી સત્યતા અધિક દ્રઢ અને બલિષ્ઠ

થાયછે. તેવી સ્થિતિ થયા પછી, અંતર જ્ઞાનના યોગે આપણા નિચલા વિકાર, ઇંદ્રિયોના ક્ષણભંગુર માની લીધેલા સુખ, અને માત્ર પોતાનો સ્વાર્થ એ સઘळा ઉપરથી લક્ષ ન્યુન થતુ જાયછે. તે માટે આપણા અંતર જ્ઞાનમાંથી, જે સમયે સમયે સ્કુર્ણા ઉત્પન્ન થાયછે, તેના ઉપર જો લક્ષ નહીં રાખીએતો, આપણો જીવા-આત્મા આપણી આસપાસ નિરંતર રહેલા આવરણથી ઢંકાઈ જાય, પછી અંતે શુભ ઉત્તમ જ્ઞાનની પ્રેરણા અને સ્ફુરણાનો સમુલ્લ નાશ થઈ જાયછે.

હવે અંતની અગત્યની સુચના એટલીજ, આપવાની છે જે, ગુપ્ત અથવા યોગવિદ્યાના વિદ્યાર્થીના અભ્યાસ સારુ, એક એક જન્મનો એક એક વર્ગ હોયછે. એક જન્મમાં જે કાંઈ અભ્યાસ કર્યો હોય, તે જેમ વર્ગમાંથી, થોડા સમયે રજા મળ્યાથી તેની ઘણી સ્વરી વિસ્મૃતિ થાયછે. તે પ્રમાણે થાયછે સ્વરુ, પરંતુ જે એક સમયે શિખ્યા હોઈયે, તેનું થોડુ પળ જ્ઞાન રહ્યાથી તે ફરી શિખવા માંડ્યાથી તે, અલ્પ શ્રમે પ્રાપ્ત થઈ શકેછે. એજ નિયમ મનુષ્યપ્રાણીના ભિન્ન ભિન્ન જ્ઞાનનોછે. અને તેવાજ સંસ્કાર પ્રમાણે, શુભ અને અશુભ કાર્યો, કરવા મળી સ્વાભાવિક રીતે ન્યુન અને અધિક વલણ થાય છે. આપણે જે કરેલા પ્રયત્ન તે કદાપી નિષ્ફળ જતા નથી, કેમજે એક સ્વાભાવિક નિયમ એવો છે જે, પ્રત્યેક કાર્ય તેના યોગ્ય પરીણામ કર્યા વિના રહેતું નથી. એજ કારણ માટે કોઈ જા-

તના અશુભ કર્મનું પ્રાયશ્ચિત કર્યાથી, અથવા કોઈ મહા પુરુષની ક્ષમાથી, તે પરીણામમાં ફેરફાર થઈ શકતો નથી, કેમજે એ એક સ્વાભાવિક અચળ સત્ય નિમજ છે, તેથી શુભ અને અશુભ કીધેલા કાર્યોનું યોગ્ય પરીણામ એક સત્ય ન્યાય પ્રમાણે થયા વિના રહેતું નથી. પરંતુ જેને સ્વસ્થાર્થ વીલકુલ નથી, અને કાંઈ કાર્ય કરવાથી, જેને કોઈ પળ જાતના લાભની ઇચ્છા નથી, અને તેણે દુષ્ટ કર્મો પળ કર્યા નથી તેથી તેની શિક્ષાનો તેને ભય નથી. તે સ્વંછંદ રીતે સત્યતાથી નીરંતર વર્તે છે તેથી અંતર જ્ઞાનથી પોતે તે સત્ય નીયમની સાથે, સમીલન થઈ. તે રૂપ થઈ, તે નીયમની સાથે સામ્યાવસ્થા થયાથી, તેને વગર ઇચ્છાએ અદ્ભુત શક્તિ પ્રાપ્ત થાછે.

સંવત ૧૯૪૨ કાર્તિક વદ્ય ૨૦ રવીવાર.

સત્યાસત્ય.

આપણી આસપાસ સઘળી શ્રીષ્ટિમાં, અનંત પ્રકારના જે ભિન્ન ભિન્ન રૂપો આપણે દ્રષ્ટિયે પડેછે, તે ના ભિન્ન ભિન્ન રસાયણ પ્રયોગ, ગુરુત્વ પણ, અને યાત્રિક વિગરે રચનામાં, અનેક પ્રકારની ભિન્નતા જણાયછે તોપણ તે સઘળી વસ્તુ જેની વનેલીછે, તે તાત્વિક વસ્તુમાં ભેદ નથી, તે તો સઘળી સમાન અને એકજ છે. આપણે તે મુલ વસ્તુ જોઈ શકતા નથી, તે ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુઓના ભિન્ન ભિન્ન ગુણો, અને

ભિન્ન ભિન્ન રૂપોને લીધે, આપણે તે સઘળાને આપ-
 ãી ઇંદ્રિયોની સહાયતાથી, ઓઢાંચી તે સઘળાને પ્ર-
 થક પ્રથક નામ આપીએ છડૂ. પ્રથમ જેમ આપણે
 ંક વૃક્ષ જોયું, તે ઉપરથી તે વસ્તુ વૃક્ષજ છે, ંવી
 સિદ્ધતા પ્રથમથી હોતી નથી, જો આપણે જન્મ પ-
 ર્યંત વૃક્ષ જોયું નહીં હોત તો, આપણેથી કહી શકા-
 ય નહીં, જે તે વૃક્ષ છે; પરંતુ પ્રથમ તેવી વસ્તુ આ-
 પણે ઘણી જોડ છે, અને તેનું નામ આપણી આસ-
 પાસના સઘળા મનુષ્યો વૃક્ષ કહે છે, તે ઉપરથી આ-
 પણા અંતઃકર્ણમાં તે વૃક્ષજ છે, ંવો નિશ્ચય થયેલો
 છે. ભિન્ન ભિન્ન રૂપો સમજવા સારુ ગમે તેવાં ભિન્ન-
 ભિન્ન નામો આપણે આપીયે, પરંતુ તે જાતે ંકજ
 વસ્તુ થડ અને તે વસ્તુ કદાપી પોતાનું રૂપ બદલે,
 તો પણ તે વસ્તુનો મુઢ પદાર્થ તેજ રહે છે, જે પ્રમાણે
 પાણી અતિશે સિતને લીધે બંધાડ વરફ થાય, અ-
 થવા અતિશે ઉષ્ણતાને લિધે પાણીની વરાઢ થડ,
 અંતરીક્ષમાં રહે, તોપણ તેનો મુઢ પદાર્થ બદલાતો
 નથી, તે તો ંકજ છે; તેના ગુણો બદલાયાથી, રૂ-
 પો જતાં રહી દ્રષ્ટિથી દેઢાય નહીં, તો પણ તે કલ્પ
 નામાં રહી શકેછે. પ્રકૃતિની જે વસ્તુ તે તો આપણી
 કલ્પના અથવા વિચારનું રૂપ છે. તેને આપણે ગમે તે
 નામ આપી શકીયે, તોપણ તે મુઢ વસ્તુ નિરંતર
 અંતરપટમાં ગુહ્યજ રહે છે. કદાપી કોડ મહત્ત્વના
 પ્રયોગથી, તે વસ્તુ પોતાનું રૂપ બદલ્યા શિવાય આ-

પણી એકાદી ઈંદ્રીદ્વારા દેખાઈ શકે, તો પણ જે મુલ્લ વસ્તુ છે તે તો અદ્રશ્ય અને કલ્પિતજ છે. એ સિદ્ધાંત દ્રષ્ટાંતથી સ્પષ્ટ સમજાઈ શકશે, આપણે એક લાકડી જોડીએ તો તે ઉપરથી આપણે જણાશે જે, તે લાકડાની બનેલી છે. પણ તેથી તે લાકડું જાતે લાકડી નથી, આપણે જે જોઈ તે લાકડી જોઈ નથી, પણ તેના ગુણો જોયા છે. એટલે તેનો રંગ, રુપ અને મહત્ત્વ વીગરે જોયું છે, અને હાથમાં લીધાથી, વજન લાગે છે, અને ઠોક્યાથી તેનો નાદ સંભળાય છે, એ સઘળા ગુણો કદાપી અદ્રશ્ય થાય, તો પણ તે લાકડી વસ્તુ રહે છે. કેમજે તે કલ્પનામાં રહેલી છે. એ અધિક સ્પષ્ટ કરવા સારુ આપણે એમ ધારી ચે જે, તે લાકડીને વાળી તેની રાખ કરી નાખીએ એટલે તે પદાર્થ અને રુપ બદલાઈ ગયું, તેથી તે સ્થુલ સ્થિતિમાં તે લાકડી રહી નહી, તોપણ લાકડીનો જે વિચાર દ્રઢ થયો હતો તે ગયો નથી, માટે અગર. જો તે લાકડીનું રુપ નથી, તોપણ તે લાકડી કલ્પનામાં તદરુપ રહેલી છે. હવે આપણે જો તે રુપ બીજી વસ્તુને કલ્પનાના યોગે બીજા ગુણો આપવાની યથાર્થ શક્તિ હોય, અને તે ગુણોનો નવી ઉત્પન થયેલી કલ્પનાને, પ્રકૃતીના પરમાણુનું વૈદ્વજ્ઞ કરી શકીએ, તો તે કલ્પનાની લાકડીને બદલેજ આપણે જે ઇચ્છા રાખીએ, તે વસ્તુ ઉત્પન્ન કરી શકીએ. એ કલ્પનામાં કરવું તો સ્વલ્પ છે. પરંતુ તે સ્થુલ સ્થિતિ-

માં કરવા સારુ મહા યોગેશ્વરની શક્તિની અગત્ય છે. આપણે માનસિક વૃત્તિની સહાયતાથી પ્રત્યેક દિવસે આપણી ઇચ્છાશક્તિના યોગે, આપણી જેવી ત્રણા હોય, તે પ્રમાણે કાર્યોના વિચાર, તે પ્રાપ્ત થવાની ઇચ્છા, અને મનોવૃત્તિ એ સમગ્ર બદલ્યા કરીએ છીએ અને તેના સ્થુલ શ્રષ્ટિમાં ભિન્ન ભિન્ન સુક્ષ્મ પ્રાણીઓ પણ જાણે અજાણે ઉત્પન્ન કરીએ છીએ; એની સત્યતા આપણે પૂર્વે યથાર્થ રીતે વર્ણવેલી છે.

સત્ય રીતે મનુષ્ય કોઈએ જોયો નથી, આપણે તે મનુષ્યના ગુણો માત્ર જોઈએ છીએ, મનુષ્ય જાતે પો તે પોતાને જોઈ શકતો નથી, તે જે કહે છે, તે પોતાના શરીર, જીવ, અને ચૈતન્ય આત્મા વિષે કહે છે, આ ત્રણેનું સમીલન થઈ જે ઉત્પન્ન થયું છે, તેને આપણે મનુષ્ય ધારીએ છીએ, અને એજ તેની પ્રકૃતિ અથવા સ્વભાવ ઉત્પન્ન કરે છે પરંતુ એક સત્ય જેકે, મુલ શુદ્ધ અનાદી ચૈતન્યના સમીલનવાળી કલ્પના છે. તેરૂપ વિનાની કલ્પના છે. જેના ગુણ અને રૂપનો વિચાર થઈ શકે જ નહીં એવી છે, તે અરૂપ કલ્પના છતાં ભિન્નભિન્ન પણે વ્યક્ત પ્રકૃતિની શ્રષ્ટિમાં પ્રવેશ કરે છે. તેમાંથી નવો જીવ ઉત્પન્ન થઈ તેને નવું જ્ઞાન અને નવો અનુભવ મળે છે, તેથી અનેક પ્રકારના સુખ દુઃસ્વરૂપી ફેરફારનો અનુભવ કરી મૃત્યુના અકુંચિત માર્ગમાંથી પુનર્પિ જન્મ પ્રાપ્ત થાય છે. એવી રીતે અનેક જન્મ મર્ણના સંસ્કાર પામ્યા પછી તેના પ્રથમ

રૂપો થતાં વંધ થઈ, નવાં નવાં રૂપો અને ગુણો પ્રાપ્ત થયા છતાં, મુઠ્ઠું શુદ્ધ અને અઘંડ માત્રા એકજ રહેછે.

સારે તે સસ અને શુદ્ધ વસ્તુ કેઈ છે? તે આપણે ઉપર કહ્યું તે મુઠ્ઠું શુદ્ધ અને અનાદી ચૈતન્યજ છે તે પ્રકૃતિના ભિન્ન ભિન્ન સંબંધમાં આવ્યાથી ભિન્ન ભિન્ન ગુણ, અને રૂપ દેખાય છે. એની સત્યતા, આપણાં અંતઃકર્ણમાં ડ્યારે તેના સત્યસ્થિત પણાની સ્ફુર્ણ થાય છે. સારેજ થઈ શકે છે. પરંતુ સાધારણ નીચમ પ્રમાણે આ શ્રષ્ટિમાં આપણી આસપાસ પ્રત્યેક ક્ષણે જે સંસ્કાર થાય છે, તેના યોગે સમયે સમયે ભિન્ના ભિન્ન કલ્પનામાં રૂપો ઉત્પન્ન થઈ, આપણા અંતઃકર્ણની સત્યતામાં ફેરફાર થયા કરે છે આપણે નિરંતર એક સ્થિતિ સારી લાગતી નથી, તેમાં ફેરફારની ઇચ્છા રહે છે. એકજ સ્થિતિમાં રહ્યાથી દુઃખ થાય છે કદાપી એવી રીતે બને જે બે અથવા અધિક મનુષ્ય પુર્વેના સમાન સંસ્કારથી જન્મા પછી સમાન અને એકજ સ્થિતિમાં નિરંતર રહ્યા. સમાન અને એકજ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી સમાનજ પોતપોતામાં એક બિજાનો સંગ હોય તે સઘજાને સમાન વિચાર સ્થિત થાય, અને સઘજાની સત્યતા પણ એકજ થાય. અને તે સઘજા ભિન્ન ભિન્ન છતાં જાણે એકજ હોય એમ થઈ શકે છે.

ગમે તેવા રૂપમાં જન્મ પ્રાપ્ત થાય, તો પણ તે જન્મ સંબંધ પુર્વક છે. શુભ અને અશુભ એ બેઉ કાર્યા

કારણ સંબંધ પુર્વક છે, સત્ય નથી, કેમજે એકને જે શુભ જણાય તેજુ બીજાને અશુભ જણાય છે, તેમજ સત્ય પળ કાર્યા કારણ સંબંધ પુર્વક છે. કેમજે એક રીતે જે સત્ય જણાયછે;તે બીજી રીતે અસત્ય માસે છે ઘણે પ્રસંગે સત્ય અસત્યનો નિર્ણય કરવા સારુઆપણી ઇન્દ્રિયો ઉપર આધાર રાખી શકાતો નથી, આપણ ચક્ષુ ઇન્દ્રિયી, પ્રાતઃકાળે પુર્વમાં સુર્ય ઉદય થઈ, તે ગતિ કરતો કરતો સંધ્યાકાળે, પશ્ચિમમાંઅસ્ત થતો જણાયછે, પરંતુ હાલના સમયે સાધારણ વિદ્વાનના જાણવામાંછે જે, એ જે જણાયછે તે મિથ્યાછે. એ પ્રથમના ફરવાથી, એમ જણાયછે. જેમ સાધારણ બુદ્ધિનો વાલક જાણેછે જે,આગગાડીમાં અથવા નાવમાં બેઠા પછી, વૃક્ષ અને ઘર વિગેરે ચાલતા જણાય છે, તે મિથ્યા ભ્રાંતિ માત્ર છે. એવી રીતના અનેક દ્રષ્ટાંતો ઉપરથી, સ્પષ્ટ જણાયછે જે, આપણાથી આપણી ઇન્દ્રિયો ઉપર નિરંતર સત્યતાનો આધાર રાખી શકાતો નથી. વળી એક અદ્ભુત સત્યતા એછે જે; આપણી આસપાસ ઉત્તમ પ્રકારના પ્રકાશનો સમોહ નિરંતર રહેલો હોય છે, તે આપણે દ્રષ્ટોત્પતિ નહીં આવતા,તે અંધકાર રુપ જણાયછે, કેમ જે આપણા શરીરની સઘળી સ્નાયુઓ, તે સુક્ષ્મ અલોકિક પ્રકાશ ગ્રહણ કરી પ્રત્યાઘાત થવાને યોગ્ય ઉન્નતિને પામેલી નથી.

દર્પણમાં પરાવર્તન માપેલું રુપ, મંદ જ્ઞાનવાળા પુરુષને જેમ સત્ય સ્વરુપ જણાયછે, તેજ પ્રમાણે પરાવ-

તેન પામેલા શદ્ધો ઘણે પ્રસંગે, મનુષ્યના શબ્દ ગણાય છે. વઢી આપણી કલ્પના અથવા વિચારના, અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુઓ, અજાણપગામાં તાલિક ગતિની સાથે સમીલન થઈ, જે શબ્દ અથવા નાદ સંભળાય છે, તે ઘણે પ્રસંગે ભુત અને પીશાચના નાદ ગણવામાં આવે છે, એ સઘળા જાગૃત અવસ્થાના સ્વપ્ના સમજવા.

જો આપણે રૂપશાળી શ્રષ્ટિ તરફથી, વિચાર કાઢી સંબંધ પુર્વક અવકાશ અથવા જગા, અને સમય એની કલ્પના અથવા વિચાર એ વિષે જોયાર્થી, તેની સત્યતા જાણવાને આપણે ઉપર પ્રમાણેજ કઠણ પડશે. જે પ્રમાણે આપણે સમજવાની રીત જાણતા હોઈએ, અને જે પ્રમાણે નિર્ણય કરી શકીએ, તે પ્રમાણે તેના ગુણો આપણે ફેરફાર થતા જણાય છે. જે પ્રમાણે મનુષ્ય અથવા અતિ સુક્ષ્મ જંતુ, તેને પાણીનું એક ટીપુ સમુદ્ર જેવડું જણાય છે, અને વૃક્ષના એક પાત્રા ઉપરના સુક્ષ્મ કીડાને તે પાત્ર પૃથ્વી જેવડું જણાય છે; વઢી જે પ્રમાણે નિંદ્રાવસ્થામાં, આપણે સઘળી શ્રષ્ટિ સંકોચાઈ એક સોપારી જેવી જણાય છે, અથવા વિશાળ થઈ, હાલની શ્રષ્ટિ કરતાં હજારગણી મોટી જણાય છે; પણ જાગ્યા પછી એવો અદ્ભુત અંતર જણાતો નથી. નાના બાલકને અવકાશ અથવા જગાના મહત્ત્વની સ્વભાવ નથી તેથી, તે પોતાના હાથવડે ચંદ્રને પકડવા જાય છે, વઢી જે મનુષ્ય અંધ જન્મનો હોય પછી,

તે કોઈ ઉપચારથી દેખતો થાય, તેનાથી જગાના અંતરો ઘરાબર કહી શકાય નહિં આપણી કલ્પના પ્રથવીના એક ભાગ ઉપરથી, વીજા ભાગ ઉપર, જે ત્વરાથી ક્ષણવારમાં જાયછે. તેને તે બેડની વચે આવેલા અંતરની, સ્વર પડતી નથી. અવકાશ અથવા જગાની આપણે જે કલ્પના થઈ શકેછે, તેનો આધાર આપણી સ્મૃતિ અને અનુભવ જે આપણે આપણી સાંપ્રત અવસ્થામાં મેલેલો હોય, તેના ઉપરછે. જો આપણે વીજા પ્રકારનો સંગ થયાથી, આપણી જુદી સ્થિતિ થાય તો, આપણો અનુભવ અને આપણી કલ્પના અથવા વિચાર કેવલ જુદાજ પ્રકારના થાય. એ સઘળામાં આત્મિક અથવા ચૈતન્યની ઉન્નતિની કલ્પના સર્વોત્તમછે. જેની અંતની અવસ્થામાં કોઈ પ્રકારનો સંબંધ પુર્વક અવકાશ અથવા જગા રહેતી નથી, માત્ર વીજરૂપમાંજ સ્થિત થાયછે, તે છતાં ગુહ્ય રીતે તેમાં પ્રકૃતિનો સમાવેશ રહેલો હોયછે

એવીજ રીતે સમયનો વિચાર, અથવા કલ્પના તે પણ માત્ર કાર્યા કારણ સંબંધ પુર્વક છે. સમય જાતે કાંઈ વસ્તુ નથી, પણ આપણે તેનું જે માપ જાણીયે છડ્યે, અને તેનો સંબંધ ડ્યાંસુધી કલ્પનાની સાથે રહેલો હોય છે, યાંસુધીજ તેછે. મનુષ્યપ્રાણીનું મન એક ક્ષણમાં અતિ અલ્પકાળની કલ્પનાઓ ઘણી કરી શકેછે. તે જો એકજ કલ્પના એક કલાકસુધી પોહોચેતો, આપણો સમય ઘણો થોડો જણાશે. વળી કોઈ

મનુષ્ય કાલાગ્રહમાં અથવા કેદખાનામાં પડ્યો હોય, અને ત્યાં કાંઈજ કામ કરવાનું નહીં હોય તો, તેનો સમય અતિશે લાંબો લાગે છે, અને જે મનુષ્યને અતિશે કામ કરવાનું છે, તેને સમય અતિ અલ્પ લાગે છે. નિદ્રાવસ્થામાં સમય જે જાય છે, તેની આપણે કાંઈજ સ્મૃતિ રહેતી નથી, પરંતુ જેને નિદ્રા આવતી નથી, તેને સમય અતિ ઘણો મોટો લાગે છે, અને તેમાં જો કાંઈ વ્યાધી થયો હોય તો, તેનું દુઃખ પણ અધીક લાગે છે. સ્વપ્નાવસ્થાના અલ્પ સમયમાં, આપણે જે અનુભવ ઉપરથી, કલ્પનાઓના ઘાટ ચાલે છે, તે સઘળા ઘાટની યથાર્થ સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા, જાગ્રત અવસ્થામાં, કરવાને ઘણા વર્ષ લાગે છે. અને આપણી અજ્ઞાન અથવા અજાણ અવસ્થામાં, જાણે સમય છે જ નહીં, એમ લાગે છે. કદાપી કોઈ મનુષ્યને, બોલતાં બોલતાં મસ્તક ઉપર એકાએક કાંઈ વ્યથા થયાથી, તે બેસુધ થઈ જાય, અને કાંઈ ઉપચારથી, તેને પાછી સ્મૃતિ આવ્યા પછી, જે પ્રથમ બોલતા તેને બાકી રહ્યું હોય, તે પુરુ કરી શકે છે. સુક્ષ્મ શરીરવાળો જીવ જ્યારે સ્વર્ગ અથવા બીજા લોકમાં જાય છે, તે સમયે તેને કાંઈ નવી કલ્પના અથવા વિચાર જાણી શકાતો નથી, અને તેને સમયની કાંઈજ, સ્મૃતિ રહેતી નથી, તેણે પૂર્વ અવસ્થામાં જે જે, ઇન્દ્રિયોદ્વારા વિચારો મેલવેલા હોય, તે પાછા ઉપસ્થિત થઈ, તેને જે પ્રમાણે સ્વપ્નામાં જોયેલી વસ્તુ સચ્ચ જણાય છે,

તે પ્રમાણે તે સુક્ષ્મ પ્રાણીને સસ જણાયછે. એવી રીતે તેના પુર્વના કર્મથી, જે કલ્પનાઓ ઉત્પન્ન થઈ, તેના વેગ અથવા ગતિનું બળ, જ્યાંસુધી પોંચે, ત્યાંસુધી, તેને તે પ્રમાણે થયા કરેછે. જે મનુષ્ય સંપુર્ણ રીતે, અદ્રશ્ય અવસ્થામાં છે. તેને તે સમયની દ્રશ્ય શ્રાદ્ધ-માંથી કાંઈજ જણાઈ શકતું નથી. કદાપી મનુષ્ય અદ્રશ્ય અવસ્થામાં થોડોઘણો હોય, અને થોડો જાગ્રતમાં અતંપુર્ણ નિદ્રામાં હોય, તેને થોડી જાગ્રતની સ્મૃતિ મનોમય ચક્રમાં રહ્યાથી, તેની કલ્પના અમલાઈ, અથવા ગુંચવાયા જેવું સ્વપ્નામાં દેખાયછે, તેજ પ્રમાણે સ્થુલ શરીરનો સાગ કર્યા પછી, થોડા સમય સુધી, થોડું દ્રશ્ય અને થોડું અદ્રશ્યનું ભાન રહી, જેમ આપણે અર્ધા જાગ્રતમાં અને અર્ધા નિદ્રાવસ્થામાં હોઈએ, તે સમયે જે દ્રષ્ટોત્પત્તિમાં આવે છે. તદવત તે સ્થિતિ છે.

સઘઠી વસ્તુ, જેને આપણે સસ અને અસસ અથવા સ્વપ્ના તુલ્ય કહીએ છઈએ, તેનો આધાર આપણી બુદ્ધિ અને જ્ઞાન ઉપર રહેલોછે. સસ અને અસસ એ બેડ શબ્દ માત્ર કાર્યાકારણ સંબંધવાળા છે. જે આપણે એક અવસ્થા અથવા સ્થિતિમાં સસ જણાયછે, તેજ બીજી સ્થિતિમાં, અસસ અથવા સ્વપ્ના તુલ્યછે. જો કદાપી આપણી કલ્પના, અતિ બળને પામી, એવો અપુર્વ દ્રેઢ નિશ્ચય હોય જે, આપણે કોઈ મહાપુરુષ અથવા દેવને જોઈએ છઈએ, તો તે આપણે તદ

રૂપ સસ ભાસેછે. અને વીજા જે, તેવી સ્થિતિમાં નથી, તેને અસસ ભાસેછે. જો કદાપી વઢીઠ કલ્પનાના દ્રઢ નિશ્ચયથી, અરણ્યમાં દેવલોક અથવા ગાંધર્વલોકની કલ્પના કરી અચલ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ તો, તેજ પ્રમાણે દ્રશ્ય તેવા લોક જણાઈ, સાંની સઘઢી વસ્તુ સસ ભાસેછે. કદાપી કોઈ ઘેલા મનુષ્યને, વઢીઠ કલ્પનાથી, દ્રઢ નિશ્ચય થયો હોય જે, હુંતો મહાસમર્થ રાજાછું, તો તેને સાચા રાજાને જે કટ સહન કરવા પડેછે, તે પેલા ઘેલા મનુષ્યને પ્રાપ્ત નહીં થતા, તે માત્ર રાજાના સુખનો સંપૂર્ણ અનુભવ મેળવે છે. તેજ પ્રમાણે જેણે મુક્તાપેશાચથી ભયભીત થઈ, તેનો દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો હોય, તો તેને તે સસ જણાય છે. એ સઘઢું છતાં ઘેલા મનુષ્યની, જોશ્યાની કલ્પના અને કોઈ પગ સાધનથી, જે દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો હોય, તેમાં ઘણો અંતરછે. ઘેલામનુષ્યની કલ્પના માત્ર ચલિત પ્રવેશવાઢી હોયછે, તે જે જુવે છે. તેનો સસ અસસનો, નિર્ણય કરવાની, તેની શક્તિ નથી, તેથી તેની જ્ઞાન ઇંદ્રિ અવલે માર્ગે જઈ, મિથ્યા તુરંગો જોસ્તાને લીધે કરેછે. પરંતુ નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાનવાળો પુરુષ, જે પોતાની ચંચલ ઉત્પન્ન કરનારી શક્તિનો યથાર્થ ઉપયોગ કરી, પોતે પ્રથમ શું, ઉત્પન્ન કરવાનું છે, તેની યથાર્થ ધારણા કરી, પઢી જે ઉત્પન્ન કરે છે; તે આધિક સ્થાઈ, અને સસ ભાસેછે. એજ સિદ્ધાંત ઉપરથી, જોતા આપણે સ્પષ્ટ જણાયછે જે, આપણે

આપણી ઇન્દ્રિયોદ્વારા આપણી આસપાસની દ્રશ્ય પદાર્થોની, દ્રઢતા અથવા છાપ આપણા ઉપર પડે છે, તે ક્ષણભંગુર અને સ્વપ્નાવત છે. પરંતુ જે મનુષ્ય નિશ્ચયાત્મ બુદ્ધિ-જ્ઞાનના યોગે પોતાની બાલિષ્ઠ પામેલી કલ્પના શક્તિથી, જે ઉત્પન્ન કરે છે, તે નિશ્ચય અધિક સચ્ચ અને સ્થાયી છે. માટે જ્યાંસુધી મનુષ્યપ્રાણી પોતાની ઇન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થયેલી, મિથ્યા અને સ્વપ્નાવત વસ્તુને સચ્ચ માને છે, ત્યાંસુધી તે મનુષ્ય સંપૂર્ણ બુદ્ધિવાન નથી.

પ્રકૃતીના પરમાણુ અને રુપો, તેમજ અવકાશ અને સમય જે, આપણે જાણીએ છીએ, તે સઘળાનું અસ્તીત્વપણું આપણા માનાસિક જ્ઞાનના સંબંધ ઉપર છે. જેનું કાંઈજ જાણવામાં નથી તે છતાં કાંઈ રુપ છે, એવું કહેવું એ માત્ર અર્થ વિનાનો શબ્દ છે. અને પ્રકૃતિ, અને અવકાશ જેવી વસ્તુ અતિ સુક્ષ્મ જણાઈ નહીં શકે, એવી સ્થિતિની વસ્તુ કાંઈ નથી, એમ આપણને લાગે છે. જ્યારે કોઈ મહાત્મજ્ઞાની વિદ્વાન, જણાઈ શકે નહીં એવી વસ્તુ વિશે કહે, ત્યારે તે કહેવાનો ભાવાર્થ, તેનો એવો હોય છે જે, આપણી સાંપ્રત સ્થિતિમાં, તે વસ્તુ જણાઈ શકે નહીં એવી છે. પરંતુ આપણે સાધારણ બુદ્ધિથી એમ લાગે છે કે, જે મનુષ્ય તેવી અતી ગુહ્ય વસ્તુ જાણી શકે, એવી સ્થિતિને કહેતો તેને કાંઈ અજાણ્યું રહે નહીં, તો પણ ચૈતન્યનો ભિન્ન ભિન્ન પ્રકાર માત્ર માનીસક જ્ઞાનથી જણાઈ શકતો નથી, તે જાણવાને માટે, નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ

ચૈતન્યના જ્ઞાનની સંપૂર્ણતાની અગત્ય છે. યથાર્થ સ-
 ય સમજવા સારુ નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાન, જ્ઞાતા,
 અથવા જાણનાર અને જ્ઞેય એટલે જણાયલી વસ્તુ,
 એ ત્રણે સાધનની અવશ્ય અગત્ય છે. જો એ ત્રણે બી-
 લકુલ અંધકાર અથવા અજ્ઞાન અવસ્થામાં હોય તો,
 તે સમજાય નહીં, અને અંતે તેથી કાંઈજ પરીણામ
 નિષ્પન્ન થાય નહીં. જે વાહ્ય ઇન્દ્રીયોથી જણાઈ શકે
 નહીં, એવું જે ગુપ્ત જ્ઞાન, તેજ સંપૂર્ણતા છે. તે સંપુ-
 ર્ણતા પ્રાપ્ત કરવા સારુ, માણસે પોતે સંપૂર્ણ થવું
 જોઈએ. અસંપૂર્ણ અથવા અલ્પજ્ઞાની જે હોય તેનાથી
 તે ગુહ્ય જાણી શકાતું નથી, તે તો ગુહ્યના પડેલા
 આભાસનેજ જોઈ શકે છે. અવેજે ગુપ્ત અતિ મુહ્ય છે,
 તે સંબંધ વિનાનું, અને ગુણ રહિત છે. અને તેજ અ-
 દ્રશ્ય શ્રષ્ટિ અને બ્રહ્માંડનું મુળ કારણ છે. જો ક-
 દાપી આપણે એ સઘડી દ્રશ્ય શ્રષ્ટિમાં ઢાહાપણ ન્યા
 ય, નિયમ, સમતા અને એક્યતા જણાય તો, આપણેથી
 નિર્ણય કરી શકાય જે, તે મુળ ગુહ્ય વીજ કાર્ય રૂ-
 પમાં સઘળું રહેલુંજ છે. અને તે માત્ર એકજ, હોવું
 જોઈએ. અને તે એકનાજ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકાર છે, અ-
 ર્થાત જે જે દ્રશ્ય જણાય છે. તે માત્ર તેના દેખાવ-
 ની ભિન્નતા છે.

ઉપર કહેલું અતિ ગુહ્ય અને ગુપ્ત સર્વનું વીજરૂપ,
 તેને માનસિક જ્ઞાનથી, જાણવાને પ્રયત્ન કરવું,
 તે જેમ કોઈ ગુણ વિનાની વસ્તુનું નિરાકરણ કરવાને

વ્યર્થ પ્રયત્ન કરીયે,તેના જેવુંછે કોઈ વસ્તુનું નિરાકરણ કરવું, એટલે તેના ગુણોનું વર્ણન કરવું,અને જે વસ્તુને કોઈ પળ જાતના ગુણ નથી, તો તેને વિષે કાંઈજ ધારી શકાય નહીં, અને વર્ણન કરી શકાય નહીં,તે છતાં તેનું વર્ણન કરવા સારુ કાંઈ માફક ગુણની તે વસ્તુમાં કલ્પના કરવી પડે છે. અને જ્યારે માફક ગુણ તેનામાં ધારીયેતો,તેવસ્તુ પરીપુર્ણ કદી શકાય નહીં અને તેની વીજી વસ્તુની પેઠે કાર્યા કારણ સંબંધ-વાળી નિયમિત વસ્તુ થઈ જાય. માટે સર્વના કારણ વીજ રૂપ, પરબ્રહ્મ વિષે સ્વભાવ અથવા ગુણની કલ્પના કરવી એ વ્યર્થછે. હવે જે દ્રશ્ય સ્વભાવ,અને ગુણ જણાય છે, તેમાં માત્ર તે મુઠ્ઠ વીજનો આભાશ અથવા તીરો ભાવ છે. જે સઘળા સ્વભાવ અને ગુણો છે તે અંતે મુઠ્ઠ વીજમાંજ આવીરભાવથી, લય પામે છે.પરમાત્માનાં સ્થાઈત્વ વિષે, ના,કહેવી તે દ્રશ્ય જેછે તેની ના કહેવા જેવું છે, કેમજે સઘળી સ્થાઈક વસ્તુ આપણે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે, તે પરમાત્માનો તીરોભાવ અથવા આભાશ છે. પરમાત્મા માત્ર નિશ્ચ-યાત્મક બુદ્ધિ જ્ઞાનથીજ સસ રીતે જાણી શકાયછે. માનસિક જ્ઞાનથી તેનું સસ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી,માટે જે ઉત્તમ માનસિક જ્ઞાનવાળા તાર્કિકજ્ઞાની અને ભાવિક મોઢા, મત પંથવાળા જે, ઈશ્વર અથવા પરબ્રહ્મ વિષે જે, વાદ વિવાદ અને તંટો કરે છે. તે મિથ્યા છે પ્રત્યેક મનુષ્ય વિષે, અંતરયામી પરમાત્મા

છે માટે તે માત્ર આભાષજ છે. પરંતુ જે પ્રમાણે વાહ્ય પ્રકૃતિના સંબંધથી, પ્રત્યેક મનુષ્યના ભાવ અને વલણ ભિન્ન ભિન્ન છે, તે પ્રમાણે તે સઘડાના ઈશ્વર સંબંધી વિચાર, અને કલ્પના ભિન્ન ભિન્ન છે. માટે સઘડા મનુષ્યે પોતપોતાની કલ્પનાના ઈશ્વર ઠરાવેલા છે. આપણે ઈશ્વર કેહેવાનો ભાવાર્થ એ છે જે, તેમાં નીરંતર ઉત્પન્ન કરવાની ચંચળ શક્તિ રહેલી છે જે કે આ શ્રષ્ટિમાં પુરુષ રૂપે દેખાડે છે.

સઘડા બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ, તે ચંચળ ચૈતન્ય અથવા પુરુષ, અને સ્ફુર્ણાથી ઉત્પન્ન થયેલી વ્યક્ત પ્રકૃતિ, જેમાં સંગ્રહ કરવાના ગુણ છે. માટે તે સ્ત્રીરૂપ પણ કહેવાય છે. એ વેડના સમીલન અને કાર્યા કારણ સંબંધીથી, થઈ છે માટે બ્રહ્માંડ રૂપ જે, એક વૈરાટ તેનો વરીષ્ઠ અથવા ચંચળ તે પુરુષ દર્શાવે છે. અને કનિષ્ઠ અથવા નિચલો ગ્રાહ્ય તે પ્રકૃતિ અથવા સ્ત્રી દર્શાવે છે અને એજ નિયમ પ્રમાણે, યથાવત્ ઉત્પત્તિ થયા કરે છે. એ પુરુષ અને પ્રકૃતિમાં આગળ અનંત ભેદો થયા કરે છે. પણ એ વેડના પ્રથમ ભેદનું વિવેચન થવું અશક્ય છે. પરંતુ એ સઘડા ભેદોમાં તે ચંચળ ચૈતન્યની શક્તિ, અને ગ્રાહક પ્રકૃતીની સ્થિર શક્તિ દ્રશ્ય અને અદ્રશ્ય શ્રષ્ટિમાં રહેલી છે. એજ કારણ માટે એ સઘડા ભેદોની જે સઘડી દ્રશ્ય વસ્તુઓ તે એક વીજ રૂપ મુલ કારણથી ભીન્ન છે, એવું જે ખાસ છે. તેજ માયાનું આદૃશ અને અજ્ઞાન છે.

જે મનુષ્ય ઈશ્વર નથી એવું માને છે, તેના મનથી ઈશ્વર છેજ નહીં, અને તેની સ્થિતિપણા વિષે આ ગ્રહ કરવો વ્યર્થ છે. અને જે મનુષ્યને ઈશ્વર છે એમ લાગે છે. તેના મનથી ઈશ્વર છેજ, તેને ઈશ્વર નથી એમ કહેવું વ્યર્થ છે. જે કેવલ તાર્કિકજ્ઞાની છે, તેને જેનું સ્થાપ્તિ નથી, તેને વિષે તેનાથી સમજાઈ શકાતું નથી, પરંતુ જેને સસ ધર્મના વેગથી ઈશ્વર સસ જાણી, તે ચૈતન્ય ઇન્દ્રિયી જોય છે, પછી તે ગમે તે મત પંથના વાઢામાં હોય, અને અંતે સર્વ વ્યાપક પરમાત્માને ગમે તે નામથી કહેતાં હોય, તેને કોઈ ગમે તેવા માનસિક જ્ઞાનથી, તે અસસ છે એમ સમજાવવા પ્રયત્ન કરે તો, તે વ્યર્થ છે. કેમજે જે વસ્તુ તેને સસ અને નીરંતર સ્થાઈ જણાઈ છે. તેને ઈશ્વર નથી, એમ કહેવાથી તેને તું નથી એમ કહ્યા જેવું છે.

અગળીત જુદા જુદા મતપંથના જે દેવો અને ઈશ્વર જે મનુષ્ય નિર્માણ કરે છે. તે પોતપોતાની જેવી કલ્પના અને જેવું ઉન્નતિને પામેલું જ્ઞાન હોય, તે પ્રમાણે કરે છે. પ્રત્યેક મનુષ્યની વૃત્તિ, અને મનના વેગને લીધે, પોત પોતાના ઈશ્વર સસ માનેલા છે. તેજ પ્રમાણે જુદા જુદા મતપંથના આગ્રહી પુરુષોના, માનસિક પુનરાવૃત્તિના પરીણામનું કાર્ય, પોતપોતાના પ્રથક પ્રથક સંપ્રદાય અથવા માર્ગની ઉત્પત્તિ છે. તે સઘ-ઘાને પોતપોતાના મતથી, તેજ સસ ઈશ્વર અને તે જ સસ માર્ગ છે, કેમજે તે પોતપોતાની વૃત્તિ અને

જ્ઞાનને અનુકુલ આવે એવા છે. પરંતુ જેમ જેમ નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ તેમ તેના ઈશ્વર સંબંધી વિચાર સંપૂર્ણ થતાં જાય છે. એજ પ્રમાણે જ્યારે સઘળા મનુષ્ય પ્રાણનું નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ જ્ઞાન, પરીપૂર્ણતાને પામશે. ત્યારે તેમને સઘળાને એકજ સંપૂર્ણ સત્ય પરમાત્માનું જ્ઞાન સમાન થઈ શકશે, કેમજે તે સઘળાને, સર્વોપરી ચૈતન્ય જ્ઞાનની પરીક્ષા સત્ય કલ્પનાથી નિષપક્ષપાત રીતે કરવાની શક્તિ આવ્યાથી, એકજ સત્યતા સમજાઈ શકશે. તે સત્યતા, સત્ય વિદ્યા અને સત્ય ધર્મથી કોઈ પણ રીતે વિરુદ્ધ થઈ શકે નહીં એવી છે. માટે તેજ સત્ય જ્ઞાન અને સર્વોપરી ઢાહાપણ છે.

સંવત ૧૯૪૨ માર્ગશિર્ષ શુદ્ધ ૭ રવીવાર.

આકર્ષક અને જ્યોતિ પ્રકાશ.

સાંપ્રતકાળમાં માનસિક અને નિશ્ચયાત્મ બુદ્ધિજ્ઞાન એ બેઝની યથાયોગ્ય સમાન ઉન્નતિ થયાથી, અતી અદ્ભુત સત્યતા જાણી શકાય છે. અતિ પ્રાચીનકાળમાં આર્યવર્તમાં યજ્ઞ યાગાદી અને હોમ વિગેરે વૈદિક કર્મમાં અશ્વથ નામના પવિત્ર ગણાયલા વૃક્ષની સુકી ઢાઢીયોની અવશ્ય અગત્ય દર્શાવેલી છે. પરંતુ તે વૃક્ષની ઢાઢી કોઈ પણ લોહના શસ્ત્રથી કાપવાનો પ્રતિબંધ કરેલો છે. તે વૃક્ષ સુકાઈ ગયા પછી, તેની ઢાઢી સુકાઈ જઈ, એની મેઢે સ્વરી પડ્યા પછી તે

એકઠી કરી તેનો હોમ વિગેરે કાર્યમાં ઉપયોગ કર-
 વાની આજ્ઞા છે. એવીજ રીતે આપણા દેશમાં તુલ્લશી
 વિગેરે કેટલાએક વૃક્ષો પવિત્ર ગણી તે પોતાના ઘર
 આગઠ અક્ષય રાખી પોતે સ્નાન વિગેરે કરી પવિત્ર
 થયા પછી, તેની પાસે જડ પુજા વિગેરે કરવાનો સં-
 પ્રદાય હાલપણ થોડો ઘણો ચાલે છે. કેટલાએક વૃ-
 ક્ષના મુઝીયાનો ઉપયોગ કર્યાથી, વિપવાઝા અંતુઓ
 વિગેરેના ડંશની વ્યથાનું નિવારણ થાય છે. એ શીવાય
 વીંજા કેટલાક વ્યર્ધીનું આનો ઉપયોગ કર્યાથી
 નિવારણ થાય છે. એ વિષે આપણે પુર્વે થઈ
 ગયલા વાચ્યાનમાં વિસ્તાર કરેલો છે. વઝી એવું
 પણ જાણવામાં છે જે, કેટલાએક વૃક્ષો અંતરીક્ષમાં જે
 મલીન પ્રાણીના પરમાણુઓ હોય છે તેનું આકર્ષણ
 કરી તેનો સંગ્રહ કરી તે વૃક્ષ ઉપર આપ્યાથી કોઈ
 સમયે આકૃતિયો પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. એ સઘઝાનું
 કારણ નિષ્પક્ષપાત રીતે પરીક્ષા કરવાથી, વિદ્વાનોને
 એવું જણાયું છે જે, ભિન્ન ભિન્ન વૃક્ષમાં, ચૈતન્યપ્રાણીની
 પેટે, ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિના અંતરીક્ષના અને પોતાની
 આસપાસના પરમાણુઓને આકર્ષણ કરવાની શક્તિ
 હોય છે.

હાલના મળેલા અને વિદ્વાન પુરુષોને એની સસ-
 તાનો નિશ્ચય થવા સારુ, સાંપ્રતકાળના પશ્ચિમ દે-
 શના આગ્રહી અને સસ શોધકોએ, જે નિષ્પક્ષપાત
 રીતે પરીક્ષા કરી નિશ્ચય કરેલો છે, તેમાંથી કાંઈક

સુચના આ પ્રસંગે આપવાની અગત્ય છે.

થોડા દીવસ ઉપર, બેરન રીકનબેક નામના વિદ્વાન પુરુષે, પરીક્ષા કર્યાથી તેને એવું જણાયું જે, સઘડી જાતની વનસ્પતિમાં, આકાશ અથવા અતિ સુક્ષ્મ પ્રકૃતીના પરમાણુઓ ભિન્ન ભિન્ન રહેલા હોય છે. તે લોહ અને બીજા પદાર્થોથી આકર્ષણ પામી શકે છે. તેમાંથી નિર્વિકાર શુભ પરમાણુઓનો શ્વાસોશ્વાસથી સંગ્રહ થાય તો, મનુષ્યને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગે જવાની, વૃત્તિ થાય છે. તેમ કેટલાક વ્યાધીનું પણ નિવારણ થઈ શકે, અને કદાપી જે વૃક્ષમાં વિકારવાળા અને મલીન સુક્ષ્મ પ્રકૃતીના પરમાણુ, રહેલા હોય, તેનું મનુષ્ય પ્રાણી શ્વાસોશ્વાસથી આકર્ષણ કરે તો, તેથી બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થાય, અને વ્યાધી વીગેરે ઉત્પન્ન થાય, અથવા વ્યાધીની વૃદ્ધિ થાય છે.

પશ્ચિમ દેશના, એક આગ્રહી સસ શોધકે એવો શોધ કર્યો છે જે, “ મારગોસા ” નામના વૃક્ષના પાનનો ઉપયોગ, સર્પહંસ અથવા વિઘ્નના હંસ ઉપર કર્યાથી તે ઘણે પ્રસંગે તેનું વિષ ચુસી લે છે. ઘડી તેજ પાત્રાનો ઉપયોગ, જે સ્થાનમાં બાલકનો જન્મ થયો હોય, ત્યાં અથવા, જ્યાં સીતલા આવેલાં બાલક હોય, તેવા સ્થાનના આગલા બારણાની બારશાખે, અથવા નીચા છાપરાની પાંચે તે પાત્રાં બાંધ્યાથી, તે પાત્રાં વિષારી પરમાણુઓનું આકર્ષણ

કરી લે છે, માટે સમયે સમયે તે પાત્રાં બદલી નવા બાંધવાની અગત્ય દર્શાવેલી છે; અને જુનાં પાત્રાં જે ટેકાળે લોકોનો જવા આવવાનો પ્રસંગ નહીં હોય, એવે એકાંત સ્થાને નાંચવાનું દર્શાવેલું છે.

વઢી કેટલાએક વૃક્ષમાં લોહ ચુંબક જેવી, આ-કર્ષણ શક્તિ રહેલી છે એની સત્યતા વિષે એક જર્મની દેશના “આની, સાયંટીફીક” નામના પત્રમાં એક “એમ લુઇસફીગુઇયર” નામના સત્ય શોધકે એવી સુચના કરીછે કે, એક વિદ્યુત આકર્ષકનું નવું વૃક્ષ જણાયું છે, જેને “ફીટોલેકાઇલેકટ્રીક” નામ આપેલું છે. એ વૃક્ષને વિદ્યુત લોહચુંબક આકર્ષક શક્તિ છે. એ વૃક્ષની ઢાઢીજો આપણે હાથેવતી ભાંગી-યે તો તેથી જે પ્રમાણે વિદ્યુતયંત્રની, ચકરડીને હાથ લગાડવાથી હઠસેલો લાગે છે તેજ પ્રમાણે હાથને હઠસેલો લાગે છે, વઢી એક નાનો હોકાયંત્ર એ વૃક્ષથી વીસફુટને અંતરે મુક્યાથી તેને અસર થાય છે. અને તે હોકાયંત્રની સઢી તે વૃક્ષની પાસે આળ્યાથી તેમાં ગતી ઉત્પન્ન થઈ, તે વેગથી ફરવા માંડેછે. અને તે વૃક્ષથી, જેમ જેમ તે હોકાયંત્રની સઢી હાગી સ્વ-સેડીયે, તો તેમાં ગતી મંદ થતી થતી પછી તે સ્થિર થઈ જાય છે. એ વૃક્ષની તીક્ષ્ણ સત્તા બપોર પછી બે વાગતાં હાય છે. પછી તે ક્ષીણ થતાં થતાં રાત્રીયે, કેવળ મંદ થઈ જાય છે. જે સમયે ગડગડાટ અને તોફાન થાય છે, તે સમયે એ વૃક્ષની એ અદ્ભુત શ-

ક્તિ વૃદ્ધિ પામે છે, અને પરજન્ય અથવા વરસાદ આવતો હોય, તે સમયે તે વૃક્ષ કર્માઈ ગયા જેવું દે-
 खाय છે; વઢી ઇ વૃક્ષ ઉપર અથવા ઇની પાસે કોઈ
 પળ પક્ષી અને કીટ આવી શકતા નથી, અને જે
 જગાયે તે વૃક્ષ ઉગે છે, તે જગાની જમીનમાં કોઈ
 પળ પ્રકારની લોહ અને નિકલ આદીક આકર્ષક
 વસ્તુ નથી, ઇ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે, તે વૃક્ષ-
 માંજ વિદ્યુત આકર્ષક ગુણ રહેલો છે. ઇ ઉપરથી આ
 સમાચાર આપનાર ગ્રહસ્થ ઇવું કહે છે કે, જે લોકો
 હિંદુના સઘલા નીયમ અસલ અને સંશય ગણે છે, તે
 લોકોને આ અતિ અગત્યની સુચના છે. હાલના કે-
 ટલાઈક અર્ધ વિદ્વાન અને અભિમાની, આકાશના
 આકર્ષક અને ગતિવાળા અતિ શુક્ષ્મ પરમાણુઓનો
 સમોહ વૃક્ષાદીકમાં નથી, ઇવું માનનારાઓયે, મિ-
 થ્યા અભિમાનનો સાગ કરી, અતિ પ્રાચીન કાલ
 ના હિંદુઓયે વૃક્ષ, પશુ પક્ષિ અને મનુષ્ય વિગરેમાં
 જે, અતિ અદ્ભુત આકર્ષણના સુક્ષ્મ પરમાણુની સત્તા
 વિષે, જે સુચના આપેલી છે, તેનો શોધ નિષ્પક્ષપાત
 રીતે કરશે તો અતિ મોટો લાભ થશે. ઇવું ઉપલો
 સમાચાર આપનાર વિદ્વાન ગ્રહસ્થ કહે છે.

વઢી ઇ વિદ્વાન ઇવું કહેછે જે, બ્રાહ્મીલની ડં-
 ચી જમીનમાં વિદ્યુત આકર્ષકના છોડવાઓ ઘણા
 છે. ઇવું ઢી, ઇશીયરના લેખી પત્ર ઉપરથી જણાયછે.

હવે “અમેરીકા લંડના ફેનોલોજીકલજર-

નલ” ઉપરથી જ્યોતીપ્રકાશ વિષે જે, સુચના મળી છે. તે આપસંગે જણાવવાની અગત્ય છે. તે પત્ર ક-ર્તા એવું કહે છે જે, “ટસ્કરોર નામના ગામથી આ-સરે બાર મહિલ ઉપર, કેટલાએક પાણીના ક્ષરા પા-સે. એક ગુચ્છાદાર અદ્ભુત વૃક્ષ છે, તે છ અથવા સાત ફુટ ઊંચું છે, અને તેનું નીચલું થડ માણસની મુઠીથી ત્રણ ઘણું જાડું છે, તેને અગણિત ઢાઢી અને ઉપડાઢીયો છે. અને તે કાંઈક બારબેરી નામના વૃક્ષ ને મળતું આવે છે. તે વૃક્ષમાં અદ્ભુતપણું એ છે જે, પ્રત્યેક વર્ષની કેટલીએક રુતુમાં તેનાં પાત્રાં એવાં જો જ્યોતીરૂપ પ્રકાશમાન થાય છે જે, ગમે તેવી અં-ધારી રાત્રીમાં તે વૃક્ષ એક મહિલ કર્તા પળ અધિક અંતરથી, જણાઈ આવેછે; અને તે વૃક્ષની પાસે જો આપણે ઉભા રહીએ તો, ગમે તેવા ક્ષીણા અક્ષર હોય તો પળ તે વંચાઈ શકાય. તેનાં પાત્રાં કેલીફોરની યામાં તુરુવેટ્ટી નામનું વૃક્ષ થાય છે, તેનાં પાત્રાં જે-વા હોય છે. તેના ઉપર પ્રકાશના પરમાણુઓ, ચો-ટેલા જેવા જણાયછે, કદાપી આપણે, આપણો હાથ તે પાત્રાં ઉપર ઘસીએ તો, તે પ્રકાશ આપણા હાથ ઉપર થોડા સમય સુધી જણાય છે. અને તે પાત્રા ઉપરથી જતો રહે છે.

હવે ઉપર કહેલા સઘળા સત્ય સમાચાર ઉપરથી નિષ્પક્ષપાતી અને સત્ય શોધક વિદ્વાન અને બુદ્ધિવા ન પુરુષોને, નિશ્ચય થશે જે, ડ્યારે વૃક્ષ આદીકમાં

આકર્ષક ગુણો રહેલા છે, તો મનુષ્ય પ્રાણીમાં હોય તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. પરંતુ તે સઘળા મનુષ્ય પ્રાણીમાં સમાન દ્રષ્ટોત્પતિમાં આવતા નથી, તેનું કારણ મુખ્યત્વે કરી एछે જે, સઘળાની સમાન પ્રવલ્લ ઇચ્છા શક્તિ હોતી નથી, અને તેમને સંસારનો સુખ, દુઃખ, હર્ષ અને શોક આદીક આવરણો ઘણા હોયછે તેથી તે અદ્ભુત આકર્ષક ગુણ ગુપ્ત અને ગુહ્ય રહેલો હોય છે. પરંતુ જે, મનુષ્ય પુરુષ પ્રયત્ને કરી, અતિ આગ્રહથી માયાના આવરણથી વિરક્ત રહેવાને પ્રયત્ન કરે છે, તેના આકર્ષક અદ્ભુત ગુણો પ્રગટ થઈ, તેનાથી અલોકીક કાર્યો થઈ શકે છે.

ઘણું કરી સાધારણ સઘળા હિંદુઓના જાણવા માં છે જે, કોઈ મહાત્માયોગી અથવા કોઈ અવતારી ભદ્ર પુરુષની, પટની મુર્તિઓના મુલારવિદની આસપાસ એક ગોલ ચક્ર કરે છે, તે ચક્ર તેજ અથવા પ્રકાશ દર્શાવેછે, એટલે જે મહા સમર્થ યોગેશ્વર અને અવતારી ભદ્ર પુરુષો હોય છે, તે પોતાની યોગ સાધનાથી, પોતાની સઘળી શંદ્રિયોના વિકાર ઉપર નિરંતર સત્તા રાખી શકે છે, તેથી તેમને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે હર્ષ ષોકાદીક કોઈ પણ રીતનું માયાનું આવરણ થઈ શકતું નથી, અને તેમની ઇચ્છા શક્તિ અતિ બલિષ્ઠ કરેલી હોય છે, તેના યોગે, પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પોતાના અંતરમાંથી, અને આસપાસથી તેજ અથવા પ્રકાશના અતિ સુક્ષ્મ ડ્યોતીરુપ, આ-

કાષના પરમાણુઓનો સંગ્રહ, પોતાની પ્રબલ થયેલી ઇચ્છા શક્તિના યોગે કરી શકે છે. અને તે પ્રકાશ અથવા જ્યોતી, આપણે ઉપર કહેલા વૃક્ષ ઉપર દ્ર-ષ્ટોત્તપતિ સ્વભાવિક ગુણને લીધે આવે છે. તેવી રીતે મહા પુરુષ પોતાની પ્રબલ ઇચ્છા શક્તિના પ્રતાપથી, જ્યોતી અથવા તેજનો પ્રકાશ દર્શાવી શકે છે.

આ ઉપરથી અંતની સુચના ઇટલીજ આપવાની છે જે, જ્યોતીરૂપ આકાષના અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુ-ઓનું આકર્ષણ કરી, એકત્ર કરવાની શક્તિ સઘ-લા મનુષ્યના ચૈતન્ય આત્મામાં રહેલી હોય છે. પ-રંતુ તે સંસ્કાર અને પુરુષ પ્રયત્નેથીજ, સાધ્ય થઈ શ-કે છે. માટે મુખ્યત્વે કરી ઉદ્ધતિ પામેલા જ્ઞાની પુ-રુષો જો કોઈ પણ પ્રકારના સ્વાર્થ રહિત આગ્રહથી પ્રયત્ન કરશે તો તેના પ્રયત્નના પ્રમાણમાં લાભ અવ-શ્ય થઈ શકશે.

સંવત ૧૯૪૨ માર્ગશિર્ષ વદ્ય ૬ રવીવાર.

ચૈતન્યાકર્ષક વિદ્યા.

આપણા પાછલા વ્યાખ્યાનમાં આકર્ષક વિદ્યા વિષે સાધારણ વિચાર આપણે કરી ગયા હોયે, હવે આ પ્રસંગે ચૈતન્યાકર્ષક વિદ્યાનું જ્ઞાન, ભારત ભુમી-માં ઉપનીષદના સમયમાં કેવી રીતનું હતું, એ વિષે વિચાર કરીયે.

હાલના સમયમાં આપણી ભારત ભુમીના, યુવા-

વસ્ત્રાવાલા, ઘળા વિદ્વાનોનો, એવો દ્રઢ સિદ્ધાંત છેજે
 ચૈતન્યાકર્ષક અથવા પ્રાણ શક્તિ જેનું પશ્ચિમ દેશના
 વિદ્વાનો “ એનીમલમેગનેટીઝમ ” અથવા “ મેક્સિ-
 રીઝમ કહે છે ” એ વિદ્વાનો પ્રથમ શોધ યુરોપ અને
 અમેરીકા દેશના આગ્રહી વિદ્વાનોએ કાઢેલો છે એની
 પુષ્ટિમાં એવાં દ્રષ્ટાંતો આપે છે જે, હાલના સમયમાં
 મહા વિદ્વાન “ બેરન રીકનબેક ” એવું કહે છે જે,
 ચૈતન્ય આકર્ષક નામનો પ્રવાહી પદાર્થ મનુષ્ય અને
 પશુ પક્ષીમાં ગુપ્ત રીતે રહેલો છે એટલુંજ નહીં, પણ
 વૃક્ષ અને છોડવામાં પણ રહેલો હોય છે જેને તે વિ-
 દ્વાને “ ઓડ અથવા ઓડાઇલ અથવા ઓરા ” ના-
 મ આપેલું છે. અને તેજ આકર્ષક વસ્તુને ક્રુક ના-
 મનો વિદ્વાન ફિઝીકફોર્સ ” કહે છે. એવી રીતે એ
 અલોકિક જળાયલી મહા અદ્ભુત ગતીના આશરે
 ગ્રીસ કર્તા અધિક નવાં નામો હાલના યુરોપ અને
 અમેરીકા દેશના વિદ્વાનોએ આપેલાં છે. એ ઉપરથી
 આપણા આર્યદેશના હાલના નવી કેલ્વણીની સત્તા
 વાલા ઘળા વિદ્વાનો એવું કહે છે જે, સઘળી અદ્ભુત
 વિદ્વાનો પ્રથમ શોધ યુરોપ અને અમેરીકા દેશના
 આગ્રહી વિદ્વાનોએજ કાઢેલો છે. એવો સિદ્ધાંત અલ્પ
 બુદ્ધિને લીધે કાંઈ પણ નિષ્પક્ષપાત રીતે પરીક્ષા ક-
 ર્યા વિનાનો છે; કેમજે હાલના સમયમાં આપણા ભા-
 રતં ભુમીના મહા વિદ્વાન અને આગ્રહી સસ શોધક
 પદ્મનાભાચાર્ય નામે બંધુ એવું કહે છેજે, ઉપર કહે-

લી અદ્ભુત ગતિને પશ્ચિમદેશના વિદ્વાન “ઓરા” કહે છે, તેનું પ્રથમ મુઠ્ઠા અતિ પ્રાચિન સંસ્કૃતમાં છે, જેને “ઓજા” અથવા “ઓષા” કહે છે, એ ઉપરથી એમ જણાય છે જે એ વિદ્યા પ્રથમ આપણા દેશમાં હતી. ઉપર કહેલો “ઓજાસ” શબ્દ સંસ્કૃત મુઠ્ઠા ઓજા એટલે જીવનું અથવા ચૈતન્ય પ્રાણની ઉષ્ણતાનો શરીરમાં પ્રવેશ અથવા પસવરનું અર્થાત એને મહાજન એટલે મહા સમર્થ તપશ્વિ ઋષીઓની અદ્ભુત પ્રાણ શક્તિ કહેવાય છે. “તપ” એ શબ્દ ઓજા અને તેજ વિગરે શબ્દોની સાથે મળતો છે, એનો સ્પષ્ટાર્થ ઉપલો વિદ્વાન એવો કરે છે, કે યોગ સાધનવાળા મહા યોગેશ્વરો અને પ્રતાપી અવતારી મહા પુરુષોની, આસપાસ જે તેજ અથવા આકર્ષક ગતીના પરમાણુઓ હોય છે, તેને તપ કહેવાય છે. અને તેજ ઉપરથી મુઠ્ઠા તપશ્વિ શબ્દ નીકળ્યો છે. એ જે પ્રમાણે મહાપુરુષની આવરણ રહીત સ્થિતિ અને ચૈતન્યની એકાગ્રતા હોય તે પ્રમાણે ઉપર કહેલા તેજ અને આકર્ષક પરમાણુઓની વૃદ્ધિ મહાત્મા પોતામાં કરી શકે છે.

વળી ઉપર કહેલો સસ્ય શોધક વિદ્વાન એવું કહે છે જે, આપણા મહાભારત અને રામાયણ વીગરે શાસ્ત્રમાં, મહા પ્રતાપવાન વિશ્વામિત્ર, વસિષ્ઠ અને ધ્રુવ વીગરે યોગીયોયે પોતાનો પ્રતાપ, અને ભસ્મ કરે એવા તેજ અથવા અગ્નિની શક્તિ ઇંદ્ર વીગરે દેવોને

પણ જણાવેલી છે. તેથી દેવો પણ નિર્માની થઈ, મહા સમર્થ ઋષીઓને આધીન રહેતા. હવે આપણો મુલ વિષય ચાલુ કરીયે. આપણે ઉપર કહેલો, ઓષા એ શબ્દ ઉષ ઉપરથી નીકળ્યો છે. ઉષ એટલે દગ્ધ કરવું બાલ્યું અથવા ઉષ્ણતા આપવી વીગરે થાય છે, એ ઉપરથી ઓષધી અથવા ઔષધી શબ્દ નીકળ્યો છે. કેમજે ઔષધીમાં પ્રાણ રક્ષક ઉષ્ણતા રહેલી હોય છે. એ કારણને લીધે વ્યાધીના નિવારણ કરવાના ગુણો નાના પ્રકારની વનસ્પતીમાં રહેલા છે. ઘણું કરીને સાધારણ આર્યબંધુના જાણવામાં છે કે, જે સમયે રાવણે પોતાના મહા પ્રતાપવાળા ઘાણથી લક્ષ્મણને, મુર્છાવસ્થા પ્રાપ્ત કરી, તે સમયે મહા બલવાન હનુમાને, મેરુ પર્વત ઉપરથી, પ્રાણ રક્ષક અથવા સજીવિન ઔષધી લાવીને, લક્ષ્મણની નાષી કામાં, તેના ઉપચાર કર્યાથી, તેને ઉષ્ણતા પ્રાપ્ત થઈ, સાવધ થઈ પુર્વવત્ બલ, ક્ષણવારમાં પ્રાપ્ત થયું. એવા મહા અદ્ભુત વનસ્પતીના ગુણો અતિ પ્રાચીન કાલના મનુષ્યો આપણી ભારત ભુમીમાં જાણતા હતા; અને એવીજ રીતે મહા સમર્થ અને નીરોગી, એકાગ્રતા ધાળા મહા પુરુષો પોતાના શુદ્ધ અને ઉષ્ણતા વાળા પ્રાણ શક્તિના પરમાણુઓમાંથી, થોડા પરમાણુઓનો પ્રવેશ પરોપકાર બુદ્ધિથી, કોઈ વ્યાધીવાળા મનુષ્યમાં કરી શકતા હતા, એ વિષે આપણે પુર્વેના વ્યાખ્યાનમાં યથાર્થ વર્ણન કરેલું છે, તેથી આ પ્રસંગે

અધિક કહેવાની અગત્ય નથી. એજ નિયમ ઉપરથી હાલના પશ્ચિમ દેશના કેટલાએક વિદ્વાનો “ મેક્સે-રીજમના ” સાધનથી અશક્ત થયેલા મનુષ્યમાં પોતાની તાત્કીક ઉજ્જ્વલતાના પ્રાણશક્તિના પરમાણુ-ઓનો પ્રવેશ કરી, તેના શરીરની સામ્યાવસ્થા કરે છે. વઢી ઉપર કહેલી અદ્ભુત ઓષા શક્તિ અને ગુણ આપણે જે, અન્ન અને ભોજન આદીક કરીએ છીએ, તેમાં પણ છે એ વીષે તૈત્રીય ઉપનીષદમાં આ નંદ વલ્લીના વીજા અનુવાકમાં એવું કહ્યું છે કે:—
અન્નાદૈવજાઃપ્રજાયન્મેયાઃકાશ્ચપૃથિવિશ્રિતઃ ।

અથૌઅન્નેનૈવજીવન્તિઅથૈનદપિયન્ત્યતઃ ।

અન્નંહિભુતાનાંજ્યેષ્ઠંતસ્માતુસર્વોધધમુચ્યતે ॥

એટલે પ્રથવી ઉપરના સઘડા પ્રાણીઓના પ્રાણની ઉત્પત્તિ અન્નમાંથી થયેલી છે, માટે અન્નમયકોષ કહેવાય છે. અને વઢી પ્રાણી ઉત્પન્ન થયા પછી, આ ધાર પણ અન્નનોજ છે, એટલે અનથીજ પ્રાણની રક્ષા થઈ શકે છે, અને અન્તે તે સઘડાના પ્રાણનો પાછો સમાવેશ અન્નમાંજ કરે છે, કેમજે સઘડા પ્રાણીઓમાં અન્ન અતિ પ્રાચિન શક્તિ છે; એજ ઉપરથી ઔષધી પ્રાણની રક્ષા કરનારી વસ્તુ છે, કેમજે તેમાં ઉજ્જ્વલતા ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ રહેલી છે, અથવા જે ચૈતન્ય પ્રાણ રક્ષક ઉજ્જ્વલતાના અથવા તેજ તે સઘડા જીવન પ્રાણીઓની અને વૃક્ષાદીક છોદવા વિગરેમાં પ્રસાર પામી રહેલું છે.

આ ઉપરથી નિષ્પક્ષપાતી સસ શોધકોનો દ્રઢ નિશ્ચય થશે જે, “ઓજ અને ઓષ” એ બેઉ શબ્દો હિંદુના અતિ પ્રાચીન ગ્રંથમાં આવે છે, તે સસતાથી એવું દર્શાવે છે જે, સઘડા પશુપક્ષી અને વન-સ્પતી આદીમાં, એક પ્રાણરક્ષક મહા અદમુત ચૈત-ન્યાકર્ષક પ્રવાહી પદાર્થ રહેલો છે. તેનેજ સાંપ્રતકાલના ઉપર કહ્યા પ્રમાણે “બેરન રીકન બેક અને બીજા મહા આગ્રહી સસ શોધકો “ઓરા અથવા એનીમલ મેગનેટીઝમ” કહે છે. માટે આપણા ભરત સ્વંદી આર્યદેશના મહા પ્રતાપી પુરુષોને, એ વિદ્યાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હજારો વર્ષની પુર્વે હતું. એના કાલનું યથાર્થ નિર્માણ હજી સુધી કોઈ પણ વિદ્વાનથી થઈ શક્યું નથી. પરંતુ તે જ્ઞાનની સસતા, સાંપ્રતકાલના ઉન્નતિ પામેલા પશ્ચિમ દેશના મહા આગ્રહી સસ શોધકોએ, પ્રસિદ્ધ કરવા માંડી છે એ તેમની સસ વિદ્યાને અતિ મહત્તનું ભુષણ છે. વળી હાલનો મહા વિદ્વાન તીન્ડોલ નામે ગ્રહસ્થ એમ કહે છે જે, પ્રકૃતિ અથવા (મેટર) ના પ્રત્યેક પરમાણુમાં ગુપ્ત રીતે, સઘડી આકૃતિ અને પ્રાણની ઉત્પત્તિનાં ગુણો રહેલા છે એ સિદ્ધાંત આપણા વેદ અને ઉપનીષદ આદી પ્રાચિન ગ્રંથોમાં, ઘણા પ્રાચિનકાલથી સિદ્ધ થયેલા છે. અને તેનીજ પુનરાવૃત્તિ હાલના આગ્રહી વિદ્વાનોએ કરવા માંડી છે. માટે આપણી ભારત ભુમીના મુખ્યલેકરી. માનસિક જ્ઞાનની ઉન્નતિ પામેલા વિદ્વા

નોયે, મિથ્યા અહંપદનો સાગ કરી, અને સંસારના ક્ષણભંગુર સુખ પ્રાપ્ત કરવામાંજ અંધ થઈ, નિમગ્ન નહીં થતા, કેવલ પરમાર્થ બુદ્ધિથી, નિષપક્ષપાત રીતે આપણા દેશની અમુલ્ય વિદ્યાનો શોધ કરી, પુનરપી આપણી સ્થિતિને શ્રેષ્ઠ કરવાનો પ્રયત્ન કરશેતો સ્વાર્થ અને પરમાર્થ એ બેડ કાર્યની સિદ્ધિ યોગ્ય રીતે થઈ શકવાનો સંભવ છે. તેમ નહીં થાયતો અજ્ઞાનરૂપી અંધકારમાં ભારતભૂમી ડુબી જઈ, સર્વશ્વ નાશ થવાનો સમય આવશે. માટે હાલનો સ્થિર સમય વ્યર્થ જવા દેવો નહીં, એજ ઊગતા વિદ્વાનોને ભુષણ છે. હવે આપણે પ્રાણશક્તિ વિષે અધિક વિચાર આગલ કરીશું.

સંવત ૧૯૪૨ માર્ગશિર્ષ વદ્ય ૧૩ રવીવાર.

પ્રાણશક્તિ અને મુલ પ્રકૃતિ.

આપણે પાછલા વ્યાખ્યાનમાં, ડ્યોતી પ્રકાશ તેજ અને ચૈતન્યાકર્ષક વિગેરે ત્રિષયો ઉપર વ્યાખ્યાન કર્યું છે. તેમાં ડ્યોતી પ્રકાશ અને તેજ એ અતિ સુક્ષ્મ વસ્તુ હતા એના કીરણોમાં પ્રકૃતિના અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુઓ રહેલા છે. માટે તે કાર્ય રૂપ વ્યક્ત પ્રકૃતિ કહેવાય છે. માટે એના અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુઓનું સંયોગ કર્ણ થયાથી ગતિ અને શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. પણ એનું કારણરૂપ, કોઈ પણ અણુ પરમાણુ રહિત અરૂપ અને અસ્વંદ અવિનાશી છે તેને સાંખ્ય મતવાળા મુલ પ્રકૃતિ કહે છે. અને વેદાંત સિદ્ધાંતિ

કેવલ શુદ્ધ ચૈતન્ય કેહેછે. એ બંને વસ્તુતઃએકજ છે. માત્ર શબ્દ ભેદજ છે, એ વિષે આપણે પુર્વે નિરાકરણ કરેલુંછે, માટે આ પ્રસંગે અધિક વોલવાની અગત્યનથી.

હવે આપણે આજનો મુખ્ય વિષય જે, પ્રાણશક્તિ અથવા પ્રાણાગ્નિ એ વિષે વિચાર કરીયે, આપણે ઉપર કહ્યું જે, પ્રકાશ અથવા તેજના, અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુઓના સંગ્રહ થવાથી, પ્રાણશક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકેછે. પણ તે કેવી રીતે ઉત્પન્ન થઈ શકેછે, તેનો વિચાર કરીયે. તેજ એ અગ્નિનું બીજુ નામ કેહેવાય છે. કેમ જે અગ્નિ એજ પ્રકાશ અને ઉષ્ણતા આપનાર મુલ વસ્તુ છે. રઘવેદમાં કહ્યુંછે જે, ગમે તેટલા ભિન્ન ભિન્ન અગ્નિ કહેવાતા હોય, પણ તે સઘળી એક અવિનાશી અગ્નિની શાખાઓછે. અગ્નિ મુખ્ય ત્રણ વિભાગે ઓઢાયાયછે. તેમાં પ્રથમ સુચિ, બીજો પવમાન અને ત્રીજો પાવક સુચિ એટલે જે સુર્યથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય તે પવમાન અથવા નિરમથન એટલે ઘ્રષ્ણ અથવા બે પદાર્થ ઘસવાથી જે અગ્નિ ઉત્પન્ન થાયતે અને ત્રીજો અગ્નિજે પાવક અથવા વિદ્યુત, જેકે આકાષિક તત્ત્વ અગ્નિ છે આપણે ઉપર કહેલા ત્રણે અગ્નિનું મુલ વેદમાં જે એક કેવલ શુદ્ધ ચૈતન્ય અથવા નાદ બ્રહ્મ કેહેછે તેજ છે. વળી ઉપર કહેલા ત્રણ પ્રકારના અગ્નિ બીજા ઘણા વિભાગથી, ઓઢાયાયછે તેમાં સુર્યાગ્નિ અથવા સુર્યનો જે અગ્નિ તે, તેના જે પ્રમાણે કીરણોના ભિન્ન ભિન્ન રંગ અને સ્વભાવ દેખાયછે, તે પ્રમાણે તેના ભિન્ન

ભિન્ન નામોછે. તેજ પ્રમાણે પ્રધિવનો અગ્નિ જે કે, ઘ-
 યણથી ઉત્પન્ન થઈ શકેછે. તેના જેવા ભિન્ન ભિન્ન
 ઉપયોગ થાયછે તે પ્રમાણે તે ઘણા ભિન્ન ભિન્ન ના-
 મોથી, ઓઢાયાયછે. જેમકે યજ્ઞયાગાદિક કરવાના
 અગ્નિને વાનક અગ્નિ કહેછે. અને ઘરમાં ઉપયોગ ક-
 રવાના અગ્નિને ગ્રહપત્ત અગ્નિ કહેછે. એવી રીતે અ-
 ગ્નિના અગાણત ભિન્ન ભિન્ન નામો આપેલાછે. એવીજ
 રીતે અંતરીક્ષ અથવા આકાશના અગ્નિ પણ ભિન્ન
 ભિન્ન નામથી ઓઢાયાયછે. એમાં ભેદ જે પ્રમાણે મ-
 નુષ્ય પ્રાણીના ઉપર વાહ્ય અને અંતર તે અગ્નિની
 સત્તા ચાલેછે, તે પ્રમાણે, થાયછે. જેમકે આપણા
 પોષણના પદાર્થો જે પેટામાં છે. તેને પાચન કરનારો
 અગ્નિ જઠરાગ્નિ નામે ઓઢાયાયછે. વઢી રઘવેદમાં
 એવું કહ્યુંછે કે જે વાયુરૂપ અગ્નિ મનુષ્ય પ્રાણીમાં ર-
 હેલોછે, તેને વૈશ્વાનર કહેછે. વૈશ્વાનર એ શબ્દ વિશ્વ
 અને નર એ વેડ શબ્દથી, થયેલોછે. તેમાં વિશ્વ એટલે
 સર્વ, અને નર એટલે મનુષ્ય એ ઉપરથી આકાશિક
 તત્ત્વ જે કે સઘડા મનુષ્ય પ્રાણીમાં રહેલુંછે તેને વૈશ્વા
 નર કહેછે. એજ પ્રમાણે ભગવત ગિતાના અધ્યાય ૧૯
 ના શ્લોક ૧૪ માં એવું કહ્યુંછે જે એજ વૈશ્વાનર અગ્નિથી
 પ્રાણશક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકેછે. અને તેજ વિદ્યુત અગ્નિ
 રૂપે મનુષ્ય પ્રાણીમાં રહેલોછે. તેના કાર્યો અતિ અ-
 લોકિક અને અદ્ભુત છે. એને વિષે રઘવેદમાં એવું
 કહ્યુંછે જે, વૈશ્વાનર મનુષ્ય પ્રાણીના પેટમાં ટુંટીની

આસપાસના ભાગમાં એક સ્થંભરૂપે તેનું રક્ષણ કરેછે. જે પ્રમાણે ઘરનું રક્ષણ સ્થંભ કરેછે તે પ્રમાણે મનુષ્ય પ્રાણીનું રક્ષણ વૈશ્વાનર અગ્નિ કરેછે. વઢી મૈત્રિ ઉ-પનિષદમાં એવું કહેલું છે જે, મનુષ્ય પ્રાણીના પેટમાં દુંડીની આસપાસ જે ગુપ્ત વર્તુળાકાર, અગ્નિ જે તેના સઘળા શરીરનું રક્ષણ કર્તાછે, તેને મુળાધાર કહેછે. અને વૈશ્વાનર અગ્નિનો જે વર્તુળ, તેને અગ્નિ મંડલ પણ કહેછે. અને તેજ અગ્નિ આપણા શ્વાસોશ્વાસથી, નિરંતર પ્રદીપ્ત રહેછે. એ પ્રમાણે બીજા ઘણા યોગ વિદ્યાના ગ્રંથોમાં કહેલુંછે.

આ પ્રસંગે ઇટલું કહેવાની અગત્યછે જે, વિદ્યુત અથવા આકાષિક અગ્નિ જે કે, મનુષ્ય પ્રાણીમાં વૈશ્વાનર અગ્નિથી ઓઝણાયછે, તે સર્વ મનુષ્યની પ્રાણ રક્ષક વસ્તુછે. અને વઢી તેજ સઘળા બ્રહ્માંડની આધારભુત વસ્તુછે, એવું રઘવેદમાં કહ્યુંછે. તે એવી રીતે કે જે વસ્તુ બાહ્ય સઘળી શ્રષ્ટિમાંછે, તેજ વિદ્યુતરૂપે, ચૈતન્યાકર્ષક રૂપે, પ્રકાશરૂપે, અને ઉષ્ણતારૂપે રહેલી છે. જેના સાંપ્રતકાળના પશ્ચિમ દેશના તત્ત્વજ્ઞાની વિદ્વાનોએ “ઇલેકટ્રિસિટી મેગ્નેટીઝમ,” લાઈટ અને “હિટ” વિગેરે નામો આપેલાછે. અને જે જીવંત મનુષ્ય પ્રાણીમાં પ્રાણ રક્ષક વસ્તુ રહેલીછે. તેને પશ્ચિમદેશના વિદ્વાન “એનીમલ મેગનેટિઝમ” પણ કહેછે. કેમજે તે મનુષ્ય પ્રાણીની પ્રાણરક્ષક શક્તિ અને આત્મિક ચૈતન્યનો ઔસછે. જે કે સઘળી શ્રષ્ટિની વિદ્યુત શક્તિનો અદ-

મુત સમાષ્ટિ ગુણ તે મનુષ્ય પ્રાણીમાં વ્યષ્ટિ રૂપે રહેલો છે એટલુંજ નહીં, પણ મનુષ્ય પ્રાણી પોતાની ઇચ્છા શક્તિના યોગે, જે જ્ઞાનના પરમાણુઓનો સમયે સમયે બીજામાં પ્રવેશ કરી શકેછે, તે તાત્વિક જ્ઞાનના પરમાણુનો ભરપુર રીતે સંગ્રહ કરી શકેછે. એવા વૈશ્વાનર અથવા પ્રાણ અગ્નિના મહા અદ્ભુત ગુણો પશ્ચિમદેશના આગ્રહી તત્ત્વવેત્તાઓને સાંપતકાઝમાં જણાવવા માંડ્યાછે.

એ મહા અદ્ભુત પ્રતાપવાન બાહ્ય અગ્નિને વિદ્યુત કહેછે. અને મનુષ્ય પ્રાણીમાં રહેલા અગ્નિને વૈશ્વાનર કહેછે વળી એ અગ્નિ, મનુષ્ય પ્રાણીમાં રહેલોછે. માટે એને શારીરીક અગ્નિપણ કહેછે. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે એને પ્રાણશક્તિ પણ કહેછે, તેજ શક્તિ મનુષ્યની ઇચ્છાથી ઉત્પન્ન થઈ, મનુષ્યના અવયવમાં બઝ ઉત્પન્ન કરી તેના કાર્યો કરવાને શક્તિવાન કરે છે. મૈત્રિ ઉપનિષદમાં એવું કહ્યુંછે જે, ઇચ્છાશક્તિ શારીરિક અગ્નિને પ્રદિપ્ત કરેછે, વળી એવું પણ કહ્યુંછે જે, તે અગ્નિ મનુષ્યમાં રહેલા મરુત અથવા વાયુને પ્રદિપ્ત કરવાથી, તે વાયુ અંતઃકર્ણમાં પ્રવેશ કરી, નાદવિગેરે ઉત્પન્ન કરેછે. એ અગ્નિ અથવા પ્રાણશક્તિને, આપણે તેજ કહીયે છઈયે. અને એજ તેજને જ્યોતીપ્રકાશ, ઉષ્ણતા, શક્તિ, અને જોસ્સો વિગેરે અનેક નામો આપેલાછે. એ સઘડાને હાલના પશ્ચિમદેશના આગ્રહી વિદ્વાનો “ઔરા” એટલે અતી સુક્ષ્મ અને અદ્રશ્ય

તેજના પરમાણુઓ જે વાયુ રૂપે મનુષ્ય પ્રાણીમાં શ્વા-
 સથી આકર્ષણ કરી શકાયછે, અને પ્રશ્વાસથી બહાર
 કાઢી શકાયછે તે એછે એવો નિશ્ચય કરેલોછે. વઢી
 એ વિષે પશ્ચિમદેશના કેટલાએક નિષ્પક્ષપાતી સસ
 શોધક અને વિદ્વાનો એવું કેહેછે જે, ઉપર કહેલી મહા
 અદ્ભુત પ્રાણરક્ષક વસ્તુની શક્તિ એવીછે જે, તેને
 કરી મનુષ્ય પ્રાણીની આરોગ્યતાની રક્ષા થઈ, ચૈતન્ય
 શક્તિની પણ વૃદ્ધિ થાયછે. અને તે મહા અદ્ભુત શક્તિ,
 આર્યદેશમાં અતિ પ્રાચિનકાળના પરોપકાર બુદ્ધિના
 રૂપી અને મુનીઓમાં સંપૂર્ણ રીતે પ્રગટ કરવાની હતી,
 તેના યોગે તે સમર્થ પુરુષો બીજાના મનની કલ્પના
 જાણવાની ઇચ્છા રાખે તો, તે જાણી શકતા હતા
 એટલુંજ નહીં, પણ પોતાની કલ્પનાનો પ્રવેશ બીજામાં
 પણ કરી શકતા હતા, વઢી તે અદ્ભુત આકાષિક
 પ્રાણશક્તિનો ઉપયોગ વ્યાધીના નિવારણસારુ કરતા
 હતા એ શિવાય બીજા અનેક મહા અદ્ભુત પરોપકાર-
 ના કાર્યો કરતા હતા. વઢી મહા સમર્થ વિશ્વામિત્ર
 રૂપીએ, અલોકિક અને અદ્ભુત પ્રાણશક્તિને બ્રહ્મતેજ
 કહેલુંછે, કેમજે સર્વે બીજી શક્તિથી એ મહાઅદ્ભુત
 વરીષ્ઠ શક્તિછે. એજ કારણને લીધે “બ્રહ્મતેજ વૃદ્ધિ
 અસ્તુ” એટલે બ્રહ્મતેજની વૃદ્ધિ થાઓ, એવું કેહેવાનો
 સંપ્રદાય પ્રાચિનકાળમાં ઘણો હતો, અને હાલપણ
 દક્ષિણ વિગેરે દેશમાં એ પ્રમાણે કેહેવાનો સંપ્રદાય
 માત્ર ચાલેછે. પણ તેનો યથાર્થ નિર્દોષ અર્થ સદ્જતા

નથી. ઉપર કહેલી પ્રાણશક્તિના અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુઓમાં, નાદ અને ભિન્ન ભિન્ન રંગો રહેલા છે એ વિષે એક પરોપકારી યોગીએ હેવું કહ્યું છે જે, પ્રાણશક્તિ અથવા આકાશના અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુઓ, તમારાથી કેમ સમજાઈ શકશે. “તે અર્થ ચેતનની ગતી અથવા શક્તિને તમારી સત્તામાં રાખવી. અને તેનો સંબંધ આપણી સાથે શબ્દભાષાથી થઈ શકતો નથી, પણ નાદ અને ભિન્ન ભિન્ન રંગોથી એ વેડના વક્રિભવનથી, અંતરમાં થઈ શકે છે. કેમજે તે ચેતનના પ્રકાર, નાદ, પ્રકાશ અને રંગ એથી મુખ્યત્વે કરી જણાઈ આવે છે. એવા પ્રાણીની સ્થિતિ વિષે, કાંઈ પણ જ્ઞાન તમને નથી.”

આ ઉપરથી આપણે નિશ્ચય સમજવું જે તેજ અથવા શારીરીક અગ્નિ અથવા પ્રાણશક્તિ અને તેનું આકાશના સુક્ષ્મ પરમાણુ રૂપે નીકળવું, એ સઘળું કાંઈ કલ્પના રૂપ અને કલ્પિત વાર્તા નથી પણ સત્ય છે. એ અતિ પ્રાચિનકાળની સિદ્ધ થયેલી સત્યતા છે. એને વિષે મહાસમર્થ અને આગ્રહી પશ્ચિમદેશનો વિદ્વાન પ્રોફેસરવિલિયમ્સ એવું કહે છે જે આ તેજ અથવા પ્રાણશક્તિ (મેગ્નેટીઝમ) અતિ પ્રાચિનકાળમાં પ્રસિદ્ધપણે જણાતું હતું, અને તેનો ઉપયોગપણ ઘણો થતો હતો, એ કાંઈ આજકાલની વિદ્યા નથી, એ અતિ પ્રાચિનકાળની વિદ્યા છે; અને એ વિદ્યાની સત્યતા ઘણાકાળની પરીક્ષાથી સિદ્ધ થયેલી છે. એજ

પ્રમાણે આપણા પળ જાણવામાં એ અતિ પ્રાચિનકા-
 ળની ગુપ્ત વિદ્યા છે, અને એ વિદ્યાની પુર્વે કાઈ પણ
 બીજી પ્રાચિન વિદ્યા નોતી. માટે તેજ અથવા પ્રાણ
 શક્તિ પ્રાચિનકાળની ઔષધ અને વૈદ્યની મુખ્ય
 કુંચી છે. અને એ ધર્મનો પણ મુખ્ય સ્થંભ છે. એટલે
 મુઝ ધર્મ પ્રવર્તકની એ અદ્ભુત શક્તિ છે. વઢી સાં-
 પ્રતકાળમાં અલ્પજ્ઞાની અને મિથ્યા અભીમાની પુરુ-
 ષોને એની સત્યતા કેટલાએક મહાસમર્થ નિષ્પક્ષપાતી
 તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ સિદ્ધ કરી, આપેલી છે. તેમાંથી કેટલા
 એક દ્રષ્ટાંતો આ પ્રસંગે દર્શાવ્યાથી, હાલના આપણા
 દેશના પશ્ચિમદેશની કેલવળીની સત્તાવાળા, વિદ્વાન
 અને મળેલા પુરુષોને નિશ્ચય થશે. એવા પુરુષોએ મિ-
 થ્યાઅભિમાનનો ત્યાગ કરી, ઉપર કહેલા પ્રોફેસર-
 વિલીયમ્સના ગ્રંથ લક્ષપુર્વક વાંચવા, તે શિવાય કે-
 મીસ્ટિના પ્રોફેસર અને એડીનબર્ગની યુનીવર્સિટીના
 પ્રોફેસરે અંગ્રેજી ભાષામાં “બેરનરીકનબેકના ગ્રંથનુ
 ભાષાંતર કરેલું છે તે વાંચવાની અવશ્ય અગત્ય છે.
 વઢી “ન્યુયોર્કના એડવીનડી રેબેટી” નામના વિદ્વાને
 પ્રકાશા અને રંગ એ વિષયો ઉપર જે ગ્રંથ રચેલો છે.
 તે પણ અતી ઉત્તમ છે. એ શિવાય હાલમાં લંડનશહેરની
 આગ્રહી અને અનુભવી “ચેન્ડોસ લીઘન્ટ નામની વિ-
 દ્વાન સ્ત્રીએ એ અદ્ભુત મહાવિદ્યા અને જેને ઓરગેનીક
 મેગનેટીઝમ કહે છે તે વિષે પોતાના અતિ ઉપયોગી
 ગ્રંથમાં જે છુટક છુટક સુચના આપેલી છે, તે વાંચ્યાથી

દ્રઢ નિશ્ચય થશે. એ સઘળા વિદ્વાનોયે સ્વઅનુભવ કર્યા પછી પોતાના ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કર્યાછે.

ઉપર કહેલા પશ્ચિમદેશના વિદ્વાનોયે, તેજ, પ્રાણશક્તિ, આકાશના અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુ, વિદ્યુત આકર્ષક, વિશ્વાનર વિગેરે જે શારીરિક અગ્નિ વિષે આપણા અતિ પ્રાચિન વેદ અને યોગાદીક ગ્રંથમાં વર્ણન કરેલુંછે, તેના નામો પોતાની ભાષામાં પણ ભિન્ન ભિન્ન આપેલાછે. તેમાંથી મુખ્ય નામો આ પ્રસંગે કહેવાથી યથાર્થ નિશ્ચય થશે. એ અદ્ભુત તેજને “ઓડાઇલ અથવા ઓડ, ઓડીકફોર્સ” કહેછે. વહ્લી એને મેગનેટિક ઓરા પણ કહેછે. એ શિવાય ઘીજા પણ ઘણા નવા નામો આપેલાછે. તેમાં એવું કહેલુંછે જે, પ્રાણશક્તિ અથવા (ઓરા) જે કે મનુષ્યપ્રાણીના મનોમય ચક્રમાં, અને સ્નાયુ વિગેરેમાં પસરેલીછે, તે સ્વભાવિકપણે વિદ્યુત જેવી છે, તોપણ જે વિદ્યુત આપણને વાહ્ય જણાય છે, તેથી કાંઈ અધિક ચમત્કારી વસ્તુ તેમાં રહેલીછે, માટે એ વસ્તુ ઓઝાશ્વવાને વિજો સારો શબ્દ નહીં જડ્યો માટે, પશ્ચિમદેશના વિદ્વાનોયે એને “એનીમલમેગનેટીઝમ” અથવા “એનીમલઇલેક્ટ્રિસિટી” નામ આપેલું છે. એ આકાશની વિદ્યુતથી, ઇટલી ભિન્નછે કે, એમાં ચૈતન્યના પરમાણુઓ રહેલાછે. તે આકાશની વિદ્યુતમાં નથી. કદાપી પાણીમાં આકાશની વિદ્યુતના પરમાણુ લીધાતો, તેથી એકજ પરીણામ નિષ્પન્ન થાયછે. પરંતુ પ્રાણશક્તિ

અથવા “એનીમલફલેકટ્રિસિટીનો પાણીમાં પ્રવેશ કર્યાથી, તે પાણીમાં પ્રવેશ કરનાર એકાગ્રતાવાળા આગ્રહી પુરુષની ઇચ્છા પ્રમાણે અનેક ધ્યાયીના નિવારણ કરવાનો ગુણ આવેછે. વળી પ્રાણશક્તિ અથવા વૈશ્વાનર અગ્નિ જેને પશ્ચિમદેશના વિદ્વાન મેગનેટિક ઓરાપણ કહેછે. તેની અદ્ભુત શક્તિ અને ગુણ વિષે આ પ્રસંગે અનુભવી મિસહંટનો સિદ્ધાંત જણાવ્યાથી, બુદ્ધિવાન પુરુષોને થોડો ઘણો પણ લાભ થશે. એ વિદ્વાન એવું કહેછે જે અતિ દ્રઢ એકાગ્રતાથી, કલ્પના કરવાથી વૈશ્વાનર અગ્નિ પ્રેજ્વલિત થાયછે. અને તે ઘણું કરી ચક્ષુ ઇન્દ્રિયદ્વારા, હાથની આંગળીદ્વારા, અંગુષ્ઠદ્વારા અને કેષનાછેડાદ્વારા નીકળેછે. એ વસ્તુ ઇટલી સુક્ષ્મછે જે તે દ્રષ્ટોત્પત્તીમાં આવે એવી નથી, તે અભ્યાસે કરી મનુષ્યપ્રાણીની ઇચ્છાશક્તિને સ્વાધિન થઈ શકે છે. અને ગમે તે ધારેલી દીશામાં મોકલી શકાયછે. કેટલા અંતરસુધી તે મોકલી શકાય એનો નિશ્ચય હજીસુધી કોઈથી થઈ શક્યો નથી. એની સાથે મોકલનારની જેવી ઇચ્છા હોય તે પ્રમાણે તે જઈ શકેછે. અને સંસ્કારી મનુષ્ય ગમે તેટલે અંતરે હોય તોપણ તેને જેમ પાસે હોવાથી, અદ્ભુત અસર થાયછે. તેવીજ અસર થઈ શકેછે. એનેજ, “એનીમલ મેગનેટિઝમ” કહેછે. એ વૈશ્વાનર અગ્નિનો ઉપયોગ મનુષ્યપ્રાણીના મનના વિકાર, નીતિ, અને સ્થુલ શરીરના વ્યાધિનું નિવારણ કરવા વિગેરેના શુભ

કાર્યમાં, આવી શકેછે. તે શિવાય એ નિર્મલ નિદ્રા આળી શકેછે. સ્થુલ શરીરનું મ્હાન રહિત કર્યાર્થી દુઃખ લાગી શકતુ નથી. બુદ્ધિચૈતન્યની ઉન્નતિપણ એ કરી શકે છે. વલી એ વનસ્પતિ, ફલ, ફુલ અને પશુ-પક્ષીઆદી સર્વને ધારેલી સત્તા કરી શકેછે.

એ ઉપરથી, એમ નહીં સમજવું કે, વૈશ્વાનર અગ્નિ તેજ, અથવા પ્રાણશક્તિ, માત્ર મનુષ્યપ્રાણીમાંજ છે. તે સઘળી ચૈતન્ય અને જડ વસ્તુમાં છે એટલુંજ નહીં, પણ સઘળી જાણીતી વસ્તુ, પદાર્થો, અને તત્વાદીકમાં પણ ગુપ્તપણે રહેલી છે.

એવી રીતે તેજ અથવા પ્રાણશક્તિ સર્વ વ્યાપિક છે. એવું સિદ્ધ થયું, હવે એટલું નિશ્ચય સમજવું કે, એ અદ્ભુત શક્તિ અથવા તેજ, નિરંતર ગુપ્તપણે દબાઈ રહેછે. શ્રદ્ધિના અચલિત નિયમ પ્રમાણે એ અદ્ભુત તેજ, પોતાના અગત્યના કાર્યો નિરંતર અચલ રીતે કર્યા કરેછે. તેની અદ્ભુત સત્તા સ્થુલ શરીરની, બાહ્ય અને અંતર એ બેઉમાં થયા કરેછે. કદાપી મનુષ્યપ્રાણીની ઇચ્છાશક્તિ, એ તેજને પોતાની સત્તામાં રાખી નહીં શકેતો, તે સઘળી દિશામાં ગમે તે ઠેકાણે વગર ઉપયોગે નીકળી જાયછે. અને તેના અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુ હોવાને લીધે, તે ઘણું કરી સઘળા મનુષ્યપ્રાણીને દ્રષ્ટોત્પતિમાં આવી શકતી નથી. એ તેજ અથવા પ્રાણશક્તિના, કેવા સુક્ષ્મ પરમાણુઓ હોયછે. એનો નિશ્ચય હાલના પશ્ચિમદેશના આગ્રહી

વિદ્વાન પ્રોફેસર ટોમસડીકે કરેલોછે, તેની સુચના કર્યાથી વિદ્વાન અને બુદ્ધિવાન પુરુષોને યથાર્થ નિશ્ચય થશે.

“અનેક પ્રકારના પ્રવાહીમાં એવા પરમાણુના અતિ સુક્ષ્મ તંતુઓ હોયછે, કે તે માત્ર વિન્દુઓ, જેવા જણાયછે. અને જ્યારે તે સુક્ષ્મ દર્શક યંત્રદ્વારા જોવામાં આવેછે. સારે, જે હોયછે તેના કરતા હજારોગણા મોટોટા જોવામાં આવેછે. તેમાંના કેટલાએક સુક્ષ્મ તંતુઓ, એવા હોયછે જે, તે સુક્ષ્મ તંતુઓ દસ-લક્ષ એકત્ર કેરીયેતો, તે એક રેતીના રજકણ કરતા મોટા થઈ શકતા નથી, એવા અતિ સુક્ષ્મ છતા, તેને મોટા પ્રાણીઓની પેઠે આશ્ચર્ય રીતે વનંલી ઇન્દ્રિયો અને અવ્યવો હોયછે. તેઓને પ્રાણ અને સ્વાભાવિક ગતિ હોયછે. તેને પ્રેરણાશક્તિ હોયછે. તે આશ્ચર્ય લાગે એવા વેગ અને ચંચલતાથી, હાલતા ચાલતા જણાયછે. વઢી તેમાં આશ્ચર્ય જેવું એ છે જે, તે અતિ સુક્ષ્મ પ્રાણી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ધારેલા કાર્યોમાં પ્રવર્તેછે. તે ભક્ષ અને પાન કરતા જણાયછે, તેથી તેને પાચન કરવાની ઇન્દ્રિયો પણ હોયછે. તેઓને કેટલી એક શારીરિક શક્તિ પણ હોયછે. એ ઉપરથી ઉપલો વિદ્વાન નિશ્ચયથી કહેછે જે, તે સુક્ષ્મ પ્રાણીને અંતઃકર્ણ, ધોરીનસ, સ્નાયુઓ અને પોષણ કરનાર ગતિવાળી પ્રવાહિ વસ્તુ, અને બીજી સઘળી વસ્તુઓ સંપૂર્ણ રીતે હોયછે. જ્યારે એ પ્રમાણેછે. તો તેની કેવી

सुक्ष्म इंद्रियो हशे एनो विचार करवो अति कठणछे,
ते छता आग्रहि विद्वान दाकतर रीके एवो निश्चय
कयोँछे जे, उपर कहैला एक सुक्ष्म तंतुनुं कद
 - अथवा आसरे ८००००००००
घनइंच कर्ता ओछु थायछे. एटले एक घनइंच कर-
वाने आशरे उपर कहैला ८०००००००० जीणा तंतु-
ओ एकत्र करवा जोड़ये. ज्यारे एटला ते तंतुओ
सुक्ष्मछे सारे ते तंतुओना रक्तमां जे अति सुक्ष्म व-
र्तुळाकार प्राणी तर्या करेछे. ते केटला सुक्ष्म हशे
एनो विचार हालनी गणीत विद्यार्थी थइ शके एम
नथी. सारे तेना प्रत्येक परमाणुओनो तो विचार
थइ शकेज नहीं.

[illegible]

ઉપર કહેલા વૈશ્વાનર અગ્નિ અથવા આકાશના, પરમાણુઓ અતિ સુક્ષ્મ છે તેથી તે પદાર્થોમાંથી નિકળતા અને આવતા જણાતા નથી, તોપણ સઘળા જડ

અને ચૈતન્ય પદાર્થોના સ્વાભાવિક નિયમ પ્રમાણે,
 તે અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુઓ નિરંતર જતા આવતા રહે
 છે. જેમ એક સ્વાભાવિક નિયમ પ્રમાણે, પ્રકૃતિના
 પરમાણુઓના સંયોગકર્ણથી, પદાર્થો બનેલા છે, તેમ
 बीजा नियम પ્રમાણે સઘळा પદાર્થોના પ્રથઃકર્ણના
 નિયમ પ્રમાણે પ્રકૃતિના પરમાણુઓ પદાર્થોમાંથી
 વિરક્ત થઈ પોતાની મુલ્લ સ્થિતિમાં રહે છે. પ્રત્યેક ક-
 લ્પને અંતે, અથવા બ્રહ્માનો જ્યારે એક દીવસ થાય
 સારે, નૈમિત્તિક પ્રલય થાય છે, તે સમયે સઘळा મહા
 ભુતવાळा પદાર્થોનું પ્રથઃકર્ણ થઈ, પદાર્થો નાશ પા-
 મેલા જણાય છે, પણ તે પદાર્થોમાંના ગુણોનો નાશ
 થતો નથી. પરંતુ મહાપ્રલય અથવા, પ્રકૃતિ પ્રલય જે
 બ્રહ્માના સોવર્ણે અથવા મહાકલ્પના અંતે થાય છે, તે
 સમયે સઘळा પદાર્થો અને તેના અંતરગુણ અને સઘळી
 શ્રષ્ટિનું પ્રથઃકર્ણ થઈ સંકોચાઈ તે સઘळુ તેની મુલ્લ
 પ્રકૃતિ અથવા એક વીજરૂપ શુદ્ધ કેવલ ચૈતન્યમાં
 લિન થાય છે. ઉપર કહેલા બેડ પ્રલય શિવાય ત્રીજો
 નિસ પ્રલય કહેવાય છે. તે સદા સર્વદા નિરંતર, એક
 ક્ષણનાપણ અવકાશ વગર, મહાભુતવાळा પદાર્થોની
 વૃદ્ધિ અને નાશના અગણિત રૂપાંતરો થયા કરે છે.
 એ વિષે શ્રીભાગવતપુરાણના દ્વાદસસ્કંધના પાંચમા
 અધ્યાયમાં એવું કહ્યું છે જે, નિસ પ્રલયના યોગે પ્રાણી-
 ઓની ભિન્ન ભિન્ન સ્થિતિ, નિરંતર બદલાતી જાય છે,
 કેમજે સમયના અચલ પ્રવાહથી પ્રાણીઓનો લય થઈ

જુના જડ નવી શ્રૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થયા કરેછે. આ શ્રદ્ધિમાં અ-
ચ્છ અને અક્ષય કાંડજ રાહિ શકતુ નથી. કાંડપણ
ફેરફાર એક આંખની પલકવારમાં પળ થયા કરેછે.
એની સચ્ચતા આપણા જાણવામાં આવતી નથી, એનું
એક કારણ તે ફેરફાર અતિ સુક્ષ્મ છે, અને બીજુ કાર-
ણ તે થવાના સ્વાભાવિક નિયમનું આપણે અજ્ઞાન છે
અથવા તે નિયમ ઉપર આપણુ લક્ષ નથી એજ છે.

એ સઘળુ મહાવિદ્યાની સહાયતાથી સચ ઠરેલું છે,
માટે નિશ્ચય થઈ શકે છે જે, આપણા સ્થુલ શરીરમાં
એ પ્રમાણે નિરંતર ફેરફાર થયા કરેછે એટલું જ નહીં,
પણ આપણા સુક્ષ્મ શરીરની માંહેથી જે આકાશના
પરમાણુઓ નિકળેછે તેમાં પણ તેજ પ્રમાણે ફેરફાર
થયા કરેછે. એ કારણને લીધે આપણી આસપાસ જે
અતિ સુક્ષ્મ વાતાવરણ છે, તેમાં આપણા સ્થુલ અને
સુક્ષ્મ શરીરમાંથી જે આકાશ અને તેજના પરમાણુ
નિકળેછે, તે પસરે છે, પછી તે પ્રાણશક્તિ બીજા
પરમાણુઓના સંગ્રહથી, તેને યોગ્ય રૂપ અને રંગનું
ધારણ કરેછે અને બીજા પદાર્થોની પેઠે ગંધ અને
નાદ ઉત્પન્ન કરી શકેછે. અને તેને જ્યારે મનુષ્યપ્રા-
ણીની ઇચ્છાશક્તિના યોગે ગતિ મળેછે, ત્યારે તે એવા
રૂપ અને રંગ ધારણ કરેછે કે, જેથી તે મનુષ્યના
યથાર્થ અને યોગ્ય કર્મ અને ગુણ જણાઈ આવેછે.
પછી તે કર્મ અને ગુણો ગમે તેવા ગુહ્ય અને ગુપ્ત રા-
ખેલા હોય, તોપણ તે પ્રગટ થઈ આવેછે. તેની અંત-

રમાં ધારેલી કલ્પના પ્રગટ કરી આપેછે. એવીજ રીતે તે પ્રાણશક્તિ અથવા આકાશના પરમાણુઓદ્વારા આપણા અંતરના વિચારનો પ્રવેશ ગમે તેટલે અંતરે બીજુ મનુષ્ય હોય, તોપણ તેમાં અભ્યાસથી કરી શકાય છે. એ શિવાય એ પ્રાણશક્તિ અદ્ભુત તેજ, શરીર અને જીવાત્મા એ બેઉના સંયોગકર્ણનુ તતક્ષણ પરી-ણામ છે. એ તેજ સ્થુલ શરીરનો સાગ કર્યા પછી, પણ જીવાત્માને સુક્ષ્મ શરીરમાં ચોટી રહેછે. અને તેના સઘળા પુનરાવૃત્તીના જન્મમાં રહેછે. અને એજ આકાશના પરમાણુઓ કારણ શરીર રૂપે તેના અગ-ણિત જન્મના કર્મોનું મુખ્ય તત્વ છે.

સંવત્ ૧૯૪૨ પૌષશુદ્ધ ૬ રવીવાર.

કર્મનું મુલ્લ કારણ.

આપણે સંવત્ ૧૯૪૧ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૨ ને દિવસે જે વ્યાખ્યાન કર્યું તેમાં શુભાશુભ કર્મ વિષે વિચાર કરેલોછે. પરંતુ કર્મ ઉત્પન્ન થવાના મુલ્લ કારણ અને તેની ઉત્પત્તિ વિગેરેનો વિચાર કર્યો નથી તેથી આ પ્રસંગે એ વિષે ઘટિત સુચના આપવાની મુખ્ય અગત્ય છે.

આ સમાના સઘળા શ્રોતાજનના લક્ષમાં હશે જે, આપણે ગયા વ્યાખ્યાનમાં પ્રાણશક્તિ અને મુલ્લ પ્રકૃતિ અથવા શુદ્ધ ચૈતન્ય એ વિષયમાં સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ કરી દર્શાવેલુંછે જે, પ્રાણશક્તિ અથવા શારીરિક અગ્નિ

જેને, વૈશ્વાનર અગ્નિ કેહેછે. અથવા તેજ પળ કેહેછે
 એ અતિ સુક્ષ્મ વસ્તુ, જે મનુષ્યપ્રાણીના સુક્ષ્મ શરી-
 રમાં પ્રવેશ કરી રહેલીછે, તેના યોગે તે પોતાના
 સ્થુલ શરીરની આસપાસ જે જે, પદાર્થો અને મનુ-
 ષ્યના શબ્દ સ્પર્ષ, રસ, રુપ, અને ગંધ વિગેરે જે
 પંચ વિષય છેતેનો સંસ્કાર નિરંતર થયા કરેછે તેથી
 તેના પરમાણુઓનું આકર્ષણ પોતાની સ્થુલ અને સુ-
 ક્ષ્મ ઇન્દ્રિની ક્રિયાથી જે શ્વાસોશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય
 છે તેથી સદાસર્વદા થયા કરેછે, તેથી ઘણાકાલના અ-
 ભ્યાસથી તેની તદ્દરુપ છાપ સુક્ષ્મ શરીરમાં ચોટી રેહે
 છે. અને તેજ પુનર્પિ જન્મમર્ણનું કાર્ય થાયછે. એ સ-
 ઘલુ સ્પષ્ટ રીતે સમજવા સારુ, આ પ્રસંગે અગત્યની
 સુચના કરવી જોઈયે.

આપણે અગાઉના વ્યાખ્યાનમાં દર્શાવેલું
 છે જે, કેવળ શુદ્ધ ચૈતન્ય એકજ માત્ર અનાદી અને
 સર્વનું મુલ કારણ રુપ બીજ છે. તેનું કારણ બીજુ
 કાંઈ નથી. હવે એ મુલ કારણરુપ બીજમાંથી જે પ્રથમ
 મહાભુતની તન માત્રની સ્ફુર્ણા થઈ તે મુલ શુદ્ધચૈત-
 ન્યનું પ્રથમ કાર્ય કેહેવાયુ; પરંતુ તેમાંથી મહાભુત
 હિરણ્યગર્ભરુપ ઉત્પન્ન થયા, માટે તે કાર્ય ઉપલા મ-
 હાભુતનું કારણ થયું. એવી રીતે કારણ અને કાર્યથી
 અનંત કોટી બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ થયા પછી, વનસ્પતિ,
 કિટ, અને પશુપક્ષિ આદીક પ્રાણી અને જીવની
 ઉત્પત્તિ થઈ, તે જે કાર્યો કરેછે, તે માત્ર કારણ અને

કાર્યનાજ અર્થાંડ નિયમથી કર્યા કરેછે. પરંતુ જ્યારથી, મનુષ્યપ્રાણી આદિકમાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, હંકાર અને ઇચ્છાશક્તિ વિગેરે આપણે પુર્વે દર્શાવ્યા પ્રમાણે પંચમહાભુતના સુક્ષ્મ પરમાણુઓના સંયોગકર્ણથી, ઉત્પન્ન થયા અને જ્યારથી મનુષ્યપ્રાણીઓ પોતાની ઇચ્છાશક્તિથી કાર્યો કરવા લાગ્યા સારથી કર્મ નામની સંજ્ઞા પડી, એટલે કર્મ કેહેવા લાગ્યા. એ ઉપરથી, બુદ્ધિવાન પુરુષોને, સ્પષ્ટ જણાશે જે, મનુષ્યપ્રાણીના, પ્રથમ જન્મ કેવલ નિર્દોષ અને વિકાર રહિત નિર્મલ હોવાજ જોઈયે. પછી જેમ જેમ શ્રીષ્ટિની વૃદ્ધિ થઈ, તેમાં અનેક પ્રકારના પંચઇન્દ્રિ આદિકને પ્રિય લાગે એવા પદાર્થો અને પ્રાણિની વૃદ્ધિ થતી ગઈ, તેમ તેમ આપણે પાછલા વ્યાખ્યાનમાં કહ્યા પ્રમાણે તે સઘડામાં રહેલી પ્રાણશક્તિ અથવા વૈશ્વાનર અગ્નિના, પરસ્પર શ્વાસથી અધિક સંગ્રહ થવા માઢ્યો, તેણે કરી મનુષ્યપ્રાણી વિગેરેની, વૃત્તિ અને ઇચ્છા અનેક પ્રકારના ભિન્ન ભિન્ન કાર્યો કરવાની થઈ. તેથી કર્મ પાસ અથવા બંધન થવા માઢ્યા. તે મનુષ્ય પ્રાણીને કેવી રીતે થાયછે. તેની અલ્પસુચના કર્યાથી, ધર્મજીજ્ઞાસુ પુરુષોને તે સમજાઈ શકશે.

સર્વે ધર્મજીજ્ઞાસુ પુરુષોને, પ્રથમ લક્ષમાં રાખવાનું એ છે જે મનુષ્ય પ્રાણી જે, સઘડા કાર્યો અથવા કામો કરેછે તે સઘડાનું મુલ પ્રથમ કારણ, ત્રણા અથવા વૃત્તિ છે. અને કોઈ પણ કાર્ય ઉત્પન્ન

થવાના કારણોમાં, મુખ્ય કારણ ઇચ્છા છે. અને ઇચ્છાશક્તિ ઉત્પન્ન થવાથી, પ્રથમ મનુષ્યના અંતઃકર્ણમાં વિકાર ઉત્પન્ન થઈ, શરીર અગ્નિ અથવા વૈશ્વાનર અગ્નિને ઉત્તેજન કરે છે. તેથી તે તેજ અથવા પ્રાણશક્તિ જેને, પશ્ચિમદેશના આગ્રહિ વિદ્વાન “ઓરા” કેહેછે તે મનુષ્યના શરીરની રેષા અને સ્નાયુ વિગેરેમાં પ્રવેશ કર્યાથી, સઘળા સ્થુલ અવયવો પોતપોતાના ધારેલા કાર્યો કરેછે; પરંતુ એમાં મુખ્ય અગત્યનું લક્ષમાં રાખવાનું એ છે જે, ઉપર કહેલી પ્રાણશક્તિ અથવા વૈશ્વાનર અગ્નિની, ઇટલી પ્રબલ સત્તા થાયછે જે, તે એક સમયે પોતાની ઇચ્છાથી પ્રદિપ્ત થઈ ઇટલે, તે ધારેલા કાર્યો સ્થુલ ઇન્દ્રિઓથી કર્યા પછી, પણ શાંત પામતી નથી, પણ તે ધુમ્ર અથવા ધુવાડા રૂપે દ્રષ્ટોત્તપતિમાં નાહિ આવે એવી રીતે સ્થુલ શરિરમાંથી, બાહર નિકળેછે, જેમાં ગુપ્ત રીતે નાદ, રંગ, અને ગંધ રહેલા હોયછે; તે પછી અવકાષના વાતાવર્ણમાં સમિલન થઈ, પોતાની આસપાસના સઘળા જડ, અને ચૈતન્યમાં તે પ્રાણશક્તિમાં રહેલા ઇચ્છાના અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુઓની, ન્યુન અથવા અધિક સત્તા કરેછે. પછી તે આઘાત અને પ્રચાયાતના અલંકાર નિયમ પ્રમાણે પાછી, તે મનુષ્યમાં પ્રવેશ કરી જે પ્રમાણે પ્રથમ ઉત્પન્ન થયેલી ઇચ્છા શુભ અથવા અશુભ હોય, તે પ્રમાણે તે મનુષ્યને કર્મ કરાવેછે. એ વિષે એક પરોપકારી સમર્થ યોગીયે જે,

અલ્પ સુચના આપીછે. તે આ પ્રસંગે જણાવ્યાથી, આગ્રહિ ધર્મજિજ્ઞાસુ પુરુષોને કાંઈપણ લાભ થઈ શકશે.

“ મનુષ્ય પ્રાણીની પ્રત્યેક કલ્પના, અથવા વિચાર જે કે, એક સમયે અંતરમાંથી ઉત્પન્ન થયા, તે પોતાના અંતરમાંથી પ્રાણાગ્નિ અથવા પ્રાણ શક્તિના, ઇચ્છાવાળા પરમાણુઓનો સંગ્રહ કરી, બઢિષ્ઠ પામ્યાથી, તે ચંચળ મન શક્તિથી, ઉત્પન્ન થયેલા અલ્પજ્ઞાની પ્રાણીયોની, સ્થિતિ અને લય જે પ્રમાણે તેને ઉત્પન્ન કરનાર મનુષ્યની, પ્રવલ્લ થયેલી ઇચ્છા શક્તિ હોય, તેજ પ્રમાણે થઈ શકે છે એટલે શુભ કલ્પના અથવા વિચાર કરવાથી, ચંચળ શુભ અને પરોપકારના કાર્યોની શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, અને અશુભ અથવા મલિન કલ્પના કરવાથી, અશુભ અને ઘાતકી શક્તિ પ્રવલ્લ થઈ શકે છે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થઈ શકે છે જે મનુષ્ય પ્રાણી ની-રંતર અવકાષમાં, પોતાની કલ્પનાનો સુક્ષ્મ શ્રદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે, એટલે જે પ્રમાણે પોતાની ત્રણા, વૃત્તિ અને મનના વિકાર હોય તે પ્રમાણે અતિ સુક્ષ્મ પ્રાણી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. એ અતિ સુક્ષ્મ પ્રાણ શક્તિનો વેગ, અને સત્તા; કોઈ સંસ્કારી અથવા મન અને શરીરની ક્ષિણ શક્તિવાળા મનુષ્ય ઉપર અલ્પ શ્રમે અધિક થઈ શકે છે. એ શક્તિની ન્યુન અને અધિક સત્તા જે પ્રમાણે તે શક્તિ ઉત્પન્ન કરનારની બઢિષ્ઠ ઇચ્છા શક્તિથી પ્રેરણા થઈ હોય, તે પ્રમાણે થઈ શ-

કે છે. અને એનેજ આપણા શાસ્ત્રમાં કર્મ કહે છે. ”
 એ સિદ્ધાંતની પુષ્ટિ સાંપ્રતકાલના પાશ્વિમદેશના નિ-
 સ્પક્ષપાતી, અને આગ્રહિ તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષોએ કરેલી છે
 તે આપણે પુર્વે થઈ ગયેલા વ્યાખ્યાનમાં દર્શાવેલું છે,
 તેથી એ વિષે આ પ્રસંગે અધિક બોલવાની અગત્ય
 નથી. પરંતુ આ પ્રસંગે એ વિષે સાધારણ ન્યાયથી,
 કેવી રીતે સિદ્ધ થાય છે. એનો વિચાર કરીયે.

આપણે મનુષ્ય પ્રાણીના મુલ્લ કર્મનો, નિસ્પક્ષાત
 રીતે વિચાર કરવાથી, એવું જણાય છે જે, મનુષ્ય-
 ની સ્વભાવિક વલણનીજ શક્તિ, તે મનુષ્ય પ્રાણીને
 બાહ્ય અને અંતર ચંચલતા ઉત્પન્ન કરી, ગતી અને
 અને આગ્રહ ઉત્પન્ન કરે છે, તેનું મુખ્ય સાધન ત્રણા
 છે. એ ત્રણા બે પ્રકારની હોય છે, - એકતો સઘડા પ્ર-
 કારની અંધ ત્રણા, અને બીજા પ્રકારની વિવેક,
 અને જ્ઞાનયુક્ત, અર્થાત સઘડા પ્રકારની પ્રેરણા જે
 કે મનુષ્યને કર્મ કરવાને આગ્રહ કરે છે તે છે એ ઉ-
 પરથી જોતાં કર્મનું મુલ્લ કારણ ત્રણા છે. અને જે
 કર્મ અથવા કાર્ય છે તે, મનુષ્ય પ્રાણીની બાહ્ય અને
 અંતર કલ્પના જે કે, અંતરમાં ધારી શકાય, અને
 બાહ્યથી શબ્દાદીકથી, ઉચ્ચારણ કરી શકાય, તેને
 બલ્લ અને ઉદ્યોગ આપે છે.

કોઈ પણ કાર્ય અથવા કર્મ કરવાને, જે અગ-
 ત્યનાં સાધનો છે, તેમાં મુખ્ય સાધન ઇચ્છાશક્તિ છે.
 કાર્ય નિર્માણ કરવાનું સાધન ઇચ્છાશક્તિ છે, માટે

અતિ અલ્પ બાલક અથવા સંપુર્ણ ઘેલો મનુષ્ય જેના માં ઇચ્છા શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ નથી તેનામાં નવા કર્મ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ મુલમાજ નથી, માટે એજ સસ ન્યાય ઉપરથી, સ્પષ્ટ જણાય છેજે, મનુષ્ય પ્રાણીને માનસિક જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી, કોઈ પણ કાર્ય અથવા કર્મ કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થયા પછીજ તેનો તે કર્તા પોતે થાય છે. વળી કદાપી ઇચ્છા ઉત્પન્ન થયા પછી, તે પ્રમાણે કાયા અને વાચાર્થી, વર્તેતો તેના જે પુર્વ જન્મ અને આ જન્મના શુભ અથવા અશુભ કાર્યો. તે અધિક, બલવાન થાય છે. અને કદાપી માત્ર ઇચ્છાજ ઉત્પન્ન થાય, અને કાયા અને વાચાર્થી તે પ્રમાણે વર્તે નહીં, તો તેનાથી બાહ્ય શુભ અથવા અશુભ કાર્ય થઈ શકતા નથી. આ સિદ્ધાંતમાં નિતિવાન પુરુષો અને જે માત્ર નાયથી વિચાર કરનારા છે, તેમાં ઘણો ભેદ છે. કેવલ ન્યાય મનુષ્ય એમ કહે છે જે, દુર્ગુણના કર્મ કર્યા શિવાય, માત્ર માનસિક અથવા કલ્પનાના દુર્ગુણથી તે દુર્ગુણી થઈ શિક્ષાને પાત્ર થતો નથી. અને જે નિતિવાન પુરુષ છે તે માનસિક અથવા કલ્પિત દુર્ગુણ અને કાર્મિક દુર્ગુણ એ બેઉનો પ્રથક પ્રથક વિચાર કરે છે, અને એ બેઉનો સાથે પણ વિચાર કરે છે, એમ છતાં ન્યાય મનુષ્ય દુર્ગુણના કાર્ય કરવાનું જે, મનથી પ્રયત્ન કરવું, તેનો વિચાર કરે છે. માટે પ્રયત્ન એ માત્ર ઇચ્છાર્થી, કાંઈક અધિક છે. માટે કર્મ કરવાનો સં-

બંધ માનાસિક પ્રયત્ન કરવાની સાથે ઘળો છે. એટલે
 કાંઈ દુષ્ટ કર્મ કરવામાં અચાનક વિગ્ન આવ્યાથી,
 તેની ઇચ્છા ઉપરાંત ધારેલું કાર્ય થઈ નહીં શક્યું
 હોય તો તે પ્રયત્ન કર્યું કહેવાય છે. માટે તે સિ-
 ક્ષાને પાત્ર ગણાય છે, એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે
 જે, પ્રયત્ન પણ એક જાતનું નાનું કર્મ છે, જે કે વીજું
 મોટું કર્મ સંપૂર્ણ રીતે કરવાને તે સાદ્યભુત છે. એવી
 રીતે છતાં કેવળ ન્યાઈ એવો નાય કરે છે કે, જો
 દાપી કર્મ થયું તે છતાં તે કરનારની દુર્ગુણિ ઇચ્છા
 નહીં હોય તો, તે પુર્ણ અપ્રાધિ કેવાતો નથી, અને
 તે ન્યાઈ તેની અંતરની ઇચ્છાની સચતા તેના બાહ્ય
 કર્મ ઉપરથી, નિર્માણ કરે છે, અને તે ઉપરથી અ-
 પ્રાધી અથવા નિર અપ્રાધી ઠરાવે છે, તેથી ઘળો
 પ્રસંગ સચ નાય થઈ શકતો નથી, કેમજે ઘળં પ્રસંગે
 એવું બને છે કે, ઘળા માનાસિક જ્ઞાનવાળા અપ્રાધિ
 પોતાનો અપ્રાધ, દ્રષ્ટોત્પતિમાં આવે નહીં, એવી બા-
 હ્ય વર્તણુક દર્શાવે છે, એટલુંજ નહીં, પણ તેનો સંશ-
 ય પણ ઉત્પન્ન થઈ નહીં શકે, તેને સારું અનેક પ્રકા-
 રની યુક્તિ અને બાહ્ય દેખાવ કાયા અને વાણીથી,
 દર્શાવે છે તેથી ઘળે પ્રસંગે મહા ચંચલ અને વિદ્વાન
 ન્યાયાધિશથી, પણ સચ નાય થઈ શકતો નથી.
 આપણે અનુભવ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે, જેમ
 જેમ માત્ર એકલા માનાસિક જ્ઞાનની ઉન્નતિ મનુષ્ય

પ્રાણીમાં અધિક વઢીટ થતી જાય છે તેમ તેમ તે, પોતાના પ્રાપંચીક, સમાજીક, અને રાજકીય કાર્યો માં ઘણી યુક્તિથી, હઠ અને ભેદ કરે છે એટલું નહીં પણ ઘણાં ધાર્મિક કાર્યમાં પણ તેજ પ્રમાણે વર્તે છે અને ઘણે પ્રસંગે તેવા મનુષ્યો વાહ્યથી પ્રમાણિક અને સચ્ચતાવાળા ગણાય છે, માટે જ્યાં સુધી ઉત્તમ માનસિ જ્ઞાનની સાથે આત્મિક બુદ્ધિ જ્ઞાનની ઉન્નતિ થઈ નથી, ત્યાં સુધી સ્વાર્થ રહીત કેવળ સચ્ચતાથી, ચાલી નિર્દોષ પરોપકારના કાર્યો થઈ શકતાં નથી, માટે જે ઠેકાણે પ્રસિદ્ધ ન્યાય આત્મિક વિષયથી ભિન્ન છે, તે ઠેકાણે ન્યાય કરનાર અધિકારીને, સમયની મર્યાદા અને નાય કરવાના અકુંચિત સાધનની હદમાં રહેવું પડે છે, તે માટે ન્યાયાધિસને સચ્ચતા શોધી કાઢવા સારું હૃદ વગરનો સમય અને પોતાની તિક્ષ્ણ માનસિક શક્તિનો નિર્માણ કરતા અધિક સ્વર્ચ કરી શકાતું નથી, પરંતુ આત્મવિદ્યા અને ઉન્નતિ પામેલા આત્મજ્ઞાનના સાધનને, ઉપર કહી તેવી મર્યાદા નથી, તે સઘળા કર્મ અથવા કાર્યો ગમે તેવા અલ્પ અથવા મહત્વના હોય, અને ગમે તેવા ગુપ્ત અને વીજરૂપે હોય, તોપણ તેની યથાર્થ સચ્ચતા ગુપ્ત વિદ્યાના યોગે તેને જણાઈ શકે છે. એવા મહાપુરુષો અતિ પ્રાચિનકાળમાં આર્યદેશમાં ઘણા હતા. અને તે સમયે તે દેશના રાજા એવા પરોપકારી મહાપુરુષોની સાક્ષતાથી સચ્ચ ન્યાય કરી શકતા હતા.

તે માટે કર્મના નાયનં અગત્યનું સાધન છે જે, આપણે મનુષ્યપ્રાણીના અંતઃકર્ણનો, એકાગ્રતાથી વિચાર કરી તેના બાહ્ય અને અંતર એ બેઉ કાર્યોથી, તેની ઇચ્છા કેવા પ્રકારની છે, તે જાણવાના સાધનોનો, અભ્યાસ રાખવાની મુખ્ય અગત્ય છે. ઇચ્છાશક્તિની સત્તા મનુષ્યપ્રાણીના શરીરમાં સર્વ વ્યાપક છે, એટલે સ્નાયુયોની સત્તા જે કે, મનોમય ચક્રમાંથી, નિકળી ચક્ષુની સ્નાયુ, કર્ણની સ્નાયુ, અને વાકવિગેરે સઘળી સ્નાયુમાં પ્રવેશ કરી સઘળા શરીરમાં તે સત્તા બેસાડી શકે છે. પછી એ ઇચ્છાશક્તિ વળી ઇથડે એટલે, વૈશ્વાનર અગ્નિ અથવા પ્રાણાગ્નિ જેકે, મનોમય ચક્ર અને સ્નાયુ વિગેરેમાં પ્રસરેલો છે, તે મનુષ્યપ્રાણીના, સઘળા શરીરમાં વિતુલના વેગથી, તતક્ષણ પસરી સઘળી સ્નાયુઓમાં ગતી ઉત્પન્ન કરે છે, સાર પછી સુક્ષ્મ સ્નાયુ જે કે, મુખ્ય ધોરી નસના સંબંધથી સઘળા શરીરમાં તે પ્રાણાગ્નિ મોકલી શકે છે, તેથી ઉપલી સ્નાયુઓ સંકોચાઈ જાય છે. અને પછી ઉપર કહેલી, ઇચ્છાશક્તિ પ્રમાણે, ઘટિત અવ્યયોને, ગતિ આપી પોતાનું ધોરેલું કાર્ય અથવા કર્મ કરાવે છે, એટલે વૈશ્વાનર અથવા પ્રાણાગ્નિ ઇચ્છાના યોગે ચલિત થઈ, બાહ્ય નીકળવાથી, બાહ્ય અને અંતરના કાર્યો કરી શકાય છે. વળી એટલું અવશ્ય લક્ષમાં રાખવાનું છે જે, આપણી બાહ્ય ક્રિયાથી, આપણી શરીરની યાંત્રિક ક્રિયાઓ થાય છે. એટલું જ નહીં, પરંતુ આ-

પણી સઘડી સ્નાયુની ક્રિયાથી, તે પ્રાણાગ્નિ અથવા તે વિદ્યુત સત્તા ઉત્પન્ન કરીને શરીરની માંહે રહેલા સઘડા રસને રસાયણ પ્રયોગના ફેરફાર કરાવેછે. તેણે કરી, મનશક્તિદ્વારા આપણી શક્તિમાં, પળ ઘણો ફેરફાર થાયછે. કેમજે, જે સઘડી કલ્પના અથવા વિચાર, જે ઉત્પન્ન થાયછે, તે આપણા મનની, આત્મિક સ્થિતિ, રસાયણ સ્થિતિ અને વિદ્યુત, અથવા પ્રાણાગ્નિની સ્થિતિ, એ સઘડી સ્થિતિઓનો ફેરફાર કરી નાખેછે એટલુંજ નહીં, પણ આપણા સઘડા શરીરની ચરીયા, વદલી નાખેછે. તેમાં જેવી વલ્લિષ્ટ કલ્પના હોય, તે પ્રમાણે ફેરફાર પણ વલ્લિષ્ટ થાયછે. તે માટે મનનો આગ્રહી પ્રયત્ન અને પ્રવલ્લ થયેલી ઇચ્છાશક્તિનો વેગ, એ વેગ અગત્યની નિતિ વિગેરેની અસર કરી તેની સત્તા વીજાના મન ઉપર કરી શકેછે. જો કદાપી કર્મ અથવા કાર્ય પ્રસિદ્ધ હોય, એટલે જેમ આપણે શબ્દ ઉચ્ચારણ કરીયે, અથવા આપણો હાથ ઉચો કરીયે, તો ઉપર કહેલા વૈશ્વાનર અગ્નિનું કાર્ય યાંત્રિક કહેવાય, પરંતુ તે કાર્ય અથવા કર્મ માનસિક અથવા ગુપ્ત હોય, અને આપણે માત્ર કલ્પના અથવા વિચાર ઉત્પન્ન કરી શકીયે તો તેની અસર વિદ્યુત અથવા પ્રાણાગ્નિની કહેવાયછે. અને એજ કારણને લીધે યાંત્રિક કાર્ય અથવા કર્મનું પરીણામ, બીજા ગુપ્ત કાર્યના, પરીણામ કરતાં અધિક પ્રસિદ્ધ થાયછે. પરંતુ એ વંને કાર્યમાં પરીણામ ઉત્પન્ન

કર્તાતો વૈશ્વાનર અગ્નિ અથવા પ્રાણાગ્નિ છે. એ ઉપરથી વિદ્વાન અને માનસિક જ્ઞાનની, ઉન્નતીને પામેલા પુરુષોને દ્રઢ નિશ્ચય થશે જે, આપણે પાછલા વ્યાસ્યાનમાં સઘળા મનુષ્ય પ્રાણીમાં ગુપ્ત મહાશક્તિ જે પ્રાણાગ્નિ, અથવા વૈશ્વાનર અગ્નિ છે એવું સિદ્ધ કર્યું છે, તે અસસ અને કલ્પિત નથી, પરંતુ હાલની પશ્ચિમદેશની મહાઅદ્ભુત વિદ્યાર્થી પણ નિષ્પક્ષપાતી વિદ્વાનોએ એની સસતા મિદ્ધ કરેલી છે.

સંવત્ ૧૯૪૨ પોષ શુદ્ધ ૧૨ સ્વાર

કર્મનો નિયમ (નાય)

જે લોકમાં મનુષ્યપ્રાણી પોતાની કલ્પના અને ઇચ્છાનો ઉપયોગ કરી શકે છે તે લોકમાં કર્મ ઉત્પન્ન થાય છે. અને કર્મનો અચલિત અને સસ નિયમ એવો છે કે, જેવા કર્મ કરે, તેવા ફલ ભોગવવાજ પડે. જે પ્રમાણે સત્તાધારી અધિકારી, અથવા પુર્ણ સત્તાવાળો રાજા, કોઈ સમયે એક તરફી અસસ ન્યાય કરે છે, તે પ્રમાણે મનુષ્યપ્રાણીનાં કર્મ ફલનો અન્યાય અને અસસ રીતે એક તરફી ન્યાય પરલોકમાં કોઈપણ સમર્થ ઇશ્વરી સત્તાથી થઈ શકતો નથી. પણ જો સસ કર્મ કરેતો, તેથી યોગ્ય લાભ થાય અને અસસ કર્મ કર્યાથી યોગ્ય શિક્ષા સ્વાભાવિક રિતે, અચલિત સસ ન્યાયથી મોડીવેહેલી થયા વિના રહેતી નથી. એ શુભ અથવા અશુભ કર્મ ઉત્પન્ન કરનાર, પોતાની

કલ્પના અથવા વિચાર છે. જ્યારે કર્તા, અને ભોક્તા, પોતે જાતે મનુષ્યપ્રાણી છે, સારે તેને સસ અસસનો યથાર્થ નિર્ણય કરવાની સ્વતંત્ર ઇચ્છાશક્તિ હોવી જોઈએ. અને તે પ્રમાણે સઘડા મનુષ્યપ્રાણીને આ પૃથ્વી ઉપર સ્વતંત્ર ઇચ્છાશક્તિ છે. માટેજ સસન્યાય પ્રમાણે એક રીતે જે પોતેજ કર્તા, અને ભોક્તા છે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે, જેમાં ઉપર કહેલી, સ્વતંત્ર ઇચ્છાશક્તિ નથી, એવા જડ પદાર્થો અને વનસ્પતિ, આદિકમાં કર્મનો નિયમ નથી. પરંતુ તેમાં જે કાર્યો થાય છે, તે કારણ અને કાર્યના અચલિત નિયમ પ્રમાણે થયા કરે છે, એટલે જેવું સ્વાભાવિક કારણ હોય, તેજ પ્રમાણે કાર્ય ઉત્પન્ન થઈ શકે. મનુષ્યપ્રાણીના જન્મનું કારણ, પુર્વજન્મમાં પોતાની સ્વતંત્ર ઇચ્છાના યોગે, જાણે અથવા અજાણે, જે કર્મો કર્યા હોય તેનું, પરીણામ છે. એ અચલિત સસ ન્યાયમાં કોઈ પણ દીવસે ફેરફાર થઈ શકતો નથી. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે મિદ્ધ થઈ શકે છે કે, અતિ કનિષ્ઠ પ્રકૃતિની પંક્તિ, જેમાં ત્રણા અથવા ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ કાંઈ પણ જ્ઞાનનો ઉદય થયો નથી, પણ અજ્ઞાનથી, માત્ર પોતપોતાના કાર્યો, આકર્ષણથી કરી શકે છે, તેને કર્મ નથી, પણ કારણ અને કાર્યનો સંબંધ છે. અને જે અતિ ઉત્તમ ચૈતન્યની પંક્તિ અથવા દશાને પામેલા છે, તેમાં ત્રણા અને ઇચ્છા છતાં, તેને સ્વાધિન થઈ, સ્વાર્થની ઇચ્છા ઉત્પન્ન કદી થતી નથી,

અને તેને શુભ અને અશુભપણાનું ભાનવળ નથી, તેને સઘળું જ શુભ છે. તે ઉત્તમ કર્મિ કેહેવાય છે. અને તેને કર્તવ્ય વાકી કાંઈ નથી.

શુભ અને અશુભ એ કાર્યા કારણ સંબંધના યોગે છે. એ ઉપરથી એકને જે શુભ થાય તે વીજાને અશુભ થઈ શકે છે. કેવળ શુભનો, માત્ર પ્રકૃતિના કાર્ય સહિત એક શુદ્ધ ચૈતન્યમાં જ રહેલું છે. જે પ્રમાણે અંધકાર શિવાય પ્રકાશનું જ્ઞાન થઈ શકતું નથી, તે પ્રમાણે અશુભના અનુભવ થયા શિવાય શુભની યોગ્યતા યથાર્થ જાણી શકાતી નથી. આપણે જે કાર્ય કર્યું તે શુભ અથવા અશુભ છે એ જાણવા સારું, તે કાર્યની સ્થિતિ, અને સુક્ષ્મમાં નિતિ અને પ્રકૃતિના કાર્યોમાં, અને જ્ઞાન અને બુદ્ધિચૈતન્યના કાર્યોમાં, અસર થવાનું યથાર્થ નિરાકરણ કરવાની અવશ્ય અગત્ય છે. તે ઉપરથી જેટલા શુભ પરીણામ થયા હોય તે એક વાજુએ રાખવા અને અશુભ જે પરીણામ ઉત્પન્ન થયા હોય તે, વીજી વાજુએ રાખી તેની યથા ન્યાયથી તુલના કર્યાથી, સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે કે, આપણે જે કર્મ કર્યું છે, તેમાં અધિક શુભ છે કે અશુભ છે.

કોઈ પણ કાર્ય અથવા કર્મ કરવા સારું મુખ્ય ત્રણ સાધનો છે. પ્રથમ હેતુ, વર્તણૂક, અને કર્મ છે. તેમાં હેતુ એટલે ત્રણા અથવા પ્રેરણા, એ કાર્ય કરવાને અગાઉ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. અને જ્યારે તે ત્રણાને ધારેલા કાર્યમાં પ્રેરી એટલે, તે ત્રણા જાતે કાર્ય થઈ

જાયછે. અને જ્યારે તે કાર્ય વન્યુ ઇટલે તેની પરીપુર્ણતા થઈ. હવે જે વર્તણુકછે, તેતો પોતાની ઇચ્છા-શક્તિને, ધારેલા કાર્યમાં કામે લગાડવી ઇજછે. માટે તેમાં જાંતે કાંઈ ગુણ અથવા અવગુણ રહેલો નથી; તે માટે કર્મના નાયમાં હેતુ, અને કાર્ય, એ વેડ આવી શકેછે. એ વેડ પોતપોતાની ભિન્ન ભિન્ન અસર સ્થુલ અને સુક્ષ્મ અવસ્થામાં કરેછે, તે છતાં તે વેડનો કેટલોએક પરસ્પર સંબંધપણ રહેલો હોયછે. જે ગતીઓ પ્રકૃતિ અથવા ચૈતન્યના લોકમાં જણાયછે, તે પુર્વે પ્રકૃતિ અથવા ચૈતન્ય લોકમાં જે ઉત્પન્ન થયેલી હતી, તેનુંજ પરીણામછે, ઇટલે હેતુ અથવા ત્રણાર્થી સ્થુલ પ્રકૃતિના લોકમાં ઉત્પન્ન થયેલી જે ગતિ, તે યાંત્રિક ઇટલે અવયવનું પરીણામ છે તે સ્થુલ પ્રકૃતિના લોકમાંજ ઉત્પન્ન કરેછે. પરંતુ યાંત્રિક અથવા અવયવનું જે પરીણામ, તે માનાસિક વિકાર, જ્ઞાનની ક્રિયા, નિતિનું વલણ, અને આત્મિક ઉત્તમ વિચારો, એ સઘળું ઉત્પન્ન કરી શકેછે. તે સઘળું ફરીને પ્રકૃતિની શ્રષ્ટિ અથવા લોકમાં પળ ઉત્પન્ન કરી શકેછે. હવે જે સુક્ષ્મ લોક સંબંધી માનાસિક પ્રેરણા અથવા વલણ છે, તે સુક્ષ્મ લોકમાં કાર્ય કરેછે સ્વરૂં, પરંતુ માનાસિક પ્રેરણાર્થી જે, સ્થુલ પ્રકૃતિના કાર્યો કરાવે છે, તે સ્થુલ પરીણામ ઉત્પન્ન કરેછે, પછી તે ફરી ઉત્તમ લોકમાં પળ અસર કરી શકેછે; પરંતુ કદાપી માનાસિક પ્રેરણા જ્ઞાનની મર્યાદામાં રહી કાર્યો કરે,

તો તેની પ્રથમ અસર જ્ઞાનના લોકમાં થાય, અને જો તે પ્રેરણા, નીતિ અથવા આત્મિક સત્તામાં રહી તો, પ્રથમ અતિ ઉચ્ચલોકમાં ઉત્તમ અસર થઈ શકે છે.

કોઈ પણ કાર્ય કર્યા શિવાય, માત્ર એકલા મનના હેતુ, અથવા ત્રણાથી, સ્થુલ શ્રેષ્ઠમાં કોઈ કાર્ય થઈ શકતું નથી, પરંતુ તે ત્રણાથી જે, મનમાં વિકાર થાય છે, તેનાથી કેટલાંક અગત્યના ફેરફાર સ્થુલ શરીરમાં થઈ શકે છે. જેમ એકાએક અપરીમિત અતિ ભય પામ્યાથી, ઘણે સમયે શરીરના માંહેલા રક્તના ફરવાનો ગતી બંધ પડી જઈ, મસ્તકનું રક્ત એકાએક નિચું ઉતરી પડવાથી, મૃત્યુ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી તિરસ્કાર, પ્રિતિ, ધૈર્યભાવ અદેખાઈ, સ્પર્ધા, મલિન ઇચ્છા અને અપરમિત વિષય ત્રણા એ સઘળી અંતર વસ્તુ પોતાની થોડીઘણી નીશાની સ્થુલ શરીર ઉપર રાખી શકે છે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે જે સ્થુલ શરીર ઉપર સત્તા કરનાર મન છે, માટે મનુષ્યપ્રાણીની, થોડીઘણી વર્તણૂક અને ચાલ ચલગતની સચતા, તેના ચેહેરા અથવા શરીરના અવયવોની ચર્યા ઉપરથી જ ગાઈ શકે છે; હવે જો હેતુ અપરીમિત ત્રણાથી, ઉત્પન્ન થયો હોય તો, તેની અસર વળી શ્રેષ્ઠ તે ઘણા સમય સુધી રહી શકે છે; એટલે કેટલાંક અધિચારી મનુષ્ય ક્ષણિક કારણને લીધે એકાએક અંધ પ્રેરણાથી, ક્રોધના આગ્રેશમાં આવી કોઈનો ઘાત કરે છે, પરંતુ કેટલોંક સમય ગયા પછી, તે અંધ

પ્રેરણાની ગતી મંદ પડ્યા પછી, તેને અતિ પશ્ચાત્ પ થાયછે; પરંતુ જો કદાપી કોઈ પળ કાર્ય યથાસ્થિત વિચાર કરી, બુદ્ધિજ્ઞાનથી સચ્ચ નિર્ણય કર્યા પછી, કર્યું હોય તો, તેથી ઘણું કરી પશ્ચાતાપ પામવાનો સંભવ હોતો નથી. તેમાં જ્યારે કોઈ વગર ધારેલું નવું કારણ ઉત્પન્ન થાય સારેજ પશ્ચાતાપ થઈ શકે. હવે એટલું લક્ષમાં રાખવું અગત્યનું છે, જે ધારેલા હેતુને કદાપી કાર્યમાં પ્રેર્યો નહીં હોય, તોપણ તેથી મનમાં તે હેતુની ટ્રાણાના પરમાણુઓનો સંગ્રહ થવાથી, તે ઘણા સમય સુધી સ્થાઈ રહી શકે છે. તેનો નાશ થતો નથી, તો વિવેક અને દ્રઢ બુદ્ધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરે તો, તેને પોતાના મુઠ્ઠા હેતુમાંથી વાઢીને, વીજા શુભ જણાયલા હેતુમાં પ્રવર્તાવી શકાય. હવે હેતુ વગરના જે સ્વાભાવિક રીતે કામો થાય છે, તેમાં પ્રતિષ્ઠા અને અપ્રતિષ્ઠા એ વેડમાંનું કાંઈ હોતું નથી, અને એવા કામો કર્મના નિયમથી થતા નથી, પરંતુ તે માત્ર કારણથી ઉત્પન્ન થયું જે, કાર્ય તેના જ નિયમથી થાય છે. તોપણ એવા સ્વાભાવિક રીતે અથવા વગર ઇચ્છાથી થતા જે કામોના પરીણામ, તેથી જે નવું કારણ ઉત્પન્ન થાય છે, તેની અસર, જે પ્રમાણે હેતુ અને ઇચ્છાથી, કાર્યો અથવા કામો થાય, અને તેનાથી જે પરીણામ થઈ, તે કરનારને અસર થાય તે જ પ્રમાણે થાય છે. જેમકે કોઈ મનુષ્યને એકાદક પડવાથી, અથવા અકસ્માત હાથપગ ભાગે અથવા

બીજી કાંઈ વ્યથા થાયતો, તેથી જે અંતે દુઃખનું પરીણામ ઉત્પન્ન થાયછે. તે કોઈ પળ હેતુથી, અથવા કોઈની ઇચ્છાથી થયેલી વ્યથાના જેવુંજ દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે.

વળી હેતુ પળ શુભ અને અશુભ એવા વેપ્રકારના હોયછે. અથવા એક રીતે શુભ હેતુ અને બીજી રીતે અશુભ હેતુ, એ પ્રમાણે પળ હોયછે. જેમ આપણે શુભ ઇચ્છાથી, કોઈના પ્રાણની રક્ષા કરીયે. તો, તે શુભ હેતુ કેહેવાય, અને કોઈ પળ પ્રાણીને, વિના કારણ પીડા કરીયે તો, જેની રક્ષા કરી, તેને વિષે શુભ હેતુ અને સારી ઇચ્છા કેહેવાય, પરંતુ તેજ કાર્યમાં જે પશુનો વધ કર્યો, તેમાં અશુભ હેતુ અને ખુડી ઇચ્છા કેહેવાય.

શુભ કામ કરવાને હેતુ પળ શુભ હોવો જોઈયે. કદાપી આપણો હેતુતો, અતિ શુભ હોય પરંતુ તે હેતુને પારપાડવા સારુ પ્રયત્ન કરવામાં ન્યુનતા હોય તો, તેથી સંપૂર્ણ શુભ કાર્ય થઈ શકતું નથી. વળી આપણાથી જો, અનાયાસે કોઈનું ભલું થઈ ગયું હોય તો, તેથી આપણે અલ્પ સંતોષ થાયછે. કેમજે તે ભલું કરવામાં આપણો મુલ શુભ હેતુ નોતો કોઈપણ કાર્ય શુભ છે કે નહીં એનો નિશ્ચય કરવાસારુ માત્ર તે કાર્ય કરવાનો હેતુ પ્રતિષ્ઠિત હોવો જોઈયે એટલુંજ નહીં, પરંતુ તે કાર્યનું પરીણામ અંતે શુભ ઉત્પન્ન થવું જોઈયે. જેમ કોઈ બિશુક અથવા ખીસારીને, આપણે

કાંઈ દ્રવ્ય અથવા અન્ન તેના માત્ર પોષણ થવાના હેતુથી આપીયે, તો આપણો હેતુ પરીપુર્ણ શુભ સ્વરો, પરંતુ તેનું કાર્ય શુભ ક્ષિત્તિ અશુભ એનો આધાર તે દ્રવ્ય અથવા અન્નનો જેવો ઉપયોગ તે કરે તેના ઉપર છે, એટલે આપણુ જે દ્રવ્ય ગયું તેથી આપણે એક દ્રવ્ય સંબંધી હાની થઈ, અને તેમાં જો તે ખિચારી તે દ્રવ્યની કાંઈ માધ્ય વસ્તુ પીયે અથવા કાંઈ અયોગ્ય વિષય ભોગમાં તેનો ઉપયોગ કરેતો, તેથી આપણુ અંતઃકર્ણ દુઃખાય, અને વઢી આપણે જો સસ ન્યાઈ હોઈયે તો એમ લાગે જે, આપણે ખીચારીને દ્રવ્ય વિગેરે આપતી વસ્તુ, જોઈયે તેવો યોગ્ય વિચાર કીધો નહીં, તેણે કરી આપણે કીધેલુ સઘલુ કાર્ય, અશુભ થયું. અને કદાપી તે ખીચારીયે, આપણે આપેલા દ્રવ્યનો ઉપયોગ આપણા શુભ હેતુ પ્રમાણે, પોતાના શરીરપોષણસારુ કીધો હોય તો, અગર જો આપણે તેથી દ્રવ્યનીતો કાંઈક ન્યુનતા થઈ, પરંતુ તે કાર્ય સંપુર્ણ રીતે શુભ થયાથી આપણા મનમાં અતિ સંતોષ થશે.

કદાપી આપણે એમ જાણ્યું જે, આપણા આપેલા દ્રવ્યનો ઉપયોગ તે ખીચારી અશુભ કરવાનો છે તે છતાં જો આપણે તેને દ્રવ્ય આપીયે તો, આપણો હેતુ અને પરીણામ વેડ અશુભજ હોય, એમાંતો કાંઈ સંશય નહીં, પરંતુ કદાપી આપણે આપેલા દ્રવ્યનો આપણે અશુભ ઉપયોગ ધાર્યા છતાં, તે ખીચારી તેનો શુભ

ઉપયોગ કરે તો, આપણે અશુભ હેતુથી શુભ કાર્ય કર્યું કેહેવાય, અને તેથી કદાપી વ્યવહારમાં વાહારથી લાભ અથવા પ્રતિષ્ઠા મળે, તોપણ તેથી નિતીના નિયમ પ્રમાણે આપણે તે શુભ કર્મ કર્યું એમ કદી થાય નહીં. અને આપણું કર્મપણ શુભ ફલનું વંધાય નહીં.

જે કાર્યોમાં હેતુ અતિ ઉત્તમ અને શુભદાયક, પણ વર્તણુક અતિ અશુભ હોય તો, તે કાર્યોથી જે માનસિક કર્મ વંધાય, તે તો શુભ વંધાય પરંતુ તેની અશુભ વર્તણુકની જે અસર, તે અતિ માઠી થાય છે. જેમકે પૂર્વે આગ્રહી અને નિતીવાન રાજપુતો યવન આદીકની સાથે. યુદ્ધ કરતાં કરતાં પોતાનો પરાજય થવાનો સંભવ જણાયાથી, પોતાની સ્ત્રી કુટુંબ વીગરે શત્રુના હાથમાં ગયાથી, તેમની લાજ અને નિતિ રેહે શે નહીં, એવા નિશ્ચય ઉપરથી, તે સ્ત્રી વિગરે કુટુંબનો પોતાને હાથે વધ કરી, અને પોતાના મેહેલને અગ્નિ શલ્લગાવી, પોતે પણ યાહોમ કરી, પ્રાણ અર્પણ કરતા હતા વઢી પશ્ચિમદેશના હાલના સુધરેલા દેશોમાં પણ એવી રીતની વર્તણુક થાય છે તે, આપણા જાણવામાં છે. અમેરીકાના ઉત્તર અને દક્ષિણ દેશના લોકોમાં જે પરસ્પર યુદ્ધ થયું હતું તે માત્ર ગુલામનો ધંધો વંધ કરવા સારું ચાલ્યું હતું, અને તેમાં હજારો લોકોનો, સંહાર થયો હતો. એવા સઘળાં કાર્યોમાં નિતિના નિયમ પ્રમાણે જોતાં એ શુભ કાર્ય છે પછી માનસિક જ્ઞાનથી જોતાં, તે અ-

શુભ લાગે અને તેથી ઘણા લોકો નીંદે પણ સ્વરા. પરંતુ એવા શુભ હેતુથી, માણસનો સંહાર કરાવ્યો, એ ક્રિયમાણનું સંચિત, થઈ પ્રારબ્ધ બીજા અશુભ હેતુની, અશુભ વર્તણુકની પેઠે પ્રગટ થઈ અલ્પ સમયમાં તે પ્રથમ ભોગવાતું નથી, પણ પ્રથમ તેના શુભ હેતુનું ફળ આ સંસારમાં પ્રથમ ભોગવ્યા પછી, કદાચી બીજા જન્મમાં કરેલા કર્મોનું પ્રારબ્ધ થઈ તે ભોગવાય.

હવે જે કાર્યોમાં હેતુ અશુભ હોય, અને વર્તણુક દેહીતી સારી અને શુભ હોય તો તેથી તેના અજાણપણામાં, તેનું પ્રારબ્ધ અશુભ બંધાતું જાય, અને તેવા મનુષ્યો મોઢા અને વિશ્વાસુ લોકને, પોતાના સ્વાર્થ સારુ ઘણી રીતે ક્ષમાવે છે, તે છતાં અપરીમિત સ્વાર્થને લીધે પોતાના દોષ પોતે માનસિક જ્ઞાનવાળા છતાં તેને જાણતા નથી અને પોતાના અશુભ હેતુનું પ્રારબ્ધ બંધાતાં સુધી, તેના પુર્વેના શુભ કર્મનું શુભ ફળ ભોગવે છે. તેથી ઝલટો અધિક અધિકારમાં પડે છે એ સઘળું છતાં જે પુરુષનો હેતુ અને વર્તણુક બેડ અશુભ અને મલીન હોય, તેના કર્તા ઉપલો મનુષ્ય શ્રેષ્ઠ છે. કેમજે તે પોતાના સ્વાર્થની ઇચ્છા સારુ કાંઈક અયોગ્ય કર્મ કરે છે, તેથી જન્માંતરમાં તે ભોગવ્યા પછી, તે થોડા સમયમાં સુધરી શકે છે, પરંતુ અશુભ હેતુ, અને અશુભ વર્તણુકવાળો, પોતાના આ જન્મ પર્યંત નિરંતર નિંદિત અને દુષ્ટ કર્મો કર્યાથી બીજા જન્મમાં પણ તેવાં કર્મ કરવાની ટાંતિ થવાથી

અતિ દિર્ઘકાલ સુધી જન્મ મર્ણ ભોગવ્યા કરે છે.

જે કાર્યોમાં હેતુ અને વર્તણુક, એ બંને સદા શુભ જ હોય તો. તે મનુષ્ય જે કાર્યો કરે, તે સ્વાર્થ રહિત કેવલ પરમાર્થનાજ હોય છે. તે નીરંતર મનુષ્ય પ્રાણીના શારીરીક, અને માનસિક, દુઃખનું નીવારણ કરવામાં પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તન, મન, અને ધનનો સર્વ કરવામાં વિચાર કરતો નથી, તેમાં પણ જે દિર્ઘદ્રષ્ટિવાળા અને મહાજ્ઞાનો પુરુષો છે. તે આ શ્રદ્ધિના સર્વે સુખો પોતાના અનુભવથી, તુચ્છ અને નિમાલ્ય જાણે છે. માટે તેવા પ્રતાપિ પુરુષો, નિરંતર કેવલ શુભ હેતુથી, મનુષ્ય પ્રાણીના બુદ્ધિ ચૈતન્યનો પ્રકાશ થયાથી, મહા અદ્ભુત લાભ થઈ અંતે કૈવલ મોક્ષની પ્રાપ્તિનો માર્ગ દેખાડવામાં પ્રયત્ન કરે છે. એ સઘળા વિકાર રહિત નિર્લોભિ મનુષ્યનાં કર્મ કેવી રીતનાં બંધાય છે એનો વિચાર બુદ્ધિવાન પુરુષ કરશે તો, તેને આપોઆપ જણાઈ આવશે, માટે આ પ્રસંગે એ વિષે અધિક બોલવાની અગત્ય નથી.

હવે અંતની સુચના એટલી આપવાની છે કે, આ ઉપરથી વિદ્વાન અને મળેલા પુરુષોને તો જણાશે જે આપણા જન્મના કર્મો અતિ ઊંચી ગણીતવિદ્યા જેવા છે માટે જે મનુષ્ય માનસીક જ્ઞાનની ઉન્નતિ થયાપછી પોતાના કર્મો ઉપર લક્ષ રાખી તેનો હિસાબ રાખી તે પ્રમાણે વર્તે છે તેને અતિ ઉત્તમ લાભ થાય છે. એ ઉપરથી તેને જણાઈ આવે છે જે, મારે કેવી રીત-

નાં કર્મોં કરવાં કે જેનું પરીણામ આ લોકમાં અને પરલોકમાં અતિ ઉત્તમ અને નિર્દોષ થાય. અને એવો મનુષ્ય સ્થૂળ દેહનો ત્યાગ કર્યા પછી, ઉત્તમ લાભ મેલવી શકે છે. અને જે મનુષ્ય, પોતાના કર્મોના હિસાબ ઉપર લક્ષ નહીં રાખતાં વેદરકારીથી વર્તે છે. તેને અંતે પશ્ચાતાપ થઈ, તેને વેદરકારીનું અશુભ ફલ ભોગવવું પડે છે. અને વળી પોતાના જન્મના કર્મોનો હિસાબ જોડે જે, મનુષ્ય સદા સર્વદા સાવધ રહી યોગ્ય શુભ કર્મ કરવાને પ્રવર્તે છે, તે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને પામતો પામતો અંતે માયા અથવા પ્રકૃતિના બંધનથી મુક્ત થઈ કૈવલ્ય મોક્ષને પામે છે. એ ઉપરથી સઘળા વિદ્વાન અને ઉન્નતિ પામેલા જ્ઞાની પુરુષોને સ્પષ્ટ જણાશે કે, બુદ્ધિ જ્ઞાનની ઉન્નતિ થવાનું મુખ્ય સાધન સ્વાભાવિક શ્રદ્ધિના નિયમથી, જાણીતા થવું એ છે. અને એ વિજી ગણિતવિદ્યા કરતાં અતિ કઠણ ગણિત વિદ્યા છે. માટે એ મેલવવાને અતિ આગ્રહથી પ્રયત્ન કરીએ તોજ એની પ્રાપ્તિ થઈ શકે.

સંવત ૧૯૪૨ માઘ શુદ્ધ ૧૦ રવીવાર.

વિવેક.

યોગ્ય અને અયોગ્યનો યથાર્થ ન્યાય કરવાની જે શક્તિ તેને વિવેક કેહે છે, તે વિશે આપણા દેશના પ્રતાપી મહા જ્ઞાની અને મહાત્માઓ એવું કહ્યું છે જે, જ્યાં સુધી મનુષ્ય પ્રાણી વિવેક હીન છે,

દટલે પોતે પોતાની મેલે સસ અસસનો યથાર્થ નિર્ણય કરી શકતો નથી, સાં સુધી તે અતિ ઉત્તમ જે આત્મ જ્ઞાન, તે પ્રાપ્ત કરવાને યોગ્ય પાત્ર થયો નથી. વઢી આપણે દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી વિચાર કરીશું તો, જણાશે જે, સંસારમાં જે અતિ ઉત્તમ કાર્યો થઈ શકેછે, તે પણ વિવેકના યોગેજ, થઈ શકે છે; વિવેક હિન પુરુષ અલ્પ બુદ્ધિના, અધમ કેહેવાય છે. માટે સઘઠા માનાસિક જ્ઞાનવાળા મનુષ્યને પણ વિવેકની સઘઠાં કાર્યોમાં, અવશ્ય અગત્ય છે.

હવે જે મનુષ્યને પોતાના સસ સ્વરૂપનું, યથાર્થ જ્ઞાન છે. તે ઉત્તમ વિવેકી પુરુષ કેહેવાય છે. માટે અવિવેકી પુરુષ અજ્ઞાની, અને બુદ્ધિહિન કેહેવાયછે; જેમ કોઈ મનુષ્ય પાસે અતુલ્ય દ્રવ્ય હોય, તે છતાં તેનું તેને જ્ઞાન હોય નહીં, અને વિવેક હિન હોયતો તેનાથી તે દ્રવ્યનો પરમાર્થના કાર્યોમાં ઘટિત સસ ઉપયોગ થાય નહીં, અને પોતાનાથી પણ તેનો ઉપ-ભોગ યથાર્થ રીતે થઈ શકે નહીં અને જ્યાં સુધી મનુષ્ય કોઈ પણ કાર્ય યથાર્થ રીતે કરવામાં લક્ષ લગાડતો નથી, સાં સુધી તેને તેના શુભ કિંવા અશુભ પરિણામનું અજ્ઞાન છે. વઢી જ્યાં સુધી મનુષ્યે પોતે કાંઈ વસ્તુ જોવા અને જાણવાને પ્રયત્ન કરેલો નથી, સાં સુધી તેના મનથી તે વસ્તુ જાણે છેજ નહીં, એમ લાગે છે, તેવો મનુષ્ય ઘણા મનુષ્યના સમુહમાં છતાં જાણે પોતે એકલોજ હોય, એમ સમજી સદો-

દિત દુઃખીયો રહે છે. તેજ પ્રમાણે અજ્ઞાન અથવા આવરણના યોગે, પોતાની આસપાસ અજવાલુ અથવા પ્રકાશ હોય, તે છતાં તે જાણી શકતો નથી, એવીજ રીતે પોતાનામાં અતિ અલોકિક મહા અદ્ભુત શક્તિવાળો અંતર આત્મા છતાં તેને અવિવેકી પુરુષ જાણી શકતો નથી, વળી પોતાનામાં બલ અને શક્તિ છતાં, અજ્ઞાન અને અવિવેકને લીધે, તે યથાર્થ રીતે તે જાણી, તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી શકતો નથી. યથાર્થ વસ્તુ જાણવી, એટલે તેને માત્ર સ્થુલ ચક્ષુથી જોવો એટલુંજ નહીં, વસ્તુ માત્ર ચક્ષુથી જોવી એટલે તે સમયે તે વસ્તુનું સ્વપ્રુ આવ્યા જેવું થાય છે; પરંતુ વસ્તુ જાણવી, એટલે વિવેકથી જ્ઞાન દ્વારા યથાર્થ રીતે, તેનું સસ જ્ઞાન મેલવવું, એજ નિયમ પ્રમાણે આપણુ આયુશ આ સંસારમાં માત્ર સ્વપ્રાવતજ છે, અને ઘણા અવિવેકી મનુષ્ય મર્ણ પર્યંત એ સ્વપનામાં થી જાગી વિવેકથી સસ વસ્તુ સોધવાને પ્રયત્ન કરતા નથી.

મૃત્યુ એ શબ્દથી, વિવેકી જ્ઞાની પુરુષ નાશ સમજતા નથી, પણ સ્થુલ દેહનું રૂપાંતર થઈ જ્ઞાન અથવા જાણપણામાં કેટલોએક ફેરફાર થાય છે. જે પ્રમાણે જાગ્રત અવસ્થામાં, અલ્પ અને મંદ ફેરફાર થાય છે તે પ્રમાણે ઉપર કહેલા સ્થુલ દેહનું, રૂપાંતર થયા પછી જે ફેરફાર થાય છે, તે પણ અતિ સુક્ષ્મ અને મંદ થાય છે, અથવા સંસ્કાર બઢીષ્ટ હોય તો, જે

પ્રમાણે આપણે નિદ્રાવસ્થાના સમયે, સ્વપનામાંથી
 ઇકાઇક જાગૃત થઈયે છઈયે, તે પ્રમાણે સ્થુલ દેહનો
 ત્યાગ કર્યા પછી, ઇક દમ સુક્ષ્મ દેહ પ્રાપ્ત થઈ, તે
 લોકનું ભાન તત્કષણ થાય છે.

જાગૃત અવસ્થામાં, જે આપણે જ્ઞાન અને ભાન
 રેહે છે, તેના કર્તા સ્વપ્ના અવસ્થામાં જ્ઞાન અને ભાન
 ભિન્ન અને જુદા પ્રકારનું હોય છે. તેજ પ્રમાણે સ્વપ્ના
 વસ્થામાં જે જ્ઞાન રેહે છે, તેના કરતાં સુસુપ્તિ અવ-
 સ્થાનું જ્ઞાન કેવલ ભિન્ન હોય છે. જે મનુષ્ય સંપુર્ણ સુ-
 સુપ્તિ અવસ્થામાં છે, તે કાંઈ મર્ણ પામેલો નથી, પરંતુ
 તે સમયે તે મનુષ્ય આત્માવસ્થામાં કેવલ લીન થઈ
 જાય છે, અને તે અવસ્થાનું જ્ઞાન, જાગૃત થયા પછી,
 તેને રેહતું નથી. ઘણે પ્રસંગે મનુષ્ય જ્યારે સમાધીની
 અવસ્થામાં હોય છે, તે સમયે તેને આ લોકની વિ-
 સ્મૃતિ થઈ, પરલોકનું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. અને
 તે સમયે, અધિક ઢાપણ અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે;
 પરંતુ જ્યારે તે સમાધીમાંથી જાગૃત થઈ આ લોક
 તરફ તેનું સંપુર્ણ લક્ષ લાગ્યું, ઇટલે સમાધીની સ્થિ-
 તિમાં તેણે જે કાંઈ કર્યું હોય અથવા કહ્યું હોય તેની
 તેને કાંઈજ સ્મૃતિ રેહેતી નથી. સુસુપ્તિ અવસ્થામાં
 જીવાત્માની અતિ ઉત્તમ શક્તિ, પોતાના ઇશ્વરી અં-
 તર આત્માની સાથે, સમિલન થાય છે. અને જે મ-
 નુષ્ય સમાધીની સ્થિતિમાં છે, તે ઉત્તમ લોકના ઉત્તમ
 જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે; તે સમયે તેને આ લોકની કાં-

ઇજ, સ્મૃતિ રેહેતી નથી. આ અતિ મહત્વના વિષયની સચ્ચતાની પુષ્ટિ સાંપ્રતકાળના પશ્ચિમ દેશના આગ્રહી તત્ત્વજ્ઞાની વિદ્વાન કેવી રીતે કરે છે, તેનો કાંઈક વિચાર આ પ્રસંગે કરીયે. “ કેટલાએક આગ્રહી તત્ત્વજ્ઞાની વૈદ્ય એવું કેહે છે જે, કોઈ સમયે કાંઈ ઉપચાર કરવા સારુ, મનુષ્યને વિષારી તેજાબ સુંઘાડ્યાથી તે ની ઇન્દ્રિયોની સુદ્ધિ જઈ બેભાન થાય છે, તોપણ તેની આસપાસનું તેને અંદરનું ભાન રહેછે. કોઈ સમયે તેનું જ્ઞાન સુક્ષ્મ દેહમાં પ્રાપ્ત થાય છે, તે સમયે તેનો સુક્ષ્મ દેહ વિરક્ત થઈ તેના સ્થુલ દેહને જે છેદનાદી ક ક્રિયા થાય છે, તે જાણી અને જોઈ શકે છે. વઢી મનુષ્ય પ્રાણી જાગ્રત અવસ્થામાં, પોતાના વિકાર અથવા દુર્ગુણ ગુપ્ત રાખી શકે છે. પણ કાંઈ વિષારી વસ્તુનો ઉપયોગ કર્યાથી, પોતાના જ્ઞાન ઉપર સત્તા રાખી સકાતી નથી, તેથી ઘણે પ્રસંગે તે તે મનુષ્યને જેવી ચાલ અને દુર્ગુણ વિગરે હોય તે યથાર્થ રીતે, તે અવસ્થામાં જણાઈ આવે છે ”

આપણા નિસ્પ્રહી, અને કેવળ સદુષ્ટી રાજયોગીયો એવું કેહે છે જે, સઘળા મનુષ્ય પ્રાણીના જીવાત્મામાં અંતરાત્મા અથવા સુત્રાત્મામાં અતિ પ્રબળ અલોકીક શક્તિ રહેલી છે, પરંતુ જ્યાં સુધી યથાર્થ વિવેક ઉત્પન્ન થઈ, સચ્ચ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નથી, ત્યાં સુધી તેનો ઉપયોગ તેનાથી થઈ શકતો નથી, જેમ કોઈ મનુષ્યનું દ્રવ્ય ગુપ્તપણે પોતાના ઘરમાંજ રહેલું

હોય, પણ તેનું જ્ઞાન જ્યાં સુધી તેને નથી, ત્યાં સુધી તે દ્રવ્યનો ઉપભોગ તે મનુષ્યથી થઈ શકતો નથી. જેમ જેમ મનુષ્ય પ્રાણી પોતાનું સચ્ચ સ્વરૂપ ઓઢાવવાને પ્રયત્ન કરી વિવેકી થાય છે, તેમ તેમ તેને અદ્ભુત જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું જાય છે, અને જેને પોતાના સચ્ચ સ્વરૂપનું જેટલું અજ્ઞાન છે, તેટલું તેને આવરણ નહે છે અને ભ્રમિત થતો જાય છે. જે મનુષ્ય પોતાના સચ્ચ સ્વરૂપને યથાર્થ રીતે જાણે છે અને જેને પોતાની આસપાસની સઘળી વસ્તુઓના નિયમાદીકનું યથાર્થ જ્ઞાન છે, તેજ યોગી કેહેવાય છે. આત્મ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી પોતાની જે અલોકીક શક્તિ તેનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું અતિ કઠણ છે, અને તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું પટલે પરીપુર્ણ થયો.

વિવેક રહિત જે અલ્પજ્ઞાન, તે કેવળ ઇન્દ્રિયોનું જ જ્ઞાન સમજવું, એવા જ્ઞાનના યોગે મનુષ્ય પ્રાણી બીજા પશુઓની પેઠે સારીરિક મુલ અને દુઃખનો અનુભવ લે છે. તેણે કરી સઘળી વિષય ઇન્દ્રિયો ચંચલ થાય છે, અને તે સ્થુલ શરીરવડે, ભોગ ભોગ-બી અથવા કષ્ટ સહન કરી, આનંદ અથવા સ્વેદ પામે છે જે મનુષ્ય સંપુર્ણ રીતે ઇન્દ્રિયોના વિષયમાંજ, તલિન થયો હોય, તે માત્ર તેવાજ વિષયની ઉન્નતિ કરવામાં પોતાનો કાલ ક્ષેપ કરે છે, તે શીવાય બીજું તેને કાંઈજ જ્ઞાન હોતુ નથી, તેથી તે વિષે કોઈ બીજો સત્યજ્ઞાની બોધ કરે તોપણ તે મિથ્યા અને

અસલ સમજે માટે એવો વિવેક હિન પુરુષ પશુ તુલ્ય છે, કેમજે જે પ્રમાણે પશુ પક્ષીને હાર, નિન્દ્રા અને મીથુનનુજ જ્ઞાન છે, તેથી તે તેવાજ સાધનો મેલવવા સદોદિત પ્રયત્ન કરેછે, તે પ્રમાણે ઉપર કહેલો વિષય પુરુષ વર્તે છે. તે માટે માનસિક જ્ઞાનની ઉન્નતિ પામેલા, અને સંસારના કાર્યમાં વિવેકી એવા પુરુષ છતાં, તેમને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે માત્ર પંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય સુખ ભોગવવાનુજ જ્ઞાન હોય છે, અને તેવા મનુષ્ય અલ્પ સુખથી, સુખ માને છે અને તેવા અલ્પ દુઃખથી, પોતાને દુઃખીઓ માને છે, એ જોઈ સંપૂર્ણ વિવેકી પુરુષને, આશ્ચર્ય લાગે છે; કેમજે એવા સંપૂર્ણ વિવેકી અને જ્ઞાની પુરુષ અલ્પ સુખથી પોતાને, સુખીયા માનતા નથી, અને અલ્પ દુઃખથી પોતાને દુઃખીયા માનતા નથી, અને આત્મજ્ઞાન મેલવવા સારુ કોઈ સમયે સ્થૂઠ શરીરે પોતે દુઃખ માન્યા શિવાય મહા કષ્ટ પળ સહન કરે છે.

કદાપી કોઈ વિવેકી પુરુષ, પોતાના શરીરના ગમે તે ભાગ ઉપરથી, અથવા ગમે તેવા સુંદર બાહ્ય પદાર્થ ઉપરથી, પોતાની પ્રવૃત્તિ ઇચ્છા શક્તિના યોગે, ઘટિત કહાડી આત્મજ્ઞાનમાં નિમગ્ન રહેતો, તેને તે શરીરના ભાગને પિડા થયાથી, અથવા બાહ્યના સુંદર પદાર્થ જોવાથી દુઃખ અથવા આનંદ થતો નથી, કેમજે તેને તેનું ભાનજ નથી. બીજા કેટલાએક અવિવેકીને પણ પોતાની ઘટિત સંપૂર્ણ એકાગ્રતાથી, બી-

જા મનુષ્યમાં અથવા પદાર્થમાં રાખ્યાથી, તે મનુષ્ય અથવા પદાર્થને, જે કાંઈ વિકાર થાય, તેનું જ્ઞાન થોડું ઘણું તે માણસને થઈ શકે છે. એવી રીતે. એકાગ્રતાવાળા મનુષ્યના પોતે તેવા મનુષ્યના સુખથી સુ-
ખીયો, અને તેવા દુઃખથી પોતે દુઃખીયો થાય છે. એવીજ રીતે કોઈ સમયે અતિ સ્નેહથી, પક્ષી પોતાના વચ્ચાના એકાએક મરણથી, પોતે મરણ પામે છે, અને મનુષ્ય પણ અપરીમિત સ્નેહ અને ત્રણાના યોગે દુ-
ખી થઈ, ઘણે પ્રસંગે મૃત્યુ પણ પામે છે, કેમજે ધારેલો પદાર્થ અથવા મનુષ્ય પોતા થકી ભિન્ન સમજ્યા ન-
થી, પણ તેને પોતાનું જ સ્વરૂપ સમજ્યાથી, તેને સૂચ દુઃખ થયાથી પોતાને સુખ દુઃખ થાય છે.

હવે મનુષ્ય પ્રાણીનું મૃત્યુ થાય છે એમ કહ્યું તો, એ ઉપરથી એમ સમજવાનું છે જે, તે મનુષ્યના શબ્દ સ્પર્શ, રસ, રૂપ, અને ગંધ એ પંચ ઇન્દ્રિયોનું જ્ઞાન જે કે તેના સ્થુલ શરીરમાં પ્રવર્તેલું છે. તેનું આકર્ષણ થઈ તે જ્ઞાન સંકોચાઈ, માત્ર તે મનુષ્યના પ્રાણમય કોષ માં સ્થિત થાય છે, તેથી તે નિરુપયોગી થયેલા સ્થુલ શરીરનો ત્યાગ કરી, અનમયકોશમાં ભિન્ન સ્થિતિમાં રહે છે, સાં તેને પંચ અંતર ઇન્દ્રિયો દ્વારા-જ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ, જે પ્રમાણે સ્થુલ શરીરમાં રહી પંચ વિષયો સસ્ય જણાતા હતા, તેજ પ્રમાણે તેને પ્રાણમય કોષમાં સઘળા વિષય અને જ્ઞાન સસ્ય જણાય છે, પરંતુ એનો પ્રકાર એવો છે જે, કેટલાએક મનુષ્ય સ્થુ

દેહ ત્યાગ કર્યા પછી, તતક્ષણ તેનું સઘળું જ્ઞાન પ્રાણમય કોશમાં દ્રઢ થઈ જે અપરીમિત ત્રણા તેને સ્થુલ શરીરમાં પ્રવલ્લ હતિ, તે સઘલી ત્રણાનો ઉપભોગ પ્રાણમય કોષવડે કરે છે. અને કેટલાએક મનુષ્યનું મૃત્યુ થયા પછી, તેનું પંચ ઇન્દ્રિયોનું જ્ઞાન થોડા સમય સુધી શુન્ય થઈ જઈ, તે પ્રાણમય કોષમાં રહી તે અલ્પ સમય સુધી નિન્દ્રાવસ્થા જેવી સ્થિતિમાં રહે છે. પરંતુ અંતે થોડા સમય પછી, તેની સ્થુલ ઇન્દ્રિયોનું સઘળું જ્ઞાન ચંચલ થઈ, તે સુક્ષ્મ શરીરના યોગે પુર્વેના સઘલા વિકારો, અને કલ્પનાનો અનુભવ કરે છે. તે અનુભવ જે પ્રમાણે તેની પુર્વેની બલિષ્ઠ ઇચ્છાશક્તિ હોય, તે પ્રમાણે સ્પષ્ટ અને જ્ઞાંત્રો જણાય છે. જો પુર્વે અતિ આગ્રહથી બલિષ્ઠ ઇચ્છાશક્તિ કરી હોયતો, તે સુક્ષ્મ અંથવા લિંગ દેહથી, સ્પષ્ટ અનુભવ કરે છે. ઇટલુંજ નહીં, પરંતુ તેણે જે સ્થુલ શરીરમાં કાર્યો કર્યા હોય, તેનું પણ જ્ઞાન તેને સુક્ષ્મ અવસ્થામાં કાંઈક રહી શકે છે. અથવા નિર્બલ ઇચ્છાશક્તિવાળા, મનુષ્ય, જે પ્રમાણે કોઈ સંપુર્ણ નિદ્રાવસ્થામાં હોય, તેમાંથી કાંઈ કારણને લીધે એકાએક જાગીને અકસ્માત જાગે, તે સમયે તેની આસપાસના પદાર્થોનું જ્ઞાન તેને જેવું અસંપુર્ણ રહે છે તદવત નિર્બલ ઇચ્છાશક્તિવાળા મનુષ્ય સુક્ષ્મ દેહમાં અનુભવ લે છે.

એવા નિર્બલ ઇચ્છાશક્તિવાળા, અલ્પ જ્ઞાની સુક્ષ્મ શરીરના પ્રાણોએ, કોઈ અતિ પ્રબલ ઇચ્છાશક્તિ

વાળો સ્થુલ દેહમાં રહી આવાહન અથવા આકર્ષણ કરેતો, તે મનુષ્યની ઇચ્છાશક્તિથી પ્રાણવાયુના સુક્ષ્મ પરમાણુઓનું સમિલન થવાથી, તે સુક્ષ્મપ્રાણીના પંચવિષયનું હલકુ જ્ઞાન પ્રવલ્લ થઈ, તે પ્રમાણે તેમાં જ નિમગ્ન રહેછે તેણે કરી તેના શુદ્ધ ચૈતન્યના ઉત્તમ જ્ઞાનની અધિક વિસ્મૃતિ થતી જાયછે.

જે પ્રમાણે સ્થુલ શરીર અને તેની પ્રાણશક્તિ ક્ષિણ થવાથી તે સ્થુલ શરીર નિરુપયોગી થઈ, તેનું પ્રથઃકર્ણ થઈ જાયછે, તે પ્રમાણે સુક્ષ્મ શરીર અને તેની પ્રાણશક્તિ ક્ષિણ થવાથી તેનું પણ સ્વાભાવિક રીતે, પ્રથઃકર્ણ થઈ તેના પરમાણુઓ પોતપોતાના તત્ત્વમાં મળી જાયછે. તેમ થયા પછી પણ મનોમય કોષ રહેછે, તેમાં નિતિ, જ્ઞાન, અને આત્મ વિગેરેનું જે જ્ઞાન પુર્વે મેઢવેલું હોય, તેના કેટલોંએક પરમાણુઓ રહેછે તેથી તે દેવલોકમાં નિવાસ કરી સાં, તે ઉત્તમ જ્ઞાનનો સંપૂર્ણ અનુભવ કર્યા પછી, કેટલે એક કાલે તે ભોગવવાની વૃત્તિ જ્યારે ક્ષિણ થાયછે, સારે, તે કેવલ નિર્મલ થયેલો પ્રાણિ પુનઃમૃત્પુલોકમાં આવી, અધિક જ્ઞાન મેઢવી ઉત્તમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરેછે.

જેમ સ્થુલ શરીરમાં સ્વપ્ન ઉત્પન્ન થાયછે, તેમ સુક્ષ્મ શરીરમાં સ્વપ્ન ઉત્પન્ન થાયછે. તે સુક્ષ્મ શરીરની સ્વપ્નાવસ્થામાં જો, યથાર્થ બહીષ્ટ જ્ઞાન નહીં હોય તો, તે ઘણે પ્રસંગે સ્થુલ શરીરને, જાગ્રત અવસ્થામાં જઈ નહીં શકે, એવી જગાયે લઈ જાયછે, તેથી સાં

કોઈક સમયે અતિ કષ્ટ સહન કરી. મહાવ્યથા પળ થાય છે.

જો કદાપી મનુષ્યપ્રાણીનું બુદ્ધિજ્ઞાન યથાર્થ રીતે ચઢીઠ પામ્યું હોય તો તેને જળાશે જે તેની સ્થુલ અવસ્થામાં જે સ્થિતિ થાયછે તેના કર્તા તે સુક્ષ્મ અવસ્થામાં ભિન્ન હોયછે, ઇટલે જેમ સ્થુલ શરીરવાળા મનુષ્યને સ્વપ્નાની સઘડી વસ્તુ જે સ્વપ્નાવત અને મિથ્યા જળાયછે, તેમ સુક્ષ્મ શરીરવાળાને તે સઘડી સ્વપ્નાની વસ્તુ સસ જળાયછે. એવીજ રીતે મૃત્યુ પામ્યા પછી સ્થુલ શરીરની જે સસ જળાયેલી વસ્તુ તે સુક્ષ્મ શરીરમાં મિથ્યા અને સ્વપ્ના તુલ્ય જળાય છે. અને એજ પ્રમાણે સુક્ષ્મ શરીરની સસ જળાયેલી વસ્તુ તે સ્થુલ શરીર પ્રાપ્ત થયા પછી તે સ્વપ્નાવત અને અસસ ભાસેછે.

સાધારણ સમાધીના સમયે મનુષ્યને જે અંતર જ્ઞાન થાયછે તે સદા સંપૂર્ણ અને સસ હોતુ નથી સમાધી કરાવેલા માણસના જ્ઞાન ઉપર, સમાધી કરાવનાર મનુષ્યના જ્ઞાનની, થોડીઘણી સત્તા બેસેછે. કોઈ સમયે સમાધી થયેલો મનુષ્ય પોતાની ગયેલી જગા અથવા પદાર્થનું વર્ણન કરેછે, તે સસ પડેછે. પરંતુ તે જગા અથવા પદાર્થનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન સમાધી કરાવનારને હોવું જોઈયે, એમ છતાં પણ કોઈ સમયે સમાધી પામેલો મનુષ્ય, સમાધી કરાવનારની સત્તાની બાહર જઈ, પોતે સ્વતંત્રપણે પણ વર્તેછે. જેમ

જાગ્રત અવસ્થાવાળો મનુષ્ય સ્થુલ દેહથી, સંપુર્ણ જ્ઞાનયુક્ત હોય અથવા ભ્રમિષ્ટ, અથવા કેવલ અજ્ઞાની હોયછે, તેજ પ્રમાણે સુક્ષ્મ શરીરવાળો, જ્ઞાની, અજ્ઞાની, અથવા ભ્રમિષ્ટ થાયછે. મનુષ્યના સુક્ષ્મ શરીરને ઘણે પ્રસંગે, નિન્દ્રામાં અથવા સમાધીના સમયે કોઈ પણ જગાં અથવા કોઈ પણ મનુષ્ય, અથવા વસ્તુ તરફ આકર્ષણ થાયછે. અને સ્વાં પોતે જાયછે, તોપણ તેની આસપાસની વસ્તુને યથાર્થ રીતે ઓઝાંખી શકતો નથી વળી ઘણે પ્રસંગે એવું થાયછે જે, મૃત્યુ સમયે સુક્ષ્મ શરીર સ્થુલ દેહનો ત્યાગ કર્યા પછી, અલ્પ જ્ઞાનાવસ્થા તથા પુર્વેની ત્રણા પ્રમાણે તે વસ્તુ અથવા મનુષ્ય તરફ ટેવાયછે, તે સમયે કોઈ વળીષ્ટ ઇચ્છા-શક્તિવાળો, વીજો મનુષ્ય એકાગ્રતાથી, તેને આકર્ષણ કરે તો, ઉપર કહેલા સુક્ષ્મ શરીરવાળા પ્રાણીનું અલ્પજ્ઞાન, વળીષ્ટ પામી તે મધ્યસ્થ દ્વારા યથાર્થ પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપી શકેછે, તે પિશાચ પ્રવેશ કેહેવાયછે.

જો આપણે સ્થુલ શરીરમાં છતાં અતિ આગ્રહથી એક ચિત્તે, કોઈ પણ જગાં અથવા મનુષ્યનું, એકાગ્રતાથી, ધ્યાન કરીએ, તો અતિ ઉત્તમ બુદ્ધિની કલ્પના સ્વાં જાયછે, અને તદરૂપ તે દ્રષ્ટિથી જોયેપણ છે. તે સમયે જો આપણા સુક્ષ્મ બુદ્ધિજ્ઞાનની યથા યોગ્ય, ઉન્નતિ થઈ હોય તો આપણુ સુક્ષ્મ શરીર આપણી પ્રબલ થયેલી ઇચ્છા શક્તિના યોગે તે આપણી કલ્પનાની સાથે જઈ, તે જગાં અથવા મનુષ્યને, જાણી

અને જોઈ શકે છે. તે અવસ્થામાં આપણે જે જોઈએ અથવા જાણું હોય, તેનું જ્ઞાન જાગ્રત અવસ્થામાં કોઈને રહી શકે છે, અને કોઈને રહી શકતું નથી. પરંતુ આપણુ જો પંચવિષયાસક્તવાળું સુક્ષ્મ શરીર બંધાયેલું હોયતો, તે સ્થુલ શરીરને ચોટી રહે છે. કેમ જે તેની સાથે તેને પોતાની ધારેલી કલ્પના કરતા, અધિક પ્રીતિ હોય છે, માટે તે સુક્ષ્મ શરીર તે કલ્પનાની સાથે જઈ શકતું નથી, તેથી માત્ર એકલા મનની કલ્પનાના જ મિથ્યા અથવા વિનાના તુરંગો થાય છે.

સુક્ષ્મ શરીરને બાહ્ય કાઢી ધારેલી જગાયે જવાનો આજ અતિ ગુહ્ય માર્ગ છે, એવી સ્થિતિ કરવાનો અભ્યાસ બાઢપણથી હોય તો, કાર્યની સિદ્ધિ અલ્પ શ્રમે થઈ શકે, અથવા કેટલાંક મનુષ્યની સંસ્કારના યોગે, સ્વાભાવિક સ્થિતિ જ એવી હોય છે, અથવા વ્યાધી થવાથી અશક્ત પણને લીધે એવી સ્થિતિ થઈ ગઈ હોય જે, સ્થુલ શરીરમાંથી, સુક્ષ્મ શરીર જાણે અથવા અજાણે બાહ્ય નીકળી શકે, અને જાણે અથવા અજાણે પોતાના પ્રાણાગ્નિ અથવા વૈશ્વાનર અગ્નિની સહાયતાથી અથવા બીજાના પ્રાણ અગ્નિના પરમાણુથી કોઈ પણ જગાયે અથવા માનસ પાસે જઈ શકે, અને કોઈ પ્રસંગે તે સુક્ષ્મ શરીરની સાથે, બીજા સ્થુલ પરમાણુઓનું સંયોગ કર્ણ થઈ, ત ઘટ અથવા સ્થુલ થઈ, બીજાને સ્થુલ ઇન્દ્રિયથી જોઈ અને જાણી શકાય.

જેને ઉત્તમ પ્રકારનું માનસિક જ્ઞાન છે, અને તે

જો નિરંતર ઉત્તમ જ્ઞાન મેલ્લવવાની ઇચ્છા રાખેતો, તેનું જ્ઞાન ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને પામી, અંતે સસ્ય અને સર્વોત્તમ બુદ્ધિજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી, તેમાંજ સદા નિમગ્ન રહેછે. જેનું લક્ષ આત્મજ્ઞાનમાં તલિન થયું છે, તે મનુષ્યની આસપાસ સુછે, અને સુ થાયછે, તેની તેને કાંઈજ સ્વર રહેતી નથી, તે પોતાના આત્મજ્ઞાનમાં નિમગ્ન રહેછે; તેને ઇન્દ્રિયોના વિષયોનું ભાન રહેતુ નથી, કદાપી તેનું સ્થુલ શરીર એક જગાએછે, તો પણ તેની કલ્પના નિરંતર ઉત્તમ પ્રકારના વિચારમાં રહેછે. જે પ્રમાણે નિતિના સસ્ય જ્ઞાનની ઉન્નતિ થઈ હોય, તે પ્રમાણે મનુષ્યને સસ્ય અસસ્યનો યથાર્થ નિર્ણય કરવાની શક્તિ આવેછે, પછી તેની એવી સ્થિતી થાયછે જે, જો તે કદાપી એકલો હોય અથવા વિષદ્ લોકના સમુહમાં હોય, તોપણ તેને કાંઈ માઠી અસર નહીં થતાં, તે બીજા ઉપર પોતાની કાંઈક સત્તા બેસાડી શકેછે.

હવે જે અલ્પ જ્ઞાની અને સંસ્કાર વગરનો પુરુષ છે, તેની મનોવૃત્તિ, સદામર્વદા પોતાની આસપાસ જે ઇન્દ્રિયોના પંચવિષયોછે, તેની તરફ આકર્ષણ પામ્યાથી, તેવા પરમાણુઓનો સંગ્રહ કર્યાથી, તે સંસારના વિષય સુખ પ્રાપ્ત કરવામાંજ તન અને મનથી, પ્રયત્ન કર્યા કરેછે. એવી રીતે વિષય સુખમાં તદરૂપ થયેલો મનુષ્ય સંસારના દેહીતા વિષયસુખ શિવાય, બીજુ સઘલુ અસસ્ય માનનારો, મૃત્યુ પામ્યા પછી,

વિષય સુખની અપરીમિત આસક્તિ અથવા ઋણાને લીધે, દીર્ઘકાલસુધી સુક્ષ્મ દેહથી, કલ્પિત શ્રાષ્ટિમાં ભ્રમણ કર્યા કરેછે. તે માટે જે મનુશ્યને ઉત્તમ બુદ્ધિ જ્ઞાનની ઉન્નતિ કરવાની ઇચ્છા હોય, તેણે ઇન્દ્રિયોના પંચવિષયના વિચારમાં નિરંતર નિમગ્ન રહેવું નહીં, પરંતુ પોતાની અંતરમાં દ્રાષ્ટિ કરી, આત્મ સ્વરૂપની જે, અંતરમાંથી પ્રેરણા થાય, તેમાંજ એકાગ્રતાથી, લક્ષ આપવાનો અભ્યાસ કરવાથી, વૃદ્ધિને પમાય છે. તેના પ્રકાર ઘણાછે, પરંતુ તે સઘળાનો મુલ્લ હેતુ, ઇન્દ્રિયોના વિષય તરફથી મનોવૃત્તિ કાઢી, આપણે પુર્વે કહ્યા જે પંચકોષ અથવા સપ્ત પ્રકારની સ્થિતિ, તેનો વિચાર કરી આત્મસ્વરૂપમાં નિમગ્ન રહેવું.

જે પ્રમાણે કોઈ મહાજ્ઞાની, ઉત્તમ પ્રકારના જ્ઞાનની, ચર્ચા કરતો હોય, અને તે ઢેકાણે બીજા માણસ હોય, પરંતુ તેના ઉપર યથાર્થ લક્ષ આપે નહીં, તો તે ઉત્તમ જ્ઞાનની બીજા માણસને કાંઈજ અસર થાય નહીં, તેજ પ્રમાણે કોઈ ઉત્તમ સંસ્કારીને, તેના અંતરમાંથી શુભ પ્રેરણા થયા છતાં, તેના ઉપર લક્ષ આપે નહીં તો, પછી તેને શુભ પ્રેરણા અંતરમાંથી, ઉત્પન્ન થતી બંધ થઈ જાય, અને તેનો શ્રમ વ્યર્થ જાય.

અતિ ઉત્તમ બુદ્ધિચૈતન્ય જ્ઞાન મેલવવાનું કઠણ છે જે, પોતાની વિષય ઇન્દ્રિઓની જે, અપરીમિત ઋણા, તે તરફથી મનોવૃત્તિ સંકોચન કરી, બુદ્ધિજ્ઞાનના આતિ ઉત્તમ વિષયો તરફ વાલવી, એ માત્ર

પુનરાવૃત્તિના સંસ્કારથીજ થઈ શકેછે; પરંતુ તે સંસ્કાર વેહેલો અથવા મોડો થવાનો આધાર, આપણા પુરુષ પ્રયત્ન ઉપર રહેલોછે. એવી રીતે અતિ આગ્રહથી, પ્રયત્ન કરતા કરતા, કેવળ સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ, સર્વોત્તમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ, એટલે પોતાને કાંઈ મથક જીવ અથવા વસ્તુ સમજતો નથી, પરંતુ તે સઘળું પ્રકૃતિ અથવા માયાનું કાર્ય સમજી, પોતે સર્વ વ્યાપક કેવળ શુદ્ધ ચૈતન્યજ છે; અને એજ અંતની સર્વોત્તમ સ્થિતિ છે. એ પ્રમાણે સંસારમાં રહ્યો છતાં, જે મનુષ્ય એવી રીતે સમજે છે. તે ઉત્તમ જ્ઞાની, ઉત્તમ, વિવેકી, અને મહાન પુરુષ જાણવો.

સંવત્ ૧૯૪૨ માઘવદ્ય ૩ રવીવાર

આત્મજ્ઞાનની ઉન્નાતિનું મુખ્ય સાધન.

સઘળા બુદ્ધિવાન પુરુષોના જાણવામાંછે જે, આપણી શ્રદ્ધિમાં સઘળા પ્રાણીઓ કરતા, મનુષ્યપ્રાણીમાં વિશેષ જ્ઞાનછે, તેના યોગે તેનું લક્ષ ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત કરવા તરફ લાગેછે. તેમાં જેમ જેમ તેના જ્ઞાનની ઉન્નાતિ થઈ, તેને સુખ પ્રાપ્ત થતા જાયછે, તેમ તેમ તે ભોગવેલા સુખ અલ્પ જણાઈ, તેમાં આનંદ અલ્પ જણાતો જાયછે, તેથી તેને અધિક સુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવાથી, પોતાની આસપાસ જણાયલા અધિક ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત કરવા ઉત્તરોત્તર અધિક પ્રયત્ન કરતો જાયછે, એવો સાધારણ સ્વભાવિક

નિયમછે, પરંતુ જે મનુષ્યને પુર્વ જન્મનો સંસ્કાર થયો હોય તો, તેને બાલપણમાં બાલચેષ્ટા કરવામાં અસાધારણ પ્રિતી થાય નહીં, અને જેમ જેમ તેનું જ્ઞાન વૃદ્ધિને પામે, તેમ તેમ તેને પોતાની આસપાસના જે સંસારના સુખ હોય, તે અલ્પ અને ક્ષણભંગુર જણાતા જાય; તેને કરી તેની મનોવૃત્તિ નિરંતર આત્મજ્ઞાનની ઉન્નતિ થવાથી જે લાભ થાય, તેજ અતિ ઉત્તમ સમજી તેજા સાધન મેલવવા પ્રયત્ન કરે છે. કદાપી પ્રથવી ઉપરના જુદા જુદા મત પંથની રુઠી અને માર્ગમાં કેટલીએક ભિન્નતા હોયછે. પરંતુ આત્મજ્ઞાનની ઉન્નતિનું, મુખ્ય અચલિત સાધન સઘળા મતપંથ અને ધર્મમાં, અતિ પ્રાચિનકાળથી તે આજ લગી, એકજ છે; તે એ છે જે ઇન્દ્રિયોના વિપયોને વિવેકથી નિયમમાં રાખી, તેના ઉપર સમ, દમ, તિતિક્ષા, ઉપરતી શ્રદ્ધા અને સમાધાન વિગેરે અધિક ઉત્તમ ગુણોની સત્તા બેસાડવી એજ છે. તેને કરી મનુષ્ય આત્મજ્ઞાનની, ઉન્નતિ કરી શકેછે. એ જ્ઞાનની પ્રથમ પ્રેરણા સઘળા મનવાંતર, અને યુગમાં સર્વજ્ઞ અને સર્વ શક્તિવાન, દેવો અને યોગેશ્વરથી થયેલી છે.

સત્ય યોગી અથવા આત્મજ્ઞાનની ઉત્તમ ઉન્નતિ પામેલા પુરુષો, કોઈની માત્ર એકલી ક્રપાથી થઈ શકતા નથી, પરંતુ ક્રપાની સાથે સ્વતઃપુરુષ પ્રયત્નથી થઈ શકાયછે; તે જન્માંતરના સંસ્કારથી અનેક પ્રકારના કષ્ટ સહન કર્યા પછી થઈ શકાયછે.

કષ્ટ અથવા દુઃખ ઉત્પન્ન થવાનું મુખ્ય કારણ જે ચલિત અને ક્ષણભંગુર સુખ અથવા કોઈપણ વસ્તુ છે તેમ છતાં તે સુખ અને વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવામાં નિરંતર અપરીમિત ત્રણા, અને લક્ષ રાખવું એજ છે. તેમાં આપણે અક્ષય લક્ષ રાખીએ છડ્યે એટલું જ નહીં, પરંતુ તે સુખ જાણે અચલિત હોય, એ જાણી તે પ્રાપ્ત કરવામાં દીર્ઘ પ્રયત્ન નિરંતર કર્યા કરીએ છડ્યે તેવું સુખ પ્રાપ્ત થયું એટલે, આપણે તેમાં લુબ્ધ થઈ, આનંદ પામીએ છડ્યે, પણ તે આનંદમાં અકસ્માત વિગ્ન પડવાથી, તે સુખનો લય થાય છે; અને તે સુખનો ક્ષય થયો એટલે કષ્ટ અને દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે.

કષ્ટ અથવા દુઃખનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો એટલે આનંદમય કોપ અથવા વેષ્ટણ જે, જીવાત્મા ઉપર છે તે છેદાઈ જઈ, તેની સાથે જે કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય છે, તે એકલુ શારીરિક નહીં પણ માનસિક જ્ઞાનનું કષ્ટ ઉત્પન્ન થાય છે; તેણે કરી આપણી સઘળી સ્થિતિ અવ્યવસ્થિત થઈ જાય છે.

તે એવી રીતે થાય છે જે, આપણા જન્મમાં જે કષ્ટો આવે છે. તેમાં પ્રત્યેક કષ્ટ સમયે, આપણે એવું લાગે છે જે, તે કષ્ટ અતિ કઠણ અને સહન થઈ શકે નહીં એવું છે, એ વિષે વિચાર કર્યાથી, આપણે એવું જણાવીએ કે, જે પ્રમાણે બાઝકના સઘળા અવયવો એક પછી એક એટલે પ્રથમ, માથું, પછી હાથ, અને પણ એ રીતે જુદા જુદા સમયે ટૂંકાને પામતા નથી,

પણ તે સઘळा એકજ સમયે એકજ સમાન નીયમ પ્રમાણે વૃદ્ધિને પામેછે, તે પ્રમાણે મનુષ્યના સદગુણ અને દુર્ગુણ એ બેઉની ઉન્નતિ થવાનો નિયમછે. મનુષ્યનું સ્વાભાવિક વલણ એવું હોયછે જે, માત્ર એકજ વિષયભોગના કાર્યો તરફ લક્ષ આપી, સદગુણની વૃદ્ધિ કરવા તરફ અલક્ષ થયાથી, તેમાંથી, અનેક પ્રકારના મહાકષ્ટો ઉત્પન્ન થઈ, કેવળ નિર્માલ્ય થઈ જવાય છે.

અપરીમિત ચિંતાનું પરીણામ દુઃખછે. સાધારણ મનુષ્યો કાંઈ પણ પ્રાપ્ત કરવા સારુ, પોતાની યોગ્યતા કરતા અધિક પ્રયત્ન કરેછે, તે સાધારણ રીતની સ્થિતિમાં રહી સંતોષ માનતા નથી, અને સમયને યોગ્ય જેટલું પ્રયત્ન કરવું ઘટે તેટલું કરી, તેમાં સંતોષ માનતા નથી; તે વિષય સુખ પ્રાપ્ત કરવાને અઘાત પ્રયત્ન કરે છે, તેણે કરી તેની ત્રણા અતિ પ્રબલ થવાથી, નવા કર્મ ઉત્પન્ન થઈ, તે બીજા જન્મમાં ભોગવવા પડેછે.

દુઃખ ઉત્પન્ન થવાનો અંકુર અપરીમિત ત્રણા, અને કોઈ પણ કાર્ય અથવા સાધન કરવામાં ફલની ઇચ્છા રાખવી એજ છે. જો કદાપી અજાણપણામાં એવી ઇચ્છા રહેછે તોપણ તેણે કરી તેના ઘણા દીવસના પ્રયત્ન ઘણી વાર નિષ્ફળ જાયછે. અને સઘळा કાર્યમાં ફલની ઇચ્છા પ્રધાનપણે, રહેછે, તેથી ચિંતા ઉત્પન્ન કરવાનો માર્ગ પોતાને હાથે કરી લેછે, અને

ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ, ઇટલે તેની સાથે અનેક પ્રકારના સંશય, ભય, અને નિર્માલ્યપણું પ્રાપ્ત થાયછે.

આત્મ જ્ઞાનની ઉન્નતિ કરવાની ઇચ્છા રાખનારો મનુષ્ય પાછલ કહ્યા પ્રમાણે સંપૂર્ણ વિવેકો અને ઉત્તમ માનસિક જ્ઞાનની સ્થિતિવાળો થવો જોઈયે, અને જે પ્રમાણે તેનું સત્ આત્મજ્ઞાન ઉન્નતિને પામતું જાય છે, તે પ્રમાણે તેને અલોકિક અને અદ્ભુત શક્તિ પ્રાપ્ત થતી જાય છે. અને તેજ પ્રમાણે આપણા જો વામાં આવે છે જે, આ શ્રષ્ટિમાં જન્માંત્તરના સંસ્કારથી, જેવી તેના માનસિક જ્ઞાનની ઉન્નતિ થઈ હોય, તે પ્રમાણે તેને લાભ મળી શકવાનો સંભવ છે. જેમ ઘુદ્ધિહિન અલ્પ જ્ઞાની નીરંતર દાસલપણું કરી પોતાનું પોષણ કરે છે, અને ઉત્તમ માનસિક જ્ઞાનીયો અને દિર્ઘ દ્રષ્ટા દ્રવ્યાદિકના લાભ મેળવી પરીપુર્ણ સત્તા ભોગવી શકે છે. તેવીજ રીતે વારંવાર આપણા સાંમઢવામાં આવ્યા પ્રમાણે, યોગીઓ અતિ ઉત્તમ આત્મ જ્ઞાનના વઢને યોગે, સર્વોપરી મહા અદ્ભુત શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. અને તે પ્રાપ્ત કરવાનું મુખ્ય સાધન અતિ આગ્રહથી પુરુષ પ્રયત્ન કરી, સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાન મેળવવું જ છે.

ઘણા મનુષ્યના ધારવામાં જવું છે જે, યોગી થવાને કાંઈ અતિ ઉત્તમ આત્મ જ્ઞાનની ઉન્નતિ થવાની અગત્ય નથી, પરંતુ સાધારણ કોઈ ગુરુ દ્વારા હઠ-યોગના આસન પ્રાણાયામ વિગરે ક્રીયાઓ સાધ્ય

કર્મથી, ધિમે ધિમે અલોકિક શક્તિ આવતી જાય છે. અને સાધના કરી અધિક શારીરીક કષ્ટ સહન કર્યાથી, ઉત્તમ યોગીની સ્થિતિને પોચાય છે એવો અસ્ય નિશ્ચય કરી એવું સમજે છે જે, યોગી થવા સારુ, અતિ અદ્ભુત અને અલોકિક શક્તિ મેલ્લવાની, અવશ્ય અગત્ય છે અને તેવી અદ્ભુત શક્તિ વીજાને દેખાડવી, એ જ યોગીનું પ્રયોજન છે. એમ સમજે છે.

જે મનુષ્ય પોતાના સ્વાર્થ સારુ તેવી અદ્ભુત શક્તિની ઇચ્છા રાખે છે, તે મનુષ્યનો જે મહા સમર્થ અને સ્વાર્થ રહિત પરોપકારી યોગીયો છે, તે ધિક્કાર કરે છે. પરંતુ જે સસ્ય યોગી છે તે અદ્ભુત શક્તિને પોતાના આત્મજ્ઞાનની ઉન્નતિ થવાનું સાધન સમજે છે. પરંતુ જે મનુષ્ય અલોકિક શક્તિ પ્રાપ્ત થવાના હેતુથી, આત્મજ્ઞાનની ઉન્નતિ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, અને તેમાં પોતાની કાંઈ ન્યુનતાને લીધે તેનો શ્રમ વ્યર્થ ગયો એવું તેને જણાય, એટલે તે માર્ગેથી પડી જઈ “અતો ભ્રષ્ટ અને તતો ભ્રષ્ટ” થાય છે. માટે વિવેકી પુરુષોએ આત્મજ્ઞાન કે વલ્લ સત્યતા જાણવા સારુજ મેલ્લવાનો હેતુ રાખી, મનુષ્ય પ્રાણીમાં પરસ્પર ભ્રાતૃ ભાવ રાખી પોતે નિર્દોષ રીતે વર્તિ અતિ પ્રાચીન કાલના રુષિ અને મુનીયોના સસ્ય સિદ્ધાંત પ્રમાણે વર્તવાનો આગ્રહ રાખવો.

તે માટે અંતની સૂચના કરવાની એટલીજ છેજે, કોઈ પણ હઠયોગી જ્ઞાન શિવાય માત્ર હઠયોગની ક્રીયાના સાધનથી, અદ્ભુત શક્તિ મેલ્લવાનો સેલો

માર્ગ દર્શાવે તો, તેમાં અતિ ઘણાં વિઘ્નો છે, કેમજે શારીરીક બલ ઉપાંત હઠ ક્રીયા કરવાથી, અનેક નવા વ્યાધી ઉત્પન્ન થઈ, પરીણામ વિપ્રિત થાય, અને કદાપી તેવી ક્રિયાથી, કાંઈક અલોકિક શક્તિ આવેલી જણાય તો, તે આવેલી પ્રેરણાની ગતિક્ષિણ થાય અને સ્થુલ શરીરની સ્નાયુ વિગરે અશક્ત થાય અથવા બીજા કારણને લીધે, સિથલ થઈ જાય તો, જે અલ્પ શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ હોય, તેનો પણ નાશ થવાનો સંભવ છે. પરંતુ ઉત્તમ આત્મ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી, જે અદ્ભુત શક્તિ વગર ઇચ્છાયે પ્રાપ્ત થઈ હોય તે સ્થુલ ઇન્દ્રિયો વિગરે સઘળી સ્નાયુ સિથલ થાય તો પણ, આત્મ બઢથી, જે અદ્ભુત શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ હોય, તેનો કદી નાશ થતો નથી પણ તે અક્ષયરેહે છે.

સંવત ૧૯૪૨ ફાલગુ શુદ્ધ ૮ રવીવાર.

વૈશ્વાનર અગ્નિના વર્ણ (રંગ)

આપણે પૂર્વે વૈશ્વાનર અગ્નિ અથવા ચૈતન્યાકર્ષક વિદ્યા વિશે, સાધારણ વ્યાખ્યાન કરેલું છે. હવે આ પ્રસંગે વૈશ્વાનર અગ્નિના કેવા વર્ણ અથવા રંગો હોય છે, અને તે મનુષ્ય પ્રાણીમાંથી, નીકળ્યાથી, તેના ગુણ અને કર્મ કેવી રીતે દર્શાવે છે, તેનું સંક્ષેપમાં વર્ણન કર્યાથી, આગ્રહી અને બુદ્ધિ જ્ઞાનવાળા ગુપ્ત વિદ્યાના વિદ્યાર્થીને, લાભ થયા વિના રેહેશે નહીં.

કોઈ પણ જાતનું રૂપ અથવા આક્રતી, તે પ્રક્રતી

અથવા પરમાણુનો મુખ્ય ગુણ છે, અતિ સુક્ષ્મ એવા જે તત્વના પરમાણુ, જેનો અતિ સુક્ષ્મ સાધારણ પદાર્થ બનેલો છે, તેમાં પળ લંબાઈ પોલાઈ અને જાઠાઈ રહેલી છે. વઢી ન્યાય શાસ્ત્રના કર્તા મહા સમર્થ કળાદ મુની, તેમણે એવું કહ્યું છે જે, સઘળા પદાર્થનો સાધારણ ગુણ વજન છે, અને પદાર્થ ચાર રીતે ઓઢાવાઈ આવે છે, ગુરુ અને લઘુ અને લાંબુ અને ટુંકુ; તેમાં જે અતિ લઘુ અને અતિ ટુંકુ એટલે તેનાથી બીજું કાંઈ પળ લઘુ અને ટુંકુ થઈ શકે નહીં, તે “અનાદી” કહેવાય છે, અને જે અતિ મોટું અથવા વિશાળ કે જેનો છેડો નહીં, અને જે અનંત કેવાય છે, તે પળ “અનાદી” છે એ બેઝની વચે જે કાંઈ હોય, તે સધળી રીતે ઉતરતું અને આદી અંતવાઢુ કહેવાય છે, માટે તે અનાદી નથી. જે અનંત અને અનાદી છે, તે આપણી આદિ અને અંતવાઢી ઇંદ્રીયોથી જાણી શકવાને અશક્ય છે.

હવે ઘણકરી, સઘળા પદાર્થો જેને રૂપ છે, તેને વર્ણ અથવા રંગ પળ છે. વર્ણ અથવા રંગ પદાર્થથી, ભિન્ન થઈ ભિન્ન વસ્તુ રહી શક્તી નથી, પરંતુ જે તત્વોનો પદાર્થ બનેલો છે, તે તત્વોમાં જે પ્રકાશ રહેલો છે, તેના કીરણોને પરાવર્તન પમાડનારો તે સ્વતાનો ગુણ છે. કળાદ મુની એવું કેહે છે જે, રંગ એ ચક્ષુ ઇંદ્રીઓને જણાવનારો એક અવસ્યનો ગુણ છે, અને તે મુખ્ય તત્વે કરી પ્રધિવ, જઢ, અને પ્રકાશમાં સ-

માન રીતે રહેલો છે; અને તે ઘણુકરી પ્રકાશનો વિ-
શેષ ગુણ છે; અને તે નિરંતર તત્વના મુઠ્ઠા પરમાણુ-
ઓમાં રહેલો છે, પણ તે પદાર્થમાં રહેલો નથી.

એવા આ શ્રદ્ધિના અચ્છાદન નિયમ ઉપરથી, સ્પષ્ટ
જણાય છે કે, વર્ણ અથવા રંગ સઘડી શ્રદ્ધિમાં સઘ
ડા પદાર્થો નિર્જીવ, અને સજીવ છે તેમાં રહેલો છે,
કેમ કે સઘડા પદાર્થોમાં ઉપર કહેલા, ત્રણે તત્ત્વો
આવેલા છે. આપણી પ્રથ્વી લીલારંગના આચ્છાદ-
નથી ઢંકાયેલી છે, તેમાં વહી તે નાના પ્રકારના
ફુલો અને ફળોથી સુશોભિત થઈ રહેલી છે, તેજ
પ્રમાણે અગ્નિ અને જલ એ બેઉને પણ, પોતપોતાના
વર્ણ રહેલા છે. શ્રદ્ધિમાં ઇન્દ્રિયોવાળા પ્રાણીની સારુ,
રંગ એક અવશ્યની વસ્તુ છે. જો કદાપી શ્રદ્ધિમાં
રંગ હોત જ નહીં, અથવા માત્ર એક જ રંગ હોત તો આ-
પણેથી, ભિન્ન ભિન્ન પદાર્થો ઓઝણી શકાત નહીં.
એ ઉપરથી શ્રદ્ધિના અલોકિક નિયમ પ્રમાણે, સઘડા
પદાર્થો એવા બનેલા છે કે, રંગ અને પ્રકાશના ભિન્ન
ભિન્ન કીરણોમાંથી, એક અથવા વધારે કીરણોને,
તે પરાવર્તન પમાડી શકે છે, તેવી જ રીતે ચક્ષુ ઇન્દ્રિ-
યોપણ એવા અદ્ભુત નિયમવાળી બનેલી છે, ભિન્ન
ભિન્ન જાતના રંગો ભિન્ન ભિન્ન રીતે, પરાવર્તન પામી
ચક્ષુને, ભિન્ન ભિન્ન અસર કરી શકે છે, તેનું યથાર્થ
રીતે નિરાકરણ કરવાથી, પ્રાણીઓને દ્રશ્ય વસ્તુનો
છામ આપી આનંદ પમાડે છે; પરંતુ એટલું લક્ષમાં

રાખવું જે, સઘळा પદાર્થો સઘळाજ રંગને પરાવર્તન પમાડી શકતા નથી, અને જે પરાવર્તન પમાડેછે, તે પળ સમાન પ્રમાણમાં પમાડતા નથી. જેમ એક પદાર્થ એવોછે જે, તે સઘळा રંગના કીરણોનું આકર્ષણ કરી લીલારંગને પરાવર્તન પમાડેછે, તેથી તે પદાર્થ લીલો જણાયછે, તેવીજ રીતે વીજો પદાર્થ લાલરંગ શિવાય વીજા રંગનું આકર્ષણ કરી, લાલરંગ પરાવર્તન પમાડે છે, તેથી તે પદાર્થ રક્તવર્ણનો દેખાયછે. એવીજ રીતે ભિન્ન ભિન્ન રંગના પદાર્થો, જણાવવાનો નિયમ છે. કોઈ સમે એવું પળ થાયછે કે, જે પદાર્થમાં દ્રષ્ટોતપતી જે રંગો આવેછે, તે રંગો તે પદાર્થના પોતાના હોતા નથી, પળ વીજા પદાર્થોમાંથી લીધેલા હોયછે. એ વિષે કેટલાએક વિદ્વાનો એવું ધારેછે કે, આપણી ચક્ષુ ઇન્દ્રિના મધ્ય ભાગનો જે, કાઝોવર્તુळाકાર ગો-ઝોછે, તેણે કરી આકાશ નિલુ અથવા ભુરા રંગનું દેખાયછે, કેમજે કાઝો અને ભુરો રંગ ઘણો મઝતો આવેછે, એ વિષે પશ્ચિમદેશના વિદ્વાન એવું કહે છે જે, હવાના પરમાણુઓની સાથે, અવકાશમાં રહેલી ખી-નાસના પરમાણુઓનું, સમીલન થવાથી, નીલા અ-થવા ભુરા રંગના પરમાણુઓ પરાવર્તન પામેછે, તેથી આકાશ ભુરા રંગનું દેખાયછે. વઢી કેટલાએક એમ પળ કહે છે જે, પ્રથિવ ઉપરથી જે રંગો વાતાવર્ણમાં પરાવર્તન પામેછે, તેમાં નિલો રંગ અતિ ઘણો વક્રી-ભવન થાયછે, તેથી ક્ષિણ તે ગતીને પામવાથી, તે ચક્ષુ

ઈન્દ્રિને પાછો પરાવર્તન પમાડેછે, તેથી આકાશનો રંગ ભુરો જણાયછે. તેજ પ્રમાણે સમુદ્ર અને મહાસાગરના જલના રંગો ભિન્ન ભિન્ન જણાયછે, તેનું મુખ્ય કારણ પાણીની નીચેની જમીન જેવી હોય, તેવા સમુદ્રના રંગ દેખાયછે; ઇટલે કાઠો, પીઠો, અને લીલો વી-ગેરે સમુદ્રના જુદા જુદા રંગો દેખાયછે, પણ સમુદ્રનો મૂળ રંગ નીલો અથવા ભુરો હોયછે.

ए उपरથી स्पष्ट જણાયછે જે, વર્ણ અથવા રંગો જે, સઘળા પદાર્થો અને શરીરમાં જણાયછે, તે તે પદાર્થ અથવા શરીરની સુંદરતા અને ઉપયોગ દર્શાવે છે, તે માટે આમાં મુખ્ય બે ગુણો રહેલાછે, એકતો વર્ણવાળા પદાર્થો ચક્ષુ ઈન્દ્રિને જે અસર કરેછે, તેના વિકારથી, મનમાં જે કલ્પનાઓ ઉત્પન્ન થાયછે. તે દર્શાવેછે, અને બીજો ગુણ એ રહેલોછે જે, તે રંગવા-ળા પદાર્થનો સ્વાભાવિક ગુણ દર્શાવેછે, જેથી મનમાં એક જાતની કલ્પના ઉત્પન્ન કરેછે, એ બેઉ વર્ણ અ-થવા રંગ વિશે, આપણે યથાર્થ લક્ષ આપવાની અ-ગત્યછે. એકતો આપણી શ્રાષ્ટિનો સર્વ વ્યાપક જે, સુર્ય તેનો સુંદર પ્રકાશ, વર્ષાકાળને વિશે ચઢી આવતા વાદળાનો ભયંકર રંગ, અને સુર્ય ઉદય સમયનો અને અસ્ત સમયનો સોનેરી, અને પીતલવર્ણનો રંગ એ સઘળાનો વિચાર કર્યાથી, સાનંદાશ્ચર્ય થાયછે. અને વર્ણના યોગે, પદાર્થોના ગુણ અને રૂપ જે જણાઈ આવેછે, તે શ્રાષ્ટિના અદ્ભુત નિયમની શ્રેષ્ઠતાછે. તે

સઘळा વિદ્વાન અને બુદ્ધિવાન પુરુષોને જાણવાની, અને તેનો યથાર્થ ઉપયોગ કરવાની, અવસ્ય અગત્ય છે, તેણે યથાર્થ રીતે જાણ્યાથી સ્વતઃના ગુણ અને વર્તણુકનો શુભ ઉપયોગ કર્યાથી, અંતના સર્વોત્તમ પરીણામની પ્રાપ્તિ થઈ, શકેછે. માટે આ પ્રસંગે વર્ણ વિશે આપણે કાંઈક વિશેષ વિચાર કરીયે.

આ વિષય અતિ ગુહ્ય, અને મહત્વનોછે, તેથી આ પ્રસંગે યથાર્થ વર્ણન થવું અશક્ય છે, તોપણ એ વિશેની મુલ સુચના ઉપરથી, બુદ્ધિવાન અને આગ્રહી પુરુષોની ઇચ્છા એ વિશે અધીક જ્ઞાન મેલવવાની હશે તો, તેમણે એ વિષયના કેટલાએક ઉપનીષદ અને બીજા ગુપ્ત વિદ્યાના ગ્રંથોનું, અવલોકન કર્યાથી વિશેષ લાભ થયા વિના રહેશે નહીં.

સઘळा કારણોનું મુલ કારણ જે વેદાંતમાં તત્ત્વ કહ્યું છે તે છે. એ અવિદ્યા રહિતછે. નિસ છે. તેને આદ અને અંત નથી. તે છે, અને નથી, એટલે તે દ્રશ્ય અને અદ્રશ્ય બેઉછે. પુરુષ સુક્તમાં જે પુરુષ કહ્યો તે તેજછે. તેજ એક અનાદી બ્રહ્મછે. તેજ બીજ-રૂપ પ્રકૃતિ સહીત અવ્યક્તછે. તેમાંથીજ વ્યક્ત પ્રકૃતિની સ્કૂર્ણ થઈ, સર્વ બ્રહ્માંડાદીકની ઉત્પત્તિ થઈ છે. અને તેમાંજ લય થઈ તેજે માત્ર એક અખંડ અને અવિનાશી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા આદી અને અંતમાંછે.

એજ પરબ્રહ્મ પરમાત્માને, રઘવેદ અને ચાંડોગ ઉપનીષદમાં, સર્વ પ્રકાષોનો પ્રકાષ કહ્યાછે. તે પ્રકાષ

ધુમ્ર અથવા ધુમાડા વિનાનો કહ્યોછે. તે જ્યોતિષ્ણે. વઢી તેનેજ, રઘવેદ, બ્રિહદારણ્ય ઉપનીષદમાં અથર્વવેદમાં, મંદુક ઉપનીષદમાં, અને મૈત્રીય ઉપનીષદ વિગેરે ગ્રંથોમાં, હેમાંગ હિરણ્યમય, રુક્મ વર્ણ, અને સોવર્ણમય ઇટલે સુંનેરી પીઢાવર્ણનો હિરણ્યગર્ભના સમયે પળ કહ્યો છે. વઢી તેનેજ તૈત્રીયુપનીષદમાં સોવર્ણજ્યોતી કહ્યોછે. વઢી ભ્રગુવલીના દસમા અધ્યાયના છઠા મંત્રમાં ગૌરવર્ણ કહ્યો છે. ઇ શ્વેતપીત વર્ણ મુઢ પ્રથમ રંગછે, અને ઇ વિષે મહાત્મા અને યોગેશ્વરોને યથાર્થ સત્ત્વ જ્ઞાનછે.

વઢી અવ્યક્ત ઉપનીષદના છઠા કાંડમાં, આગઢ પુરુષ અને પ્રક્રતીનો, શ્યામ અને રક્ત વર્ણ કહેલો છે. ઇટલે આગઢ શ્વેતપીત વર્ણમાંથી નીલો અને રક્ત વર્ણ વ્યક્ત પ્રક્રતીનો પ્રસાર થયા પછી થયોછે, માટે તે બેઝ રંગો થયાછે. હવે ઉપર કહ્યો ઇવો જે, પિત અથવા પિઢો, વર્ણ નિલો અથવા ભુરો અને રક્ત ઇ રંગો કાંઈ કલ્પીત નથી, પરંતુ તે સઘઢા પદાર્થોના મુઢ ગુણ દર્શાવનારા સત્ત્વ વર્ણોછે.

ઇટલે પીઢો રંગ પ્રકાશનું મુઢ સ્થાન જે, “જ્યોતીમયમ” કહેવાયછે, તેજ પુરુષનું અતિ અલોકીક સામર્થ અને તેજ દર્શાવેછે. અને નિલો વર્ણ પ્રિય લાગે ઇવો મુઢ વિદુત પ્રકાશછે. તે પુરુષના ગંભિર અને ઉત્તમ ગુણો દર્શાવનારછે. અને રક્ત વર્ણ જે ઉષ્ણતા ક્રોધ અને બીજા મનના વિકારો દર્શાવેછે,

તે પ્રકૃતીનો મુઝ ગુણ દર્શાવેછે. અને તે જન્મ પ્રાપ્ત થયેલા જીવોમાં દ્રષ્ટિ પડેછે.

એ ઉપરથી આપણે સ્પષ્ટ જણાયછે જે, પીઠો, નીલો, અને રક્ત એ વર્ણ પ્રથમછે, અને એમાંથી બીજા સઘઠા વર્ણ અથવા રંગની ઉત્પત્તિ થયેલી જણાયછે.

શ્વેત અને કાઠો રંગ, એ સ્વચ્છતા, અસ્વચ્છતા સદગુણ અને દુર્ગુણ એ દર્શાવેછે; પણ એ ઉપરથી એમ નહીં સમજવું જે, એ મુઝ વર્ણોછે, તે બીજા રંગના પરમાણુઓના પ્રમાણમાં મિશ્ર થયાથી ઉત્પન્ન થાયછે. સઘઠા વર્ણમાં શ્વેત અતિ પ્રકાશમાન વર્ણછે, અને એજ સદગુણો દર્શાવેછે. અને કાઠા રંગ દુર્ગુણો દર્શાવેછે. એ બેઉ એક બીજાથી વિરુદ્ધ વર્ણોછે. હવે જે રક્ત વર્ણ છે, તે ઉપર કહેલા ગુણોના મધ્ય ગુણ દર્શાવેછે, એટલે સદગુણ અને દુર્ગુણ એ બેઉનું મિશ્રપણુ એ વર્ણ દર્શાવેછે, માટે એ ત્રણે વર્ણને મૈત્રિક ઉપનીષદના પ્રથમ અધ્યાયમાં, સિત, અસિત, અને રક્ત એવા નામો આપેલા છે, તે ઉપરથી મનુષ્યની ક્રાંતિ અને વર્તણુક તેના ગુણોને લીધે, એ વર્ણો દર્શાવે છે,

ક્રાંતિ અને વર્તણુકના ગુણો દર્શાવનારા મુખ્ય રજોગુણ, સત્વગુણ, અને તમો ગુણ એવા ત્રણ ભેદોછે. એવું ધ્યાન વિંદુ ઉપનીષદના પ્રથમ અધ્યાયમાં કહ્યું છે. અને ભગવત ગિતાના ચતુર્થા અધ્યાયના છઠા શ્લોકમાં પણ એજ પ્રમાણે કહ્યું છે. એ ગુણો પુરુષ

અને પ્રકૃતિના, સંયોગથી ઉત્પન્ન થાય છે. એ વિશે શ્વેતસપત્ર ઉપનીષદના ચોથા અધ્યાયના પાંચમા શ્લોકમાં, અને સાંડીલ્ય ઉપનીષદના બીજા અધ્યાયમાં એવું કહ્યું છે જે, પ્રકૃતિના રજો, સત્ત્વ અને તમો ગુણને લોહિતા, શુક્લ, અને કૃષ્ણવર્ણ કહ્યો છે. તેજ ઉપરથી વિષ્ણુપુરાણના પાંચમા અધ્યાયના ૧૭ માં શ્લોકમાં અને કુર્મપુરાણ અને મારકંડેય વિગેરે પુરાણોમાં મુલ પુરુષ જે, બ્રહ્મ તેની શક્તિ ત્રીગુણ જે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રુદ્ર કહ્યા છે. તેજ છે અને તેને જ અનિરુદ્ધ પ્રભુમન અને શંકરશય એજ શાસ્ત્રોમાં કહ્યા છે. અને તેનાજ રક્ત, શ્વેત અને શ્યામ, વર્ણ ધ્યાન બિંદુ ઉપનીષદમાં કહ્યા છે.

આપણે ઉપર કહ્યું જે, પુરુષ અને પ્રકૃતી એ બેના સંયોગ થવાથી, સઘળા કાર્યો થાય છે, એ ઉપરથી કદાપી એવી શંકા ઉત્પન્ન થાય છે જે, પુરુષ તો કેવળ નિર્મલ અને શુદ્ધ છે. અને પ્રકૃતિ અંધકારરૂપ છે, સારે પુરુષ પ્રકૃતીમાં કેમ આવે તેનું એમ સમજવું જે, પુરુષ અને પ્રકૃતીનો સંબંધ કાંઈ યાંત્રીક નથી જે, તેમાં આવી શકે, પરંતુ જે પ્રમાણે કોઈ પણ જાતનો વાસ અથવા ગંધ મનુષ્યના મનમાં અસર કરે છે, તેવી રીતે પુરુષ માત્ર પોતાની સત્તા અથવા શક્તિ પ્રકૃતી ઉપર કર્યાથી, વિકાર માત્ર ઉત્પન્ન થાય છે. તેના નાના પ્રકારના રૂપ, ગુણ, અને વર્ણ દ્રષ્ટોત્પતિમાં આવે છે હવે વિષ્ણુપુરાણમાં જે દેવનું રૂપ શ્વેત અને તેને

આઝ્ઞાદન નિઝાવર્ણનું કહ્યું છે, તે બઝરામ સમજવા, પરંતુ જે બઝરામ તેજ રુદ્રનું રુપ છે, એવું ક્રણ ઉપનીશદમાં કહ્યું છે, કેમજે બઝરામ તે શેષનો અવતાર કહ્યો છે, અને શેષ તેજ, શંકરશળ, અને શંકરશળ ને કાઝ અથવા કાઝનાથ કહ્યા છે; અને કાઝનાથ તેજ રુદ્ર છે. માટે ભિન્ન ભિન્ન કાર્ય પરત્વે, ભિન્નભિન્ન વર્ણો ઉત્પન થાય છે. અને વર્ણ ઉપરથી, ભિન્ન ભિન્ન પ્રક્રતી જાણી શકાય છે.

આપણે જે સઘઢું ઉપર કહ્યું તે ઉપરથી, પીઢો, નીઢો, અને રક્ત એ ત્રણ મુખ્ય પ્રથમ વર્ણ છે, અને શ્વેત, ક્રણ અને રક્ત એ ત્રણ પદાર્થો અથવા મનુષ્યના ગુણ અને ક્રતી દર્શાવવામાં મુખ્ય વર્ણો છે. એજ નિયમ પ્રમાણે જેમ સઘઢારુપ બ્રહ્માંડ વૈરાટમાં છે, તેજ પ્રમાણે મનુષ્યનું પિંડ બ્રહ્માંડ રુપ વૈરાટ કહેવાય છે. હવે વર્ણનો જે મુખ્ય ગુણ તે માત્ર પ્રકાશનીજ સહાયતાથી જણાઈ શકે છે, અને પ્રકાશનું મુલ સૂર્ય છે. જે પ્રમાણે સૂર્ય અવકાશમાં, ચંદ્ર અને તારા વિગરેને પ્રકાષમાન કરી, સઘઢા વિશ્વને પ્રકાષ આપી અંધકારનો નાષ કરે છે, તેજ પ્રમાણે મનુષ્ય પ્રાણીના હૃદય કમલમાં રહેલો જે, મહા પ્રતાપવાન ચૈતન્ય રુપી સૂર્ય, તે અજ્ઞાનરુપી અંધકારનો નાષ કરી, સઘઢા શરીરમાં અતિ ઉત્તમ પ્રકાષ કરે છે, એવું રઘ વેદના પ્રથમ ભાગમાં કહ્યું છે. વઢી એમ પળ કહ્યું છે જે, જે મનુષ્ય પ્રાણીના હૃદય કમલમાં, શુદ્ધ ચૈત-

ન્ય રહેલું છે, તેજ આકાશના સુર્યમાં રહેલું છે. સુર્ય જે કમલ કહેવાય છે તે તેની આસપાસનું અતિ સુક્ષ્મ વાતવર્ણ, જેને “ આકાશ ” કહે છે તેજ છે પછી તે કમલ અથવા આકાષ, મનુષ્ય પ્રાણીના હૃદયમાં હોય અથવા સઘળા વિશ્વમાં વ્યાપી રહ્યું હોય તે બેડે એકજ છે, અને તે કમલની પાંચડીને ચાર દીશા અને તેના ચાર યુગા છે માટે અષ્ટદલ કમલ કહેવાય છે. એવું મૈત્રી ઉપનીષદમાં કહેલું છે.

હવે નિરુક્તમાં એવું કહ્યું છે કે, જે પ્રમાણે આપણા સુર્યનું મુખ્ય કારણ જે શુશુમ્ના કહેવાય છે, તે ચંદ્રને, પ્રકાશ આપવામાં અતિ ઘણો ઉપયોગી છે. તે પ્રમાણે મનુષ્ય પ્રાણીમાં જે પ્રતાપવાન મુખ્ય કીર્ણ રહ્યા છે, તે પણ શુશુમ્ના કહેવાય છે, તેના ઉપર જો યથાર્થ, લક્ષ આપ્યું હોય તો, તે કીર્ણ જીવાત્માને, પ્રકાશમાન અને મહા પ્રબલ શક્તિવાન કરી, તેને અનાદીના માર્ગે લઈ જાય છે, એવું યોગ શાસ્ત્રા ઉપનીષદ અને દર્શન ઉપનીષદમાં કહ્યું છે. હવે એ પ્રતાપી કીર્ણની જે, શુશુમ્નાનાડી, તે વિશ્વા નર નાડી પણ કહેવાય છે. તે મુળાધારથી નીકળી, ટુંટી આગલ ચક્રાકાર થાય છે, તે વીણાનંદ માંથી જઈ, બ્રહ્મરંધ્ર અથવા, શરીરના અગ્ર ભાગમાં પોંચે છે. સાંથી તે નાડી આનંદકારી એવો સુંદર નીલો પ્રકાશ આપે છે, તે સઘળા મહા યોગીયો જોઈ શકે છે, એવું મંડલ બ્રહ્માંડ ઉપનીષદના, પ્રથમ ભાગમાં અને

સાંઢીલ ઉપનીષદમાં કહ્યું છે, તે જે પ્રમાણે આપણો સૂર્ય સંસારના સુખ સારુ તેનો નીલો પ્રકાશ આપેછે સુર્યનો મુઠ રંગ નીલો છે, પળ તેમાંથી બીજા સાત રંગના કીરણો, જેમ વિશ્વમાં વ્યાપ્ત કરે છે. તેમ આપણા શરીરની નાડીયોમાંથી, જે કીરણો નીકળે છે, તે આપણી આસપાસ જે જે, અતિ સુક્ષ્મ વાતાવર્ણ અથવા આકાશ છે, તેમાં વ્યાપ્ત કરે છે. એ બેડ જાતના કીરણોને મૈત્રી ઉપનીષદમાં રક્ષ્મી કહે છે. બાહ્યના સુર્યને જે જે વર્ણ અને તેના ગુણો છે તેજ પ્રમાણે આપણા અંતરમાં ગુપ્ત સુર્યને છે. તેની સમાનતા, ચાંડોગ્ય ઉપનીષદમાં જે દર્શાવી છે. તે આ પ્રસંગે જળાવ્યાથી અધિક લાભ થશે. હૃદયની નાડીયોમાં આકાશના નિલા પ્રવાહી પરમાણુઓ છે અને વઢી તે નાડીયોમાં, કૃણ, પીઢા, અને રક્ત આકાશના પ્રવાહી સુક્ષ્મ પરમાણુઓમાં પળ રહેલાછે, અને તેજ પ્રમાણે સુર્યમાં પળ નિઢા, શ્વેત, શ્યામ, પીઢા અને રક્ત આકાશના પરમાણુઓ રહેલાં છે, તે મનુષ્ય પ્રાણીઓની નાડીમાંથી, પ્રવેશ કરી સઘઢા શરીરમાં વ્યાપ્ત થાય છે. એવું ચાંડોગ્ય ઉપનીષદમાં પળ કહ્યું છે.

હવે આપણે મનુષ્ય પ્રાણીમાં ઉપર કહેલા સઘઢા રંગો ભિન્ન ભિન્ન સ્થિતિમાં જે દેશાઈ શકે છે, તે ઉપરથી તેના ગુણો કેવી રીતે જાણી શકાય, એ વિષે વિચાર કરવાની અગત્ય છે, પરંતુ આ પ્રસંગે

તેનું વિવેચન કરવાને અવકાશ નથી, માટે તેનું બી-
જા પ્રસંગે વર્ણન કરીશું.

સંવત ૧૯૪૨ ફાલગુન વદ્ય ૨ સ્વીવાર.

વૈશ્વાનર અગ્નિના વર્ણ ઉપરથી

ગુણ દોષનું જ્ઞાન.

મનુષ્ય પ્રાણીઓ પંચ મહાભુતના બનેલા છે, તે પંચ મહાભુતને વર્ણ અથવા રંગ છે. પ્રાથિવ અને જલ એ બેઉને જે વર્ણ છે. તે સઘડાના જાણવામાં છે, વલી મંદુક અને પ્રશ્ન ઉપનીષદ વિગરે અતિ પ્રાચિન ગ્રંથોમાં અગ્નિની જ્વાળામાં જે, સપ્ત પ્રકારના ભિન્નભિન્ન વર્ણો જણાય છે, તેનું યથાર્થ વર્ણન કરેલું છે. હવે મનુષ્ય પ્રાણીમાં જે, અંતરવાયું છે, તે પાંચ પ્રકારના છે; તે પ્રત્યેક પ્રકારના વાયુને વર્ણ છે. તેમાંજ “પ્રાણ વાયુ જે હૃદયને વિષે રહેલો છે, અને જેની ગતિ ઉર્ધ્વ છે, તેનો વર્ણ રક્ત છે; “અપાનવાયુ જે કે ઉરુ વિષે રહ્યો છે, અને જેની ગતિ નીચે ઉતરવાની છે; તેનો વર્ણ ઈન્દ્રગુપ્ત એટલે શ્વેત રક્ત હોય છે, “વ્યાનવાયુ ” જે કે સઘડા શરીરમાં વ્યાપક વાયુ છે, એટલે ભ્રમણ કરનારો વાયુ છે. તેનો વર્ણ (અર્ચિ) અથવા પ્રકાશિત છે; ઉદાનવાયુ જે ગળામાં રહેલો છે, અને તે મનુષ્ય પ્રાણીના મક્ષ અને પાનને નિરંતર નીચે રાખવાના ઉપયોગમાં આવે છે, તેનો વર્ણ (અપેન્દ્ર) શ્વેત છે અને સમાનવાયુ જે કે, પેટના

મધ્ય ભાગમાં રહેલો છે. અને જે આપણે ભક્ષ અને પાન કરીયે છડ્યે, તેનો રસ થયા પછી તેના બાકી રહેલા કુચા અથવા મળને મળદ્વારમાં લઈ જઈ તેને કાઢી નાખવાના ઉપયોગમાં આવેછે. અને નિર્મલ પોષણ કરનારા રસને શરીરના સઘળા ભાગમાં લઈ જાયછે, માટે સમાન વાયુ કહેવાયછે, તેનો વર્ણ (ગોક્ષિરધવલ) અથવા દુધ જેવો શ્વેત છે. એ પ્રમાણે મૈત્રી અને પ્રશ્ન વિગેરે ઉપનીષદમાં કહેલું છે. વઢી મંડલ બ્રાહ્મણના પ્રથમ અધ્યાયમાં આકાશને 'વ્યોમ પંચક' એટલે પાંચ પ્રકારના કહ્યાછે. તેમાં ૧ આકાષ ૨ પરઆકાષ, ૩ મહાકાષ, ૪ સુર્યાકાષ, અને પાંચમો પર્માકાષ. એ સઘળા અતિ સૂક્ષ્મવાયુ અથવા આકાષને ભિન્ન ભિન્ન વર્ણ અથવા રંગો ઉત્પન્ન થતાં અંતે વર્ણન થઈ નહીં શકે એવો નિર્મલ અને ક્ષલ્લકાટવાળો પ્રકાષ થાય છે.

આ ઉપરથી બુદ્ધિવાન પુરુષોને સ્પષ્ટ જણાશે જે, મનુષ્ય પ્રાણીના શરીરની આસપાસ, અને અંતર ભાગમાં વર્ણો કેવી રીતે રહેલા છે, તેમાં મુખ્યત્વેકરી અંતર ભાગમાં હૃદય, અને નાડીઓ વિશે અધિક વિચાર કરવો અગત્યનોછે. કઠ ઉપનીષદમાં મનુષ્યના દેહમાં મુખ્ય નાડીઓ ૧૦૧ કહેલીછે, આ નાડીઓમાંની પ્રત્યેક નાડીના એકસો વિભાગ થયેલા છે; મુખ્ય નાડીની સઘળી મઢી ૭૨૦૦૦ શાખાઓ છે, અને તેની માંહે, ચલન કરનારો વાયુ ફરે

છે, એવું પ્રશ્ન અને બ્રિહત્ અરણ્યકા ઉપનીષદમાં કહ્યું છે. અને તે શાખાઓ ઉપર કહેલા વર્ણોમાં ઢુબી રહેલી છે. એવું ચાંડોગ્ય ઉપનીષદમાં કહ્યું છે. હૃદયની નાડીને હિતાનાડી કેહેછે, તે હૃદયમાંથી નીકળી; સઘळा શરીરમાં ફરીવળે છે. તે સુક્ષ્મ કેશના એક હજારમા ભાગ જેવી સુક્ષ્મ છે. તે શાખાઓમાં પ્રવાહી રસ ભરાયલો હોય છે, અને તેના વર્ણ શ્વેત, શ્યામ, અથવા નીલો, પીલો અને રક્ત એ પ્રમાણે હોયછે, એવું કનિષ્ઠકી ઉપનીષદમાં કહ્યુંછે. અને બ્રિહત્ અરણ્યકા ઉપનીષદમાં ઉપલા રંગોની સાથે લીલો વર્ણ પણ કહેલોછે, અને ટિકાકારગ્રંથમાં એવું કેહેછે જે, અન્ન જ્યારે પાચન થાયછે અને વાયુનો ભાગ વિશેષ હોયછે સારે તેનો વર્ણ નિલો હોય છે, અને જ્યારે પીતનો ભાગ વિશેષ હોયછે, સારે પીલો વર્ણ થાયછે. કફનો વિશેષ ભાગ હોયછે, સારે શ્વેત વર્ણ થાયછે, તેમાં જ્યારે પીતનો ભાગ ન્યુન હોય છે, સારે લીલો વર્ણ દેખાયછે. અને જ્યારે સઘळा સમાનપણે વર્તતા હોય, સારે રક્ત વર્ણ થાયછે. આ પ્રમાણે જે પાત્રોમાંથી, ઉપર કહેલી વસ્તુ જાયછે, તે પાત્રોપણ તેજાજ વર્ણના થાયછે. અને ઉપર કહેલા પંચ પાત્રોમાં, સુક્ષ્મ શરીર રહેલુંછે; અને મૈત્રી ઉપનીષદમાં એવું કહેલુંછે જે, સંસારીક ઉત્તમ અને કનિષ્ઠ સ્થિતિના જે ગુણો, તેના વિચારની સત્તાનો આધાર સુક્ષ્મ શરીર ઉપર રહેલોછે.

હવે હૃદયને, અષ્ટદલપદ્મ અથવા આઠ પાંચડીને કમઝ કહેછે. એ આઠ પાંચડીને આઠદીશા સમજવી તેમાં ૧ પાંચડી જે પુર્વ દીશાયેછે, તેનો રંગ શ્વેતછે. ૨ પાંચડી જે અગ્નિકોણમાંછે, તેનો વર્ણ રક્તછે. ૩ જી પાંચડી જે, દક્ષિણ દીશાયેછે તેનો વર્ણ, ક્ષિણ (કાઝો) છે. ૪ પાંચડી જે નૈરુત્ય દીશાયે છે, તે નીલા વર્ણનીછે. ૫ પાંચડી જે, પશ્ચિમ દીશાયેછે, તે સ્ફાટીક જેવી શ્વેત વર્ણનીછે. ૬ પાંચડી જે વાઘ્ય ચુનેછે, તેનો રંગ માળીક જેવોછે. ૭ પાંચડી જે, ઉત્તર દીશાયેછે, તેનો વર્ણ પીઝોછે. અને ૮ મી પાંચડી જે ઇશાનકોણમાંછે, તેનો વર્ણ (વૈદુર્ય) ધુમ્ર જેવોછે. આ ઉપર કહેલી મુખ્ય પાંચડીની મધ્યે, બીજી સુક્ષ્મ પાંચડીયો પળ છે, અને તે પ્રત્યેક પાંચડીને વર્ણ હોયછે, એવું ધ્યાનવિંદુ ઉપનીષદના પ્રથમ અધ્યાયમાં કહ્યુંછે.

એ ઉપરથી જોતાં વર્ણોનો સંબંધ મનુષ્યપ્રાણીના સ્થુલ શરીર મનની કલ્પના, અને તેની નીતી વિગેરેની સ્થિતિની સાથે રહેલોછે. અને મનુષ્યની વર્તણુક ઉપર વર્ણની સત્તા છે, અને તે વર્તણુક, વર્ણ ઉપરથી જણાઈ આવેછે, એવું મહાભારતના મોક્ષ ધર્મમાં કહ્યું છે. જીવાત્મા જે, મનુષ્યના હૃદયકમઝમાં રહેલોછે, તે આકર્ષક વસ્તુ છે, મનુષ્યપ્રાણીની જે સારી, માઠી, અને મધ્યમ વર્તણુકો થાયછે. તે સમયને અનુસરી જીવાત્મા ઉપર કહેલી અષ્ટદલમાંની જે પાંચડીમાં તે

તે સમયે રહેછે. તદવત થાયછે, તેથી તેની વર્તણુક પ્રથક પ્રથક સમયે ભિન્ન ભિન્ન હોયછે. જે પ્રમાણે કદાપી જીવાત્માની સ્થિતિ, ઉપર કહેલી પ્રથમ પાં-
 खडीમાં હોય તો, તે મનુષ્યની ઇચ્છા, સદગુણના કાર્યો કરવા ઉપર થાયછે; અને બીજી પાંखडीમાં હોય તો, નિરોધોંગી અને આઢસુ થાય, ત્રીજીમાં હોય તો, ક્રોધ ઉત્પન થાય; ચોથીમાં હોય તો, દુ-
 गुणी થાય, પાંચમીમાં હોય તો, ભોગ ભોગવવાની ઇચ્છા થાય, છઠીમાં હોય તો, મનને ગુચવણ, અને ગભરાટ થાય; જો કદાપી સાતમીમાં હોય તો, સંતોષ અને ત્રપ્તિ થાય, અને જો જીવાત્મા આઠમી પાંखडी-
 માં હોય તો, દયા અને નમ્રતા વિગેરેની ઇચ્છા થાય એ પ્રમાણે ધ્યાનવિદુ ઉપનીષદમાં કહેલુંછે. આ પ્ર-
 સંગે એટલું કેહેવાનું અગત્યનું છે જે ઉપર કહેલી સઘ-
 ળી રીતોનું એ સાધારણ વર્ણનછે, તેથી મનુષ્યપ્રાણીમાં ઉત્પન થતા વર્ણો અને તેની વર્તણુક વિગેરેનું યથાર્થ જ્ઞાન એ ઉપરથી થવું કઠણુંછે, કેમજે મનુષ્યની ક-
 લ્પના, અને વિચારો અગણીત, અને ઘણા ભિન્ન ભિન્ન હોય છે, માટે તેની કલ્પના ઉત્પન થયાથી જે વર્ણો ઉત્પન થાય, તે પણ અગણીત અને ભિન્ન ભિન્ન હોવા જોઈયે, તે માટે એ સમજવાસારુ પ્રથક નિયમ કેહેવો અને તે સમજવો અતિ કઠણ છે, તે માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતે પ્રત્યેક દિવશે, અનુભવ કરી જોયાથી લાભ થશે, તે છતાં ગુપ્ત વિદ્યાના પ્રથમ વિ-

દ્યાર્થિ જો, ભાગવત ગિતાના ૧૪ મા અધ્યાયનો પાંચમો શ્લોક અને તેનોજ ૧૭ મો અધ્યાય પરિપુર્ણ લક્ષ આપી વિચાર કરશે તો તેને ઘણીજ સહાયતા મળશે, તેનો સારાંશ એવોછે જે, સત્ત્વગુણ સ્વચ્છ અને નિર્મલ છે, તેથી તે જીવાત્માને અતિ પરમ સુખની પ્રાપ્તિ કરી શકેછે, તેનો વર્ણ શ્વેત છે. રજોગુણ વિકારવાળો છે તે સંસારના સુખ ભોગવવાની ત્રણાથી ઉત્પન્ન થાયછે, તેથી તે જીવાત્માને તેવાજ કર્મ કરવાને દોરવેછે, તેનો વર્ણ રક્ત છે.

અને તમો ગુણ અજ્ઞાનતાનું મુલ્ક કારણછે, તે મનની સઘડી કલ્પનાઓને, ગુચવણમાં નાચી મનુષ્યને બુદ્ધિહિન કરી જીવને અંધકારમાં રાખી, માઘ વસ્તુ પીધી હોય, એવો મનુષ્યને કરેછે, તેનો વર્ણ ક્રણ અથવા કાઠો હોયછે. એવી રીતે ભગવતગીતામાં કેટલીએક અગત્યની સુચના આપેલીછે.

હવે એ અદ્ભુત પ્રકાશ, અને વર્ણની વિદ્યા વિષે હાલના નિષ્પક્ષપાતી, પશ્ચિમ ભોમના આગ્રહી વિદ્વાનોયે, જે શોધ કર્યો છે, તે વિષે કાંઈક વિચાર કરીયે. આજ લગી એ અલોકીક વિદ્યાનું તે દેશના લોકને કેવલ અજ્ઞાન હતું, અને આપણા દેશની એ અતિ પ્રાચિન વિદ્યાને અસલ માનતા હતા, તે ઉપરથી આપણા દેશના હાલના પશ્ચિમદેશની વિદ્યા, અને તે લોકની અર્ધીમાની પ્રક્રતીની સત્તાવાળા, અલ્પ વિદ્વાનો એ વિદ્યાને, અસલ માનેછે. તેમના નિશ્ચય

સારુ થોડા દ્રષ્ટાંતો આ પ્રસંગે આપવાની અગત્ય છે. થોડા દિવસ ઉપર પશ્ચિમ દેશમાં, આસ્ટ્રિયાદેશનો, અતિ આગ્રહી અને સત્ત્વ શોધક, “બેરનરીચનબેક” નામના ગ્રહસ્થે, પ્રથમ એ અદ્ભુત વિદ્યાનું અધ્યન કરી સ્વ અનુભવ ઉપરથી, અને કેટલાએક સંસ્કારી મનુષ્યના પ્રસક્ત દ્રષ્ટાંતો ઉપરથી, એવું સિદ્ધ કર્યું છે જે, અતિ ઉત્તમ વૈશ્વાનર આગ્નિ અથવા શક્તિ જેને તે દેશના વિદ્વાનો ઓરા કહે છે, તે સઘડા જાણીતા તત્ત્વોમાંથી નીકળે છે, અને તેના મુંદર રંગો અને અલોકીક પ્રકાષ દેખાઈ શકે છે એટલું જ નહીં, પણ તે ત્વચાને લાગી શકે છે. આ સિદ્ધાંતને, બીજા એક ન્યુયોર્કના એડવિનડી વેબીટ નામના વિદ્વાને પુષ્ટિ કરેલી છે, તેણે પોતાના પ્રકાષ અને રંગ એ વિષેના પુસ્તકમાં, પ્રસક્ત અનુભવના ઘણા પ્રમાણો આપેલા છે, તેમાંથી એક પ્રમાણ આ પ્રસંગે આપ્યાથી, સત્ત્વ જાળવાની ઇચ્છા રાસનારા, મળેલા અને માનસિક જ્ઞાનવાળા પુરુષોને નિશ્ચય થશે. મીસ મીનીમેરટન એવું કહે છે જ “મનુષ્યના કપાળના નિચલા ભાગમાં વિષય ભોગની પશુવત પ્રિતિ રહેલી છે અને તે ઠેકાળેથી જે અતિ સુક્ષ્મ જ્વાળા નિકળે છે, તેનો રંગ રક્ત જેવો લાલ હોય છે. અને જે મનુષ્ય અતિ નિચ સ્વભાવનો અને હલકો હોય છે, તેના કપાળ આગળથી, જે અતિ સુક્ષ્મ જ્વાળા નિકળે છે, તેનો વર્ણ ઘણુકરી શ્યામ હોય છે. પરંતુ કપાળના ઉપલા ભાગમાં જે,

વર્ણો રહેલાછે, તે ઉત્તમ સ્વભાવવાળા મનુષ્યના છે, અને તેનો રંગ થોડો પીળાશ પડતો હોયછે, પરંતુ જે સંપુર્ણ નિતિવાન અને આત્મજ્ઞાની શક્તિવાળા અને સમર્થ પુરુષોછે, તેના કપાળના ઉપલા ભાગમાંથી, જે જ્વાળા નિકળેછે, તેનો વર્ણ પ્રકાશવાળો પીતરંગ જ-
 ણાતા જણાતા તે શ્વેત વર્ણ થઈ જાયછે અને તે મુર્યના પ્રકાશ કરતા પણ અધિક સુંદર લાગેછે. હવે કપા-
 ળના છેક ઉચા છેડા આગળ જે ઢેકાળે વુદ્ધિ અને ન્યાયનું સ્થાનછે, સાં મુખ્યપણે નીલો અથવા ભુરો હોયછે. તે કપાળના ઉપલા ભાગ તરફ જતા, શ્વેત થતો જાયછે. અને નીચે ઉતરતા ચક્ષુ ઇન્દ્રિ આગળ પાપણની પાસે આવતા કાઠો થતો જાયછે, અને બા-
 હારની કોર આગળ, જરા પીળાશ પડતો હોયછે, જે પરોપકારી વૃત્તિના હોયછે, તેના કપાળમાંથી, અતિ સુંદર લીલા રંગની જ્વાળા નીકળેછે. જે આગ્રહીછે, તેનો વર્ણ જરા જાશ્વો પીળાશ પડતો હોયછે, અને જે કેવળ સ્વાર્થી ને પોતાના વચાળને ઇચ્છનારોછે, તેની જ્વાળા જાંબુડા રંગના જેવી હોયછે, પછી જો તમે તમારી દ્રષ્ટિ મસ્તકની બાજુ તરફ ફેરવશો, તો ઉત્તમ નિતિની શક્તિની જ્વાળા વદલાઈ, નીચલા વિષય ભોગ તરફ જતી વચત વર્ણ નારંગી રંગના જેવો થતો જાયછે, પછી લાલ થાયછે, અને છેક મ-
 સ્તકની નીચલી બાજુએ, શ્યામ વર્ણ દેખાયછે. મનુ-
 ષ્ય ડ્યારે હસેછે, અથવા ડ્યારે મુખની કલ્પનાના

વિચાર કરેછે, તે સમયે પ્રકાષવાળા રંગો ઉચાનીચા નર્ત કરતા જણાયછે, પરંતુ જ્યારે અતિશે ક્રોધ અને વિષય વિકાર વ્યાપ્ત થયો હોય. તે સમયે, અતિ ચ-કચકીત લાલરંગ જેમ બહાર નીકળતો હોય તેવો નીકળતો જણાયછે. ઉપર કહેલી સસ્યતાની પ્રોફેસર “બેનીટ” એવી રીતે પુષ્ટિ કરેછે જે, ઉપર જે વર્ણ અથવા રંગ વિષે કહ્યુંછે, તે સઘલુ મારા પોતાના સ્વ અનુભવથી, સસ્ય સિદ્ધ થયુંછે, “અને એ પ્રમાણે રંગનો સંબંધ મનુષ્યની વર્તણુક સાથે છે.” એવું સિદ્ધ કર્યુંછે.

એ ઉપરથી સાધારણ માનસીક જ્ઞાનવાળા પુરુષોને જણાશે જે, મનુષ્ય પ્રાણીના આયુષ્ય પર્યંત, તે જેવી કલ્પના અને કર્મો કરેછે, તેના ભિન્ન ભિન્ન સમયે ભિન્ન ભિન્ન વર્ણો, ઉપર કહેલા નિયમ પ્રમાણે જણાયા કરેછે. તે ઉપરથી મનુષ્યની સાધારણ ચાલ ચલગત અને વૃત્તિ ઉત્તમ જ્ઞાનીને જણાઈ શકેછે. તે વર્ણો અથવા રંગની નીકળતી સ્ફુર્ણા ઉપરથી, મનુષ્યના શુભ અથવા અશુભ કર્મનો નિશ્ચય થઈ શકે છે. એ વિદ્યાનો જેમ જેમ અધિક અનુભવ થાય છે, તેમ તેમ તેને મનુષ્યના કર્મ યથાસ્થિત જણાઈ આવે છે. મહાભારતમાં એવું કહ્યું છે જે વર્ણો અથવા રંગો જે મનુષ્યપ્રાણીની સાધારણ વર્તણુક અને શુભાશુભ ગુણો દર્શાવેછે, તે સપ્ત પ્રકારના છે, ૧ ક્રિશ્ન ૨. ધુમ અથવા ધુમાડાના જેવો ૩ નિલ અથવા મુરો ૪ રક્ત ૫ હરિદ્ર અથવા પિલો ૬ શુક્લ અથવા શ્વેત અને સા-

તમો ૭ પરશુક અથવા સંપુર્ણ શ્વેત એ પ્રમાણે છે તેમાં જ્યારે મનુષ્યપ્રાણી, અશુભ કલ્પના કરે છે સારે તેનામાંથી નિકળતી જ્યોતીનો વર્ણ કાઢો હોય છે, અને તે અતિ અધમ દશાનો મનુષ્ય હોય છે, પરંતુ તે જેમ જેમ નિતિ અને શુભ જ્ઞાન મેળવતો જાય છે, તેમ તેમ તેનામાંથી નિકળતો જ્યોતી અથવા પ્રકાશના વર્ણો બદલાતા જાય છે, એટલે શુભ કાર્ય અથવા ઇચ્છાના પ્રથમ ચર્ણનો વર્ણ અતિ શ્યામથી ધુમાડાના જેવો થાય છે. પછી જ્યારે તે મનુષ્ય અધિક નિર્મલ બુદ્ધિનો, અને નિતિવાન થાય છે, સારે નિલો રંગ જોવામાં આવે છે. અને જ્યાં સદગુણ અને દુર્ગુણ નિતિ અને અનિતિની કલ્પનામાં વિવેકથી કલહ થાય છે, એટલે કોઈ સમયે સંપુર્ણ નિતિથી, વર્તવાની ઇચ્છા થાય, અને કોઈ સમયે કાંઈક અનિતિ તરફ વૃત્તિ જાય છે, સારે તેનામાંથી નિકળતી અતિ સુક્ષ્મ જ્વાલાનો રંગ, રક્ત થાય છે. અને દુર્ગુણ ઉપર આગ્રહથી જય મેળવ્યો, એટલે વિશ્વાનર અગ્નીનો રંગ પીત અથવા પિલો દેખાય છે, તેથી અધિક આત્મ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવા માંડ્યું એટલે શ્વેત રંગ થાય છે. અને સંપુર્ણ ઉત્તમ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી, સ્ફાટીક અથવા સંપુર્ણ શ્વેત વર્ણ જણાય છે. એ પ્રમાણે મહાભારતના ૧૮૧મા અધ્યાયમાં શાંતીપર્વના મોક્ષ ધર્મમાં સ્પષ્ટ કહેલું છે. અને એજ પ્રમાણે મંડલ બ્રાહ્મણ ઉપનીષદના પ્રથમ અધ્યાયમાં કહ્યું છે. અને પાતાંજલીયે પણ મોક્ષના અધ્યાયના,

સાતમા સુત્રમાં એજ પ્રમાણે કહેલુછે. તે છતાં સાંપ્રત કાલના પંડીત કથા કરનાર તેનો અતિ ઉત્તમ શુભ ભાવાર્થ સમજી શકતા નથી, તો પછી શ્રોતાજનને તેનું જ્ઞાન મલ્લું દુર્લભ હોય, એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. એ સમજવાને પ્રથમથી માનસિક જ્ઞાન યથાર્થ ઉન્નતિને પામેલું હોવું જોઈયે. ઉપર કહ્યું એવી રીતના વર્ણો સાધારણ સંસારી મનુષ્યના હોયછે. મહાસમર્થ યોગેશ્વરને એવી રીતના ભિન્ન ભિન્ન વર્ણ હોતા નથી, કેમજે તેમને કાંઈ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની કલ્પનાઓ થતી નથી, તેમને તો માત્ર એકજ આત્મજ્ઞાન તરફ દ્રષ્ટી હોયછે. તેથી તેમની જ્યોતી સદા નિર્મલ અને મન્ય શોભાયમાનજ હોયછે.

હવે આ પ્રસંગે એટલું કહેવાનું અગત્યનું છે જે, પ્રકાશ અને નાદ એ બેઉનો પરસ્પર અતિ નીકટ સંબંધછે; એટલે સપ્ત વર્ણ અથવા રંગનો સંબંધ સપ્ત નાદ અથવા સુરની સાથેછે. નાદ એ શબ્દ ન્ના અને દ્ ઉપરથી થયોછે. તેમાં ન્ના એટલે પ્રાણ અને દ્ એટલે તેજ અથવા અગ્નિ જે શરીરમાંથી નીકળેછે, તે માટે વિશ્વાનર અગ્નિ અને નાદ એ બેઉનું સ્વરૂપ એકજછે, એવું રઘવેદમાં કહ્યુંછે. અને ચાંડોગ્ય ઉપનીષદમાં પૂર્ણ એમજ કહ્યુંછે. વળી તેમાં એવું સ્પષ્ટ કહ્યુંછે જે, કનીષ્ઠ અથવા અધમ માળસની જ્વાળાનો વર્ણ શ્યામ હોયછે. ઉત્તમ મનુષ્યની જ્વાળાનો રંગ શ્વેત હોયછે. અને મધ્યમ પંક્તિના મનુષ્યના વિશ્વાનર અગ્નિની

જ્વાલાનો વર્ણ, શ્યામ અને શ્વેત મિશ્ર હોયછે. વઢી ત્રિહાદારણ્ય અને મૈત્રી ઉપનીષદમાં અને મારકંડેય, પુરાણના છઠા અધ્યાયના ૩૩ માં શ્લોકમાં એવી રીતે કહ્યુંછે જે આપણા શરીરમાંથી જે મુખ્ય તાત્વિક જ્વાલા નીકળેછે, તે સઘડી સુવાસિક હોયછે, મો ઉપરથી મનુષ્ય પ્રાણીના સ્વભાવ અને ગુણ વિગેરે જાણવાના મુખ્ય સાધન વર્ણ, નાદ, અને વાસ છે. એનું અધિક વર્ણન ઉપર જણાવેલા સત્ત્વ શાસ્ત્રોમાં દર્શાવેલું છે.

જ્યારે અતિ આગ્રહી યોગ વિદ્યાના વિદ્યાર્થીને, પોતાના અંતરમાંથી અનહદ શબ્દનો નાદ સંભળાય છે, સારે તેને તે શબ્દ અતિ પ્રિય લાગવાથી, તે એક ચિત્તે સાંભળેછે. સાર પછી તેને એ અલોકિક નાદની મધ્યે જ્યોતી, અને પ્રકાશ જણાયછે, પછી જ્યારે તેની સંપૂર્ણ એકાગ્રતા મહાઅદ્ભુત જ્યોતી પ્રકાશમાં થઈ, એટલે તેને હંસા અથવા પીંડબ્રહ્માંડનો સુર્ય જોવામાં આવેછે. અને તેજ સર્વ વ્યાપક પરબ્રહ્મનો અંશ પોષણ કરતા વિષ્ણુછે. અને એજ યોગ વિદ્યાના વિદ્યાર્થીનું અંતનું અતિ ઉત્તમ પરીણામછે.

આ વ્યાખ્યાનમાં કહેલી સઘડી અદ્ભુત વાત છતાં જે, નિષ્પક્ષપાતી અને આગ્રહી વિદ્વાન અને તત્ત્વજ્ઞ છે, તેનેતો તે સત્ત્વ જણાઈ સ્પષ્ટ જણાશે કે, મનુષ્ય પ્રાણીમાંથી, અતિ સુક્ષ્મ દ્રષ્ટોત્તપાત્તિમાં આવે નહીં, એવી જે, વિશ્વાનર અગ્નિનો જ્વાલા નીકળેછે,

તે કલ્પિત નથી, પણ સસ્ય છે, માટે એ વિષે બુદ્ધિવાન અને નિષ્પક્ષપાતી વિદ્વાનોએ, અતિ આગ્રહથી અનુભવ કરી સિદ્ધ કરવાની અવશ્ય અગત્ય છે કેમ જે, એ અનુભવથી સિદ્ધ થયા પછી, મનુષ્યપ્રાણીની વર્તણુક અને ગુણદોષો જાણવાનું એ મુખ્ય સાધન છે. અનુભવ ઉપરથી જણાતું જશેકે, મનુષ્યપ્રાણીના આયુષ્ય પર્યંત, તેની વર્તણુક અને ગુણ દોષો, ભિન્નભિન્ન અવસ્થામાં અને ભિન્ન ભિન્ન પ્રસંગે ભિન્ન ભિન્ન હોય છે, કેમ જે તેની કલ્પનાઓ, ભિન્ન ભિન્ન નિરંતર બદલાતી રહે છે, તે માટે ભિન્ન ભિન્ન સમયે તેના કર્મ પણ ભિન્ન હોય છે, પરંતુ એ સઘળા ઉત્તમ મધ્યમ અને કનિષ્ઠ ભિન્ન કર્મના એકંદર સરવાળા ઉપરથી, એક પ્રથક પુનર જન્મને પ્રાપ્ત થાય છે. અને તેણે જે જન્માંતરમાં ગુણ અથવા દોષરૂપ કલ્પના અને કાર્યો કર્યા હોય, તે તેના સ્થુલ શરીરનો સાગ કર્યા પછી, પણ જીવાત્માને ચોટી રહે છે, તેણે કરી પુનરાવૃત્તિને વારંવાર પામ્યા કરે છે. અને જ્યારે શુભાશુભ કલ્પનાનો લય થઈ, કેવલ શુદ્ધ ચૈતન્ય રહે સારેજ કૈવલ્ય મોક્ષ કેહેવાય છે. એથી અધિક આ પ્રસંગે કેહેવાની કાંઈ અગત્ય નથી, કેમ જે સંસ્કાર પ્રમાણેજ બોધ કર્યાથી, તેની શુભ અસર જલદી થઈ, ઘણાને પ્રિય લાગે, માટે હવેથી એ વિષે સાંપ્રત સ્થિતિ જ્યાં સુધી છે, સાંસુધી અતિ દુર્ગંધ પ્રયત્ન કરવાથી, યથાર્થ રીતે શ્રોતા અને વક્તાને શ્રમના પ્રમાણમાં લા-

મ થઈ શકે, એમ જણાતુ નથી, માટે એ વિષમની અધિક સુચના ભવિષ્ય ઉપર રાખી આવા પ્રકારના વ્યાખ્યાનની સંપૂર્ણતા કરીએ છીએ.

સંવત ૧૯૪૨ ના ફાલગુણવદ્ય ૮ રવીવાર

પુનરાવૃત્તિનો કાર્યા કારણ સંબંધ.

આપણે પુર્વે ઘણે પ્રસંગે સુચના આપેલી છે કે, મનુષ્ય ગમે તેવો અતિ ઉત્તમ માનસિક જ્ઞાનવાળો અને સંસારના સઘળા કાર્યોમાં અતિ ઉત્તમ વિવેકી હોય, કે જેના યોગે તે બીજા ન્યુન જ્ઞાનવાળાની સ્થિતિ સંપાદન કરી શકે, અથવા તેમને અતિ નિર્બળ કરી પોતે ધન સંપાદ કરી લે, અથવા સર્વોપરી પોતાની અતિ પ્રબળ સત્તા તેમના ઉપર બેસાડી, પોતાના અર્થની સંપૂર્ણ રીતે સિદ્ધિ કરી લે; તોપણ તે મનુષ્ય નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાન, અને આત્મજ્ઞાનના વિષયોમાં તો, અજ્ઞાની અથવા બાળક જેવો હોય છે, તેને તેવા વિષય ઉપર લક્ષ આપવાને પ્રિતિ થતી નથી, તેથી આત્મજ્ઞાનના વિષયોમાં વિવેક હિન થવાથી, સત્ય અસત્યનો યથાર્થ નિશ્ચય તેનાથી નિષ્પક્ષપાત રીતે થઈ શકતો નથી, તેણે કરી સંસારના નાશવંત સુખ અને દુઃખથી નિરંતર હર્ષ અને શોકને પામી પોતાના આયુષની મર્યાદા પુરી કરે છે. માટે એવો પુરુષ સચ્ચિદાનંદ અલંકૃત સુખ પ્રાપ્ત કરવાને માર્ગે જઈ શકતો નથી, એ સઘળાનું કારણ પુનરાવૃત્તિના સંસ્કારની

ન્યુનતા એજ છે; કેમ જે શ્રદ્ધાના અચલિત સસ નિયમ પ્રમાણે જડચૈતન્ય અને પશુપક્ષી આદી લઈ મનુષ્ય, અને બ્રહ્માદીક દેવો પર્યંત, સઘડાની પ્રક્રતીના પરમાણુઓ ઉપર મનવાંતર અને યુગાદીક કાળે કરી સંસ્કાર થતા થતા ઉત્તરોત્તર જડ પરમાણુઓની ન્યુનતા અને ચૈતન્ય તાત્વિક પરમાણુઓનો અધિક સંગ્રહ થવાથી, અતિ ઉત્તમ મનુષ્ય દેહ પ્રાપ્ત થઈ, તેમાં નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાનની યોગાયોગ સસ સમાગમથી, અને આત્મ વલ્લના યોગે, અંતરની શુદ્ધ સ્ફુર્ગા થાયછે, તેણે કરી તેને સસ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને પ્રિતિ ઉત્પન્ન થાયછે. તે શિવાય ગમે તેવા અતિ મહા સમર્થ યોગેશ્વર હોય, અને તે શુભ બોધથી અથવા પોતાના મહા અદ્ભુત અલોકિક ઐશ્વર્યના પ્રતાપથી, સંસ્કાર વગરના મનુષ્યને, આત્મજ્ઞાન અને બ્રહ્મજ્ઞાનનો બોધ કરવા અને સનાતન ધર્મની મર્યાદામાં સંપૂર્ણ રીતે રાખવા પ્રયત્ન કરે તોપણ જેવું યથાર્થ ફલ થવાની ઇચ્છા રાખે તે પ્રમાણે થઈ શકતું નથી. તેવા ઘણા મનુષ્યના સમુહમાંથી જે મનુષ્ય પુનરાવૃત્તિના સંસ્કારથી શુદ્ધ થયા હોય, તેવા થોડા મનુષ્યને, સસ માર્ગ ઉપર પ્રિતિ થાયછે, માટે પ્રયત્નના પ્રમાણમાં અર્થની સિદ્ધી થતી નથી, માટે યુગાદીક કાળના નિયમથી જે પ્રમાણે શુભ સંસ્કાર થયો હોય, તે પ્રમાણમાં મનુષ્ય પ્રાણીને તેને રુચે એવો કાંઈક બોધ આપી સસ અને સનાતન ધર્મની

મર્યાદામાં રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યાથી, ઘણા મનુષ્યના સમોદ્ધને શુભ સંસ્કાર થવાથી તે આગળ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને પામતા જાય છે, એજ કારણને લીધે સસ ધર્મના પ્રવર્તક મહા સમર્થ ગુરુ અને આચાર્યો જો પ્રથમ દેશ, અને યુગાદીકકાળ, અને તેમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્ય પ્રાણીના શુભાશુભ સંસ્કાર, એ સઘળા ઉપર દ્રષ્ટિ રાખી ઉપદેશ કરેતો, ઘણા માણસના સમોદ્ધને અસર થઈ તેમનું વલણ સસ માર્ગ તરફ વળી શકે, પણ કદાપી જો દેશકાળ ઉપર દ્રષ્ટિ નહીં રાખતા, ત્યાગ અને વૈરાગ્યના વલ્લથી, સંસારના સઘળા સુખને મિથ્યા અને ક્ષણભંગુર જાણી, સઘળા વિષયાશક્તજનોને, સંસારના સઘળા કાર્યોમાં અપ્રિતિ કરાવી, વિષયોનું જેમ જેમ ઁંડન કરે તેમ તેમ, ઁલટા તેવા મનુષ્યને અભાવ આવ્યાથી, સસ માર્ગમાં અધિક અપ્રિતિ થાય.

હવે મનુષ્યપ્રાણીના ઘણા સમોદ્ધને શુભ સંસ્કાર શી રીતે થઈ શકે, તેનો વિચાર આ પ્રસંગે કરીયે. પ્રત્યેક મનવાંતરમાં, સતયુગ, ત્રેતા, દ્વાપર, અને કલી એ પ્રમાણે ચારે યુગ પ્રવર્તે છે, પરંતુ પ્રત્યેક યુગમાં બાકીના ત્રણે યુગની ન્યુન અધિક સત્તા પ્રવર્તે છે; એટલે સતયુગમાં સતયુગ, ત્રેતા, દ્વાપર અને કલીયુગ, એ સઘળાનો આભાષ થાય છે. તે પ્રમાણે મનુષ્યપ્રાણીની ભિન્ન ભિન્ન વર્તણુક અને વલણ થાય છે. એટલે જે સમયે સતયુગ પ્રધાનપણે વર્તેતો હોય, તે સ-

મયે મનુષ્યના ઘળા સમોહની વૃત્તિ સનાતન અને સસ્ય ધર્મની મર્યાદામાં રહી આત્મજ્ઞાનની ઉન્નતિ અને તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી વિચાર કરવામાં અહોનિષ લક્ષ રહેછે. અને સંસારના સચ્ચા મુખો મિથ્યા અને ક્ષ-
ણભંગુર જાણી, તેથી નિવૃત્તિ પામી સંસાર સંબંધી મન ઉદાસિન રહે છે, અને નિરંતર સત્ત્વગુણ પ્રધાન-
પણે વર્તે છે, પછી જ્યારે મનુષ્ય પ્રાણીના ઘળા સમોહની વૃત્તિ, આત્મજ્ઞાન અને સસ્ય જ્ઞાન સંબંધી વિ-
ચાર કરવામાં ન્યુન થઈ યગ્ન યાગાદીક વૃત્તિ અને વ્યવહારીક યાગ અને હોમાદીક કર્મકાંડ તરફ લક્ષ જઈ, ઇન્દ્રાદિક દેવતાઓને સંતુષ્ટ કરી, પોતાના કાર્યોના ફલની ઇચ્છા રાખવા માંડી, અને કેવલ સત્ત્વગુણ ગૌણ થઈ કાંઈક રજોગુણના અંકુરો ફુટવા માઢ્યા ઇટલે સતયુગમાં ક્રેતા યુગ થયાં એમ જાણવું અને જ્યારે રજોગુણ પ્રધાનપણે વર્તે, અને મનુષ્યપ્રા-
ણીની વૃત્તિ પોતાના કર્મકાંડાદિક કર્મમાં કુશલ રહે, તથા વર્ણાશ્રમના ધર્મ યથાર્થ રીતે દ્રઢપણે પા-
લ્લવાની વૃત્તિ થઈ, માન પ્રતિષ્ઠા અને સત્તા વિગેરેની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય, સારે સતયુગમાં દ્વાપરની પ્રવૃત્તિ સમજવી. અને જે સમયે માત્ર કર્મકાંડાદિક કર્મ અને વર્ણાશ્રમના ધર્મો મનપૂર્વક નહીં પણ, માત્ર રૂઢી પ્રમાણે કરવાની વૃત્તિ થઈ, દંભ અને છલ્લભેદ કર-
વાની વૃત્તિ થાય સારે, સતયુગમાં કલીનો પ્રવેશ થયો એમ સમજવું. એવી રીતે કાલચક્રમાં પ્રત્યેક યુ-

ગમાં બીજા ત્રણે યુગો આવી જાય છે. અને જે સમયે જે યુગનું પ્રધાનપણ હોય, તે સમયે મનુષ્યની મનોવૃત્તિનું વલણ સસ અસસ અને ધર્મ અધર્મ સંબંધી વિચાર ઉત્તમ, મધ્યમ, અને કનિષ્ઠ કલ્પનાઓ અને વિચારો ઉત્પન્ન થઈ, તેવા કાર્યો કરવાની મનોવૃત્તિ સ્વભાવિક રીતે થાય છે.

હવે આપણે, કાલ્ચક્રના સાંપ્રતકાલની સ્થિતિનો વિચાર કરવાની મુખ્ય અગત્ય છે. હાલ મુખ્યત્વે કરી કલીયુગ પ્રધાનપણે આપણા આર્ય દેશમાં પ્રવર્તે છે, એવું શત શાસ્ત્રમાં પુર્વેના મહાપ્રતાપી અને દિર્ઘદ્રષ્ટી મહાન પુરુષોએ ભવિષ્ય કરેલું છે. તે આપણા દેશના ઘણા મનુષ્યપ્રાણીની વર્તણૂક અને અનુભવ ઉપરથી સસ ઠરે છે. કેમ જે સાંપ્રતકાલમાં આર્યદેશમાં સનાતન સસ ધર્મનો લોપ થઈ, વર્ણાશ્રમની સ્થિતિ પણ અવ્યવસ્થિત થવા માંડી છે. ઇટલે બ્રાહ્મણાદીક ચારે વર્ણ વિદ્યા અને ગુણે કરી, બંધાતા નથી, પણ માત્ર પરંપરાના નિયમ પ્રમાણે ચાલવાથી, વિદ્યાહિન અને ગુણહિન થવા માંડ્યા. વઢી મન શુદ્ધિ સારુ વેદાદિક કર્મકાંડ અને વાયુની શુદ્ધિ સારુ હોમાદિક કરવાની પદ્ધતિનો પણ લય થઈ, અનેક પ્રકારના નવા નવા ભિન્ન ભિન્ન મતપંથની પ્રવૃત્તિ થઈ છતાં, કોઈ પણ આચાર્ય અને ધર્મ પ્રવર્તકથી અધિક સમય સુધી અતિ આગ્રહથી, સસ અને સનાતન ધર્મ સસ સમજી તે પ્રમાણે મનુષ્યપ્રાણીને

વર્તવાની ઇચ્છા કરાવી શકતા નથી; પરંતુ માત્ર હૃદય ક્રિયાથી અને સ્થુલ, શરીરથી, બાહ્યોપચારથી પુજા સેવા, માલાદાન, ધર્મ, તેમાં પાત્ર અપાત્ર જોવાનોતો વિવેક છેજ નહીં, તેમ કરવાથી, આ લોક અને પરલોકમાં ફળની ઇચ્છા રાખી કેટલાએક ધર્મિગણાયલા સ્ત્રી પુરુષો કરેછે. તેમાં આત્મજ્ઞાનનો લેશ માત્ર નથી, તેથી કેવલ પરોપકાર બુદ્ધિનો લય થવાથી, સંસારના સુખની તિવ્ર ત્રણા ઉત્પન્ન થઈ, વ્યવહારીક કાર્યોમાં કપટ અને છલભેદ કરવાથી, પાપ થયું એમ સમજતા નથી. વીજા કેટલાએક જેને બાલપણામાંથી ધર્મ સંવંધી કાંઈ પળ સુચના અથવા બોધ મળેલો નથી પણ દ્રવ્ય, વ્યવહારાદિકનું અલ્પમાન, અને પોતા પોતામાં કાંઈક અલ્પ સત્તાની ઇચ્છાથી, અલ્પ વિદ્યા અને અલ્પ માનસિકજ્ઞાન મેલવાને પ્રયત્ન કરેછે, અને સંસારનું સુખ ગામ્ન કરી લેવું એજ સત્ય પુરુષાર્થ સમજી, સઘળા ધર્મ મિથ્યા અને કલ્પિત સમજી, ઘણા યુવાવસ્થાવાળા પુરુષોને આત્માની પણ અનાસ્તા થાયછે. તેથી સ્વઇચ્છાએ અયોગ્ય ભક્ષ પાન કરેછે, તેમાં યોગ્ય અયોગ્યનો વિવેક શૂન્ય થઈ જાયછે. અને પશુથી પણ અધિક વિષયની ત્રણા રેહેછે; માટેજ આપણા આર્ય દેશમાં સાંપ્રત કાલમાં ઘણું કરી કલિયુગમાં કલિયુગનો પ્રવેશ થયોછે, એ દિર્ઘ દ્રાષ્ટિયે કહેલું સત્ય પ્રમાણછે. એમ છતાં, એવા કાલચક્રના સમયમાં વીજા ત્રણે યુગની પ્રવૃત્તિ થોડી ઘણી છે.

તેથી કેટલાએક આત્મજ્ઞાન, અને તત્ત્વજ્ઞાન, સનાતન ધર્મ અને અધર્મની મર્યાદામાં રહીને નીશ્ચયાત્મક બુદ્ધિજ્ઞાન અને આત્મજ્ઞાનની ઉન્નતિ કરવા ભળી લક્ષ રાખે છે, તેવા સંસ્કારી પુરુષો ઘણા થોડાજ હોય છે, તેથી આત્મવિદ્યા, તત્ત્વવિદ્યા અને યોગાદીક ગુપ્ત વિદ્યાની ઉન્નતિ કરવા અતિ આગ્રહથી, કોઈપર સમર્થ યોગેશ્વર પ્રયત્ન કરે તોપણ, મનુષ્યના ઘણા સમુદાય, તે વાત સચ્ચ જણાઈ, તે માર્ગે જવાની હત્તિ થાય નહીં, તો આપણા શ્રમનુ યથાયોગ્ય ફલ આપણી આસવાસના વિષયભોગની અપરીમિત ત્રણાવાળા સ્ત્રિ પુરુષોને, થવું અતિ દુર્લભ છે. માટે દેશ કાલ અને મનુષ્ય પ્રાણીના ઘણા સમોદય, વલણ એ ઉપર દ્રષ્ટિ રાખી, પ્રથમ ઘણા સ્ત્રિ પુરુષોને, સનાતન ધર્મ અને અધર્મની મર્યાદામાં, રાખી, ઉત્તમજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાને, પાત્ર થવાનો ઉદ્યોગ કર્યાથી, સંસ્કારી થઈ શકશે; અને તેમ થવાથી અધિકલાભ થવાનો સંભવ છે.

હવે એવું ઉત્તમજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સંસ્કારી થવાના સાધનનો વિચાર આ પ્રસંગે કરીયે. ઘણુંકરી, સાધારણ માનસિક જ્ઞાનવાળા નિષ્પક્ષપાત રીતે વિચાર કરશે, તો તેને પણ સ્પષ્ટ જણાશે કે, હાલ ઘણુંકરી પુરુષોને વિષય ભોગની અપરીમિત ત્રણા છે, તેને લીધે પોતે કાંઈ પણ ભણેલા અને વિદ્વાન છતાં, કામાંધ થવાથી, સ્વ, કીંવા પર, અવિદ્વાન અને બુદ્ધિહિન અથવા કાંઈક લેખક વાચકના અભ્યજ્ઞાનવાળી

સ્ત્રિયોને મોહરૂપ ફાસામાં નાખી, પોતે વિવેકહિન થઈ, અસત્ય અને દોષરૂપ માર્ગે દોરાયછે. એ માટે પ્રથમ બાઝકી અને સ્ત્રિઓને સનાતન ધર્મમાં રહેવાની અગત્ય જણાવી, ઉત્તમ પ્રકારની સત્ય શાસ્ત્રમાં કહેલી નિતિની કેલવણી આપ્યાથીજ, પુનરાવૃત્તિ ના થતા બાઝક અને બાઝકીઓને, ઉત્તમ સંસ્કાર થવાનો સંભવે. સાથી જે ઘણું કરી છોકરાંઓને બાઝવણથી માતુનો સંગ અધિક હોયછે, તેથી તે જો ઉત્તમ નીતિની કેલવણીવાળા અને સનાતન ધર્મની મર્યાદામાં રહેનારા હોય તો, અલપ શ્રમથી બાઝક અને બાઝકીઓ તે પ્રમાણે વર્તિ ઉત્તમ સંસ્કારી થાય, અને તેથી પાછા સત્યયુગના સુર્યનો ઉદય થવાનો સંભવ પાસે આવી શકે; અને હાલ આપણા જાણવામાંછે જે યુરોપ અને અમેરીકા દેશમાં જ્ઞાનની ઉન્નતિ થઈ, શ્રેષ્ઠ સ્થિતિ થવાના પ્રથમ કારણોમાં મુખ્ય કારણ પ્રોક્ષ સનાતન ધર્મ અને ઉત્તમ પ્રકારની સ્ત્રિકેલવણી એજછે. માટે આપણે આપણા પ્રાચિન આર્યદેશની પદ્ધતિ પ્રમાણે, સનાતન ધર્મની દૃઢતા કરી, આપણા નીતિ અને સત શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે, અતિ ઉત્તમ પ્રકારની નિતિની કેલવણી, મુખ્યત્વે કરી આપણી બાઝકી અને સ્ત્રિઓને, અતિ આગ્રહથી, આપ્યાથી પુર્વે થઈ ગઈ એવી અતિ ઉત્તમ ગુણવાન, નિતિવાન, અને વિદ્વાન, ગાર્ગિ, મૈત્રિ, સિતા, અને દમયંતી વિગેરે જેવી શુશીલ સ્ત્રિયો થવાથીજ, આપણે પાછલ કહ્યું એવી રીતે

તત્ત્વજ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન, બ્રહ્મજ્ઞાન અને યોગાદીક વિ-
ગેરે ગુપ્ત વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાને સંસ્કારી પાત્ર ઘણા
પુરુષ અને સ્ત્રી ઉત્પન્ન થવાનો સંભવછે; અને તેથીજ
પુનરાવૃત્તિના શુભ કાલચક્ર થવાનો સંભવછે.

હાલમાં વિષય ભોગની અપરીમિત ત્રણાના કાલ
ચક્રના સમયે, કોઈ વિરલા સંસ્કારી પુરુષોને ઉપર
કહ્યું તેવી રીતનું, અતિ ઉત્તમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી રાજ-
યોગાદિક ગુપ્ત વિદ્યાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા
અને વૃત્તિ હોશે તો, આપણે જે પાછલ ગુપ્ત વિદ્યાના
વિદ્યાર્થીઓને જે અલ્પ સુચના કરીછે, તેનું મનપૂર્વક
નિવૃત્તિના સમયે, અતિ આગ્રહથી અધ્યન, અથવા
શ્રવણ, મનન, અને નિદિધ્યાસ કરશેતો, તેનો સચ્ચ
સાક્ષાત્કાર એની મેલે થઈ પીંડબ્રહ્માંડ અથવા વ્યાપ્તિમાં
રહેલો જે અતિ પ્રતાપવાન જ્ઞાનરૂપ સુર્ય તેની સ્ફુર્ણા
થઈ, અધિક પ્રાકાશ થવાથી, આગલ એ રાજયોગ-
ની અતિ ઉત્તમ વિદ્યાનું અધિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના
માર્ગો અને સાધનો અલ્પ શ્રમે નિશ્ચય મેલવી શકશે
કેમજે એવા ઉત્તમ સંસ્કારી ઉપર સાંપ્રત સમયના
મહા સમર્થ પ્રતાપવાન અને કેવલ પરોપકારી મહાત્મા
અને યોગેશ્વરની દ્રષ્ટિ નિરંતર રહેલી હોયછે. એટલી
અલ્પ સુચના કરી આ મહત્વના વિષયની સમાપ્તિ
કરીયે છીએ.

સમાપ્ત.

સૂચના.

સનાતન ધર્મ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકો માત્ર નીચે સહી કરનાર પાસેથી રોકડી કીમતે મળશે.

સૂચોધપત્રિકા પુર્વાર્ધ. એ અતિ ઉપયોગી પ્રથમ પુસ્તક ૧૩૧ પ્રૃષ્ઠનું છે. એની કીમત આના ૧૨ છે. એની પ્રત થોડી રહી છે. તેથી સુજ્ઞ ધર્મ જીજ્ઞાસુની ઇચ્છા હશે તો રોકડી કીમતે નીચે સહી કરનાર પાસેથી જલદી મંગાવી લેશે.

સૂચોધપત્રિકા ઉત્તરાર્ધ. એના પૃષ્ઠ ૨૭૧ છે તેની કીમત રૂ ૧—૪—૦ છે. તે પણ નીચે સહી કરનાર પાસેથી જ રોકડી કીમતે મળશે.

એ શિવાય મુક્ત શાસ્ત્ર નામનો મોટો ગ્રંથ એના કર્તા કાલીદાસ પંડિત ચીકલીકર એમણે કરેલો છે. તેમાં રાજયોગના કેટલાંક અતિ ઉપયોગી અનુભવ કરવાના વિષયો વ્રહ્મજીજ્ઞાસુ જનોને જણાવેલા છે. એની કીમત રૂ ૫ છે. એ ગ્રંથની યોગ્યતા અને મહત્વ જોતા વ્રહ્મજીજ્ઞાસુને એ કીમત અધિક લાગશે નહીં. માટે જેની ઇચ્છા હોય તેમણે રોકડી કીમતે એ કાલીદાસ પંડિત પાસેથી ચીકલી જીલે સુરત એ ઠેકાણેથી મંગાવી લેવું.

નૌતમરામ ઉત્તમરામ ત્રીવેદી
સુરત સનાતન ધર્મ સમાના સમ્પાદક
હવાડીયો ચકલો આમલીરાનનું નાકું સુરત

